

આ સંબંધી અમારો ખુલાસો આ છે:—

આ અંચના પહેલેથી જે ગ્રાહકો નોંધાયા છે અને જેઓ તરફથી ખાસ મદદ મળી છે તેઓ બધા ગુજરાતી હોઇ તેઓની ઇચ્છા પ્રમાણે ગુજરાતી ટાઇપમાં અનુવાદ આપવો પસંદ કર્યો છે. અનુક્રમ-શ્લોકા પ્રત્યેક ભાગમાં આપવાથી પ્રથમના ત્રણ ભાગોનું ખર્ચ અને કસેવર વધી જવું હોવાથી ચારે ભાગોના શ્લોકોની અનુક્રમશ્લોકા એક સાથે ચોથા ભાગમાં આપવાનું ગમ્યું હતું અને તે પ્રમાણે આ ચોથા ભાગને છેડે આપવામાં આવી છે.

શ્રી આનંદ પ્રેસ—ભાવનગરના માલિક શ્રીયુત દેવચંદ દામજી શેઠે આ પુસ્તકને પ્રેસકાળની દૃષ્ટિએ સુંદર બનાવવામાં અને જલદી તૈયાર કરી આપવામાં જે સાગણી અને કાળજી બતાવી છે તે માટે અમે તેમના આભારી છીએ.

શુરુદેવ આયુ' બીજું સરસ્વતી તથા ઉપયોગી સાહિત્ય સારા પ્રમાણમાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું સામર્થ્ય અમેને અર્પી, એ જ ઇચ્છા !

મંત્રી—

શ્રી. વિ. ધ. સૂ. જૈન અંચમાળા—ઉજ્જૈન

જગદગુરુ-શાસ્ત્રીશીરદ-જનાચાર્ય

શ્રી વિજયધર્મ સુરીચરણ મહારાજ

જન્મ મુલત-૧૯૨૪

દાક્ષી મુલત-૧૯૪૩

અવસાન મ-૨૯-૪૬

કલમગુરુ મુલત-૧૯૪૬

શ્રી મહાદેવ પ્રેસ-ભાવનગર.

जगत्पूज्य-श्रीविजयधर्मसूरीश्वराणां

स्तुतिपञ्चकम् ।

यस्याऽऽसीदुपदेशपद्धतिरहो ! भव्यात्ममोदप्रदा,
यस्याऽऽसन् प्रगुणा गुणाश्च सुखदाः सद्भिः स्तुताश्चतुताः ।
यस्य प्रस्फुरदस्ति पण्डितगणे शुभ्रांशुजित् सद्यशः,
तं श्रीधर्मगुरुं नमामि मनसा नम्रः सुभक्त्याकुलः ॥ १ ॥
येनाहो ! किल लोकबोधनकृते ग्रन्थावलिः स्थापिता,
सुग्रन्थाः शतशः प्रमृत्य विदुषां व्याप्तास्ततो मानसम् ।
पाश्चात्यैरपि तेन लब्धममलं जैनीयवाणीफलं,
भूतास्ते वशिनो विदेशिविबुधा यस्य प्रभोस्तं स्तुवे ॥ २ ॥
सर्वे लोका हि मन्यन्ते, धनिविद्वत्सुसाधवः ।
राजानोऽपि नमस्यन्ति, धर्मसूरिं भजामि तम् ॥ ३ ॥

भो ! भो ! जना वच्मि मुनिश्रयेन,
संसेव्यतां धर्मगुरुः सुभक्त्या ।
यदीष्यते धर्मसुखेद्धसिद्धि-
रत्रास्ति मानं तु ममानुभूतिः ॥ ४ ॥
तव प्रसादेन गुरो ! मयेदं,
कार्यं कृतं लोकहिताय किञ्चित् ।
स्वामिन् ! गृहीत्वा हि मम प्रयासं,
मह्यं पदद्यास्तु विशिष्टशक्तिम् ॥ ५ ॥

—त्वच्चरणचञ्चरीकः—

विशालविजयः

हमारी ग्रन्थमालाकी हिन्दी, सिन्धी व अंग्रेजी पुस्तकें

४ आषकाचार	श्रीविद्याविजयजी	०-४-०
५ विजयधर्मसूरि के ध्वन-कुसुम	"	०-४-०
७ सेईंग्स ऑफ विजयधर्मसूरि	डॉ क्राउसे	०-४-०
(Sayings of Vijaya Dharma Suri) (Dr. Krause.)		
९ विजयधर्मसूरि अष्टप्रकारीपूजा	श्रीविद्याविजयजी	०-४-०
११ पन आइडियल मंक-आदर्श साधु. ए. जे. सुनावाला	५-०-०	
(An Ideal Monk)		(A. J. Sunawala)
२१ ब्रह्मचर्यदिग्दर्शन	श्रीविजयधर्मसूरि	०-४-०
२९ सभ्यकृत्यप्रदीप	ड. मंगलविजयजी	०-४-०
३३ मेरी मेधाडयात्रा	श्रीविद्याविजयजी	०-३-०
३४ वक्ता वनो	"	०-६-०
३८ अहिंसा	"	०-२-०
४१ सखी राइवर (सिंधी)	पार्वती सी पडवानी	भेट
४२ धीर वंदन (कविता)	धीरभक्त	०-२-०
४३ अहिंसा (सिंधी)	पार्वती सी पडवानी	भेट
४४ कुलनमूठ (सिंधी)	"	भेट
४७ जैन धर्म	श्री विद्याविजयजी	०-४-०
५० श्री विद्याविजयजी के व्याख्यान	"	०-६-०
आबू (७५ चित्र सहित)	श्रीजयन्तविजयजी	२-६-०

मिलनेका पता:—

श्री विजयधर्मसूरि जैन ग्रन्थमाला
छोटामराफा, उज्जैन (मालवा)

शान्तमूर्ति मुनिराज
श्रीजयन्तविजयजी महाराज.

જેમની

પવિત્ર છત્રછાયામાં

આ

આશુ'ય જીવન

જ્ઞાન-ધ્યાન અને સંયમ આરાધનમાં

પસાર કર્યું,

જેમની

અસીમ કૃપાથી

આત્મસાધનાનો પવિત્ર માર્ગ લાધ્યો

તે

જીવન-સર્વસ્વ સમા

પરમ પૂજ્ય, ગુરુમહારાજ, શાંતમૂર્તિ

શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ

ને

સાદર સમર્પણ

—વિશાળવિજય

અંભારી ગ્રંથમાળાનાં ગુજરાતી પુસ્તકો

૧ વિજયધર્મસૂરિ-સ્વર્ગવાસ પદી	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	૨-૮-૦
૬ વિજયધર્મસૂરિનાં વચન-કુસુમો	"	૦-૪-૦
૧૦ આખૂ (૭૫ ફાટાં સારે)	શ્રી જયન્તવિજયજી	૨-૮-૦
૧૧ વિજયધર્મસૂરિ	ધીરજલાલ ટો. શાહ	૦-૨-૦
૧૨ શ્રાવકચાર	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	૦-૩-૦
૧૩ શાણી મુલસા	"	૦-૩-૦
૧૪ સમયને ઓળખો ભા. ૨ જો	"	૦-૧૦-૦
૧૫ સમયને ઓળખો ભા. ૧ જો	"	૦-૧૨-૦
૧૭ સમ્યક્ત્વપ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયજી	૦-૪-૦
૧૮ વિજયધર્મસૂરિ-પૂળ	"	૦-૪-૦
૨૦ અદ્વયર્થદિગ્દર્શન	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	૦-૪-૦
૨૨ વક્તા બનો	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	૦-૬-૦
૨૩ મહાકવિ શોભન અને તેમની કૃતિ	શ્રી દિમાંશુવિજયજી	૦-૩-૦
૨૪ જ્ઞાણજીવાડા	શ્રી જયન્તવિજયજી	૦-૪-૦
૨૫ જૈનતત્ત્વશાખ	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	૦-૪-૦
૨૬ દ્રવ્યપ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયજી	૦-૪-૦
૨૮ ધર્મોપદેશ	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	૦-૬-૦
૩૨ ધર્મપ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયજી	૦-૪-૦
૪૦ આખૂ લેખસંદોહ	શ્રી જયન્તવિજયજી	૩-૦-૦
૪૫ વિદ્યાવિજયજીનાં વ્યાખ્યાનો	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	૦-૮-૦
૪૬ શ્રી દિમાંશુવિજયજીના લેખો	"	૧-૮-૦
મારી સિન્ધયાત્રા	"	(૭૫૫ પૃ)

મળવાનું ઠેકાણું:—

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા
છોટા સરાધા, ઉજ્જૈન (ભાજવા).

સુભાષિત-પદ્ય-રત્નાકરના સંગ્રહક અને અનુવાદક :.

મુનિરાજ શ્રી વિશાલવિજયજી મહારાજ.

प्रस्तावना

अतीव प्रमोदास्पदमेतद्यद् विशालविजयमूरिभिः प्रणीतः
सुभाषितपद्यरत्नाकरनामा भागचतुरात्मको ग्रन्थो विद्वद्बृन्देभ्य
उपहारीकृतः श्रीविजयधर्मसूरिजैनग्रन्थमालया । अस्मिन्
सुभाषितपद्यरत्नाकरे न केवलं धर्मस्य तानि तानि सुगूढानि
दुर्गमानि दुरुपपादनीयानि तत्त्वानि पूर्वाचार्याणामेव सूक्तिभिर्वि-
वेचितानि, किं तु संसारस्थानि जीवितोपयुक्तानि बहून्पि
वस्तून्पि अस्मिन्ग्रन्थे सुसमीचीनतया व्याख्यातानि दृश्यन्ते । अन्यच्च
न केवलमेतद्ग्रन्थप्रणयनकर्मणि निर्ग्रन्थप्रवचनभूताः सिद्धान्त-
ग्रन्था अमीभिरालोडिताः, किं तु बहव आचारग्रन्थाः स्मृति-
ग्रन्थाश्च दृष्टिपथं नीता उद्धृतानि च सारभूतानि पद्यानि
तत्सकाशात् । संस्कृतभाषायामनादिकालात् प्रवृत्तस्य प्रचण्डस्य
ग्रन्थप्रवाहस्य मध्ये परिश्रमपूर्वकमवगाह्य बुद्धिदण्डेन ज्ञानरा-
शेर्मन्थनं कृत्वा तत्रस्थानि रत्नानि च सुसंगृह्य सुविशालबुद्धि-
भिर्विशालविजयैः संगृहीतोऽयं रत्नाकरो विजयधर्मसूरीश्वरचरण-
योरर्पितः सुफलतामुपगतः । स्थितेष्वपि बहुषु शतकत्रय-वज्जाल-
लग-सुभाषितरत्नसन्दोह-सुभाषितरत्नभाण्डागार-सूक्तिमुक्ता-
वलि ज्ञानसारादिषु ग्रन्थेषु विशालविजयैः कृतोऽयं सुभाषित-
पद्यरत्नाकरो विवेचितानां विषयाणां विशदतया विवेचनादतीव
महापदं विदुषां मनसि विदधीत । शिष्यशासितृणां महान्त-
मुपकारभारं संपाद्य न चिरादेवासौ ग्रन्थो जैनतत्त्वज्ञानकोशस्था-

લ્પમપિ ક્ષેમકરમારમ્મં કુર્યાદિત્યાચટે મમાલ્પીયસી મતિઃ ।

અમદાવાદ. } કાશીનાથ વાસુદેવ અભ્યંકર
તા. ૧૧-૩-૧૯૩૯ } સંસ્કૃત પ્રાધ્યાપક ગુજરાત કૉલેજ

(પંડિત વિશાળવિજયજીએ સંગ્રહીત કરેલો આ ભાગવાળો, સુભાષિતપદ્યરત્નાકર નામનો ગ્રંથ, શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથ-ભાણાઓ, વિદ્વાનોને બેટ ક્યો છે એ ઘણું જ પુણી થવા જોવું છે. આ સુભાષિતપદ્યરત્નાકરમાં દક્ષત ધર્મનાં તે તે સુગૂઢ, દુર્ગમ અને મુશ્કેલીથી જાણી-આદરી શકાય તેવાં તરવો, પૂર્વાચાર્યોએ બનાવેલા શ્લોકોવડે જ પ્રદર્શિત કર્યાં છે એમ નથી, પણ આમાં સાંસારિક જીવનમાં ઉપયોગી એવી જાણ વસ્તુઓનું સુંદર રીતે વિવેચન કરેલું દેખાય છે. વળી સંગ્રહકારે કેવળ જૈનસિદ્ધાંત ગ્રંથોનો જ ઉપયોગ કર્યો છે એમ નથી, પરંતુ હિંદુધર્મના આચાર ગ્રંથો અને સ્મૃતિ ગ્રંથો પણ જોયા છે અને તેમાંથી પણ સારા સારા શ્લોકો લીધેલા છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં અનાદિ કાળથી ચાલ્યા આવતા ગ્રંથક અંથઅવાહનું પરિશ્રમપૂર્વક અવગાહન કરીને, છુદ્ધિરૂપી દંડવટે જ્ઞાનરૂપી જલનું મંચન કરીને, તેમાં રહેલાં રત્નોનો સારી રીતે સંગ્રહ કરીને, સુવિશાલપ્રુદ્ધિવાળા વિશાલવિજયે સંગ્રહીત કરેલો અને શીમાન વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજના ચરણોમાં અર્પણ કરેલો આ રત્નાકર સદૃશ થયો છે. શતકથય, વળ્લભગ્ગ, સુભાષિતરત્નસન્દોહ, સુભાષિતરત્નભાંડાગાર, સુક્રિતમુક્તાવળી, જ્ઞાન-સાર વગેરે જાણીતા ગ્રંથો વિદ્યમાન હોવા છતાં શ્રી વિશાળવિજયજીએ કરેલો આ સુભાષિતપદ્યરત્નાકર ગ્રંથ, તેમાં આપેલા વિષયોનું વિસ્તારથી વિવેચન કરેલું હોવાથી, વિદ્વાનોનાં મનમાં અત્યંત ઉચ્ચ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરશે. શિષ્યને બાણાવનારા ગુરુઓનો મદાઉપકાર કરીને આ ગ્રંથ, જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના અજ્ઞાનનો યોદ્ધો પણ કદંબાણુકારી પ્રારંભજાણુ જ જલદીથી કરશે એમ મારી નાખી શકી કહે છે.)

કિંચિદ્ વક્તવ્ય

સામાન્ય વીસેક વર્ષ પહેલાંની વાત છે: સંસ્કૃત કાવ્યગ્રંથો અને અર્થત્રયગ્રંથોનો અભ્યાસ અને વાચન કરતાં, ‘ભવિષ્યર્થાં વ્યાખ્યાનાદિ પ્રસંગે કામમાં આવશે,’ એ ધરાદાથી કેવળ મારા જ ઉપયોગને માટે નોંધી લેવાતો ‘શ્લોકસંગ્રહ’ આજ ખીજઓના પશુ ઉપયોગ માટે પુસ્તકાકારે બહાર પડશે, એવી સ્વપ્નમાં મેં આશા નહિ રાખેલી. ફરોક વર્ષના મારા વાચનમાંથી આવા હજારેક શ્લોકોનો સંગ્રહ મારી પાસે થયો. એ સંગ્રહને જોનારાઓ પૈકીના ઘણા શુભેચ્છકોની એ ભલામણે વધારે સંગ્રહ કરવા તરફ મને ઉત્સાહિત કર્યો કે- ‘આવો સંગ્રહ જો પુસ્તકાકારે બહાર પડે તો તે ઘણા ઉપદેશકો, ઉપદેશકો જ નહિ; પરંતુ સામાન્ય વર્ગને પણ ઉપકારી થાય.’ પરિણામે અભિનવ ગ્રંથોત્તમ વાચન અને તેમાંથી સુંદર સાગતાં સુભાષિતોનો સંગ્રહ હું કરતો જ ગયો. મારા આ સંગ્રહમાં સામાન્ય ચારેક હજાર શ્લોકોનો સંગ્રહ, કે જેમાં પ્રાકૃત ગાથાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, થતાં તેને છપાવવા માટે તૈયારી કરી કે જેના ફળસ્વરૂપ તેના ચાર ભાગો જનતાની સમક્ષ મૂકવા હું આગ્યશાળી થયો છું.

મારા આ સંગ્રહો તેના ખર્ચી જીવોને વધારે ઉપયોગી થાય, એટલા માટે મારાથી બની શક્યું તેટલા અંશે તેના વિષયો અને પેટાવિષયો પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. એ કહેવાની બાગ્યે જ જરૂર રહે છે કે ઘણી વખત એક જ સુભાષિત કથા વિષયમાં મૂકવું, એ સમજવું બહુ કઠિન થઈ પડે છે. એના વિષય ઘણી વસ્તુઓની સાથે

અંબ રાણે છે, તેમ છતાં પણ જેટલું વિચારી શકાયું તેટલું વિચારીને
તમ જ ખીજા વિદ્વાન મહાનુભાવોની સલાહ લઈને વિગત-વિભાગો
સાડવામાં આવ્યા છે. આશા છે કે—આના ઉપયોગી મહાનુભાવોને
અમે ઠરેલી છાંટણીથી જરૂર લાભ પશે.

વિષયોની છાંટણી કરવામાં એક ખીજા મુશ્કેલી પણ જૂસવા જેવી
નથી જ. ધાર્મિક વિષયો અને વ્યાવહારિક વિષયોને જુદા કરવા એ
પણ જ કઠિન કામ છે, એમ મને લાગ્યું છે. માર્ગાનુસારી ગૃહસ્થોના
ઉપ ગુણો કે શ્રાવણોના ૨૧ ગુણો, નીતિ કે સદાચાર, કર્તવ્ય કે
વેનય-વિવેક, આ બધા વિષયો, નૈતિક વિષયો જેવા દેખાવા છતાં
એમ ધાર્મિક વિષયોથી જુદા પાડી શકાય નહિ, તેમ શ્રાવણોનાં ૧૨
તો, ભાવના કે ધ્યાન, પંદર કર્મોદાન કે અદ્વૈતપાપસ્થાન એ ધાર્મિક
આધ્યાત્મિક વિષયો વ્યાવહારિક વિષયોથી જુદા પાડી શકાય નહિ એમ
હોવા છતાં આ પુસ્તકોનો લાભ લેનારાઓની અનુકૂળતા માટે આ
પુસ્તકોમાં આપેલા બધા વિષયોને, બની શક્યું તેટલા વિચારપૂર્વક
ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક એમ બે વિભાગોમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યા છે.

પરંતુ સુભાષિનોના સંગ્રહરૂપે સુભાષિતરત્નભાંડાગાર, સુભાષિત
સુધારેત્નભાંડાગાર અને એવા અનેક ગ્રંથો બહાર પડ્યા છે, પરંતુ એમાં
મેટા ભાગે હિંદુ ગ્રંથોમાંનો જ સંગ્રહ છે; તેમજ તે ગ્રંથો સાનુવાદ
નથી. આ બે ખામી મારા આ સંગ્રહમાંથી દૂર કરવામાં આવી છે.
એટલે કે હિંદુ ગ્રંથો ઉપરાન્ત એન ગ્રંથો પૈકીનાં સુંદરમાં સુંદર
સુભાષિતો આ સંગ્રહમાં જેમ વિશેષરૂપે લેવામાં આવ્યા છે, તેવી જ
રીતે દરેક સુભાષિતનો અનુવાદ પણ તેની સાથે આપવામાં આવ્યો છે.

એક ખીજા પણ વિશેષતા આમાં છે. ક્યો સ્ત્રોત ક્યાંથી
લેવામાં આવ્યો છે, એ સ્થાન પણ તે ગ્રંથના પૃષ્ઠે, અધ્યાય, વગેરે
સાથે આપવામાં આવ્યું છે. આ વિશેષતા અત્યાર સુધીના આવા
ખીજા સંગ્રહમાં બાક્યે જ જોવાય છે.

મારો આ સંગ્રહ લગભગ ચાર હજાર શ્લોકોનો છે. તેનું એક જ પુસ્તક થતાં ધણું મોટું થઈ જવાના ભયને કારણે અને વાચકોની અનુકૂળતાને માટે, એ બધા સંગ્રહને ચાર ભાગમાં બહાર પાડવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. (આ દરેક ભાગો લગભગ ચારસો ચારસો પાનાના છે) જેમાંના ત્રણ ભાગ આ અગાઉ બહાર પડી ચૂક્યા છે અને આજે ચોથો ભાગ જનતા સમક્ષ મુકાય છે.

સુમાપિત-પદ્ય-રતનાકરના પાંચમા ભાગ તરીકે એક લગભગ ૧૭૫ પાનાનો ગ્રંથ, જલદી તૈયાર થઈ જવાથી આ અગાઉ પ્રસિદ્ધ કરી દીધો છે. તેમાં જિનસ્તુતિ આદિનો સંગ્રહ આપેલ છે, તેનો ઉલ્લેખ અહીં મારે કરવો જોઈએ.

મારા સંગ્રહમાં જે પ્રાકૃત માયાઓનો સંગ્રહ થએલો તેને જુદા જ પુસ્તકરૂપે બહાર પાડવાનો વિચાર જોઈએલો હોય, આ સંગ્રહમાં, અપવાદ સિવાય માત્ર સંસ્કૃત શ્લોકો જ આપવામાં આવ્યા છે.

આગણા ત્રણ ભાગોના મારા વક્તવ્યમાં ઉલ્લેખ કર્યા પ્રમાણે આ ચોથા ભાગમાં આ ગ્રંથના ચારે ભાગમાં આવેલા તમામ શ્લોકોની અકારાદિ અનુક્રમણિકા આપવામાં આવી છે. તેમજ સંસ્કૃત ભાષાના મહાન્ વિદ્વાન પ્રોફેસર શ્રીયુગ કાશીનાથ વાસુદેવ અભ્યંકર મહાશયની પ્રસ્તાવના આપી છે. શ્રીમાન્ અભ્યંકર મહાશયે પોતાના અનેક કાર્યો-માંથી વખત કાઢીને જે પ્રસ્તાવના લખી આપી છે તે માટે તેમને મારે અવશ્ય ધન્યવાદ આપવો જોઈએ. આ અકારાદિ અનુક્રમ તેમજ પ્રસ્તાવના ઉપરાંત આગળના પ્રત્યેક ભાગની જેમ આમા પણ વિષયોની અનુક્રમણિકા, સાંકેતિક અક્ષરો અને ચિહ્નોની સમજૂતી તથા શુદ્ધિ-પત્રક આપેલ છે.

માત્ર આ પુસ્તકની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં જ જે કંઈ જે એક બાજતો કહેવાની હતી તે કહી છે. આ પ્રસંગે મારા તે બે મહાન્ ઉપકારીઓના ઉપકારને પ્રગટ કરવો નહીં જૂલું કે જેઓની અસીમ

કૃપા અને અમીદૃષ્ટિએ મારા જેવા અગ્નાની તેમજ જડભુદ્ધિવાળા
જીવને ચૈતન્ય અર્ધુ છે અને મારા જીવનની કાયાપલટ કરી મને
ઝાણી બનાવ્યો છે તેઓ છે—મારા દાદાગુરુ, જગત્પૂજ્ય, શાસ્ત્રવિશાસ્ત્ર,
જ્ઞાનાચાર્ય શ્રી વિજયવર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને મારા ગુરુવર્ય
ચાતમૂર્તિ મુનિરાજ શ્રી જયતનિજયજી મહારાજ. મારા ગુરુએ આ
મથકે સુદર, પદ્મતિસર અને શુદ્ધ બનાવી આપના માટે શ્રમ સેવ્યો
છે, એ બદલ પણ હું તેઓશ્રીને બહુ ઝાણી છું.

વિષયો અને પેટાવિષયોની ચૂંટણી કરવામા તેમજ મૂંઝે વગેરે
તપાસવામા સાધવાનિવાસી ન્યાયતીર્થ—તર્કભૂષણ પંડિત રતિલાલ
દીપચંદ દેસાઈએ આપેલા સહયોગ બદલ તેઓને ધન્યવાદ આપવા
બૂલીશ નહિ

ઉપર્યુક્ત બન્ને ગુરુદેવોની અસીમ કૃપા, બીજી સાહિત્યસેવા
કરવાનું સામર્થ્ય અને અર્પે, એ અતરની અભિલાષાપૂર્વક વિરમુ છું

વડવાણુ કેમ્પ, અમાડ શુદ્ધ ૧૫ } —ધર્મજન્યન્તોપાસક
વી સુ. ૨૪૬૫ ધર્મ સં ૧૭ } મુનિ વિશાળવિજય

(ચોથા ભાગની)

મહાલાચરણ	: કુલ શ્લોક ૧ :	પૃષ્ઠ ૧૨૦૧
૧૦૧ વિદ્યા	: શ્લોક ૨૧ :	પૃષ્ઠ ૧૨૦૨
વિદ્યાની રત્નિ	૧૨૦૨	વિદ્યા અને અહંકાર ૧૨૦૬
વિદ્યા-પ્રશંસા	૧૨૦૨	વિદ્યા વગર નકામું ૧૨૦૬
વિદ્યા-મહિમા	૧૨૦૨	વિદ્યા વગરનો અંધ ૧૨૦૭
વિદ્યાનો ઉપાય	૧૨૦૩	વિદ્યાનો હેતુ ૧૨૦૭
વિદ્યામાં વિદ્યન	૧૨૦૪	વિદ્યા લખાવવાનું ફળ ૧૨૦૮
વિદ્યાનું રહસ્ય: કુર્લભા	૧૨૦૪	વિદ્યાનું ફળ ૧૨૦૮
વિદ્યા અને ધન	૧૨૦૪	
૧૦૨ લક્ષ્મી	: કુલ શ્લોક ૮૫ :	પૃષ્ઠ ૧૨૧૧
લક્ષ્મી મહિમા	૧૨૧૧	લક્ષ્મી અને શુભ ૧૨૨૩
ધન : સાચો બંધુ	૧૨૧૫	લક્ષ્મીના ભાગીદાર ૧૨૨૩
સાચું ધન	૧૨૧૬	લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો ૧૨૨૪
લક્ષ્મીપ્રાપ્તિનો ઉપાય:વેપાર	૧૨૧૭	આવક અને ખર્ચ ૧૨૨૭
ફેલો વેપાર તળવો	૧૨૧૭	લક્ષ્મીની નિંદા ૧૨૨૮
લક્ષ્મી કયાં રહે છે	૧૨૧૮	લક્ષ્મી: કસેરાનું કારણ ૧૨૩૩
સંપત્તિનાં કારણો	૧૨૧૮	લક્ષ્મીની ઇચ્છા:અધમ કૃત્ય ૧૨૩૪
લક્ષ્મી કયાં ન રહે	૧૨૨૧	

લક્ષ્મી અને ચંદ્ર	૧૨૩૫	ઉધાર કેને ન આપવું	૧૨૩૭
લક્ષ્મી અને કૃષ્ણ	૧૨૩૫	મિત્ર અને લક્ષ્મી	૧૨૩૭
લક્ષ્મીના સોગતી કુચુંછો	૧૨૩૬	અપાપોપાન્નિત લક્ષ્મી	૧૨૩૮
અતિસંચયવું ફળ	૧૨૩૬	અપાપોપાન્નિત લક્ષ્મી	૧૨૩૮
૬વી લક્ષ્મી ન લેવી	૧૨૩૬		

૧૦૩ શુદ્ધિ : કુલ શ્લોક ૧૭ : પૃષ્ઠ ૧૨૪૧

શુદ્ધિનું લક્ષણ	૧૨૪૧	તાંમસી શુદ્ધિ	૧૨૪૪
શુદ્ધિનો મહિમા	૧૨૪૧	અભ્યાસ-મહિમા	૧૨૪૪
સાચી શુદ્ધિ	૧૨૪૨	શુદ્ધિની પરીક્ષા	૧૨૪૪
શુદ્ધિ: સાચું જીવન	૧૨૪૨	શુદ્ધિ અને શાસ્ત્ર	૧૨૪૫
સ્થિરશુદ્ધિ	૧૨૪૨	વિનાશકાળે વિપરીત શુદ્ધિ	૧૨૪૫
માત્ત્વિક શુદ્ધિ	૧૨૪૩	શુદ્ધિનું ફળ	૧૨૪૬
રાજસી શુદ્ધિ	૧૨૪૩		

૧૦૪ વ્યાકરણશાસ્ત્ર : કુલ શ્લોક ૪ : પૃષ્ઠ ૧૨૪૭

વ્યાકરણનો મહિમા	૧૨૪૭	વ્યાકરણ વગર નકામું	૧૨૪૭
પ્રથમ વ્યાકરણ	૧૨૪૭	વ્યાકરણની જરૂર	૧૨૪૮

૧૦૫ ડ્યોતિવશાસ્ત્ર : કુલ શ્લોક ૬ : પૃષ્ઠ ૧૨૪૯

શુભ મહ-ફળ	૧૨૪૯	શુભ ચંદ્ર	૧૨૫૦
અશુભ રાશિ	૧૨૪૯	અષાઃ માસ અને રોહિણી	૧૨૫૦
દિવાળી અને મંગળવાર :		૬વી વીજળાથી શું થાય	૧૨૫૧
અશુભ	૧૨૫૦		

૧૦૬ શકુનશાસ્ત્ર : કુલ શ્લોક ૭ : પૃષ્ઠ ૧૨૫૨

પ્રવાણનું શુભ શકુન	૧૨૫૨	દ્રવ્ય-લાભનું શકુન	૧૨૫૪
પ્રવાણનો નિષેધ	૧૨૫૩	પક્ષીનું શુભ અશુભ શકુન	૧૨૫૪
મુંદર ભોજનનું શકુન	૧૨૫૩		

૧૦૭ સામુદ્રિકશાસ્ત્ર : કુલ શ્લોક ૪૦ : પૃષ્ઠ ૧૨૫૫

ખત્રીસ લક્ષણ	૧૨૫૫	કપાળ સંબંધી વિચાર	૧૨૬૪
કેવા અવયવનું શું ફળ	૧૨૫૬	તિલક સંબંધી વિચાર	૧૨૬૫
કયાં અવયવો ભાંખાં સારાં	૧૨૫૮	દાંત સંબંધી વિચાર	૧૨૬૫
કયાં અવયવો નાનાં સારાં	૧૨૫૯	પેટ સંબંધી વિચાર	૧૨૬૬
કયાં અવયવો રાતાં સારાં	૧૨૫૯	અંગૂઠા સંબંધી વિચાર	૧૨૬૬
જાંચાં શુભ અવયવો	૧૨૫૯	અંગૂઠામાં જવ સંબંધી	
રાજાનાં ચિહ્નો	૧૨૬૦	વિચાર ૧૨૬૬	
સાત્ત્વિક પુરુષનું લક્ષણ	૧૨૬૦	આવર્ત સંબંધી વિચાર	૧૨૬૭
૨૫૫ સંબંધી વિચાર	૧૨૬૧	નખ સંબંધી વિચાર	૧૨૬૭
મરતક સંબંધી વિચાર	૧૨૬૪	જંઘા સંબંધી વિચાર	૧૨૬૮
કેસ સંબંધી વિચાર	૧૨૬૪		

૧૦૮ સ્વપ્નશાસ્ત્ર : કુલ શ્લોક ૫૫ : પૃષ્ઠ ૧૨૬૯

સ્વપ્નના પ્રકાર અને સંદર્ભ		શુભ અશુભ ઠાળા અને	
સ્વપ્ન ૧૨૬૯		ધોળા પદાર્થો	૧૨૭૬
કોનું સ્વપ્ન સિદ્ધ થાય	૧૨૭૦	ધનપ્રાપ્તિસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૭૭
કયું સ્વપ્ન સંદર્ભ ગણવું	૧૨૭૦	ધનનાશસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૭૯
સ્વપ્નમાળા નિર્ણયક	૧૨૭૧	પત્નીમરણસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૭૯
સ્વપ્નદર્શન સમય	૧૨૭૧	રાજ્યસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૮૦
સ્વ-પર સંબંધી સ્વપ્નદર્શન	૧૨૭૨	મરણસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૮૨
સ્વપ્ન પ્રભાશે કયારે વર્તવું	૧૨૭૨	ઋણતાસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૮૩
શુભ સ્વપ્ન	૧૨૭૨	રોગનાશસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૮૩
શુભ સ્વપ્ને વિધિ	૧૨૭૪	કુટુંબવૃદ્ધિસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૮૪
અશુભ સ્વપ્ન	૧૨૭૪	યશસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૮૪
અશુભ સ્વપ્ને વિધિ	૧૨૭૫	જવસૂચક સ્વપ્ન	૧૨૮૫

૧૦૯ નીતિશાસ્ત્ર : કુલ શ્લોક ૫૧ : પૃષ્ઠ ૧૨૮૬

નીતિ-મદિમા ૧૨૮૬ | નીતિ શિખવાનાં સાધનો ૧૨૮૮

ચતુરાષનાં કારણો	૧૨૮૮	નેતા કેવો જોઈએ	૧૨૬૬
કોણ ચાથી નાશ પામે	૧૨૮૯	એક બીજાની ગરબ	૧૨૬૭
શું ચાથી નાશ પામે	૧૨૮૯	સાચું વશીકરણ	૧૨૬૭
કોણ ચાથી પ્રસન્ન થાય	૧૨૯૦	શું ચાથી જલ્યાય	૧૨૬૮
વિનાશ અટકાવવાનાં સાધનો	૧૨૯૦	કયાં રહેવું નહીં	૧૨૬૮
કોણ ચાથી જોવે ?	૧૨૯૧	કેવી રીતે ચાલવું	૧૨૬૮
પ્રાણપોષક પદાર્થો	૧૨૯૧	અતિપરિચય ફળ	૧૨૬૯
કોણ સ્થાનને છોડે અને		લગ્ન કર્યા તળવી	૧૨૬૯
ન છોડે	૧૨૯૧	શું ક્યારે લાભદાયક	૧૩૦૦
સ્થાનજાણ થયે કોણ શોભે	૧૨૯૨	ધરના મુખ્ય પુરુષનું ગુણ	૧૩૦૦
સ્થાનજાણ થયે કોણ ન		કરવું	૧૩૦૦
શોભે	૧૨૯૨	કેવી માળા વાપરવી	૧૩૦૦
કોને સૂતા ન જગાડવા	૧૨૯૨	ગભવાના સાત અંગો	૧૩૦૧
શીઘ્ર કરવાર્તા કામ	૧૨૯૩	કયા પશુ પાસેથી શું શીખવું	૧૩૦૧
અસ્થાને સરળતાનું ફળ	૧૨૯૩	પરગણથ મહિમા	૧૩૦૩
અનુકરણ મોટાનું થાય	૧૨૯૪	વૈદ્યકની જરૂર	૧૩૦૩
કષ વાત અગટ થાય છે	૧૨૯૫	રોગની ઉત્પત્તિનું કારણ	૧૩૦૪
કષ વાત અગટ ન કરવી	૧૨૯૬	સંગીત મહત્ત્વ	૧૩૦૪

૧૧૦ માગ્ય : કુલ શ્લોક ૩૬ : પૃષ્ઠ ૧૩૦૫

બાગ્યનું લક્ષણ	૧૩૦૫	જેવું બાગ્ય તેવી સામગ્રી	૧૩૧૬
બાગ્યનું પ્રાગલ્ભ્ય	૧૩૦૫	જેવું બાગ્ય તેવી શુદ્ધિ	૧૩૧૬
બાગ્યની વિચિત્રતા	૧૩૦૮	બાગ્યાધીન ફળ	૧૩૧૭
સાડું ખોડું બાગ્ય	૧૩૧૦	બાગ્ય આમળ શોક નકામો	૧૩૧૭
બાગ્ય પ્રમાણે જ થાય	૧૩૧૦	બાગ્ય: મુખ્યદુઃખનું કારણ	૧૩૧૮

૧૧૧ દરિદ્રતા : કુલ શ્લોક ૧૧ : પૃષ્ઠ ૧૩૧૯

દરિદ્રતાની નિંદા ૧૩૧૯ | દરિદ્રતાના વખાણ ૧૩૨૦

દરિદ્રતાનું રહેણાંક	૧૩૨૦	દરિદ્રને દાન આપવું	૧૩૨૨
દરિદ્રી મનરવી	૧૩૨૧	[દીનતા]	
દરિદ્રી અને ધની	૧૩૨૧	દીનતાનું કારણ	૧૩૨૨
દરિદ્રતાનું ફળ	૧૩૨૧	દીનનું લક્ષણ	૧૩૨૨
૧૧૨ સ્વતન્ત્રતા	: કુલ શ્લોક ૧ :	૫૪ ૧૩૨૪	
સ્વતન્ત્રતાની મહત્તા	૧૩૨૪		
૧૧૩ પરતન્ત્રતા	: કુલ શ્લોક ૨ :	૫૪ ૧૩૨૫	
પરાધીનનું દુઃખ	૧૩૨૫ કાણ કયાં લગી પરતન્ત્ર	૧૩૨૫	
૧૧૪ અમૃત	: કુલ શ્લોક ૨ :	૫૪ ૧૩૨૭	
અમૃત સમાન	૧૩૨૭		
૧૧૫ વિપ	કુલ શ્લોક ૩ :	૫૪ ૧૩૨૮	
ખરુ વિપ	૧૩૨૮ શું ક્યારે વિપ સમાન	૧૩૨૮	
અમૃત છતાં વિપ સમાન	૧૩૨૮		
૧૧૬ શ્રદ્ધા	: કુલ શ્લોક ૨ :	૫૪ ૧૩૨૯	
શ્રદ્ધાનું મહત્ત્વ	૧૩૨૯ ચાતકની શ્રદ્ધા	૧૩૨૯	
૧૧૭ શક્તિ	: કુલ શ્લોક ૨ :	૫૪ ૧૩૩૦	
શકાથી સિદ્ધિ ન થાય	૧૩૩૦ શકાથી નુકસાન	૧૩૩૦	
૧૧૮ અનર્થ	: કુલ શ્લોક ૩ :	૫૪ ૧૩૩૧	
અનર્થનાં કારણ	૧૩૩૧ અનર્થમાં અનર્થ	૧૩૩૧	
૧૧૯ સાત વ્યસન	: કુલ શ્લોક ૧૬ :	૫૪ ૧૩૩૨	
સાત વ્યસન	૧૩૩૨	[જુગાર]	
કયા વ્યસનથી કેને નુકસાન		જુગાર નિંદા	૧૩૩૩
-	થાય ૧૩૩૩	જુગારથી ધન ન મળે	૧૩૩૪
		જુગારનો ત્યાગ કરવો	૧૩૩૫

[શિકાર]

શિકારની નિંદા	૧૩૩૫	શિકારનો નિષેધ	૧૩૩૭
શિકારનું ફળ : નરક	૧૩૩૬	ધાસ ખાનારને ન હણાય	૧૩૩૭

૧૨૦ તમાકુ	: કુલ શ્લોક ૧૩ :	પૃષ્ઠ ૧૩૩૮
તમાકુ-નિંદા	૧૩૩૮	તમાકુનું ફળ : નરક
તમાકુ પીનાર : નીચ	૧૩૩૮	ખીડીનો ત્યાગ
તમાકુથી બધું નકામું	૧૩૩૯	

૧૨૧ સંયોગ	: કુલ શ્લોક ૨ :	પૃષ્ઠ ૧૩૪૨
સંયોગનું સ્વરૂપ	૧૩૪૨	સંયોગ : દુઃખનું કારણ

૧૨૨ વિયોગ	: કુલ શ્લોક ૩ :	પૃષ્ઠ ૧૩૪૩
વિયોગનું સ્વરૂપ	૧૩૪૩	વિયોગ વગરનો ધન્ય
વિયોગનું દુઃખ	૧૩૪૩	

૧૨૩ મરણ	: કુલ શ્લોક ૩૦ :	પૃષ્ઠ ૧૩૪૫
મરણનું પ્રાપ્ત્ય	૧૩૪૫	મરણનું વિરમરથ
મરણનું અવસ્થાભાવિપણ્ય	૧૩૪૭	શ્રવતાં છતાં મરેલાં
મરણનાં કારણ	૧૩૪૯	ઉત્તમ મરણ
ત્રિપ જનનું મરણ	૧૩૫૦	મરણથી બીને ધર્મ કરવો
મરણની આગાહી	૧૩૫૦	મરણથી કેણું ન બીવે

૧૨૪ સમય	: કુલ શ્લોક ૧૩ :	પૃષ્ઠ ૧૩૫૬
સમય : સાચો શિક્ષક	૧૩૫૬	સમય ન જોળખવાનું ફળ
કયા સમયે શું મેળવવું	૧૩૫૬	સંધ્યા સમયનું સ્વરૂપ
વર્તમાન સમયનો જ વિચાર કરવો	૧૩૫૬	સમય વીત્યે નકામું
કાચ-કેવી રીતે સમય વીતાવે	૧૩૫૭	

[કલિયુગ]

કલિયુગનો પ્રભાવ	૧૩૫૯
-----------------	------

૧૨૫ જય	: કુલ શ્લોક ૪ :	પૃષ્ઠ ૧૩૬૨
જયના સાધનો	૧૩૬૨ સાચો જય	૧૩૬૩
શું સાથી જીતાય	૧૩૬૨ જયનો ઉપાય : પરાક્રમ	૧૩૬૩
૧૨૬ કીર્તિ	: કુલ શ્લોક ૧ :	પૃષ્ઠ ૧૩૬૪
કીર્તિની અમરતા	૧૩૬૪	
૧૨૭ સ્થિરતા	: કુલ શ્લોક ૨ :	પૃષ્ઠ ૧૩૬૫
સ્થિર વસ્તુનો ત્યાગ ન કરવો	૧૩૬૫ સ્થિરના ત્યાગથી તુકસાન	૧૩૬૫
૧૨૮ પક્ષપાત	: કુલ શ્લોક ૨ :	પૃષ્ઠ ૧૩૬૬
પક્ષપાતનું પ્રાબલ્ય	૧૩૬૬ પક્ષપાતથી તુકસાન	૧૩૬૬
૧૨૯ મૌન	: કુલ શ્લોક ૫ :	પૃષ્ઠ ૧૩૬૭
મૌનપૂર્વક કરવાનાં કાર્યો	૧૩૬૭ અસ્થાને મૌન	૧૩૬૮
મૂર્ખ સાથે મૌન	૧૩૬૭ મૌન ફળ	૧૩૬૮
૧૩૦ હાસ્ય	: કુલ શ્લોક ૩ :	પૃષ્ઠ ૧૩૬૯
કોણ કોને હસે?	૧૩૬૯ હાસ્યથી તુકસાન	૧૩૬૯
અનુચિત હાસ્ય	૧૩૬૯	
૧૩૧ નિદ્રા	: કુલ શ્લોક ૩ :	પૃષ્ઠ ૧૩૭૦
નિદ્રાની નિંદા	૧૩૭૦ નિદ્રા : પરમ સુખ	૧૩૭૦
નિદ્રા કોને ન આવે	૧૩૭૦	
૧૩૨ વૃદ્ધિ	: કુલ શ્લોક ૫ :	પૃષ્ઠ ૧૩૭૧
વૃદ્ધિના મહિમા	૧૩૭૧ અદ્ય, મધ્યમ અતિવૃદ્ધિનો	
વૃદ્ધિનું જ્ઞાન	૧૩૭૧ યોગ	૧૩૭૨
	અતિવૃદ્ધિનું જ્ઞાન	૧૩૭૨
૧૩૩ શ્રાદ્ધ	: કુલ શ્લોક ૧ :	પૃષ્ઠ ૧૩૭૩
શ્રાદ્ધની નિર્ધારકતા	૧૩૭૩	

૧૩૪ સમસ્યાઓ	: કુલ શ્લોક ૧૮ :	૫૪ ૧૩૭૪
મેના	૧૩૭૪ કલમ	૧૩૭૮
આખસો	૧૩૭૪ કાગળ	૧૩૭૮
મોકડ	૧૩૭૫ સિંદૂર, વિધવા અને કપાળ	૧૩૭૯
મૃગ, મિદ અને નાસભાગ	૧૩૭૬ જોડા	૧૩૭૯
નાળિયેર	૧૩૭૬ નોઠા	૧૩૮૦
આંખો	૧૩૭૭ અંગરખું	૧૩૮૦
નયન	૧૩૭૭ કુંભારનો દોરો	૧૩૮૧
છાશ	૧૩૭૮ કુંભારનું ચક્ર	૧૩૮૧

૧૩૫ પ્રકીર્ણક શ્લોકો	: કુલ શ્લોક ૧૦૪ :	૫૪ ૧૩૮૨
કરણીય વસ્તુ	૧૩૮૨ દુર્લભ વસ્તુ	૧૪૦૯
અકરણીય વસ્તુ	૧૩૮૪ ત્યાગ્ય વસ્તુ	૧૪૧૧
સાધક વસ્તુ	૧૩૮૮ સાધનભૂત વસ્તુ	૧૪૧૨
નિર્યાક વસ્તુ	૧૩૯૧ અગ્રેય વસ્તુ	૧૪૧૬
સારભૂત વસ્તુ	૧૩૯૪ અસાધ્ય વસ્તુ	૧૪૧૬
અસાર વસ્તુ	૧૪૦૨ બિશુકની તુબડી	૧૪૧૭
સાર-અસારભૂત વસ્તુ	૧૪૦૩ બિશુકની લાકડી	૧૪૧૮

૧૩૬ અનવૃત્તિ શ્લોકા: : કુલ શ્લોક ૧૦૭ : ૫૪ ૧૪૧૯

[ધાર્મિક વિમાન]

[ધાર્મિક વિમાન]

	અભક્ષ્ય પદાર્થો	૧૪૨૩
અદિસાનુ સ્વરૂપ	ગતિભોજનત્યાગ	૧૪૨૪
દયાનું સ્વરૂપ	અનર્થદંડ	૧૪૨૪
દયાનો ઉપદેશ	પૌષધનું સ્વરૂપ	૧૪૨૫
દયાનું ફળ	અતિચિન્તનનું સ્વરૂપ	૧૪૨૫
અહમયર્થ મહિમા	વિષયોની અપકરતા	૧૪૨૬
અહમયર્થનાશના કારણો	કષાયોના નાશનો ઉપાય	૧૪૨૬
કામી : અધ	મોહનું પ્રાપ્ત્ય	૧૪૨૭
અહમયર્થઅંતન ફળ	મોહન સનો ઉપાય	૧૪૨૮

પુણ્યનો નાશ	૧૪૨૮	મનની અસ્થિરતા	૧૪૩૮
પાપકાર્ય	૧૪૨૯	શાથી કષ્ટ ગતિ મળે	૧૪૩૯
ચાગ ભાવનાના નામ	૧૪૨૯	નરક ગતિનું કારણ	૧૪૩૯
ચાગ ભાવનાનું સ્વરૂપ	૧૪૨૯	તિર્યંચ ગતિનું કારણ	૧૪૪૦
અનિત્ય ભાવના	૧૪૩૦	સ્વર્ગ-સુખ મહિમા	૧૪૪૦
દાનની જરૂર	૧૪૩૨	જૈન મુનિનું સ્વરૂપ	૧૪૪૧
દાનને માટે જરૂરી સામગ્રી	૧૪૩૨	ગુરુ સાથેનું વર્તન	૧૪૪૨
દાન કેને આપવું ?	૧૪૩૩	મક્તાના ગુણ	૧૪૪૨
અભયદાન મહિમા	૧૪૩૩	અંતરાત્મા	૧૪૪૩
રાજસિક દાન	૧૪૩૩	બહિરાત્મા	૧૪૪૩
તામસિક દાન	૧૪૩૪	અંતરાત્મા તથા બહિરાત્મા	૧૪૪૩
અદત્ત દાન	૧૪૩૪	પરમાત્મા	૧૪૪૪
પુનર્જન્મનું પ્રમાણ	૧૪૩૫	પરમાત્માની આરાધના	૧૪૪૪
કર્મનું કાર્ય	૧૪૩૫	પરમાત્માની સ્તુતિ	૧૪૪૫
માનસિક કર્મ	૧૪૩૬	જિનપૂજનો વિધિ	૧૪૪૫
વાચિક કર્મ	૧૪૩૬	ધર્મનું આરાધન	૧૪૪૬
શારીરિક કર્મ	૧૪૩૭	સાચો ધર્મી	૧૪૪૭
કર્મ કેને ન લાગે	૧૪૩૭	જૈનધર્મનો પ્રચાર	૧૪૪૭
મન : પ્રવર્તક	૧૪૩૭	અન્ય દર્શનોનું અકાર્ય	૧૪૪૮
મનશુદ્ધિનું મહત્ત્વ	૧૪૩૮	જૈન દર્શનનું મહત્ત્વ	૧૪૪૮
મન જાણવાનો ઉપાય	૧૪૩૮		

[વ્યાવહારિક વિભાગ]

ક્ષતિપનો સંખ્યાર્થ	૧૪૪૯	સુપાત્રના ભેદ	૧૪૫૧
આહાર્યનું સ્વરૂપ	૧૪૪૯	અનર્થના કાગળો	૧૪૫૨
અયોગ્ય આહાર્યપૂજન ફળ	૧૪૪૯	મધ્યમ પુરુષ	૧૪૫૨
કુઆહાર્ય	૧૪૫૦	નીચો સ્વભાવ	૧૪૫૩
આપૂજ્ય પૂજન ફળ -	૧૪૫૦	સેવાનિદા	૧૪૫૪

શસ્ત્ર વગરનો વધ	૧૪૫૫	સાચું સુખ	૧૪૫૬
શ્વસ્થોનો સામાન્ય ધર્મ	૧૪૫૫	મંચકારની પ્રજાસ્તિ	૧૪૫૭
ચાર ભાગમાંના શ્લોકોનો અકારાદિ અનુક્રમ			
અગાઉથી ગ્રાહક યતારનાં નામે			

હેમચંદ્ર-વચનામૃત

આ ગ્રંથ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ રચેલા 'ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર'ના દશ પર્વમાંના અનેક વિષયોનાં સુંદર સૂક્તો-કહેવતોની તારવણીરૂપ છે. વિનોદ-પ્રસંગે કે સ્વાધ્યાયમાં આવાં સૂક્તો આનંદજનક બને છે, તેમજ ધાર્મિક અને વ્યવહાર જીવનમાં વિશિષ્ટ અનુભવી બનાવે છે. ઇતિહાસક શાંતમૂર્તિ ઝુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજે આ સૂક્તો સંગ્રહી તેના શુભરાત્રી અનુવાદ અને વિષયવાર અનુક્રમણિકા સાથે પ્રકાશિત કરાવેલ છે. ફરેકને સંગ્રહવા યોગ્ય આ પુસ્તક છે. કિંમત આઠ આના

સંસ્કૃત-પ્રાચીન-સ્તવન-સન્દોહ

સંસ્કૃત શાખામાં સ્તોત્રો અને સ્તવનો ઘણાંય છે, પરંતુ તે ઘણાં મોટાં હોવાથી સામાન્ય લોકો તેનો વિશેષ લાભ નથી લઈ શકતા. આ ગ્રંથમાં સંસ્કૃતનાં નાનાં પદ્ય લાવપૂર્ણ અનુષ્ટુપ શ્લોકોમાં ગૂંથેલાં ૩૭ પ્રાચીન સ્તવનોનો સંગ્રહ આપવામાં આવ્યો છે. સ્તવનોનો અર્થ સમજવામાં સરળતા પડે તે માટે ખાસ ખાસ રચણે નોંધો આપવામાં આવી છે. કિંમત ત્રણ આના

શ્રી વિજયધર્મસુરિ જૈન ગ્રંથમાળા.

છોટાસરાદા, ઉજ્જૈન (માલવા)

શ્લોકોનાં પ્રમાણોમાં આપેલ ગ્રન્થોનાં તથા સ્થળોનાં દૂકાં નામોની સમજૂતી

અઃ-અધ્યાય, અધ્યયન, અધિકાર.

આગઃસઃ-આગમોદય સમિતિ, સુરત.

આત્માઃ સઃ-જૈન આત્માનન્દ
સમા, માવનગર.

જિન વિઃ-જિનવિજયજી.

ત્રિષ્ટાષ્ટિ-ત્રિપટિશાલાકાપુરુષચરિત્ર.

દેઃ લાઃ-દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્ત-
કોદાર પંડ, સુરત.

નિઃ સાઃ-નિર્ણયસાગર પ્રેસ.

પૃઃ-પૃષ્ઠ.

પ્રઃ પ્રવાહ.

પ્રઃ સઃ-જૈનધર્મ પ્રસારક સમા
માવનગર.

યઃ વિઃ પ્રઃ-યશોવિજય જૈન
ગ્રંથમાલા, માવનગર.

વિઃ ઘઃ લઃ-વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાન-
મંદિર, આગરા.

શ્લોઃ-શ્લોક.

હી. હંઃ-પંડિત હીરાલાલ હંસરાજ
જામનગર.

જે શ્લોકના પ્રમાણના અંતે દૂલ (*)નું નિશાન આપ્યું છે તે શ્લોક તે ગ્રંથકારનો પોતાનો બનાવેલો નથી, પણ બીજાના ગ્રંથમાંથી એ ગ્રંથમાં લીધેલો છે, એમ સમજવું.

શ્લોકના પ્રમાણના ઉલ્લેખમાં કોંસ ( )માં આપેલ નામ ગ્રંથકર્તાનું અથવા તે પ્રકાશનું સમજવું. ગણ, પણ કે બાપાન્તરનો ઉલ્લેખ પણ કોંસમાં જ કરવામાં આવ્યો છે.

हमारी ग्रंथमाला की संस्कृत पुस्तकें

२ धर्मविद्योगमाला	श्री हिमांशुविजयजी	०-२-०
३ प्रमाणनयतत्त्वालोक (प. रामगोपालाचार्यजीकृत टीका युक्त)	"	० १४ ०
८ जयन्तप्रबन्ध	"	०-३-०
१९ जैनोत्तमपदार्थी	"	०-५-०
२७ सुभाषित पद्य रत्नाकर भा १ श्री विशालविजयजी (गुजराती भाषान्तर युक्त)		१-४-०
३० अर्हत् प्रवचन (गुजराती भाषान्तर युक्त)	श्री विद्याविजयजी	०-५-०
३१ सुभाषित पद्य रत्नाकर भा २ श्री विशालविजयजी (गुजराती भाषान्तर युक्त)		१-४-०
३२ सुभाषित पद्य रत्नाकर भा ३ (गुजराती भाषान्तर युक्त)	"	१-४ ०
३६ श्री हेमचन्द्रवचनमामृत (गुजराती भाषान्तर युक्त)	श्री जयन्तविजयजी	०-६-०
३७ श्री पर्यंकथा संग्रह	श्री हिमांशुविजयजी	०-४-०
३९ श्री द्वादशव्रत कथा	"	०-६-०
उत्तराध्ययनसूत्र (कमलसयमी टीका युक्त) भा. १, २, ३, ४	} श्री जयन्तविजयजी	
		प्रत्येक भाग के ३-६-०

प्रमाणनयतत्त्वालोक प्रस्तावना श्री हिमांशुविजयजी ०-३-०

श्री विजयधर्मसूरि जैन ग्रन्थमाला
छोटा सराफा, उज्जैन (मालवा)

शुद्धिपत्रकम्

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१२०८	२	-संकमेव	-मेकमेव
१२१८	२०	-शुद्धि	-शुद्धि
१२२५	९	पर	परं
१२२९	४	दुःखमर्थरयैव	दुःखमर्थस्यैव
१२४२	६	-पाजन-	-पार्जन-
१२५६	११	विस्तीर्ण	विस्तीर्ण
१२५६	१२	ससौख्य-	स सौख्य-
१२७०	११	पूर्व-	पूर्व-
१२७७	२१	-पूजादान्	पूजादीन्
१२७९	३	मुञ्चं	मुञ्च
१२७९	१५	निविद्धा	निविद्धा
१२८०	१६	भूङ्क्ते	भुङ्क्ते
१२८९	१४	-जोभो	-जोभो
१२९०	२०	मिश्रताम्	मिश्रताम्
१२९७	१४	मैत्री	मैत्री
१२९८	४	हीः नथी	ते हीः नथी
१२९९	२२	षादं	षादे
१३०३	१६	पेक्ष	पेक्ष
१३०४	३	-राज्ञी	-राज्ञी
१३०५	५	शान्तिपर्व	शान्तिपर्व
१३०९	३	यथेष्टम्	यथेष्टम्
१३१२	५	सुकुट्टा-	सुकुट्टा-
१३१६	१२	साम्	साम्भी

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१३३०	१२	संशयात्मानः	संशयात्मनः
१३३१	१७	बहुली भवन्ति	बहुलीभवन्ति
१३३२	९	घूत	घूतं
१३३३	१५	घूतने	घूतेन
१३३४	१८	जमेत	जमेत
१३३७	२१	पशुओ	पशुओ।
१३३९	११	भृङ्गी	भृङ्गी
१३४०	३	गार्हस्थ्येन	गार्हस्थ्येन
१३४१	११	चित्तस्य	चित्तस्य
१३५९	८	नृठाक	नृठोक
१३६०	५	तप्त२	तप्त२
१३६२	१२	पृथ्वीयं	पृथ्वीयं
१३७५	८	-बलिष्ठो	-बलिष्ठो
१३७५	२२	सर्व	सर्व-
१३८५	१५	जुग्मेत्	जुग्मेत्
१३९४	३	-विशेष-	-विशेष
१४०७	२२	-निपातो	-निपातं
१४०८	१०	हो।य	हो।य तो।
१४०८	११	ने	ने
१४१०	१५	धूयात्	धूयात्
१४१३	१७	-नयक्षणा	नयक्षणा
१४१७	९	ते छां।	छां। ते
१४२२	७	नेति	नेति
१४२६	१७	नराज्य	नैराज्य
१४३०	२	-मार्घ्यस्य	-मार्घ्यस्य
१४३१	९	अननेनेनो	अननेनेनो

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१४३४	१५	कर्त्ताममेदं	कर्त्ता ममेदं
१४३८	६	भवद्	भवेद्
१४४४	९	निवृतः	निर्वृतः
१४४४	१०	निर्णितः	निर्णीतः
१४४७	१२	वैष्णव	वैष्णव
१४४८	६	कुमार्ग	कुमार्ग
१४४९	२	व्यावहारिक	व्यावहारिक
१४५१	१४	५४७ थी ५४०	५४७ थी ६५०
१४६४	८	पावत्रता	पवित्रता
१४५५	९	श्री	श्री

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१३३०	१२	संशयात्मानः	संशयात्मनः
१३३१	१७	बहुजी भवन्ति	बहुजीभवन्ति
१३३२	९	घृत	घृतं
१३३३	१५	घृत्ने	घृत्नेन
१३३४	१८	लभते	लभेत
१३३७	२१	पशुभे	पशुभे।
१३३९	११	भृङ्गी	भृङ्गी
१३४०	३	गार्हस्थ्येन	गार्हस्थ्येन
१३४१	११	चित्तस्य	चित्तस्य
१३५९	८	ऋक्	ऋक्
१३६०	५	तप्तः	तप्तः
१३६२	१२	पृथ्वीयं	पृथ्वीयं
१३७५	८	-बलिष्ठो	-बलिष्ठो
१३७५	२२	सर्व	सर्व-
१३८५	१५	जृम्भेत्	जृम्भेत्
१३९४	३	-विशेष-	-विशेष-
१४०७	२२	-निपातो	-निपातो
१४०८	१०	हे।य	हे।य ते।
१४०८	११	ने	ने
१४१०	१५	शूयात्	शूयात्
१४१३	१७	-नखस्रणा	नखस्रणा
१४१७	९	ते छत्ता	छत्ता ते
१४२२	७	नेति	नेति
१४२६	१७	यशाम	यशाम
१४३०	२	-मांस्यस्य	-मांस्यस्य
१	९		

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१४३४	१५	कर्त्ताममेदं	कर्त्ता ममेदं
१४३८	६	भवद्	भवेद्
१४४४	९	निवृतः	निर्वृतः
१४४४	१०	निर्णितः	निर्णीतः
१४४७	१५	वैश्व	वैश्व
१४४८	६	कुमार्ग	कुमार्ग
१४४९	२	व्यवहारिक	व्यावहारिक
१४५१	१४	५४७ यी ५४०	५४७ यी ५५०
१४५४	८	पावत्रता	पवित्रता
१४५५	९	श्री	श्री

અર્થુદ-પ્રાચીન-જૈન-લેખ-સન્દોહ

આ ગ્રંથમાં આપ્તનાં જૈન મંદિરોના બધા પ્રાચીન સિલાલેખો, તેના ગુજરાતી અનુવાદ તથા ઐતિહાસિક નોંધો સાથે આપવામાં આવેલ છે. પ્રારંભમાં સિલાલેખો સંબંધી અનેક પ્રકારની અનુક્રમણિકાઓ આપી ગ્રંથને ઉપયોગી બનાવવા માટે ઇતિહાસત્રેમી મુનિરાજ શ્રી જયતવિજયજી મહારાજે ઘણી મહેનત લીધી છે. પૃષ્ઠસંખ્યા ૭૫૦

મૂલ્ય ત્રણ રૂપિયા

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર (સટીક) ભાગ ૧-૪

કલમસંયમી સંસ્કૃત ટીકા સાથે પ્રસ્તુત આગમ ગ્રંથ ઇતિહાસત્રેમી મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજે સુંદર રીતે સંપાદિત કર્યો છે. આ ટીકા ઘણી સરળ છે. આમાં ઉપદેશ માટે ઉપયોગી એવી પ્રાચીન કથાઓનો સંગ્રહ પણ સારો છે. મૂલ્ય દરેક ભાગના સાડાત્રણ રૂપિયા

મુલાપિત-પદ્ય-રતનાકર ભાગ ૧-૨-૩

આ ગ્રંથમાં જુદા જુદા વિષયોના હજારો શ્લોકોનો સંગ્રહ ગુજરાતી અનુવાદ તથા શ્લોકોના સ્થગનિર્દેશ સાથે આપવામાં આવ્યો છે. અત્યાર સુધીના બધા મુલાપિત-સંગ્રહોમાં વિદ્વાનોએ આ ગ્રંથને પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે. ઉપદેશકો તથા વ્યાખ્યાતાઓ માટે અત્યંત ઉપયોગી આ ગ્રંથનું સંપાદન મુનિરાજ શ્રી વિશાળવિજયજીએ ઘણા પરિશ્રમપૂર્વક કર્યું છે. દરેક ભાગમાં ચારસો ચારસો પાના આપવામાં આવ્યાં છે. પાકું બાંધ-ડોંગ, સુંદર છપાઈ અને ઊંચા કાગળ છતાં મૂલ્ય દરેક ભાગનો સવા રૂપિયા.

મુલાપિત-પદ્ય રતનાકર ભાગ ૫

આ ગ્રંથમાં ત્રણ આગળ બોલવાની સ્તુતિના શ્લોકોનો સંગ્રહ, ત્રેસડ શલાકા પુરોનો અનેકવિધ બાજતોના કોશઓ તથા અનુક્રમણિકા વગેરે આપી મુનિરાજ શ્રી વિશાળવિજયજીએ આ ગ્રંથને અનેક રીતે ઉપયોગી બનાવ્યો છે. લગભગ ૨૦૦ પાનાં, સુંદર છપાઈ છતાં મૂલ્ય હસે આનાં.

॥ ॐ अहं नमः । ऐं नमः ॥

जगत्पूजा-थोविजयधर्मसूरीश्वरेभ्यो नमो नमः ।

सुनिश्री-विशालविजयजीमद्वाराजसङ्गृहीतः

सुभाषित-पद्य-रत्नाकरः

(चतुर्थो भागः)

गूर्जरभाषानुवादसहितः

॥ मङ्गलाचरणम् ॥

स्तुतं महेन्द्रैरभिवीक्ष्य यस्य,

तेजश्च राजन्यजनैरजस्रम् ।

भक्त्या चमत्कारसहस्रगुर्वि,

वन्दे 'धुलेवा'-नगरादिदेवम् ॥ १ ॥

અર્જુન-પ્રાચીન-જૈન-લેખ-સન્દર્ભ

આ ગ્રંથમાં આશુનાં જૈન મંદિરોના બધા પ્રાચીન શિલાલેખો, તેના ગુજરાતી અનુવાદ તથા ઐતિહાસિક નોંધો સાથે આપવામાં આવેલ છે. પ્રારંભમાં શિલાલેખો સંબંધી અનેક પ્રકારની અનુક્રમણિકાઓ આપી અંથને ઉપયોગી બનાવવા માટે ઇતિહાસપ્રેમી મુનિરાજ શ્રી જયતવિજયજી મહારાજને ધણી મહેનત લીધી છે. પૃષ્ઠસંખ્યા ૭૫૦

મૂલ્ય ત્રણ રૂપિયા

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર (સટીક) ભાગ ૧-૪

કલ્પસંઘર્ષી સંસ્કૃત ટીકા સાથે પ્રસ્તુત આગમ ગ્રંથ ઇતિહાસપ્રેમી મુનિરાજ શ્રી જયતવિજયજી મહારાજને સુંદર રીતે સંપાદિત થયો છે. આ ટીકા ધણી સરળ છે. બામાં ઉપદેશ માટે ઉપયોગી એવી પ્રાચીન કથાઓનો સંગ્રહ પણ સારો છે. મૂલ્ય દરેકભાગના સાડાત્રણ રૂપિયા

સુભાષિત-પદ્ય-રતનાકર ભાગ ૧-૨-૩

આ ગ્રંથમાં જુદા જુદા વિષયોના હજારો શ્લોકોનો સંગ્રહ ગુજરાતી અનુવાદ તથા શ્લોકોના રચનનિર્દેશ સાથે આપવામાં આવ્યો છે. અત્યાર સુધીના બધા સુભાષિત-સંગ્રહોમાં વિદ્વાનોએ આ ગ્રંથને પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે. ઉપદેશકો તથા વ્યાખ્યાતાઓ માટે અત્યંત ઉપયોગી આ ગ્રંથનું સંપાદન મુનિરાજ શ્રી વિશાળવિજયજીએ ધણી પરિશ્રમપૂર્વક કર્યું છે. દરેક ભાગમાં ચારસો ચારસો પાના આપવામાં આવ્યાં છે. પાકું ખાઈનર્ગમ, સુંદર છપાઈ અને ઊંચા કાગળ છતાં મૂલ્ય દરેક ભાગનો સવા રૂપિયા.

સુભાષિત-પદ્ય રતનાકર ભાગ ૫

આ ગ્રંથમાં પ્રજા આગળ બોલવાની રત્નિના શ્લોકોનો સંગ્રહ, ત્રેસદં સલાહકારી પુરોણી અનેકવિધ બાળકોના કોહાઓ તથા અનુક્રમણિકા વગેરે આપી મુનિરાજ શ્રી વિશાળવિજયજીએ આ ગ્રંથને અનેક રીતે ઉપયોગી બનાવ્યો છે. લગભગ ૨૦૦ પાનાં, સુંદર છપાઈ છતાં મૂલ્ય દસ આના.

॥ ॐ अर्हं नमः । ऐं नमः ॥

जगत्पूज्य-श्रीविजयधर्मसूरीश्वरेभ्यो नमो नमः ।

मुनिश्री-विशालविजयजीमहाराजसङ्गृहीतः

सुभाषित-पद्य-रत्नाकरः

(चतुर्थो भागः)

गूर्जरभाषानुवादसहितः

॥ मङ्गलाचरणम् ॥

स्तुतं महेन्द्रैरमिवीक्ष्य यस्य,

तेजश्च राजन्यजनैरजस्रम् ।

भक्त्या चमत्कारसहस्रश्रुतिं,

वन्दे 'धुलेवा'-नगरादिदेवम् ॥ १ ॥

વિદ્યા (૧૦૧)

વિદ્યાની સ્તુતિ:—

શારદા શારદામ્બોજ-વદના વદનામ્બુજે ! ।

સર્વદા સર્વદાઝ્માકં, સન્નિધિં સન્નિધિં ક્રિયાત્ ॥ ૧ ॥

રઘુવંશ, સર્ગ ૪, શ્લોક ૧ ટીકા.

શરદ આતુના કમળ જેવા મુખવાળી અને સર્વ મનો-
વાંછિતને આપનારી સરસ્વતી દેવી હમેશાં અમારા મુખ-
કમલને વિષે ઉત્તમ નિધિ સમાન સાનિધ્યને કરે । ૧.

વિદ્યા પ્રશંસા:—

ત્રિવિક્તવર્ણામરણા સુલભુતિઃ, પ્રસાદયન્તી હૃદયાન્યપિ દ્વિધામ્ ।

પ્રવર્તતે નાકૃતપુણ્યકર્મણાં, પ્રસન્નગમ્भीરપદા સરસ્વતી ॥ ૨ ॥

કિરાતાર્જુનીય, સર્ગ ૧૪, શ્લોક ૩.

૨૫૪ અક્ષરોરૂપી આમૃતપ્રવાળી, કાનને મુખ ઉપજાવે
તેવી, શત્રુઓના હૃદયને પણ પ્રસન્ન કરનારી અને નિર્દોષ
ગંભીર પદ-શબ્દવાળી સરસ્વતી-વાણી પુણ્ય રહિત પુરુષોને
પ્રાપ્ત થતી નથી. ૨.

વિદ્યા મહિમા:—

વિદ્યા વિનયોપેતા, હરતિ ન ચેતાંસિ કસ્ય મનુજસ્ય ? ।

જાજ્ઞમ્મણિસંયોગો નો જનયતિ કસ્ય લોચનાનન્દમ્ ? ॥૩॥

વિનય સહિત એવી વિદ્યા કયા મનુષ્યના ચિત્તને ન હરે ? (સર્વના મનનું હરણુ કરે છે.) (કેમકે—) સુવર્ણ અને મણિનો સંયોગ કેના નેત્રને આનંદ ઉત્પન્ન ન કરે ? (સર્વના નેત્રને આનંદ કરે.) ૩.

વિદ્યા નામ નરસ્ય રૂપમધિકં પ્રચ્છન્નગુપ્તં ધનં,

વિદ્યા ભોગકરી યશઃસુખકરી વિદ્યા ગુરુણાં ગુરુઃ ।

વિદ્યા વન્ધુજનો વિદેશગમને વિદ્યા પરા દેવતા,

વિદ્યા રાજસુ પૂજિતા ન તુ ધનં વિદ્યાવિહીનઃ પશુઃ ॥ ૪ ॥

નોત્તિગત્તરુ (મર્ત્તહરિ). શ્લોક ૧૬.

વિદ્યા એ માણસનું અધિક રૂપ છે, વિદ્યા જ ઢાઢેલું શુભ ધન છે, વિદ્યા ભોગને કરનારી (તેમજ) યશ અને સુખને કરનારી છે, વિદ્યા ગુરુઓનો પણ ગુરુ છે, વિદ્યા પરદેશગમનમાં બંધુજન સમાન છે, વિદ્યા ઉત્તમ દેવતા છે, વિદ્યા જ રાજાઓમાં પૂજાયેલી છે; પણ ધન પૂજાયેલું નથી. (તેથી) વિદ્યા સહિત માણસ પણ સમાન છે. ૪.

વિદ્યાનો ઉપાયઃ—

વિનયેન વિદ્યા ગ્રાહ્યા, પુષ્કલેન ધનેન વા ।

અથવા વિદ્યાયા વિદ્યા, ચતુર્થ નાસ્તિ કારણમ્ ॥ ૫ ॥

પાણ્ડવચ્ચરિત્ર (ગદ્ય)

વિદ્યા વિનયવડે ગ્રહણ કરી શકાય છે, અથવા પુષ્કળ ધન આપવાથી ગ્રહણ કરાય છે, અથવા પોતાની વિદ્યા આપીને (સામા પાસેથી) વિદ્યા ગ્રહણ કરી શકાય છે; આ સિવાય વિદ્યા મેળવવાનું બોધું સાધન નથી. ૫.

આચાર્યપુસ્તકનિવાસસહાયવલ્લભા

વાહ્યાસ્તુ પઞ્ચ પઠનં પરિવર્ધયન્તિ ।

આરોગ્યસુદ્ધિવિનયોદયમશાસ્ત્રરાગા

આમ્યન્તરાઃ પઠનમિદ્ધિકરા મવન્તિ ॥ ૬ ॥

પાણ્ડયચરિત્ર (ગદ્ય).

મણ્ડાવનાર આચાર્ય, મણ્ડાવાનાં પુસ્તક, રહેવાનું સ્થાન, મહત્ત્વ અને વલ્લભ એટલે સાથે મણ્ડાવાના સહાધ્યાયી; આ પાંચ અભ્યાસને વૃદ્ધિ પમાડનારાં બાહ્ય સાધનો છે. તથા નીરોગતા, સારી પુદ્ધિ, વિનય-નમ્રતા, ઉદ્યમ અને શાસ્ત્ર પરની પ્રીતિ; આ પાંચ અભ્યાસની સિદ્ધિ આભ્યાસનું સાધનો છે. ૬.

વિદ્યામાં વિધ્નઃ—

નાનુદ્યોગવતા ન ચ પ્રવસતા નાત્માનમુત્કર્ષતા,

નાલસ્યોપહતેન નાન્યમનસા નાચાર્યવિદ્વેષિણા ।

ન ઝ્રૂમક્લ્લવિલાસવિસ્મિતમુર્ખો સીમન્તિર્નો ધ્યાયતા,

લોકે રુદ્યાત્કિરઃ સતામભિમતો વિદ્યાગુણઃ પ્રાપ્યતે ॥૭॥

ઉત્તરાખ્યયમસૂત્રટીકા (કમલસયમ) પૃ૦ ૧૬૯, શ્લોક ૩૪ (વિ. ધ. જ.) *

લોકમાં પ્રસિદ્ધિને કરનાર તથા સત્યરુપોને માન્ય એવો વિદ્યાશુભ્ર અનુદ્યોગીને, પ્રવાસ કરનારને, પોતાના આત્માને ઉત્કર્ષ કરનારને, આલસ્યથી હણાયેલાને, અન્ય મનવાળા-અપણ મનવાળાને, ગુરુના, દેવીને તથા શુદ્ધતીના ભંગના.

વિલાસવડે વિકરવર મુખવાળી સ્ત્રીનું ધ્યાન કરનાર મનુષ્યને પ્રાપ્ત થતો નથી. ૭.

વિદ્યાનું રહસ્ય : દુર્લભ:—

અમન્ત્રમક્ષરં નાસ્તિ, નાસ્તિ મૂલમનૌપધમ્ ।

અનાથા પૃથિવી નાસ્તિ, આમ્નાયાઃ સ્વલુ દુર્લભાઃ ॥૮॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, માળ ૧, પૃષ્ઠ ૬૫ *

કોઈ પણ અક્ષર મંત્ર વિનાનો નથી, કોઈ પણ મૂળીયું ઔપધ વિનાનું નથી તથા સ્વામી વિનાની પૃથ્વી નથી; પરંતુ તેના આમ્નાય (રહસ્ય—પરંપરાથી ચાલતા આવતા ઉપયોગનું જ્ઞાન) જ દુર્લભ છે(—ભણી શકાય તેવા નથી.) ૮.

વિદ્યા અને ધન:—

નિરક્ષરે વીક્ષ્ય મહાધનત્વં,

વિદ્યાઽનવદ્યા વિદુષા ન હંચા ।

સ્તનાવ્રતંમાં કુલટાં સમીક્ષ્ય,

કિમાર્યનાર્યઃ કુલટા મવન્તિ ? ॥ ૯ ॥

નિરક્ષર—અભણ (મૂર્ખ) માણસને વિષે મહાધનની પ્રાપ્તિ જોઈને વિદ્વાન પુરુષે નિર્મળ વિદ્યાનો ત્યાગ કરવો ચોગ્ય નથી. (ધનવાન થવાની ઇચ્છાથી વિદ્યાનો ત્યાગ કરવો નહીં.) કેમકે કુલટા સ્ત્રીને કદાચ રતનના અલંકારવાળી જોવામાં આવે તો પણ શું આર્ય સ્ત્રીઓ (કુળવાન સ્ત્રીઓ) કુલટા થાય છે? (ન જ થાય.) ૯.

વિધા અને અહંકાર:—

જ્ઞાનં મદદર્પહરં, માદ્યતિ યસ્તેન તસ્ય કો વૈદ્યઃ ? ।

અમૃતં યસ્ય વિપાયતં, તસ્ય ચિકિત્સા કથં ક્રિયતે ? ॥૧૦॥

સૂત્રરૂતાદ્રસૂત્ર, પૃ૦ ૨૩૧.

જ્ઞાન પોતે જ અહંકારનો નાશ કરનાર છે, છતાં જે પુરુષ તે જ્ઞાનવડે જ ગર્વિષ્ઠ થાય, તેનો વૈદ્ય કોણ હોય ? (કોઈ જ ન હોય) જેને અમૃત જ વિષરૂપે પરિણામ પામે છે તેનું ઔષધ શી રીતે કરાય ? (ન જ કરાય) ૧૦.

યદા કિશ્ચિજ્જોડ્ઠં દ્વિપ ઇવ મદાન્ધઃ સમભવં,

તદા સર્વજ્ઞોઽસ્મીત્યમવદવલિપ્તં મમ મનઃ ।

યદા વિશ્વિક્ષિચ્ચિદ્ બુધજનસન્નિવિહગર્ભતઃ,

તદા મૂર્ખોઽસ્મીતિ જ્વરઇવ મદો મે વ્યપગતઃ ॥ ૧૧ ॥

તીર્થશતક (મર્ત્તદરિ), સ્તો ૦ ૭.

‘હું’ કાંઈક જાણું છું, ‘એમ હાથીની જેમ જ્યારે હું’ મહવડે અંધ થયો હતો, ત્યારે ‘હું’ સર્વજ્ઞ છું’ એ પ્રમાણે મારું મન ગર્વિષ્ઠ થયું હતું; પણ જ્યારે મેં પાંડિત જનની પાસેથી કાંઈક કાંઈક જાણ્યું—જ્ઞાન મેળવ્યું, ત્યારે ‘હું’ મૂર્ખ છું’ એમ મારા જાણવામાં આવવાથી તાવની જેમ મારે મદ નષ્ટ થયો. ૧૧.

વિધા વગર નકામું:—

રૂપયોગનસમ્પન્ના નિશાલકુલમમ્ભવાઃ ।

વિદ્યાહીના ન શોભન્તે, નિર્ગન્ધા ઇમ કિંશુભાઃ ॥ ૧૨ ॥

સુદ્ધચાળશ્યનોતિ, અં ૨. સ્તો ૦ ૮.

રૂપ અને ચોવને કરીને રહિત અને વિશાળ' (જાત)
કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યો જે વિદ્યા- રહિત હોય તે
તે, ગંધ રહિત કેસુડાનાં પુષ્પની જેમ, શોભતા નથી. ૧૨.

किं कुलेन विशालेन, विद्याहीनेन देहिनाम् ।

दुष्कुलं चापि विदुषो देवैरपि सुपूज्यते ॥ १३ ॥

વૃદ્ધચાળમ્બનીતિ, અં ૮, શ્લોક ૧૮

મનુષ્યોનું વિશાળ કુળ હોય પરંતુ તે વિદ્યા રહિત હોય
તો તેવા કુળથી શું કળ ? (કાંઈ જ નહીં.) અને વિદ્વાન
માણસનું કુળ નીચ હોય છતાં તેની દેવતાઓ પણ પૂજા
કરે છે. ૧૩.

વિદ્યા વગરનો અંધ:—

अनेकसंशयोच्छेदि, परोक्षार्थस्य दर्शकम् ।

सर्वस्य लोचनं शास्त्रं, यस्य नास्त्यन्ध एव सः ॥ १४ ॥

હિતોપદેશ, પ્રસ્તાવિકા, શ્લોક ૧૦.

શાસ્ત્ર અનેક શંકાઓનો નાશ કરનાર છે, પરોક્ષ-(અદૃશ્ય)
પદાર્થને દેખાડનાર છે અને સર્વ જનોના નેત્રરૂપ છે; આણું
શાસ્ત્ર જેની પાસે ન હોય—જે બણેલો ન હોય તે અંધ જ
છે (એમ જાણવું). ૧૪.

વિદ્યાનો હેતુ:—

श्लोको वरं परमतत्त्वप्रकाशी,

न ग्रन्थकोटिपठनं जनरञ्जनाय ।

સહીવનીતિ વરમોપધમંકમેઝ,

વ્યર્થશ્રમપ્રજનનો ન તુ મૂલમારઃ ॥ ૧૫ ॥

પરમ (થેષ) તત્ત્વમાર્ગને પ્રકાશ કરનાર એક શ્લોક બધુવો તે પણ સારો છે, પરંતુ હોકાને માત્ર રંજન કરવા માટે કરેલ અંથ (શ્લોક) બધુવા તે આશા નથી. જેમકે સંછવની નામની એક જ ઓપધિ શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ ફોગટ થમને જ ઉત્પન્ન કરે તેવો ધણાં મૂળીયાંનો સમૂહ સારો નથી. ૧૫.

વિધા લખાવવાનું કૃપા:—

કિં કિં તૈર્ન કૃતં ન કિં વિવૃપિતં દાનં પ્રદત્તં ન કિં ,

કા વાડ્યન્ન નિવારિતા તનુમતાં મોહાર્ણવં મઙ્ગતામ્ ? ।

નો પુણ્યં કિમુપાર્જિતં કિમુ યશસ્તારં ન વિસ્તારિતં,

સત્કલ્યાણકલાપકારણમિદં યઃ શાસનં લેખિતમ્ ? ॥ ૧૬ ॥

દાનાદિપ્રકરણ, અવસર ૫, શ્લોક ૧૬.

જેમણે આપ્યા કેલ્યાણના સમૂહનું કારણ એણે શાસ્ત્ર લખ્યું છે તેઓએ શું શું નથી કહ્યું ? શું નથી વાળ્યું ? કહ્યું દાન નથી આપ્યું ? મોહાર્ણવી મહામામરમાં હમના પ્રાણીઓની કંઈ આપણિતું નિવારણ નથી કહ્યું ? કહ્યું પુણ્ય ઉપાર્જિત નથી કહ્યું ? અને કયો યશ નથી વિસ્તાર્યો ? (તેમણે આ બધું જ કહ્યું સમજવું.) ૧૬.

યે લેખયન્તિ મકલં સુધિયોડ્નુયોગં,

શબ્દાનુશાસનમક્ષેપમલદ્કૃતીશ્ચ ।

છન્દાંસિ શાસ્ત્રમપરં ચ પરોપકાર—

સંપાદનંકનિપુણા પુરુષોત્તમાસ્તે ॥ ૧૭ ॥

દાનાદિપ્રકરણ, અવસર ૫, શ્લોક ૧૭.

જેઓ દરેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રો-જેવાંકે-સમસ્ત વ્યાકરણ-શાસ્ત્ર, અલંકારશાસ્ત્ર, છંદશાસ્ત્ર તથા ખીજાં શાસ્ત્રો-લખાવે છે તેઓ પરોપકાર કરવામાં અત્યંત નિપુણ એવા ઉત્તમ પુરુષો છે. ૧૭.

વિદ્યાનું ફળ:—

શ્રુત્વા ધર્મં વિજાનાતિ. શ્રુત્વા ત્યજતિ દુર્મતિમ્ ।

શ્રુત્વા જ્ઞાનમવાપ્નોતિ, શ્રુત્વા મોક્ષં ચ વિન્દતિ ॥ ૧૮ ॥

ઉપદેશતરંગિણી, પૃ૦ ૨૩૫, શ્લોક ૪. *

(માણસ) શાસ્ત્ર સાંભળીને ધર્મ જાણે છે, શાસ્ત્ર સાંભળીને દુર્મતિનો ત્યાગ કરે છે, શાસ્ત્ર સાંભળીને જ્ઞાન પામે છે તથા શાસ્ત્ર સાંભળીને મોક્ષ મેળવે છે. (અર્થાત્ શાસ્ત્ર સાંભળવાથી અનુક્રમે આટલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.) ૧૮.

અધીત્ય વેદશાસ્ત્રાણિ, સંસારે રાગિણશ્ચ ચે ।

તેભ્યઃ પરો ન મૂર્ખોઽસ્તિ, સઘર્મા શ્વાશ્વસ્રકરૈઃ ॥ ૧૯ ॥

યોગયાસિષ્ઠ. શ્લોક ૨૮.

જે પુરુષો વેદ શાસ્ત્રોને બાણીને પાશુ સંસારને વિષે રાગવાળા થાય છે, તેમનાથી ખીજા કોઈ મૂર્ખ નથી. તે દેવરા, અશ્વ અને ભુંડની જેવા છે, એમ જાણવું. ૧૯.

વિદ્યા દદાતિ વિનયં, વિનયાદ્ યાતિ પાત્રતામ્ ।

પાત્રત્વાદ્ ધનમાપ્નોતિ, ધનાદ્ ધર્મં તતઃ સુખમ્ ॥ ૨૦ ॥

હિતોપદેશ, મિત્રલાભ, શ્લોક ૬.

વિદ્યા વિનયને આપે છે, વિનયથી મનુષ્ય યોગ્યપણાને

લક્ષ્મી (૧૦૨)

લક્ષ્મી મહિમા:—

આલસ્યં સ્થિરતામુપૈતિ મજ્જતે ચાપલ્યમુદ્યોગિતાં,
મૃકત્વં મિત્રભાપિતાં ત્રિતનુતે મૌઢ્યં ભવેદાર્જવમ્ ।
પાત્રાપાત્રવિચારણાવિરહિતા ચચ્છત્યુદારાત્મતાં,
માતર્લક્ષ્મિ ! તવ પ્રસાદવગતો દોષા અપિ સ્યુર્ગુણાઃ ॥૧॥

ઉપદેશતરદ્વિગી, પૃ૦ ૮, શ્લોક ૨૧ (ચ૦ વિ૦ ગ્રં૦)*

હે માતા લક્ષ્મી ! તારી કૃપાના વશથી, પુરુષને વિષે દોષ હોય તો તે પણ શુષ્કરૂપે થાય છે, કેમકે તેનામાં (લક્ષ્મીવાળામાં) જો આળસ હોય તો તે સ્થિરતાને પામે છે, અપજતાનો દોષ હોય તો તે ઉદ્યોગીપણાને બળે છે, મુંગાપણું હોય તો પરિમિત બોલવાપણાને વિસ્તાર છે, મૂઢતાનો દોષ હોય તો તે સરળપણું કહેવાય છે તથા પાત્ર અને અપાત્રના વિચારરહિતપણું હોય તો તે ઉદારપણાને આપે છે—ઉદારતા કહેવાય છે. ૧

✓ યસ્યાગ્રે વર્તતે ધિત્તં, મૂર્ષોઽપિ સ્તૃયતે જનૈઃ ।

નિર્ધનસ્તુ બુધોઽપિ શ્વેત, મ દન્ત ! મત્સ્પર્થે કલૌ ॥ ૨ ॥

મુનિ દિર્માશુચિજય.

દુઃખની વાત છે કે જેની પાસે ધન છે તે કલિયુગમ મૂર્ખ હોવા છતાં લોકોથી વળણાય છે, અને ધનવગરને બિચારો પડેલો પણ તિરસ્કૃત થાય છે. ! ૨

અર્થસ્યોપાર્જને યત્નઃ, કાર્યે એવ વિપથિતા ।

તત્સંમિદ્ધૌ હિ મિધ્યન્તિ, ધર્મકામાદયો નૃપ । ૩ ॥

મહાભારત, ઘોરાટપર્વ, અ૦ ૩૨, શ્લો ૨૯.

પંડિત પુરુષે ધન ઉપાર્જન કરવા માટે યત્ન કરવો, કેમકે ધનની સિદ્ધિ-પ્રાપ્તિ થવાથી હે રાજા ! ધર્મ અને કામ વગેરે (પુરુષાર્થો) સિદ્ધ થાય છે. ૩.

યસ્યાસ્તિ વિત્તં સનરઃ કુલીનઃ, મ પણ્ડિતઃ મ શ્રુતિમાન્ ગુણજ્ઞઃ ।
સ એવ વક્તા મ ચ દર્શનીયઃ, સર્વે ગુણાઃ કાશ્ચનમાશ્રયન્તે ॥૪॥

નીતિગતક (મર્ત્યહરિ). શ્લો ૩૨.

જેની પાસે ધન છે તે જ માણસ કુલીન કહેવાય છે, તે જ પંડિત કહેવાય છે, તે જ શાસ્ત્રવાણો-શાસ્ત્રજ્ઞ કહેવાય છે, તે જ ગુણને જાણનાર કહેવાય છે, તે જ વક્તા કહેવાય છે અને તે જ દર્શન કરવા લાયક-મનોહર કહેવાય છે; (કારણ કે) સર્વ ગુણો કાંચનને આશ્રીને રહે છે. ૪.

અર્થાર્થી જીવલોકોઽયં, સ્મશાનમપિ સેવતે ।

જનેતારમપિ ત્યક્ત્વા, નિઃસ્વો ગચ્છતિ દૂરતઃ ॥ ૫ ॥

પુણ્યધનનૃપકથા, પૃ ૨, શ્લો ૨૫.

ધનનો અર્થી આ જીવલોક (મનુષ્ય) સ્મશાનને પણ સેવે છે, અને નિર્ધન માણસ ધનને માટે થઈને પોતાની માતાનો પણ ત્યાગ કરી દૂર દેશમાં જાય છે. ૫.

સેવ્યઃ સ્યાન્નાર્થિમાર્થાનાં, મહાનપિ ધનંવિના ।

સેવ્યતે પુણ્યપૂર્ણોઽપિ, પલામઃ પદ્મદર્ન યત્ ॥ ૬ ॥

। રત્નાવલી, પૃ ૧૭ (આત્મા ૦ સ ૦).

ધન રહિત થયેલો એવો મહાપુરુષ પણ ચાચકોના સમૂહથી સેવાતો નથી. જેમકે પલાશ(ખાખરા)નું વૃક્ષ કુલોથી બરપૂર હોય તો પણ સમરાઓથી તે સેવાતું નથી. ૬.

कारणात् प्रियतामेति, द्वेष्यो भवति कारणात् ।

अर्थार्थी जीवलोकैज्यं, न कश्चित् कस्यचित् प्रियः ॥ ७ ॥

व्याસदेव,

કેવળ ધનનો જ અર્થી આ હવેલોક કારણને લીધે પ્રીતિને પામે છે અને કારણને લીધે દ્રેષી થાય છે; પરંતુ સ્વભાવથી તો કોઈ કોઈનો પ્રિય કે અપ્રિય નથી. ૭.

कुलीनोऽपि सुनीचोऽत्र, यस्य नो विद्यते धनम् ।

अकुलीनोऽपि सद्गुरो यस्य मन्ति कपर्दिकाः ॥ ८ ॥

આ જગતમાં જેની પાસે ધન ન હોય તે પુરુષ કુળવાન છતાં પણ અત્યંત નીચ ગણાય છે, અને જેની પાસે કપર્દિકા-ધન-છે તે પુરુષ હીન કુળનો છતાં સારા કુળનો કહેવાય છે ૮.

यस्यार्थास्तस्य मित्राणि, यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ।

यस्यार्थाः स पुमान् लोके, यस्यार्थाः स च पण्डितः ॥ ९ ॥

बृद्धचाणक्यनीति, अ० ૬, શ્લોક ૫.

જેની પાસે ધન છે તેના સર્વ મિત્રો થાય છે, જેની પાસે ધન હોય તેના જ સર્વ બાંધવો થાય છે, જેની પાસે ધન છે તે જ લોકમાં પુરુષ છે અને જેની પાસે ધન છે તે જ પંડિત કહેવાય છે (અર્થાત્ ધન જ સર્વ કાર્ય કરનાર છે.) ૯.

ધનૈર્દુષ્કુલીનાઃ કુલીનાઃ ક્રિયન્તે,
 ધનૈરેવ પાપાત્ પુનર્નિસ્તરન્તે ।
 ધનેભ્યો વિશિષ્ઠો ન લોકેઽસ્તિ કશ્ચિત્,
 ધનાન્યર્જયધ્વં ધનાન્યર્જયધ્વમ્ ॥ ૧૦ ॥

ઉત્તરાખ્યયનસૂત્રટીકા (કમલસંપમ), ભાગ ૧, (ધિ૦ ધ૦ ૮૦)

ધનવડે અકુળવાન માણસો કુળવાન થાય છે, ધનવડે જ પાપથી ક્ષીને નિસ્તાર પામે છે (પાપ રહિત થાય છે), આ લોકમાં ધનથી ખીલું કાઢ એવું નથી. (તેથી) ધનને ઉપાજન કહે, ધનને ઉપાજન કહે! ૧૦.

યથા વિદ્વાસ્તરુમાશ્રયન્તિ,
 નદ્યો યથા માગરમાશ્રયન્તિ ।
 યથા તરુણ્યઃ પતિમાશ્રયન્તિ,
 સર્વે ગુણાઃ કાઞ્ચનમાશ્રયન્તિ ॥ ૧૧ ॥

મુદ્રાપ્રકાશ (ભારતિ), ઉદ્દશમ ૨, સ્તો ૨૨.

જેમ પક્ષીઓ વૃક્ષનો આશ્રય કરે છે, જેમ નદીઓ સમુદ્રનો આશ્રય કરે છે અને જેમ યુવતિ સ્ત્રીઓ પતિનો આશ્રય કરે છે તેમ સર્વ ગુણો કાંચનનો-ધનનો આશ્રય કરે છે (જ્યાં ધન હોય ત્યાં ગુણો રહેલા હોય છે). ૧૧.

યદુત્સાહી સદા મર્ન્યઃ, પરમવતિ યજ્ઞનાન્ ।
 યદુદ્ધતં વદેદ્ ધાર્ક્યં, તત્ સર્વં વિત્તજં ધનમ્ ॥ ૧૨ ॥

મનુષ્ય હમેશાં જે ઉત્સાહવાળો રહે છે, અન્ય જનોનો જે પરાભવ (તિરસ્કાર) કરે છે અને જે ઉદ્ધત વચન બોલે

છે તે સર્વ ધનનું જ બળ છે—(ધનના ગર્વથી નહીં છે) ૧૨.

✓ તાવન્માતા પિતા ચૈવ, તાવત્ મર્વેઽપિ વાન્ધવાઃ ।
તાવદ્ધાર્યા સદા હૃષ્ટા, યાવદ્દક્ષ્મીઃ સ્થિરા ગૃહે ॥ ૧૩ ॥

સૂક્તમુક્તાયલી, પૃઠ ૫૯, શ્લોક ૧૯ (દ્વિઃ હં) *

ત્યાંસુધી ધરને વિષે લક્ષ્મી સ્થિર રહેતી છે ત્યાંસુધી
જ માતા પિતા હર્ષ પામે છે, ત્યાંસુધી જ સર્વે બાંધવો
હર્ષ પામે છે અને ત્યાંસુધી જ બાપો સર્વદા હર્ષ પામે છે. ૧૩.

અર્થ એવ ધ્રુવ સર્વ—પુરુષાર્થનિવન્ધનમ્ ।

અર્થેન ગદિતાઃ મર્થે, જીવન્તોઽપિ શુભાપમાઃ ॥૧૪॥

ધિવેકશિલાસ, ઉદ્ધાસ ૨, શ્લોક ૪૪.

ધન જ સર્વ પુરુષાર્થોનું કારણ છે. ધનથી રહિત સર્વ
પ્રાણીઓ શૂન્યતા છતાં પણ શબ તુલ્ય છે. ૧૪.

ધન : સાચો બંધુ:—

ત્યજન્તિ મિત્રાણિ ધનૈર્વિહીનં, પુત્રાશ્ચ દારાશ્ચ સહોદરાશ્ચ ।

તમર્થવન્તં પુનરાશ્રયન્તિ, અર્થો હિ લોકે પુરુષસ્ય બન્ધુઃ ॥૧૫॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃઠ ૫૦, શ્લોક ૫. (દે. લા.)

ધન રહિત થયેલા પુરુષને તેનાં મિત્રો, પુત્રો, સ્ત્રી અને
બાઈઓ તજી દે છે. તે જ પાછો ધનવાન થાય છે ત્યારે
પાછાં તેઓ તેનો આશ્રય કરે છે. તેથી (એમ સિદ્ધ થાય છે
કે) લોકમાં ધેસો જ પુરુષનો બંધુ છે. ૧૫.

સાચું ધન:—

✓યો ન દદાતિ ન મૃદુક્તે, સતિ વિમલે નૈવ તમ્ય તદ્વિત્તમ્ ।
કન્યારત્નમિવ મૃદં, તિષ્ઠત્યર્થે પરસ્યેવ ॥ ૧૬ ॥

જૈનપદ્યતન્ત્ર, પૃષ્ઠ ૧૫૧ સ્તો ૧૨૭*

જે માણસ વૈભવ (ધન) છતાં પણ દાન દેતો ન હોય, તથા ભોગવતો ન હોય, તો તે ધન તેનું નથી એમ માનવું; પરંતુ ઘરને વિષે રહેલ કન્યારૂપી રત્નની જેમ તે ધન બીજાને માટે જ ઘરમાં રહેલું છે એમ ભણવું. (જેમ પોતાની કન્યા બીજાના ઉપભોગમાં આવે છે તેમ તે ધન પણ બીજાના ઉપભોગમાં આવે છે.) ૧૬.

यद् ददाति यदश्नाति, तदेव धनिनो धनम् ।

शेषं को वेत्ति कुत्रापि, कस्याप्युपकरिष्यति ? ॥ ૧૭ ॥

વેદવ્યાસસ્મૃતિ, અ ૪, સ્તો ૧૭.

મનુષ્ય જે ધન દાનમાં આપે છે અને જે ધન ભોગવે છે, તે જ તે ધનવાનનું ધન છે. ણાકીનું તો કોણ જાણે છે કે તે ધન ક્યાં અને કોનો ઉપકાર કરશે? (કોના ઉપયોગમાં આવશે?) ૧૭.

यस्य वित्तं न दानाय, नोपयोगाय देहिनाम् ।

नापि कीर्त्यै न धर्माय, तस्य वित्तं निरर्थकम् ॥ ૧૮ ॥

વહ્નિપુરાણ, પારાશરસંહિતા, સ્તો ૧૩.

જેનું ધન દાનને માટે થતું ન હોય, બીજા પ્રાણીઓના ઉપયોગને માટે થતું ન હોય, કીર્તિને માટે થતું ન હોય તથા ધર્મને માટે થતું ન હોય તે પુરુષનું ધન નિર્વ્યથ છે. ૧૮.

લક્ષ્મીપ્રાપ્તિનો ઉપાય : વેપાર:—

અનર્થૈઃ કિમહો ! જર્ણ્યૈર્વ્યવસાયઃ શ્રિયો મુતમ્ ।

અર્જ્યા શ્રીઃ સા ચ યા વૃદ્ધ્યૈ, દાનમોગકરી ચ યા ॥૧૯॥

વિવેકવિલાસ, હજ્જાસ ૨, શ્લોક ૧૦૬.

અહો ! ધણું કહેવાથી શું ? ઉદ્યમ જ-વેપાર જ લક્ષ્મીનું મુખ છે; માટે તેવી લક્ષ્મી ઉપાજાન કરવી, કે જે વૃદ્ધિને માટે થાય, તથા દાન અને ભોજ કરનારી થાય. ૧૯.

સા ચ સઙ્ગાયતે લક્ષ્મીરક્ષીણા વ્યવસાયતઃ ।

પ્રાવૃપેણ્યપદ્યોવાહાદિચ કાનનકામ્યતા ॥ ૨૦ ॥

વિવેકવિલાસ, હજ્જાસ ૨, શ્લોક ૧૦૭.

જેમ વર્ષાકાળના મેઘથી વનની લક્ષ્મી-શેખા વૃદ્ધિ પામે છે, તેમ વેપાર કરવાથી લક્ષ્મી અખૂટ થાય છે-વૃદ્ધિ પામે છે. ૨૦.

કેવો વેપાર તજવો:—

ધર્મવાધાકરં યચ્ચ, યચ્ચ સ્યાદયશસ્કરમ્ ।

શ્વરિલાભમપિ ગ્રાહ્યં, પણ્યં પુણ્યાર્થિભિર્ન તત્ ॥ ૨૧ ॥

વિવેકવિલાસ, હજ્જાસ ૨, શ્લોક ૬૩.

પુણ્યની ઇચ્છાવાળા પુરુષોએ જે કરિયાણું ધર્મની બાધા કરનારું કે અપયશને કરનારું હોય તે, ધણો લાભ મળે તેવું હોય તો પણ, ગ્રહણ કરવું નહીં. ૨૧.

લક્ષ્મી ક્યાં રહે છે:-

લક્ષ્મીર્વમતિ વાંણિજ્યે, કિંચિદસ્તિ ચ કર્પણે ।

અસ્તિ નાસ્તિ ચ સેવાયાં, મિશ્રાયાં ન વદાચન ॥૨૨॥

આદ્યપ્રતિક્રમણવૃત્તિ, પૃ૦ ૧૨૮ (દે૦ લા૦)*

લક્ષ્મી વેપારમાં રહેલી છે (વેપારમાં ઘણી લક્ષ્મી મેળવી શકાય છે), ખેતીમાં કાંઈક થોડી પણ રહેલી છે, સેવા(નોકરી)ને વિષે છે અને નથી એટલે કે નોકરી હોય ત્યાંમુઠી કાંઈક હોય છે અને નોકરીને અભાવે તે હોતી નથી તથા ભિક્ષાવૃત્તિને વિષે તો લક્ષ્મી કદાપિ પ્રાપ્ત થતી નથી. ૨૨.

✓ ગુરવો યત્ર પૂજ્યન્તે, ત્રિત્વં યત્ર નયાર્જિતમ્ ।

અદન્તકલહો યત્ર, તત્ર શક્ર ! વમામ્બહમ્ ॥ ૨૩ ॥

આદ્યવિધિ, પૃ૦ ૧૩, (આત્મા૦ સ૦)*

જ્યાં ગુરુઓ પૂજાય છે, જ્યાં ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું થતું છે તથા જ્યાં અન્તકલહ (કલેશ) નથી ત્યાં હે ઇન્દ્ર ! હું રહું છું. (આ પ્રભાણે લક્ષ્મી કહે છે.) ૨૩.

સંપત્તિનાં કારણો:-

✓ દાક્ષિણ્યલજ્ઞ ગુરુદેવપૂજા, પિત્રાદિમક્તિઃ સુકૃતામિલાપઃ ।

પરોપકારો વ્યવહારશુદ્ધિર્નૃણામિહામુત્ર ચ સંપદે સ્થુઃ ॥ ૨૪ ॥

અષ્ટામ્યકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૧૨, શ્લોક ૧૧.

દાક્ષિણ્ય, લક્ષ્મણપણું, ગુરુ અને દેવની પૂજા, માળાપ વગેરે યજીતની શક્તિ, સારાં કાર્યો કરવાની

અલિલાયા, પરોપકાર અને વ્યવહારશુદ્ધિ, મનુષ્યને આ લવમાં અને પરલવમાં સંપત્તિ આપે છે. ૨૪.

અનાગતવિધાતારમગ્રમત્તમકોપનમ્ ।

ચિરારમ્મમદીનં ચ, નરં શ્રીરુપતિષ્ઠતિ (તે) ॥ ૨૫ ॥

દેવીમાગયત (વ્યાસદેવ), સ્કન્ધ ૧, અં ૨૧, શ્લો ૩૧.

જે માણસ અનાગતને કરનારો (એટલે કોઈ કાર્ય અમુક કાળે આવવાનું છે એમ ધારી પ્રથમથી જ તેની તૈયારી કરનારો) હોય, પ્રમાદરહિત હોય, ક્રોધ કરનાર ન હોય, જેણે ધણા વખતથી કાર્યની શરૂઆત કરી દીધેલી હોય અને જે દીનતા રહિત હોય તેવા પુરુષની લક્ષ્મી સેવા કરે છે. ૨૫.

જિતેન્દ્રિયત્વં વિનયસ્ય કારણં,

ગુણપ્રકર્ષો વિનયાદવાપ્યતે ।

ગુણાધિકે પુંસિ જનોઽનુરજ્યતે,

જાતાનુરાગપ્રમવા હિ સમ્પદઃ ॥ ૨૬ ॥

કિરાતાર્જુનીય, સર્ગ ૧, શ્લો ૩૮.

જિતેન્દ્રિયપણું વિનયનું કારણ છે (એટલે ઇન્દ્રિયોનો નિશ્ચય કરવાથી વિનય પ્રાપ્ત થાય છે), વિનયથી ગુણનો ઉત્કર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, અધિક ગુણવાળા પુરુષને વિષે લોકો રાગી થાય છે અને લોકોના રાગથી સંપદાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૬.

વશ્યેન્દ્રિયં જિતાત્માનં, ધૃતદ્રણં વિકારિણુ ।

પરીક્ષ્ય કારિણં ધીરમત્યન્તં શ્રીર્નિપેવતે ॥ ૨૭ ॥

કર્મપુરાણ, સંક ૫, અં ૮૧.

જે પુરુષ ઇદ્રિયોને કબજે રાખતો હોય, પોતાના આત્માને-મનને જીતનાર-વશ રાખનાર હોય, વિકાર પામેલા ઇદ્રિયાદિકને દંડ કરતો હોય, પરીક્ષા કરીને-વિચાર કરીને કાર્ય કરતો હોય અને જે ધીર હોય તેણે પુરુષને લક્ષ્મી સેવે છે. ૨૭.

दानमौचित्यविज्ञानं, सत्पात्राणां परिग्रहः ।

सुकृतं सुप्रभुत्वं च, पञ्च प्रतिभुवः श्रियः ॥ २८ ॥

દાન, ઉચિતપદ્ધતી કળા, સુપાત્રના પદ્ધતિમાં રહેવું, પુણ્ય અને સારું પ્રભુ(સ્વામી)પણું; આ પાંચ લક્ષ્મીના પ્રતિનિધિ છે-સાક્ષી છે. અર્થાત્ આ પાંચ વસ્તુ જ્યાં હોય ત્યાં લક્ષ્મી રહેલી છે. ૨૮.

उत्साहसम्पन्नमदीर्घस्वप्नं,

क्रियाविधिं व्यसनेष्वसक्तम् ।

शूरं कृतज्ञं दृढसौहृદं च,

लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः ॥ २९ ॥

જે મનુષ્ય ઉત્સાહ સુજાત હોય, જે લીધેસૂત્રી (લાંબો લાંબો વિચાર કરનાર) ન હોય, કાર્યની વિધિને જાણનાર હોય, (જુગાર આદિ) વ્યસનમાં આસક્ત ન હોય, શૂરવીર હોય, કરેલા કામને જાણનાર-કદરદાન હોય અને દૃઢ મિત્રતાવાળો હોય, તે મનુષ્યની પાસે લક્ષ્મી પોતે જ નિવાસ કરવા માટે જાય છે. ૨૯.

वसामि नित्यं सुमगे ब्रगल्मे,

दक्षे नरे कर्मणि वर्तमाने ।

અક્રોધને દેવપરે કૃતજ્ઞે,

જિતેન્દ્રિયે નિત્યમુદીર્ણસત્ત્વે ॥ ૩૦ ॥

લક્ષ્મી કહે છે કે-જે મનુષ્ય સારા ભાગ્યવાળો, પ્રગલ્ભ-
નિહર, ચતુર, વ્યાપારદિક કર્મમાં વર્તતો, ક્રોધરહિત,
દેવની ભક્તિમાં તત્પર અથવા કૃતજ્ઞ-કરેલા ગુણને બાળનાર,
ઈંદ્રિયોને વશમાં રાખનાર અને નિરંતર પોતાના પરાક્રમને
ફેલાવનાર હોય, તેની પાસે હું નિત્ય રહું છું. ૩૦.

યઃ કાકિણીમપ્યપથપ્રપન્ના-

મન્વેષતે નિષ્કસહસ્રતુલ્યામ્ ।

કાલે ચ કોટિષ્વપિ મુક્તહસ્ત-

સ્તસ્થાનુબન્ધં ન જહાતિ લક્ષ્મીઃ ॥ ૩૧ ॥

આદ્યવિધિ, પૃ. ૧૦૦ *

જે પુરુષ કૃમાર્જે જતી એક કોડીને પણ હજાર સોના-
મહોર જેટલી ગણીને બચાવી લ્યે છે અને સમય આવે ત્યારે
કરોડ દ્રવ્ય પણ છોટે હાથે વાપરે છે, તે પુરુષના સંગને
લક્ષ્મી મૂકતી નથી-તેની પાસે લક્ષ્મી સ્થિર રહે છે. ૩૧.

લક્ષ્મી ક્યાં ન રહેઃ—

અત્યાર્પમતિદાતારમતિશૂરમતિવ્રતમ્ ।

પ્રજ્ઞાડમિમાનિનં ચૈવ, શ્રીર્ભયાન્નોપસર્પતિ ॥ ૩૨ ॥

માગવત, સ્કન્ધ ૯, અ. ૧૯, શ્લોક ૨૧.

જે અત્યંત આર્થ (સંજન) હોય, જે અત્યંત દાતાર
હોય, જે અત્યંત શૂરવીર હોય, જે અત્યંત વ્રતવાળો હોય

અને જે પોતાની બુદ્ધિથી અત્યંત અભિમાની હોય, તેવા પુરુષની પાસે લક્ષ્મી ભયને લીધે જતી નથી. ૩૨.

નાલસાઃ પ્રાપ્તુવન્ત્યર્થાન્, ન કલીવા ન ચ માનિનઃ ।

ન ચ લોકરવાઙ્મીતા ન ચ શશ્વત્પતીક્ષિણઃ ॥ ૩૩ ॥

માગયત, સ્કન્ધ ૧૨, અ૦ ૧૩, શ્લો ૧૦.

આળસુ માણસો ધન પામતા નથી, કાચર માણસો પણ પામતા નથી, અભિમાની માણસો પણ પામતા નથી, લોકા-પવાદથી ભય પામનારા પણ પામતા નથી તથા નિરંતર પ્રતીક્ષા-વિચાર કરનારા (વહેમી) માણસો પણ ધન પામતા નથી. ૩૩.

નાકર્મશીલે પુરુષે વસામિ,

ન નાસ્તિકે સાદ્કારિકે કૃતઘ્ને ।

ન મિત્રવૃત્તે ન નૃશંસવૃત્તે,

ન ચાવિનીતે ન ગુરુષ્વસ્યકે ॥ ૩૪ ॥

લક્ષ્મી કહે છે કે-હું અકાર્ય કરનાર પુરુષને વિષે, નાસ્તિકને વિષે, વર્ણસંકરને વિષે, કૃતઘ્નીને વિષે, ભિન્ન ભિન્ન આચરણ કરનારને વિષે, નિર્દયને વિષે, વિનયરહિતને વિષે અને શુરુ પર અસૂચા (ધર્મ્યા) રાખનાર મનુષ્યને વિષે રહેતી નથી. ૩૪.

ચન્નલત્વક્લઙ્કં ચે, શ્રિયો દદતિ દુર્ધિયઃ ।

તે મુઘ્યાઃ સ્વં ન જાનન્તિ, નિર્વિવેકમપુષ્પકમ્ ॥ ૩૫ ॥

દુર્બુદ્ધિવાળા જે પુરુષો લક્ષ્મીને અંચળપણાનું કલંક આપે છે, તે મુઘ્ધ-મૂઢ પુરુષો પોતાના અવિવેકને તથા અપુણ્યને-પુણ્યરહિતપણાને બાધુતા નથી-વિચારતા નથી.

(અર્થાત્ ખરી રીતે લક્ષ્મી ચપળ નથી, પરંતુ પુરુષમાંથી વિવેક અને પુણ્ય જતાં રહે છે ત્યારે જ લક્ષ્મી જતી રહે છે. ૩૫.

લક્ષ્મી અને ગુણ:—

ગુણાઃ સત્ત્વ ગુણા એવ, ન ગુણા ધનહેતવઃ ।

અર્થસમ્પ્રયક્તૃણિ, ભાગ્યાનિ પૃથગેવ હિ ॥ ૩૬ ॥

વ્યાસદેવ.

શુભો! તો શુભરૂપે જ છે, પરંતુ શુભો કાંઈ ધન મેળવવામાં કારણરૂપ નથી. ધનનો સંચય કરવાવાળાં ભાગ્ય તો જુદાં જ હોય છે. એટલે કે દાનાદિક કર્મના ઉદયથી ધનની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. (શુભને લઈને ધન મળતું નથી.) ૩૬.

ગુણાઃ સત્ત્વ ગુણા એવ, ન ગુણાઃ ફલહેતવઃ ।

દેવાયત્તેષુ વિત્તેષુ, પુંસઃ કા નામ વાચ્યતા ? । ૩૭ ॥

વ્યાસદેવ.

શુભો! એ શુભો જ છે, શુભો કાંઈ ફળના હેતુ નથી. ધન તો દેવને આધીન છે, તેમાં પુરુષની શી નિંદા કરવી ? (અર્થાત્ પુરુષને વિષે જે શુભો રહેલા છે તે શુભરૂપે જ છે—આત્માને જ શુભ કરનારા છે, પરંતુ શુભો કાંઈ ધનાદિકની પ્રાપ્તિ કરાવનાર નથી. તેથી કદાચ નસીબને આધીન એવું ધન વગેરે કાંઈ પ્રાપ્ત ન થાય તો તેમાં પુરુષની કંઈ જાતની નિંદા કરવી ? પુરુષ કાંઈ પણ નિંદવા યોગ્ય નથી.) ૩૭.

લક્ષ્મીના ભાગીદાર:—

લક્ષ્મીદાયાદાશ્ચત્વારો ધર્માગ્રિગજતસ્કરાઃ ।

યેષુપુત્રાપમાનેન, કુપ્યન્તિ ઘાન્ધવાસ્ત્રયઃ ॥ ૩૮ ॥

લક્ષ્મીના ચાર ભાગીદાર છે-ધર્મ, અગ્નિ, રાજા અને ચોર. આ ચારમાંથી જો મોટા (ધર્મ નામના) પુત્રનું અપમાન થાય એટલે કે તેને લક્ષ્મી ન મળે તો ખીજા અગ્નિ, રાજા અને ચોર એ ત્રણ નાના ભાઈઓ દોષાયમાન થાય છે (એટલે કે તેઓ ધનને હરી જાય છે). ૩૮.

લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો:—

पादमायान्विधिं कुर्यात्, पादं वित्ताय खट्वयेत् ।

धर्मोपभोगयोः पादं, पादं भर्तव्यपोषणे ॥ ૩૯ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ. ૫૩, (પ્ર. સ.)

દ્રવ્યની આવકમાંથી ચોથો ભાગ નિધાનમાં નાંખવો, ચોથો ભાગ ધનને માટે ખેડવો-વેપારમાં રાખવો, ચોથો ભાગ ધર્મ અને ઉપલોગમાં રાખવો તથા ચોથો ભાગ ભરણપોષણ કરવા લાયક કુટુંબ પરિવારને માટે રાખવો. ૩૯.

अथः क्षिपन्ति कृपणा वित्तं तत्र यियासवः ।

सन्तश्च गुरुचैत्यादौ, तदुच्चैःफलकाङ्क्षिणः ॥ ૪૦ ॥

પુણ્યધનવૃક્ષયા, પૃ. ૨૦*

જાણે નીચે (નીચ ગતિમાં) જવાની ઇચ્છાવાળા હોય તેમ કૃપણ-લોભી પુરુષો નીચે (ભગિમાં) ધનને કાઢે છે, અને સત્પુરુષો તો મોટા ક્ષત્રી-ઉચ્ચ ગતિની ઇચ્છાવાળા હોવાથી ગુરુ અને અત્ય વગેરે પુણ્યકાર્યમાં વાપરે છે. ૪૦.

दीयमानं हि नाऽपैति, श्रूय एवाऽमिवर्धते ।

कृपाऽऽरामगवादीनां, ददतामेव सम्पदः ॥ ૪૧ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય). સર્ગ ૨, શ્લોક ૧૩૬-

(ધન) જેમ જેમ દેવાય છે તેમ તેમ તે નાશ પામતું નથી પણ જિલકું વધતું જાય છે. કૂવો, ખગીચો ને ગાયો જેમ જેમ આપે છે તેમ તેમ તેની સંપત્તિ વધતી જ જાય છે. (કૂવાનું પાણી જેમ જેમ વપરાય તેમ તેમ વધે, ખગીચાનાં કૂલો જેમ જેમ ચુંટાય તેમ તેમ વધારે આવે અને ગાય જેમ દૂધ આપે તેમ નવું દૂધ આવે છે.) ૪૧.

धर्मादवाप्य ये लक्ष्मीं, न धर्मस्योपकुर्वते ।

कृतघ्नानां पर तेषां, गृह्णीते नाम को भुवि ? ॥ ४२ ॥

પાર્થનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૨, શ્લોક ૯૫૧.

જે પુરુષો ધર્મથી લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરીને ધર્મકાર્યમાં અર્થ કરતા નથી તેવા કૃતઘ્ની પુરુષોનું નામ સંસારમાં કેણુ લે ? ૪૨.

यशस्करे कर्मणि मित्रसङ्गहे,

प्रियासु नारीपद्मनेषु बन्धुषु ।

धर्मे विवाहे व्यसने रिपुक्षये,

धनव्ययोऽष्टासु न गण्यते बुधैः ॥ ४३ ॥

શ્રાદ્ધવિધિ, પૃષ્ઠ ૧૦૦*

શ્રીતિ મળે તેવા કાર્યમાં, મિત્રોના સંગ્રહમાં-મિત્રાઈ કરવામાં, વહાલી સ્ત્રીઓમાં (ભાર્યા, ખહેન, દીકરી વગેરેમાં), ધનરહિત બંધુઓને વિષે, ધર્મ વિષે, વિવાહને વિષે, કદને વિષે અને શત્રુના ક્ષયને વિષે; આ આઠ કાર્યમાં કાહ્યા પુરુષો ધનનાં વ્યયને ગણતા નથી. (આવાં કાર્યમાં ધનનો વ્યય સફળ સમજવો.) ૪૩.

આરમ્ભોઽયં મહાનેવ, લક્ષ્મીકાર્મણકર્મણિ ।

સુતીર્થવિનિયોગેન, વિના પાપાય કેવલમ્ ॥ ૪૪ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્યાસ ૨, શ્લોક ૪૭.

લક્ષ્મી વશ કરવાના કર્મને વિષે મોટો આરંભ સમારંભ કરવો. પડે છે, તેથી જો તે લક્ષ્મીને સારા તીર્થને વિષે જોડવામાં ન આવે તો તે કેવળ પાપને માટે જ થાય છે. ૪૪.

ऐश्वर्ययन्तोऽपि हि निर्धनास्ते,

व्यर्थश्रमा जीवितमात्रसाराः ।

कृता न लोभोपहृतात्मभिर्नयः,

सुकृत्स्वयंप्राहविमृषणा श्रीः ॥ ४५ ॥

જૈનપંચતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૬૪, શ્લોક ૧૬૪*

આત્મા લોભથી હણાયેલો. હોવાથી જેઓએ પોતાની લક્ષ્મી પુણ્યરૂપી સ્વયંશ્રાહ(સ્વયંવર)વડે આભૂષણવાળી કરી ન હોય તે પુરુષો. ઐશ્વર્યવાળા છતાં પણ નિર્ધન જ છે, તેમનો લક્ષ્મી મેળવ્યાનો મર્વ શ્રમ વ્યર્થ છે અને તેઓ જેટલું જીવ્યા તેટલો જ તેમનો સાર છે. (જીવ્યા સિવાય બીજો કંઈ પણ સાર તેમનો નથી.) ૪૫.

सम्पदो जलतरङ्गविलोला यौवनं त्रिचतुराणि दिनानि ।

शरदाभ्रमिव चञ्चलमायुः, किं धनैः परहितं न कुरुधम् ? ॥ ४६ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૧૫૩, શ્લોક ૪૬ (દેવ લાઠ)

સંપત્તિઓ જળના તરંગ જેવી અપગ્ર છે, યૌવન ત્રણ ચાર દિવસ રહેવાનું છે અને આયુષ્ય શરદ ઋતુના વાદ-

જાની જેમ ચંચળ છે, તેથી કરીને-આ પ્રમાણે જાણીને તમે ધનવડે પરતું હિત કેમ કરતા નથી ? ૪૬.

આવક અને ખર્ચ:-

પાદેન કાર્ય પામ્યં, પાર્દ કુર્યાચ સશ્ચયે ।

અર્ધેન ચાત્મભરણં, નિત્યનૈમિત્તિકાન્વિતમ્ ॥ ૪૭ ॥

મહાભારત, જાન્તિપર્થ, અ० ૭૩, શ્લો० ૧૪.

પોતાના ધનના ચોથા ભાગવડે પરલોકીય કાર્ય-દાનાદિક કરવું, અને ચોથા ભાગનો મંત્રહ કરવો. તથા બાકીના અર્ધ ભાગવડે નિત્ય અને નૈમિત્તિક-વેપાર વગેરે કાર્ય સહિત પોતાનું જાવણપોપણ કરવું. ૪૭

આયાદર્થં નિયુક્તીત, ધર્મે સમધિકં તતઃ ।

શેષેણ શેષં કુર્યોત, યત્નતસ્તુચ્છંદોઽહિવમ્ ॥ ૪૮ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ० ૫૩, (પ્ર० સ૦)*

જેટલી ધનની આવક હોય તેનાંથી અર્ધ દ્રવ્ય અથવા તેથી પણ અધિક દ્રવ્ય ધર્મને વિષે વાપરવું, બાકી શેષ રહેલા ધનવડે બાકીનું આ લોક મંજાંધી મર્વ કાર્ય પ્રયત્નથી કરવું જોઈએ ૪૮.

વ્યવસાયે નિઘૌ ધર્મભોગયોઃ પોપ્યપોષણે ।

ચતુરશ્ચતુરો ભાગાનાયસ્યૈન નિયોજયેત્ ॥ ૪૯ ॥

વિવેકવિલાસ, હ્રદાસ ૨, શ્લો० ૧૦૭

ચતુર પુરુષે પોતાની આવકના ચાર ભાગ કરવા. તેમાં એક ભાગ વેપારમાં, બીજો નિધાનમાં, ત્રીજો ધર્મ અને

લોગમાં તથા એથો પોપનાલાયક પરિવારનું પોપણ
કરવામાં વાપરવો. ૪૯.

ન લાલપતિ ચો લક્ષ્મી, શાસ્ત્રીયવિધિનાઽમુના ।

સર્વથૈવ સ નિરોપપુરુષાર્થવહિષ્કૃતઃ ॥ ૫૦ ॥

વિવેકવિલાસ, હજાસ ૨, શ્લોક ૧૦૮.

ઉપર કહેલી શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે (એટલે કે આવકના
ચાર ભાગ કરીને એક વ્યાપારમાં, એક નિધાનમાં, એક
ધર્મ અને લોગમાં તથા એથો કુટુંબાદિકના પોપણમાં)
જે પુરુષ પોતાની લક્ષ્મીને લાક લડાવતો નથી-વાપરતો
નથી, તે પુરુષ સર્વથા ચારે પુરુષાર્થથી ગહાર કરાયો છે
એમ સમજવું. ૫૦.

આયવ્યયમનાલોચ્ય, યસ્તુ વૈથરનાયતે ।

અચિરેણૈઃ કાલેન, સોઽત્ર વૈ શ્રમણાયતે ॥ ૫૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃષ્ઠ ૫૩, (પ્ર૦ સ૦)*

આવક અને ખર્ચનો વિચાર કર્યા વિના જે પુરુષ
કુબેરના જેવું આચરણ કરે છે, તે પુરુષ આ જગતમાં
થોડા કાળમાં જ શ્રમણ(સાધુ)ના જેવું આચરણ કરે
છે. (ગરીબ-ધનરહિત થઈ જાય છે.) ૫૧.

इदमेव हि पाण्डित्यं, चातुर्यमिदमेव हि ।

इदमेव सुयुद्धित्वं, आयादल्पतरो व्ययः ॥ ५२ ॥

આવકથી એટો ખર્ચ કરવો, એ જ પાંડિતાઈ છે,
એ જ ચતુરાઈ છે અને એ જ સદ્રણુદિપણું છે. ૫૨.

લક્ષ્મીની નિંદા:—

અર્થસ્યોપાર્જને દુઃખં, દુઃખમર્જિતરક્ષણે ।

આયે દુઃખં વ્યયે દુઃખમર્થરયૈવ કુતઃ સુખમ્ ? ॥ ૫૨ ॥

પદ્મપુરાણ, સ્કન્ધ ૨, અ૦ ૬૬, શ્લોક ૧૪૮.

ધન ઉપાર્જન કરવામાં (મેળવવામાં) દુઃખ છે, ઉપાર્જન કર્યા પછી તેનું રક્ષણ કરવામાં દુઃખ છે, ધન આવવામાં પણ દુઃખ છે અને ધનનો નાશ (ખર્ચ) થાય તે પણ દુઃખ છે. એટલે સુખ કય છે ? (ધનવાનને પણ કયાંય સુખ હોતું નથી.) ૫૩

રાજાગ્નિજલદાઘાતચૌરશત્રુમયં મહત્ ।

અર્થસ્થાજનરક્ષાયાં, દુઃખં નાશે મયેત્ પુનઃ ॥ ૫૪ ॥

પદ્મપુરાણ, સ્કન્ધ ૨, અ૦ ૬૭, શ્લોક ૧૯૬.

ધનને મહાકપ્ટે ઉપાર્જન કર્યા પછી તેનું રક્ષણ કરવામાં રાજા, અગ્નિ, મેઘનો આઘાત, ચોર અને શત્રુથી મોટો ભય છે, તથા તેનો નાશ થાય ત્યારે ધણું દુઃખ થાય છે. ૫૪.

લક્ષ્મીઃ સર્પતિ નીચમર્ણવપયઃસજ્ઞાદિવામ્ભોજિની—

સંસર્ગાદિવ કષ્ટકાકુલપદા ન ક્વાપિ ધત્તે પદમ્ ।

ચૈતન્યં વિપસન્નિધેરિવ નૃણામુજ્ઞાસયત્યજ્ઞસા,

ધર્મસ્થાનનિયોજનેન ગુણિમિગ્રાહિં તદસ્યાઃ ફલમ્ ॥૫૫॥

સિન્દૂરપ્રકરણ, શ્લોક ૭૬

લક્ષ્મીને સમુદ્રના જળનો સંગ છે તેથી જ જાણે તે નીચ મનુષ્ય પાસે જાય છે, કમલિનીના સંગથી જાણે તેના

પગમાં કાંટા બરાચા હોય તેમ તે લક્ષ્મી કોઈ પણ ઠેકાણે
પગને ધારણ કરતી નથી-સ્થિર રહેતી નથી, તથા બાણે કે
ઝેરની પામે રહેલી છે તેથી જ તે મનુષ્યોના ચૈતન્યને
તત્કાળ નાશ પમાડે છે. આવી લક્ષ્મીનું ક્ષણ ગુણીજનોએ
તેને ધર્મસ્થાનમાં બેઠાવડે (ધર્મકાર્યમાં વાપરવાવડે)
મેળવવું યોગ્ય છે. ૫૫

दायादाः स्पृश्यन्ति तस्करगणा मुष्णन्ति भूमीभुजो
गृह्णन्ति ञ्छलमाकलय्य हुतभुग्मस्मीकरोति क्षणाद् ।

અમ્મઃ પ્લાયયતિ ક્ષિતી વિનિહિતં યક્ષા હરન્તે હઠાદ્,
દુર્નૃત્તાસ્તનયા નયન્તિ નિધનં ધિગ્મહ્મધીનં ધનમ્ ॥૫૬॥

સિન્દૂરપ્રસરણ, શ્લોક ૭૪.

બેની પાસે ધન હોય તેના પિત્રાઈઓ તે ધનની રપટકા
કરે છે, ચોરના સમૂહ ચોરી બાય છે, ચાલાઓ કાંઈ બાતું
કરીને લઈ લે છે, અગ્નિ ક્ષણવારમાં બરમ કરી દે છે,
પાણી તાણી બાય છે, પૃથ્વીમાં દાટખું હોય તો બળારકારે
યક્ષા હરી લે છે, અને દુરાચારી પુત્રો તેને ક્ષય પમાડે છે;
માટે ધણાને આધીન એવા ધનને જ પિછાર હો ! ૫૬.

आपद्गतं हमसि किं त्रिणान्धमृद,
लक्ष्मीः स्थिरा न भवतीति किमा चित्रम् ? ।

કિં ત્વં ન પદ્યસિ ઘટોર્જલયન્ત્રચક્રે,
રિક્તા મવન્તિ મરિતા મરિતાથ રિક્તાઃ ॥ ૫૭ ॥

પ્રવચ્ચચિન્તામણિ, પૃષ્ઠ ૬૨, શ્લોક ૧૦.

હે ધનમાં અન્ધ બનેલા મૂર્ખ ! તું આકૃતમાં સપડા-
યેલાની—નિર્ધનની હાંસી શા માટે કરે છે ? લક્ષ્મી સ્થિર
નથી તેમાં આશ્ચર્ય શું છે ? તું શું નથી બાણુતો કે અરધદ-
યન્ત્ર-રેંટમાં બારેલા ઘડાઓ ખાલી થાય છે અને ખાલી થયેલા
બરાય છે ? ૫૭

हे लक्ष्मि ! क्षणिके स्वभावचपले ! धिक्मृष्टपापाधमे !,
न त्वं धीरविशेषमिच्छसि किल प्रायेण दुश्चारिणी ।

ये ये पण्डितसत्त्वज्ञौचनिरस्ता ये चापि धर्मे स्ता-

स्तेभ्यो लज्जसि निर्घृणा गतभिये ! नीचो जनो बह्वभः॥૫૮॥

અન્યોક્તિમુક્તાવલી (નિઠ સાઠ)

શણુવાર ગહેનારી, સ્વભાવથી જ ચપળ, મૂઠ, પાપણી
અને અધમ એવી હે લક્ષ્મી ! તને ધિક્કાર છે તું વિશેષ
પ્રકારના ધીર પુરુષને ઈચ્છતી નથી, કેમકે પ્રાયે કરીને તું
દુશ્ચારિણી-હુદ આચરણુવાળી છે. જે જે પડિતો સત્ય અને
શૌચમાં રક્ત છે, અને જેઓ ધર્મને વિષે આસક્ત છે
તેમનાથી, નિર્દય એવી તુ લાજે છે. તથા બયરહિત એવી
તને હમેશાં નીચ માણસ જ પ્રિય લાગે છે. ૫૮.

लक्ष्मि ! क्षमस्य सहनीयमिदं दुरुक्त-

मन्धा भवन्ति पुरुषास्तव दर्शनेन ।

नो चेत् कथं कथय पन्नगभोगपल्ये,

नारायणः स्वपिति पङ्कजपत्रनेत्रः ॥ ૫૯ ॥

સૂક્તમુક્તાવલી, પૃઠ ૧૫૮, શ્લોક ૪ (દિઠ હંઠ)*

૧. હે લક્ષ્મી ! લોહોનું આ કડવું કથન તું સહન કર, કે તારા દર્શનથી લોહો અંધ થઈ જાય છે, એ વાત ખરી જ છે. જો ખરી ન હોય તો કમળના ચત્ર જેવા નેત્રવાળા નારાયણ (વિષ્ણુ) શેષનાગના શરીરરૂપી શય્યામાં કેમ સૂવે ?
-તે તુ કહે. ૫૯.

મદિરામદમત્તોઽપિ, કિં શૃણોતિ ચ પश्यति ।

રાજ્યશ્રીમદમત્તસ્તુ, ન શૃણોતિ ન પश्यति ॥ ૬૦ ॥

સુક્તમુક્તાવલી, પૃ૦ ૨૫૮, શ્લોક ૫, (હિં૦ હં૦)*

મદિરાના મદથી ઉન્મત્ત થયેલો માણુમ પણ કાંઈક સાંભળે છે અને કાંઈક દેખે પણ છે, પરંતુ રાજ્યલક્ષ્મીના મદથી ઉન્મત્ત થયેલો પુરુષ તો કાંઈ પણ સાંભળતો નથી અને જોતો પણ નથી. ૬૦.

યાનિ દ્વિપામણ્યુપકારકાણિ,

સર્વોન્દુરાદિષ્વપિ યૈર્ગતિથ ।

શક્યા ચ નાપન્મરણામયાયા,

હન્તું ઘનેષ્વેપુ ક એવ મોદઃ ? ॥ ૬૧ ॥

અધ્યાત્મવૃક્ષમુમ, અધિકાર ૪, પૃ૦ ૪૩, શ્લોક ૧.

જે પૈસા શત્રુને પણ ઉપકાર કરનારા થઈ પડે છે, જે પૈસાથી સર્વ, ઉદર વગેરેમાં ગતિ થાય છે, જે પૈસા મરણ રોગ વગેરે કોઈ પણ આપત્તિઓ દૂર કરવાને શક્તિમાન નથી તેવા પૈસા ઉપર મોહ શો ? ૬૧.

जनयन्त्यर्जने दुःखं, तापयन्ति विपत्तिषु ।

મોહયન્તિ ચ સમ્પતૌ, કયમર્થાઃ સુખાવહાઃ ? ॥ ૬૨ ॥

મિત્રલાભ, સ્તો ૦ ૧૮૦.

(પૈસા) પ્રથમ ઉપાર્જન કરવામાં જ દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે, નાશ પામે તો તાપ પમાડે છે, અને સંપત્તિમાં-પ્રાપ્તિમાં મોહ પમાડે છે. આવું ધન શી રીતે સુખકારક કહેવાય ? ૬૨.

अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे ।

નાશે દુઃખં વ્યયે દુઃખં, ધિગર્થાઃ કષ્ટસંશ્રયાઃ ॥ ૬૩ ॥

इतिहाससमुच्चय, अ० ૧૪, સ્તો ૦ ૯.

ધન મેળવવામાં દુઃખ છે, મેળવેલા ધનનું રક્ષણ કરવામાં દુઃખ છે, ધનનો નાશ થાય તો દુઃખ છે, તેનો વ્યય (ખર્ચ) થાય તોપણ દુઃખ છે; તેથી એક દુઃખના જ આશ્રયવાળા એવા ધનને ધિક્કાર છે. (ધન કોઈ પણ રીતે સુખકારક નથી. સર્વ પ્રકારે તેમાં દુઃખ જ રહેલું છે.) ૬૩.

લક્ષ્મી : ક્લેશનું કારણ:-

याः सुखोपकृतिकृत्वधिया त्वं,

મેલયન્તિ રમા મમતામાક્ ।

पाप्मनोऽधिकरणत्वं एता

હેતવો દદતિ સંસૃતિપાતમ્ ॥ ૬૪ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૪, પૃ ૪૨, સ્તો ૦ ૧.

લક્ષ્મીની લાલચમાં લેવાએલો તું (૨૫) સુખ અને

ઉપકારની ખુદ્દિથી જે લક્ષ્મી મેળવે છે, તે અધિકરણ હોવાથી પાપની જ હેતુભૂત છે અને સંસારબંધનને આપનારી છે. ૬૪.

મમત્વમાત્રેણ મનઃપ્રસાદસુખં ધનૈરત્યકમલ્પકાલમ્ ।

આરમ્ભપાપૈઃ સુચિરં તુ દુઃસં, સ્યાદર્ગતૌ દારુણમિત્યવેહિ । ૬૫ ।

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૪, પૃષ્ઠ ૪૪, શ્લોક ૩.

‘આ પૈસા મારા છે’ એવા વિચારથી મનપ્રસાદરૂપ થોડું અને થોડા વખતનું સુખ પૈસાથી થાય છે, પણ આરંભના પાપથી દુર્ગતિમાં લાંબા વખત સુધી બંધકર દુઃખ થાય છે, આ પ્રભાણે હું જાણુ. ૬૫.

एकामिषामिलापिणः, सारमेया इव द्रुतम् ।

‘સોદર્યા અપિ યુઘ્યન્તે, ઘનલેશજિઘ્રસ્યા ॥ ૬૬ ॥

જેમ એક જ માંસપિંડના અભિલાષી કુતરાઓ પરસ્પર લડી મરે છે, તેમ ધનનો લેશ-ભાગ થકણ કરવાની ઇચ્છાથી સહોદર ભાઈઓ પણ યુદ્ધ કરે છે. ૬૬.

લક્ષ્મીની ઇચ્છા : અધમ કૃત્ય :—

मायाशोकमयक्रोधमोहलोभमदान्विताः ।

ये वाञ्छन्ति कथामर्थे, तामसास्ते नराधमाः ॥ ૬૭ ॥

ચીર્ણાર્થનાથચરિત્ર(પદ્ય), સર્ગ ૨, શ્લોક ૧૦૩૪.

માયા, શોક, ભય, ક્રોધ, મોહ, લોભ અને મદમાં અંધ થઈને જેઓ અર્થકથા ઇચ્છે છે તે અધમ કેલિના તાગમ (તામસિક પ્રકૃતિના) પુરુષો કહેવાય છે. ૬૭.

લક્ષ્મી અને મદા—

સંયોગે શ્રીર્મદો મોગે, વૈકલ્યસ્ય નિવન્ધનમ્ ।

તતસ્તુ વસ્તુચિન્તાયાં, શક્ત્યા શ્રીરધિકા મદાત્ ॥ ૬૮ ॥

નલચિલાસ, અદ્ધ ૧, સ્તો ૦ ૨૨.

લક્ષ્મી, સંયોગને વિષે વિકલતાનું કારણ છે એટલે કે લક્ષ્મીનો સંયોગ માત્ર થાય કે તરત જ તે પુરુષને વિકલ-ગાંડો બનાવી દે છે, અને મદ તો ભોગને વિષે વિકલતાનું કારણ છે એટલે કે મહિશ વગેરેના મદનો જ્યારે ભોગવટો થાય છે ત્યારે જ તે પુરુષને વિકલ-ગાંડો બનાવે છે; તેથી તરવનો વિચાર કરતાં તો શક્તિએ કરીને મદથી લક્ષ્મી અધિક થાય છે. (એટલે કે મદ કરતાં લક્ષ્મીની શક્તિ અધિક છે) ૬૮.

લક્ષ્મી અને કૃપણ—

શૂરં ત્યજામિ વૈધવ્યાદુદારં લજ્જયા પુનઃ । ✓

સાપત્ન્યાત્ પણ્ડિતમપિ, તસ્માત્કૃપણમાશ્રયે ॥ ૬૯ ॥

લક્ષ્મી કહે છે કે-હું શૂરવીર પુરુષને તબ્બું છું-તેની પાસે રહેતી નથી, કેમકે તેમાં મને વિધવાપણાનું દુઃખ છે; ઉદારને પણ તબ્બું છું, કેમકે તેમાં મને લજ્જા આવે છે; તથા પંડિતને પણ તબ્બું છું, કેમકે તેની પાસે મારી સપત્ની-શોક (સરસ્વતી) રહેલી છે; તેથી હું કૃપણ પુરુષની પાસે રહું છું. ૬૯.

લક્ષ્મીના સોબતી દુગુણિઃ—

નિર્દયત્વમહક્કારસ્તૃષ્ણા કર્કશમાષણમ્ ।

નીચપાત્રપ્રિયત્વં ચ, પચ્ચ શ્રીસહચારિણઃ ॥ ૭૦ ॥

પુણ્યઘનકથા, પૃ૦ ૧૭૪

નિર્દયપણું, અહંકાર, તૃષ્ણા, લોભ, ક્રોધ વગેરે અને નીચ પ્રાણી ઉપર પ્રીતિ; આ પાંચ લક્ષ્મીના સહચારી—સોબતી છે. ૭૦.

અતિસંન્યયનું ક્ષણ—

અતિસચ્ચયલુબ્ધાનાં, વિત્તમન્યસ્ય કારણે ।

અન્યૈઃ સચ્ચીયતે યસ્નાત, ક્ષૌદ્રમન્યૈશ્ચ પીયતે ॥ ૭૧ ॥

જૈનપચ્ચતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૫૫, સ્તો ૧૨૮*

અત્યંત ઓછું કરવાના લોભી મનુષ્યોનું ધન, અન્યને માટે જ હોય છે. જેમકે મધને ચત્તથી અન્ય પ્રાણીઓ (મક્ષિકાઓ) ઓછું કરે છે, અને અન્ય જનો તેને પીએ છે—આય છે. ૭૧.

કેવી લક્ષ્મી ન લેવી:—

યેડ્યાઃ ક્ષેત્રેણ દેહસ્ય, ધર્મસ્યાતિક્રમેણ ચ ।

અરેર્ગા પ્રણિપાતેન, મા સ્મ તેષુ મનઃ કૃયાઃ ॥ ૭૨ ॥

વ્યાસદેવ.

શરીરને ક્ષેત્ર પમાડીને, ધર્મનો લોપ કરીને કે શત્રુને

પ્રણામ કરીને જે ધન પ્રાપ્ત થતું હોય તેવા ધનમાં
તું મન ન કરીશ. ૭૨.

ઉધાર કેને ન આપવું:—

નટે પળ્યાદ્વનાયાં ચ, ઘૂતકારે વિટે તથા ।

દયાદુદ્ધારકે નૈવ, ધનરક્ષાપરાયણઃ ॥ ૭૩ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૨, શ્લોક ૬૨. *

ધનનું રક્ષણ કરવામાં સાવધાન એવા પુરુષે નટને,
વેશ્યાને, લુગારીને અને બારને (કાંઈ પણ) ઉધાર આપવું
નહીં. ૭૩.

વ્યાપારિમિથ્ર વિપ્રૈશ્ચ, સાયુષૈશ્ચ વણિગ્વરઃ ।

ત્રિપમિચ્છન્ન કુર્વાત, વ્યવહારં કદાચન ॥ ૭૪ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ. સ્તવ્મ ૨, શ્વાનુવાન ૧૨૬*

લક્ષ્મીને ઇચ્છતા એવા ઉત્તમ વેશ્યે વ્યાપારી (ખરદેશી)
શ્રાદ્ધણ અને શરૂધારી સાથે કદાચિ વ્યવહાર ન કરવો. ૭૪.

મિત્ર અને લક્ષ્મી:—

કુર્યાત્તત્રાર્થસમ્બન્ધમિચ્છેન્નત્ર ન સૌહદમ્ ।

યદ્વચ્છયા ન તિષ્ઠેચ, પ્રતિષ્ઠામ્રંશમીરુકઃ ॥ ૭૫ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૨, શ્લોક ૬૦.

જેની સાથે મિત્રાઈની ઇચ્છા ન હોય તેની સાથે પૈસાની
લેવડદેવડનો સંબંધ કરવો, તથા પોતાની પ્રતિષ્ઠા-
(આબરૂ)ના નાશથી ભય પામતા પુરુષે પોતાની ઇચ્છા
પ્રમાણે-નિરંકુશપણે રહેવું નહીં. ૭૫.

ન્યાયોપાર્જિત લક્ષ્મી:—

સુધીરર્થાર્જને યતનં, કુર્યાન્ન્યાયપરાયણ: ।

ન્યાય એવાનપાયો યદુપાય: સર્વસમ્પદામ્ ॥ ૭૬ ॥

વિવેકવિલાસ, उद्भास ૨, શ્લોક ૪.

કાલ્યા મનુષ્યે ન્યાયમાં તત્પર રહીને ધન ઉપાર્જન કરવામાં યતન કરવો જોઈએ, કારણ કે ન્યાય જ સર્વ સપતિઓ (મેળવવા)નો અવિનાશી ઉપાય છે. ૭૬.

અન્યાયોપાર્જિત લક્ષ્મી:—

દત્ત: સ્વલ્પોઽપિ ભદ્રાય, સ્યાદર્થો ન્યાયસશ્ચિત: ।

અન્યાયાત્ત: પુનર્દત્ત:, પુષ્કલોઽપિ ફલોઽર્જિત: ॥ ૭૭ ॥

વિવેકવિલાસ, उद्भास ૨, શ્લોક ૪૧.

।। ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું ધન થોડું પણ આશ્ચર્ય હોય—
હાન કર્યું હોય તો તે કલ્યાણને માટે થાય છે, અને
અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનનું ઘણું હાન કર્યું હોય તો
પણ તે ફળ રહિત થાય છે. ૭૭.

યો દ્યુતઘાતુવાદાદિસંમ્બન્ધોઽધનમીહતે ।

સ મપોરૂર્ષકેર્ધામ, ઘવલીર્ક્ષુમિચ્છતિ ॥ ૭૮ ॥

વિવેકવિલાસ, उद्भास ૨, શ્લોક ૭૧.

જુગાર રમીને અથવા ધાતુપ્રયોગના કીમિયાવટે પૈસા
મેળવવાની ઇચ્છા, કાળી પીંછીથી મકાનને સફેદ કરવાની
ઇચ્છા જેવી છે. ૭૮.

અન્યાયિદેવપાણિઢતદ્દનાનાં ઘનેન યઃ ।

વૃદ્ધિમિચ્છતિ મુગ્ધોઽસૌ, વિપમત્તિ જિજીવિષુ ॥ ૭૯ ॥

વિવેકવિલાસ, સહ્યાસ ૨, સ્તો ૭૨.

અન્યાયી માણસ, દેવ, પાખંડી પુરુષ અને લોભી માણસના પૈસાથી પૈસાદાર થવાની ઇચ્છા રાખનાર મૂખ માણસ ખરેખર જીવવાની ઇચ્છા હોવા છતાં એર ખાય છે. ૭૬.

ઘનં યદ્યાર્જયતે કિશ્ચિત્, કૂટમાનતુલાદિભિઃ ।

નશ્યત્તન્નૈવ દૃશ્યેત, તપ્તપાત્રેઽમ્બુવિન્દુવત્ ॥ ૮૦ ॥

વિવેકવિલાસ, સહ્યાસ ૨, સ્તો ૬૪.

ખોટા તોલ અને ખોટા માપવડે જે કાંઈ પણ ધન ઉપાજીન કરવામાં આવે તે તપાવેલા પાત્રમાં પાણીના ઝિંકુની જેમ નાશ પામતું દેખાતું નથી. ૮૦.

અન્યાયોપાર્જિતં દ્રવ્યં, દશવર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ત્વેકાદશે વર્ષે, સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥ ૮૧ ॥

ઉપદેશતરંગિણી, પૃ ૯ (ય. વિ. મં.)*

અન્યાયથી પેદા કરેલું ધન દશ વર્ષ રહે છે, પરંતુ અગ્યા-રમું વર્ષ પ્રાપ્ત થતાં તે મૂળસહિત નાશ પામે છે. ૮૧.

ન્યાયોપાર્જિતવિત્તેન, કર્તવ્યં હ્યાત્મરક્ષણમ્ ।

અન્યાયેન તુ યો જીવેત્, સર્વકર્મબહિષ્કૃતઃ ॥ ૮૨ ॥

પારાશરસ્મૃતિ, અ ૧૨, સ્તો ૪૩.

મનુષ્યે નીતિથી ઉપાજીન કરેલા ધનવડે આત્માનું રક્ષણ કરવું નોંધવું. જે પુરુષ અન્યાયવડે આજીવિકા કરતો હોય,

તે પુરુષ સર્વ ધર્મના કાર્યથી જહિષ્કૃત છે. (એટલે કે અન્યાયથી ધન ઉપાજન કરનાર પુરુષ જે કાંઈ ધર્મકાર્ય કરે છે તે સર્વ નિષ્ફળ છે.) ૮૨.

। अन्यायोपात्तवित्तस्य, दानमत्यन्तदोषकृत् ।

। धेनुं निहत्य तन्मांसैर्ध्वाद्દક્ષાણામિવ તર્પણમ્ ॥ ૮૩ ॥

વિષ્ણુપુરાણ, સ્કન્ધ ૭, અ. ૧૭, શ્લોક ૩૬.

અન્યાયથી મેળવેલા ધનનું દાન ગાયને મારીને તેના માંસથી કાગડાઓના તર્પણની જેમ ભારે દોષો પેદા કરનારું છે. ૮૩.

। अन्यायोयार्जितैर्वित्तैर्यत् श्राद्धं क्रियते जनैः ।

। तृप्यन्ते तेन चाण्डाला वृક્सा दासयोनयः ॥ ૮૪ ॥

વિષ્ણુપુરાણ, સ્કન્ધ ૭, અ. ૧૭, શ્લોક ૩૭.

માણસો અન્યાયથી મેળવેલા ધનવડે જે શ્રાદ્ધ કરે છે તેથી તે હાસ-યોનિવાળા આંડાલો જ તૃપ્ત થાય છે. ૮૪.

अन्यायवित्तेन कृतोऽपि धर्मः, सव्याज इत्याहुरशेषलोकाः ।

। न्यायार्जितार्थेन स एव धर्मो निर्व्याज इत्यार्यजना वदन्ति ॥ ૮૫ ॥

અન્યાયથી ઉપાજન કરેલા ધનવડે કરેલો ધર્મ પણ સવ્યાજ-કપટયુક્ત છે એમ સર્વ લોકો કહે છે, અને નીતિથી ઉપાજન કરેલા ધનવડે કરેલો તે જ ધર્મ નિર્વ્યાજ-કપટરહિત છે એમ સત્જનો કહે છે. ૮૫.

બુદ્ધિ (૧૦૩)

બુદ્ધિનું લક્ષણ:—

અનારમ્ભો હિ કાર્યાણાં, પ્રથમં બુદ્ધિલક્ષણમ્ ।

આરબ્ધસ્યાન્તગમનં, દ્વિતીયં બુદ્ધિલક્ષણમ્ ॥ ૧ ॥

પञ્ચતમ્, પૃ૦ ૨૭, શ્લો० ૧૧૪*

કેઇ પણ કાર્યનો આરંભ ન કરવો એ બુદ્ધિનું પ્રથમ લક્ષણ છે, અને જો કાર્યનો આરંભ કયો તો પછી તેનો પાર લાવવો—એ કાર્ય પૂરું કરવું એ બુદ્ધિનું બીજું લક્ષણ છે. ૧.

બુદ્ધિનો મહિમા:—

મજ્ઞાઙ્ગના સદા સેવ્યા, પુરુષેણ સુખાવહા ।

દેવોપાદેયતત્ત્વજ્ઞા, યા રતા સર્વકર્મણિ ॥ ૨ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો० ૨૬૦.

જે બુદ્ધિરૂપી સ્ત્રી સુખને આપનારી, તજવા યોગ્ય અને અહણ કરવા યોગ્ય તત્ત્વને જાણનારી તથા સર્વ શુભ કાર્યમાં આસક્ત છે તે બુદ્ધિરૂપી સ્ત્રીને પુરુષે સદા સેવવી. ૨.

મજ્ઞાલામાત્ પરો લાભો ન કથિદિહ વિદ્યતે ।

મજ્ઞાવાન્ સુખમાપ્નોતિ, પુમાનિહ પરત્ર ચ ॥ ૩ ॥

ઈતિહાસસમુચય, અ૦ ૧૩, શ્લો० ૨.

આ જગતમાં બુદ્ધિના લાભથી બીજો કોઈ મોટો લાભ

છે નહીં. તેથી બુદ્ધિમાન મનુષ્ય આ ભવમાં તથા પર ભવમાં
સુખને પામે છે. ૩.

સાચી બુદ્ધિ:—

સા પ્રજ્ઞા યા શમે યાતિ, વિનિયોગપરા હિતા ।

શેષા હિ નિર્દયા પ્રજ્ઞા, કર્મોપાજનકારિણી ॥ ૪ ॥

તત્ત્વામૃત, સ્તોત્ર ૨૫૯.

ધર્મ અનુષ્ઠાનમાં તત્પર અને હિતકારક એવી જે બુદ્ધિ
શક્તિને વિષે રહેલી હોય છે તે જ પ્રજ્ઞા-બુદ્ધિ કહેવાય
છે, ખાકીની નિર્દય એવી બુદ્ધિ ધર્મનો પાંધ કરનારી છે. ૪.

બુદ્ધિ : સાચું જીવન:—

जीवन्ति शतशः प्राज्ञाः, प्रज्ञया वित्तसङ्क्षये ।

न हि प्रज्ञाक्षये कश्चिद् वित्ते सत्यपि जीवति ॥ ५ ॥

ધર્મચિન્તુ પ્રકરણ, પદ્ય ૧૪, (જાગ૦ સ૦)..

ધનનો ક્ષય થાય તોપણ સેંકડો ડાહ્યા પુરુષો પોતાની
બુદ્ધિથી જીવે છે (એટલે જીવિતને સંકળ કરે છે), પરંતુ ક્ષય
ધન છતાં પણ જો બુદ્ધિનો ક્ષય થાય તો કોઈ પણ જીવી
શકતું નથી (એટલે તેનું જીવિત નિષ્ફળ બાય છે). ૫.

સ્થિર બુદ્ધિ:—

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः, सुखेषु विगतस्पृहः ।

वीतरागमयक्रोधः, स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ६ ॥

અગવદ્ગીતા, અ૦ ૨. સ્તોત્ર ૫૬.

જેનું મન દુઃખને વિષે ઉદ્વેગ પામતું ન હોય, સુખને વિષે જેને ઇચ્છા ન હોય, તથા જેના રાગ, લય અને ક્રોધ નાશ પામ્યા હોય તેવા મુનિ સ્થિતધી-સ્થિરબુદ્ધિવાળા કહેવાય છે. ૬.

યઃ સર્વત્રાનભિસ્નેહસ્તત્તત્રાપ્ય શુમાશુમમ્ ।

નામિનન્દતિ ન દ્વેષ્ટિ, તસ્ય ગ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૭ ॥

મગવદ્ગીતા, અ૦ ૨, સ્લો૦ ૫૭.

• સર્વત્ર રાગરહિત એવા જે (મુનિ) તે તે શુભ કે અશુભને પામીને પણ આનંદ પામતા નથી તથા દ્વેષ પામતા નથી તેની બુદ્ધિ પ્રતિષ્ઠિત-સ્થિર કહેવાય છે. ૭.

સાત્ત્વિક બુદ્ધિ:—

પ્રવૃત્તિ ચ નિવૃત્તિ ચ, કાર્યાકાર્યે મયામયે ।

વન્ધં મોક્ષં ચ યા વેત્તિ, બુદ્ધિઃ સા પાર્થ ! સાત્ત્વિકી ॥૮॥

મગવદ્ગીતા, અ૦ ૧૮, સ્લો. ૩૦.

પ્રવૃત્તિને, નિવૃત્તિને, કાર્યને, અકાર્યને, લયને, અલયને, બાંધને અને મોક્ષને જે બુદ્ધિ જાણી શકે છે, તે બુદ્ધિ હે અર્જુન ! સાત્ત્વિકી (સત્સ્વશુભવાળી છે) કહેવાય છે. ૮.

રાજસી બુદ્ધિ:—

યયા ધર્મમધર્મ ચ, કાર્ય ચાકાર્યમેવ ચ ।

અયથાવત્ પ્રજાનાતિ, બુદ્ધિઃ સા પાર્થ ! રાજસી ॥ ૯ ॥

મગવદ્ગીતા, અ૦ ૧૮, સ્લો૦ ૩૧.

હે અર્જુન ! જે બુદ્ધિવડે મનુષ્ય ધર્મને, અધર્મને, કાર્યને તથા અકાર્યને અથર્થ રીતે જાણે નહીં તે બુદ્ધિને રાજસી કહી છે. ૯.

તામસી બુદ્ધિ: —

અઘર્મં ધર્મમિતિ યા, મન્યતે તમસાઽઽવૃતા ।

સર્વાર્થાન્ વિપરીતાંશ્ચ, બુદ્ધિઃ સા પાર્થ ! તામસી ॥ ૧૦ ॥

ભગવદ્ગીતા, અ૦ ૧૮, શ્લોક ૩૨.

તમોશુણ્ણ(અજ્ઞાન) થી વ્યાપ્ત થયેલી જે બુદ્ધિ અધર્મને ધર્મ માને છે, અને સર્વ પદાર્થોને વિપરીત માને છે, તે બુદ્ધિ હે અર્જુન ! તામસી કહેવાય છે. ૧૦.

અભ્યાસમહિમા:—

અભ્યાસેન ક્રિયાઃ સર્વા અભ્યાસાત્ સકલાઃ કલાઃ ।

અભ્યાસાત્ ધ્યાનમૈનાદિ, કિમભ્યાસસ્ય દુષ્કરમ્ ? ॥૧૧॥

શ્રાદ્ધવિધિ, પૃ૦ ૩૮. (આત્મા૦ સ૦)*

અભ્યાસથી સધળી ક્રિયા સધાય છે, અભ્યાસથી સમગ્ર કળાઓ સધાય છે અને અભ્યાસથી ધ્યાન, મૌન વગેરે સધાય છે. અભ્યાસને શું દુષ્કર છે ? (અભ્યાસથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે.) ૧૧.

બુદ્ધિની પરીક્ષા:—

મન્ત્રિણાં મિત્રસન્ધાને, મિપજાં સાન્નિપાતિકે ।

કર્મણિ વ્યજ્ઞવતે ગ્રજ્ઞા, સ્વસ્યે કો વાન પપિહતઃ ? ॥૧૨॥

હિતોપદેશ, વિગ્રહ, શ્લોક ૧૨૧.

બેઠ થયેલાની સાથે સંધિ કરવાના કાર્યમાં મંત્રીઓની

બુદ્ધિની પરીક્ષા થાય છે, અને સંત્રિપાતનો જ્વર આંચેા હોય—ત્રિદોષ થયેા હોય ત્યારે વૈદ્યોની પરીક્ષા થાય છે. બાકી સ્વસ્થપણાને વિષે કોણ પંડિત ન હોય ? (કાંઈ પણ મુશ્કેલીનું કાર્ય ન હોય ત્યારે તેા સૌ કોઈ પંડિત હોય છે.) ૧૨.

બુદ્ધિ અને શાસ્ત્રા:—

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा, शास्त्रं तस्य करोति किम् ? ।

लोचनाभ्यां विहीनस्य, दर्पणः किं करिष्यति ? ॥ ૧૩ ॥

વૃદ્ધચાળક્યનોતિ, અ૦ ૧૦, શ્લો ૯.

જે મનુષ્યને યોતામાં જ બુદ્ધિ ન હોય તે મનુષ્યને શાસ્ત્ર શું ઉપકાર કરી શકે ? (કાંઈ પણ ન કરે.) જેમકે નેત્રો રહિત (અંધ) માણસને દર્પણ શું ઉપકાર કરી શકશે ? (અંધની પાસે અરિસો કશા કામનો નથી.) ૧૩.

વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ:—

न निर्मिता केन न दृष्टपूर्वा, न श्रूयते हेममयी कुरङ्गी ।

तथाऽपि तृष्णा रघुनन्दनस्य, विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥ ૧૪ ॥

ઉપદેશમાલા, માયાન્તર, પૃ ૬૪*

સુવર્ણમય મૃગલી કોઈએ બનાવી નથી, કોઈએ પૂર્વે જોઈ નથી, તેમ જ કોઈએ સાંભળી પણ નથી; તેાપણ રામચંદ્રને તેની ઇચ્છા થઈ. (યોગ્ય જ છે કે) વિનાશકાળે—આપત્તિને સમયે બુદ્ધિ પણ વિપરીત જ થાય છે. ૧૪.

असम्भवं हेममृगस्य जन्म, तथाऽपि रामो लुलुभे मृगाय ।

प्रायः समापन्नविपत्तिकाले, धियोऽपि पुंसां मलिनीभवन्ति । ૧૫

હિતોપદેશ, મિશ્રલામ, શ્લો ૨૮.

સુવર્ણના મૃગનો જન્મ અસંભવિત છે, તોપણ રામચંદ્રે મૃગને માટે 'લોભ કયો હતો (ઐટલે કે માયાવી સુવર્ણના મૃગને પકડવા માટે તેની પાછળ રામચંદ્ર દોડ્યા, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે) ઘણું કરીને વિપત્તિનો કાળ પ્રાપ્ત થયો હોય ત્યારે પુરુષોની બુદ્ધિ પણ ભલિન થાય છે. ૧૫.

બુદ્ધિનું કળા:—

શુદ્ધ્યા શ્રવણ ચૈર, ગ્રહર્ણ ધારણ તથા ।

ઋશાડોહોર્ધર્ષમિજ્ઞાનં, તત્ત્વજ્ઞાનં ચ ધીગુણાઃ ॥ ૧૬ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃષ્ઠ ૧૩ (પ્રગ સગ).

૧ સાંભળવાની ઈચ્છા, ૨ સાંભળવું, ૩ (સાંભળેલું) હેતુ કરવું, ૪ ધારી રાખવું, ૫ તર્ક કરવો, ૬ તર્કનું આધાર કરવું, ૭ પદાર્થને જાણવો અને ૮ તત્ત્વનું જ્ઞાન વા: આ આઠ બુદ્ધિનાં ગુણો છે. ૧૬.

व्यसनेष्वपि सर्वेषु, यस्य बुद्धिर्न हीयते ।

स तेषां पारमर्ष्येत्य, प्राप्नोति परमं सुखम् ॥ ૧૭ ॥

જૈનવજ્રતમ્, પૃષ્ઠ ૧૨૭, શ્લોક ૫.

સર્વ પ્રકારનાં કષ્ટો આઠ્યા છતાં પણ જેની બુદ્ધિ વિનાશ પામતી નથી, તે પુરુષ તે કષ્ટોના ચારને પામીને અત્યંત સુખ પામે છે. ૧૭.

વ્યાકરણ શાસ્ત્ર (૧૦૪)

વ્યાકરણનો મહિમા:—

વ્યાકરણાત્ પદસિદ્ધિઃ, પદસિદ્ધેરર્થનિર્ણયો ભવતિ ।

અર્થાત્ તત્ત્વજ્ઞાનં, તત્ત્વજ્ઞાનાત્ પરં શ્રેયઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાકરણથી પદ (શબ્દ)ની સિદ્ધિ થાય છે, પદ સિદ્ધિ થવાથી અર્થનો નિર્ણય થાય છે, અર્થ સાચો થવાથી તત્ત્વજ્ઞાન થાય છે અને તત્ત્વજ્ઞાનથી ઉત્તમ શ્રેય (મોક્ષ) પ્રાપ્ત થાય છે. ૧.

પ્રથમ વ્યાકરણ:—

દ્વે વ્રહ્મણી વેદિતવ્યે, શબ્દવ્રહ્મ પરં ચ યત્ ।

શબ્દવ્રહ્મણિ નિષ્ણાતઃ, પરં વ્રહ્માધિગચ્છતિ ॥ ૨ ॥

ગૃહદારણ્યક, અઽ ૩, દ્વિતીય ૧૮.

બે વ્રહ્મ બ્રહ્મણી લાયક છે, એક શબ્દવ્રહ્મ (વ્યાકરણ) અને બીજું પરબ્રહ્મ. (તેમાં પ્રથમ) શબ્દવ્રહ્મને વિષે કુશળ (પુરુષ) પરબ્રહ્મને મેળવી શકે છે. ૨.

વ્યાકરણ વગર નકામું:—

વક્તૃત્વં ચ કવિત્વં ચ, વિદ્વત્તાયાઃ ફલં વિદુઃ ।

શબ્દજ્ઞાનાદત્તે તન્ન, દ્વયમપ્યુપપદ્યતે ॥ ૩ ॥

વક્તાપણું અને કવિપણું ગ્રાહ્ય થાય એ વિદ્વાતાનું ફળ કહેલું છે. તે બન્ને [વક્તાપણું અને કવિપણું] શબ્દજ્ઞાન-વ્યાકરણ-વિના થઈ શકતાં નથી. ૩.

વ્યાકરણની જરૂર:—

यद्यपि बहु नाधीये, तथापि पठ पुत्र ! व्याकरणम् ।

स्वजनः श्वजनो मा भूत्, सकलं शकलं सकृत् शकृत् ॥ ४ ॥

હો પુત્ર ! જો કદાચ તારે વધારે ભણવું ન હોય તો પણ વ્યાકરણ તો અવશ્ય ભણ ! કેમકે વ્યાકરણ ભણવાથી સ્વજનને બદલે શ્વજન (કુતરો) ન થઈ જાય, સકલ (સમગ્ર) ને બદલે શકલ (કકડો) ન થઈ જાય અને સકૃત્ (એક વાર) ને બદલે શકૃત્ (વિદ્યા) ન થઈ જાય. (વ્યાકરણ ન ભણ્યો હોય તો તે સ્વજનને બદલે શ્વજન (કુતરો) વગેરે શબ્દો બોલી જાય છે અને તેથી અર્થનો અનર્થ થઈ જાય છે.) ૪.

* જ્યોતિષ શાસ્ત્ર (૧૦૫) *

શુભ ગ્રહરૂપ:—

સુખી ભોગી ઘની નેતા, જાવતે મળ્ડલાધિપ: ।

નૃપતિથકવર્તી ચ, ક્રમાદુચ્ચગ્રહે ફલમ્ ॥ ૧ ॥

ફલપસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૨૪ (જાતમાં સ.)*

અતુકમે પરમ ઉચ્ચ ગ્રહોનું આ પ્રમાણે ફળ છે. સૂર્ય પરમ ઉચ્ચનો હોય તો તે સુખી થાય, ચંદ્ર હોય તો ભોગી થાય, મંગળ હોય તો ધનિક થાય, બુધ હોય તો નાયક થાય, શુક્ર હોય તો મંડળનો સ્વામી થાય—માંડલિક થાય, શુક્ર હોય તો રાજા થાય અને શનિ પરમ ઉચ્ચનો હોય તો તે ચક્રવર્તી થાય છે. ૧.

અશુભ રાશિ:—

તુલાસઙ્કાન્તિપદ્કં ચેત, સ્વસ્પા: સ્વસ્પાસ્તિથેશ્ચલેત્ ।

તદા દુ:સ્થં જગત્ સર્વં, દુર્મિશ્વહમરાદિમિ: ॥ ૨ ॥

વિવેકવિલાસ, હલ્લાસ ૮, દ્વલો ૫૨.

જો તુલા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુંભ અને મીન એ છ સંક્રાંતિઓ પોતપોતાની તિથિથી ચલાયમાન થાય તો દુકાળ અને ધાડ-લૂંટ વગેરે ઉપદ્રવોવડે સર્વ જગત દુ:ખી થાય. ૨.

દીવાળી અને મંગળવાર : અશુભા—

દીપોત્સવદિને મૌમવારો વૃદ્ધિમયાવહઃ ।

સદ્ગાન્તીનાં ચ નૈકદ્યે, શુભકર્માદિકં ન હિ ॥ ૩ ॥

વિવેકવિલાસ, ઝહાસ ૮, શ્લોક ૫૩

દીવાળીને દિવસે જે મંગળવાર આવે તો અગ્નિના ઉપ-
દ્રવનો ભય થાય, અને જે સંક્રાંતિ સમીપે આવતી હોય તો
શુભ કાર્ય વગેરે થાય નહીં—કરવા નહીં. ૩

શુભ ચંદ્રા—

અસ્તસ્થાનં રવેર્જ્યેષ્ઠજામાયાં વીક્ષ્ય ચિહ્નિતમ્ ।

તદુત્તરેણ ચેદિન્દોરસ્તસ્તચ્છુમદં મણેત્ ॥ ૪ ॥

વિવેકવિલાસ, ઝહાસ ૮, શ્લોક ૫૪.

જ્યેષ્ઠ માસની અમાવાસ્યાએ સૂર્ય જે ઠેકાણે અસ્ત થયે
હોય તે સ્થાનને ચિહ્ન કરી રાખવું. પછી શુદ્ધ બીજને
દિવસે જે ચંદ્રમા સૂર્યના ઉત્તર ભાગે આથમે તો તે શુભ
ફળને આપનાર સમજવો. ૪.

આષાઢ માસ અને રેહિણી:—

આષાઢે દશમી કૃષ્ણા, સુમિશાય સરોહિણી ।

एकादशी तु मध्यस्था, द्वादशी दुःखदायिका ॥ ૫ ॥

વિવેકવિલાસ, ઝહાસ ૮, શ્લોક ૫૭.

અષાઢ વદ દશમને દિવસે રેહિણી નક્ષત્ર હોય તો
મુકાળ થાય, અગ્યારશને દિવસે રેહિણી હોય તો મધ્યમ

વર્ષ થાય અને ખારશને દિવસે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો તે દુઃખકારક છે-દુકાળ પડે. ૫.

કેવી વિજળીથી શું થાય:—

વાતાય કપિલા વિદ્યુદાતપાયાતિલોહિની ।

પીતા વર્ષાય વિજ્ઞેયા, દુર્મિષ્ટાય સિતા મવેત્ ॥ ૬ ॥

સિદ્ધહેમ, અધ્યાય ૨, પાદ ૨.

કપિલ-માંજરા વર્ષુવાળી વીજળી થાય તો વાયુ ઘણો વાય, રાત્રી વીજળી થાય તો તાપ સખત પડે, પીળી વીજળી થાય તો વરસાદ સારો થાય અને ઘેાળી વીજળી થાય તો દુકાળ પડે. ૬.

શુકન શાસ્ત્ર (૧૦૬)

પ્રયાણનું શુભ શુકના:—

ગચ્છતાં ચ યદા શ્વા મ્યાદક્ષિણાદ્વામવર્તકઃ ।

સર્વસિદ્ધિસ્તદા નૂનં, શ્વાનેન કથિતા ધ્રુવમ્ ॥ ૧ ॥

(સારા કામ માટે ઘેરથી નીકળીને) જતાં માર્ગમાં જે કૃતરે જમણી બાજુથી કાળી બાજુએ ઉતરે, તો તે કૃતરે અવસ્થા સર્વ સિદ્ધિ કહી છે. (અર્થાત્ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય એમ બાણપુ.) ૧.

કન્યામોશહ્વમેરીદધિફલકુસુમં પાવકો દીપ્યમાનો,

નાગેન્દ્રોઽથો રથો વા નૃપતિરભિમુસઃ પૂર્ણકુમ્ભો ધ્વજો વા ।

ઉત્ક્રિપ્તા ચૈવ ભૂમિર્જલચરયુગલં સિદ્ધમર્ત્તં શતાયુ-

વૈશ્યાદ્દીમદ્યમાંસં હિતમપિ ગદિતં મજ્જલં પ્રસ્થિતાનામ્ ॥ ૨ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૨૫, શ્લોક ૨૭૩. (પ્ર૦ સ૦)*

(ઠોઠ પણ સારા કામને માટે) પ્રયાણ કરતી વખતે પોતાની સન્મુખ કન્યા, ગાય, શંખ, લેસી, દહીં, કળ, પુષ્પ, દેહીપ્યમાન અન્નિ, હાથી, અન્ધ, રથ, રાજા, પૂર્ણ કુંભ, ધ્વજ, માથે ઉપાડેલી બોદેલી માટી, મત્સ્યનું યુગલ, રાંધેલું ધાન્ય, સો વર્ષનો વૃક્ષ, વૈશ્યા, સ્ત્રી, મદિરા અને માંસ મળે તો તે હિતકારક અને મંગલરૂપ કહ્યું છે. ૨.

कार्याय चलितः स्थानाद् वहन्नाडिपदं पुरः ।

कुर्वन् वाञ्छितसिद्धीनां, भाजनं जायते नरः ॥ ૩ ॥

આદ્યવિધિ, પૃષ્ઠ ૯૮, શ્લોક. ૩.

કામને માટે (પોતાના) સ્થાનેથી ચાલેલો જે પુરુષ
વહેતી નાડીવાળો (જે તરફની નાડી ચાલતી હોય તે
તરફનો) પગ આગળ કરે તે ઇચ્છિત (વસ્તુની) સિદ્ધિઓનું
પાત્ર થાય છે. ૩.

अथाशुनो निषेधः—

क्षीरं श्रुत्वा रतं कृत्वा, स्नात्वाऽऽइत्य गृहाङ्गनाम् ।

વાન્ત્વા નિષ્ટીવ્ય ચાક્રોશં, શ્રુત્વા ચ પ્રચલેન્ન હિ ॥ ૪ ॥

આદ્યવિધિ, પૃષ્ઠ ૯૮, શ્લોક ૧૯

ખીર (દૂધ) ખાઈને, રતિકોડા કરીને, સ્નાન કરીને
અીને મારીને, ઉલટી કરીને, શુક્રીને અને ધૂમ (રાક)
સાંભળીને પ્રયાણ ન કરવું. ૪.

सुंदर भोजनं शुक्रनाः—

गच्छतां च यदा श्वानो अमेघ्यं मक्षयेद् यदि ।

મિષ્ટાન્યશનપાનાનિ, ગ્રાપ્નોતિ પુરુષો ધ્રુવમ્ ॥ ૫ ॥

(ઘેરથી નીકળીને) જતાં માર્ગમાં જો કૂતરો વિષ્ટા ખાતો
હોય-ખાતો જોવામાં આવે-તો તે પુરુષ અવશ્ય મધુર ભોજન
અને પાણીને પામે છે. ૫.

દ્રવ્યલાભનું શુકન:--

ગચ્છતાં ચં યદા શ્વાનઃ, કર્ણૌ કણ્ઠ્યયતે પુનઃ ।

‘દ્રવ્યલાભં વિજાનીયાન્મહત્ત્વં ચ પ્રજાયતે ॥ ૬ ॥

(સાર) કામને માટે ઘેરથી નીકળીને) જતાં માર્ગમાં જો
ફૂતરો પોતાના ખન્ને કાનને ખજવાળતો હોય તો દ્રવ્યનો
તથા પ્રતિષ્ઠાનો લાભ યશે એમ જાણવું. ૬.

પક્ષીનું શુભ અશુભ શુકન:—

ગતિસ્તારા સ્વરો વામો દુર્ગાયાઃ શુભદઃ સ્મૃતઃ ।

વિપરીતઃ પ્રવેશે તુ, સ ઇવામીશ્વદાયકઃ ॥ ૭ ॥

ઉક્તરાધ્યયનસૂત્ર ટીકા (ભાવચિંતય), પૃ. ૩૨૬.

દુર્ગા નામની પક્ષિણી, ઉતાવળી ગતિ કરતી જોવામાં
આવે અને ડાબી બાજુએ તેનો સ્વર સાંભળવામાં આવે, તો
સે શુભ ફળને આપનાર કહ્યો છે. અને તેનાથી વિપરીત
એટલે જમણી બાજુએ તેનો સ્વર સાંભળવામાં આવે તો
પ્રવેશને વિષે તે વાંછિતને દેવાવાળો છે-શુભ છે ૭.

સામુદ્રિક શાસ્ત્ર (૧૦૭)

બત્રીશ લક્ષણુ:—

છત્રં તામરસં ઘનૂ રથવરો દમ્ભોલિકૂર્માદ્દુશા

વાપીસ્વસ્તિકતોરણાનિ ચ સરઃ પશ્ચાનનઃ પાદપઃ

ચક્રં શઙ્ખગજૌ સમુદ્રકલશૌ પ્રાસાદમત્સ્યા યથા

યૂપસ્તૂપકમળહલ્ન્યવનિભૃત્ સંધ્યામરો દર્પણઃ ॥ ૧ ॥

ઉક્ષા પતાકા કમલાઽભિપેકઃ, સુદામ કેકી ઘનપુષ્પભાજામ્ ॥

રૂઢ ભવતિ સપ્તરક્તઃ, પદ્મનતઃ પશ્ચમૂક્ષ્મદીર્ઘથ્ર ॥

ત્રિવિપુલલઘુગમ્મીરો દ્વાત્રિશલ્લક્ષણઃ ॥ પુમાન્ ॥ ૨ ॥

કરુણસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાખ્યાન ૧, પૃ. ૨૦. (આત્મા ૦ મ ૦)*

છત્ર ૧, કમળ ૨, ઘનુષ ૩, શ્રેષ્ઠ રથ ૪, વજ્ર ૫, કાચળો ૬, અંકુશ ૭, વાવ ૮, સાથિયો ૯, તોરણ ૧૦, સરોવર ૧૧, સિંહ ૧૨, વૃક્ષ ૧૩, ચક્ર ૧૪, શંખ ૧૫, હાથી ૧૬, સમુદ્ર ૧૭, કળશ ૧૮, પ્રાસાદ ૧૯, મત્સ્ય ૨૦, જળ ૨૧, યૂપ ૨૨, સ્તૂભ ૨૩, કમંડળ ૨૪, પર્વત ૨૫, ચામર ૨૬, દર્પણ ૨૭, જળદ ૨૮, દ્વજ ૨૯, લક્ષ્મીનો અભિપેક ૩૦, માળા ૩૧ તથા મયૂર ૩૨ઃ આ બત્રીશ લક્ષણુ પુષ્પવંતને હોય છે. વળી આહી જેનાં સાત અવયવ રાતાં હોય, છ ઉંચાં હોય, પાંચ સૂક્ષ્મ હોય, પાંચ લાંબાં હોય, ત્રણ પહોળાં હોય, ત્રણ લઘુ હોય અને ત્રણ ગંભીર હોય. તે બત્રીશ લક્ષણુવાળો પુરુષ કહેવાય છે. ૧, ૨.

કેના અવયવનું શું ફળ ?

ન સ્ત્રી ત્યજતિ રક્તાણં, નાર્થઃ કનકપિંગ્લમ્ ।

દીર્ઘઘાતું ન ચૈશ્વર્યં, ન માંસોપચિતં સુખમ્ ॥ ૩ ॥

કર્પસૂત્રતુલ્યોઘ્રિકા, વ્યાખ્યાન ૧, પૃ. ૨૧. (જાત્મા ૦ સં ૦)*

રાતા નેત્રવાળા પુરુષને સ્ત્રી તજતી નથી, સુવર્ણ જેવી
પીળી આંખવાળાને ધન તજતું નથી, લાંબા હાથવાળાને
ઐશ્વર્ય તજતું નથી, અને માંસથી પુષ્ટ શરીરવાળાને સુખ
તજતું નથી (અર્થાત્ તેના તેના પુરુષોને તે તે વસ્તુ પ્રાપ્ત
થાય છે) ૩.

છત્રાકારં શિરો यस્ય, ત્રિસ્તીર્ણ હૃદયં તથા ।

કટી यस્ય ત્રિશાલા ચ, સસૌલ્યધનપુત્રવાન્ ॥ ૪ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ ૫૧, શ્લોક ૬૧. (પ્ર સ)

જેનું મસ્તક છત્રને આકારે હોય, જેની છાતી ત્રિશાળી
હોય અને જેની કેડ ત્રિશાળી હોય તે પુરુષ સુખી, ધનવાન
અને પુત્રવાન થાય છે. ૪.

પ્રલમ્બઘાતુઃ સ્વામી સ્યાદ્, હ્રસ્વઘાતુસ્તુ કિઙ્કરઃ ।

સ્વચ્છારુણનસો દીર્ઘાઙ્ગુલી રક્તકરઃ ત્રિયે ॥ ૫ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ ૧૪૮. શ્લોક ૭. (પ્ર ૦ સં ૦)*

જેના હાથ લાંબા હોય તે (રાજા વગેરે) સ્વામી થાય છે,
જેના હાથ ટૂંકા હોય તે આકર થાય છે, જેના નખ સ્વચ્છ
અને રાતા હોય, આંગળીઓ લાંબી હોય અને હાથ રાતા
હોય, તે લક્ષ્મીને માટે થાય છે. ૫.

યથા નેત્રે તથા શીલં, યથા નાસા તથાઽઽર્જવમ્ ।

યથા રૂપં તથા વિત્તં, યથા શીલં તથા ગુણાઃ ॥ ૬ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાસ્યાન ૧, પૃ૦ ૨૦. (આત્મા. સ.) *

જેવાં નેત્ર હોય તેવું શીલ હોય છે, જેવી નાસિકા હોય તેવી સરળતા હોય છે, જેવું રૂપ હોય તેવું ધન હોય છે અને જેવું શીલ (આચાર) હોય તેવા શુભ હોય છે. (અર્થાત્ નેત્ર ઉપરથી શીલ જણાય છે, નાસિકા ઉપરથી સરળતા જણાય છે, રૂપ ઉપરથી ધન જણાય છે અને આચાર ઉપરથી શુભ જણાય છે.) ૬.

ઉરો વિશાલો ધનધાન્યમોગી, શિરો વિશાલો નૃપપુંગવશ્ચ ।

કટીવિશાલો વહુપુત્રદારો વિશાલપાદઃ સતતં સુખી સ્પાત્ ॥ ૭ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાસ્યાન ૧, પૃ૦ ૨૧. (આત્મા. સ.)

જેનું ઉરસ્થળ (છાતી) વિશાળ હોય તે ધન અને ધાન્યનો ભોગી થાય છે, જેનું મસ્તક વિશાળ હોય તે રાજા થાય છે, જેની કટી વિશાળ હોય તેને ઘણા પુત્રો અને ઘણી સ્ત્રીઓ થાય છે, જેના પગ વિશાળ હોય તે નિરંતર સુખી થાય છે. ૭.

પદ્મપત્રસમા જિહ્વા, રક્તા સૂક્ષ્મા સુશોભના ।

પાર્થિવઃ શુકનામઃ સ્યાદ્ હ્રસ્વનામસ્તુ ધાર્મિકઃ ॥ ૮ ॥

પાર્શ્વનાયચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૯, શ્લોક ૧૫. (પ્ર. સ.) *

જેની જીભ પદ્મપત્રસમા પાંદડા જેવી, રાતી અને પાતળી હોય તે શુભ રૂળને આપનારી છે, જેની નાસિકા પોપટ જેવી હોય તે રાજા થાય છે અને જેની નાસિકા નાની હોય તે ધર્મિષ્ઠ થાય છે. ૮.

અસ્થિષ્ઠર્થાઃ સુખં માંસે, ત્વચિ મોગાઃ સ્ત્રિયોઽક્ષિણુ ।
ગતૌ યાનં સ્વરે ચાજ્ઞા, સર્વં મધ્વે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ ૯ ॥

સામુદ્રિક.

મનુષ્યોને અમુક રીતના હાડકાં હોય તો તેને ધન મળે છે, અમુક જાતનું માંસ હોય તો સુખ મળે છે, અમુક જાતની ચામડી હોય તો ભોજ મળે છે, અમુક પ્રકારનાં નેત્ર હોય તો સ્ત્રીઓ થાહે છે, અમુક પ્રકારની ગતિ-ચાલ હોય તો તેને વાહન મળે છે, અમુક પ્રકારનો સ્વર હોય તો તેની આજ્ઞા સર્વને માન્ય થાય છે અને સત્ત્વ હોય તો ધન મળે છે. ૯.

કયાં અવયવો લાંબાં સાગાં:—

‘નયનકુચાન્તરનાસાહનુભુજમિતિ यस્ય પચ્ચર્કં દીર્ઘમ્ ।
દીર્ઘાયુર્વિત્તપરઃ, પરાક્રમી જાયતે સ નરઃ ॥ ૧૧ ॥

‘ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૫૧, સ્કો૦ ૫૮ (પ્ર. સ)

જે પુરુષનાં નેત્ર, છાતી, નાસિકા, હાડી અને હાથ આ પાંચ અવયવો લાંબાં હોય, તે પુરુષ લાંબા આયુષ્યવાળો, ધનવાન અને પરાક્રમી થાય છે ૧૧.

અનામિકાઽન્તરેસાયાઃ, કનિષ્ઠા સ્વાઘદાઽધિકા ।
ઘનવૃદ્ધિસ્તદા પુંસાં, માતૃપક્ષો बहुस्तथा ॥ ૧૨ ॥

વિવેકચિન્તાસ, ઉદ્ધાસ ૫ શ્લો૦ ૪૪

પુરુષોને અનામિકાની છેલ્લી રેખાથી કનિષ્ઠિકા આંગળી વધારે મોટી હોય તો તેમને ધનની વૃદ્ધિ થાય છે, તથા માતાનો પક્ષ પણ ઘણો હોય છે—એસાજ વિશાળ હોય છે. ૧૨

કયાં અવયવો નાનાં સારાં—

દન્તત્વકુકેશાઙ્ગુલિપર્વનસૃષ્ટેતિ પચ્ચ સૂક્ષ્માણિ ।

ધનલક્ષ્માણ્યેતાનિ, પ્રભવન્તિ પ્રાયશઃ પુંસામ્ ॥ ૧૩ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ. ૫૧, શ્લોક ૫૭. (પ્ર. સ.)

હાંત, આમડી, કેશ, આંગળીના ટેરવા અને નખ; આ પાંચ અવયવ સૂક્ષ્મ હોય તો તે પ્રાયે કરીને પુરુષોને ધનનાં ચિહ્ન છે. (એટલે તેવો પુરુષ ધનવાન થાય છે.) ૧૩.

કયાં અવયવો રાતાં સારાં—

નલ્લચરણપાણિરસનાદક્ષનચ્છદતાલુલોચનાન્તેષુ ।

સ્યાધો રક્તઃ સસસુ, સપ્તાઙ્ગાં સ મજતે લક્ષ્મીમ્ ॥૧૪॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ ૫૧, શ્લોક ૫૯ (પ્ર. સ.)

જે પરુષનાં નખ, પગ, હાથ, જીભ, ઓઘ, તાળવું અને નેત્રના છેડા; આ સાત અવયવો રાતાં હોય, તે પુરુષ સાત આંગવાળી રાજ્ય-લક્ષ્મીને પામે છે. ૧૪.

ઊંચાં શુભ અવયવો—

પદકં કક્ષા વક્ષઃ, કૃકાટિકા નાસિકા નલાસ્યમિતિ ।

યસ્યેદમુન્નતં સ્યાદુન્નતયસ્તસ્ય જાયન્તે ॥ ૧૫ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ ૫૧, શ્લોક ૬૬. (પ્ર. સ.)

જે પુરુષની કક્ષા-કાખલી, વક્ષઃસ્થળ-છાતી, હડિયો, નાસિકા, નખ અને મુખ : આ છ અવયવો ઊંચાં હોય તે પુરુષને ઉન્નતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૫.

રાજનાં ચિન્હો:—

શક્તિતોમરદણ્ડાસિધનુશ્ચક્રગદોપમા ।

યસ્ય રેલા મયેદેવા, રાજાનં તં વિનિર્દિશેત્ ॥ ૧૬ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૮, શ્લોક ૮. (પ્ર. સ.)*

શક્તિ, તોમર-ભાલું, દંડ, ખડ્ગ, ધનુષ, ચક્ર અને ગદાના જેવી જેને રેખા હોય તે માણસ રાજા થશે એમ જાણવું. ૧૬.

રાજ્યાય પાદયો રેલા ધ્વજવજ્રાક્રુશોપમા: ।

અહ્ગુલ્પોઽપિ સમા દીર્ઘા:, સંહિતાશ્ચ સમુન્નતા: ॥૧૭॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૮, શ્લોક ૨. (પ્ર. સ.)*

જાને પગને વિષે ધ્વજ, વજ્ર અને અંકુશના આકાર જેવી રેખાઓ હોય તો તે રાજ્યને આપનારી છે. તથા આંગળીઓ પછી સરખી, લાંબી, એક ખીણ સાથે મળેલી -અડકતી અને ઊંચી હોય તો તે પછી રાજ્યને આપનારી છે. ૧૭.

સાત્ત્વિક પુરુષન લક્ષણુ:--

અતિહ્રસ્વેઽતિદીર્ઘેઽતિસ્થૂળે ચાતિહ્રશે તથા ।

અતિકૃષ્ણેઽતિર્ગીરે ચ, પદ્મસુ નચ્ચં નિગદ્યતે ॥ ૧૮ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, ધ્વાલ્યાન ૧. પૃ૦ ૨૦. (આમા૦ સ૦)*

અત્યંત હ્રસ્વ-ઠીંગણો, અતિ લાંબો, અતિ જાડો, અતિ પાતળો, અતિ કાળો અને અતિ ગીર વર્ણવાળો : આ છ પ્રકારના પુરુષને વિષે સત્ત્વ હોય છે એમ કહ્યું છે. ૧૮.

રેખા સંબંધી વિચાર:—

મણિચન્દાત્ પિતુર્લેસા, કરભાદ્દિમવાયુષોઃ ।

લેસે દ્વે યાન્તિ તિસ્રોઽપિ, તર્જન્યદ્દુગુપ્તક્રાન્તરમ્ ॥ ૧૯ ॥

ચિવેકવિલાસ, હજાસ ૫, ફ્લો૦ ૫૩.

મણિજામથી એટલે હાથના કાંડા પાસેથી પિતાની રેખા નીકળે છે, કરભથી એટલે પોતાથી ધન અને આયુષ્યની બે રેખાઓ નીકળે છે, તથા તે ત્રણે રેખાઓ તર્જની અને અંગૂઠા એ બેની વચ્ચે જાય છે. ૧૯.

યેપાં રેસા હમાસ્તિસઃ, મમ્પૂર્ણાં દોષગર્જિતાઃ ।

તેપાં ગોત્રમ્મનાયંપિ, સમ્પૂર્ણાન્યન્યથા ન તુ ॥ ૨૦ ॥

ઉલ્લહ્યન્તે ચ યાવન્ત્યોઽદ્દુગુલ્યો જીવિતરેસયા ।

પચ્ચવિંશતયો જ્ઞેયાસ્તાગ્રન્તયઃ શરદાં યુથૈઃ ॥ ૨૧ ॥

ચિવેકવિલાસ, હજાસ ૫, ફ્લો૦ ૫૪, ૫૫.

જેમની આ (ઉપર કહેલી) ત્રણ રેખાઓ સંપૂર્ણ અને હોય રહિત હોય, તેમનાં કુળ, ધન અને આયુષ્ય પરિપૂર્ણ હોય છે. અને જો તે રેખાઓ ખરાબ ન હોય તો કુળ, ધન અને આયુષ્ય પણ ખરાબ હોતા નથી.

કરભથી એટલે પોતાથી આયુષ્યની રેખાએ જેટલી આંગળીઓ ઉલ્લંઘન કરેલી હોય, તેટલા પચીસ વર્ષનાં આયુષ્ય તેનું છે એમ પડિતોએ જાણવું. ૨૦, ૨૧.

અરેસં મહુરેસં વા, યેપાં પાણિતલં નૃણામ્ ।

તે સ્યુરલ્પાયુષો નિઃસ્વા દુઃસ્વિતા નાત્ર સંશયઃ ॥ ૨૨ ॥

ચિવેકવિલાસ, હજાસ ૫, ફ્લો૦ ૩૮.

જેમના હાથના તળિયામાં બિલકુલ 'રેખા' ન હોય
અથવા ઘણી રેખાઓ હોય, તેઓ અલ્પ આયુષ્યવાળા,
નિર્ધન અને દુઃખી થાય છે, તેમાં કાંઈ પણ સંશય નથી. ૨૨.

પ્રાસાદપર્વતસ્તૂપવદ્માઢુસરથોપમાઃ ।

ધ્વજકુમ્ભસમા રેરા હસ્તપાદે શુભાવહાઃ ॥ ૨૩ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૫૧, શ્લોક ૬૩ (પ્ર૦ સ૦) .

પ્રાસાદ, પર્વત, શૂભ, કમળ, અંકુશ અને રથના જેવી
તથા ધ્વજ અને કુંભના જેવી જેના હાથ પગમાં રેખા હોય
તો તેને તે શુભ કળવાળી છે. ૨૩.

મયૂરગજહંસાશ્વચ્છત્રતોરણચામરૈઃ ।

સદૃશા યત્કરે રેખાઃ, સ મોગાન્ લમતે ઘનાન્ ॥ ૨૪ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૫૧, શ્લોક ૬૨. (પ્ર૦ સ૦)

જેના હાથને વિષે મોર, હાથી, હંસ, અશ્વ, છત્ર,
તોરણ અને 'આમરના આકારવાળી રેખાઓ હોય, તે પુરુષ
ઘણા જોગોને પામે છે. ૨૪.

સ્થૂલરેખા દરિદ્રાઃ સ્યુઃ, સૂક્ષ્મરેખા મહાધનાઃ ।

શ્વણ્ડિતસ્ફુટિતામિઃ સ્યાદાયુષઃ ક્ષય એવ દિ ॥ ૨૫ ॥

પાર્શ્વતાચચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૯, શ્લોક ૧૩. (પ્ર૦ સ૦)*

જેને બાહી રેખાઓ હોય તે દરિદ્ર થાય છે અને જેને
સૂક્ષ્મ રેખાઓ હોય તે મહા ધનવાન થાય છે, તથા જેને
ખંડિત અને કુટેલી રેખા હોય તેના આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે. ૨૫.

ધ્વજવજ્રાક્ષુશ્ચ્છત્રં, શઙ્ખપદ્માદયસ્તલે ।

પાણિપાદેષુ શસ્યન્તે, યસ્યાસૌ શ્રીપતિઃ પુમાન્ ॥ ૨૬ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૯, શ્લો० ૯ (પ્ર० સ०)*

જેના હાથ પગનાં તજિયાને વિષે ધ્વજ, વજ્ર, અંકુશ, છત્ર, શંખ અને કમળનું ચિહ્ન હોય તે તે પ્રશસ્ત છે અને તે પુરુષ લક્ષ્મીપતિ થાય છે. ૨૬.

સ્વસ્તિકે જનસૌભાગ્યં, મીને સર્વત્ર પૂજ્યતા ।

શ્રીવત્સે વાઙ્મિહતા લક્ષ્મીર્ગિવાઠ્યં દામકૈન તુ ॥ ૨૭ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૯, શ્લો० ૧૦. (પ્ર० સ०)*

જે માણસને સ્વસ્તિકનું-સાધિયાનું ચિહ્ન હોય તે લોકોને વિષે સૌભાગ્ય પામે છે, મત્સ્યનું ચિહ્ન હોય તે સર્વત્ર પૂજ્યપણું થાય છે, શ્રીવત્સનું ચિહ્ન હોય તે ઇન્દ્રિયલ લક્ષ્મી મળે છે અને માળાનું ચિહ્ન હોય તે ધણી પશુઓનો સ્વામી થાય છે. ૨૭.

પુત્રદા કરમે રેખા, કનિષ્ઠાથઃ કલવ્રકૃત્ ।

અઙ્ગુષ્ઠમૂલરેખા તુ, આતુમાળ્હેષુ શસ્યતે ॥ ૨૮ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૯, શ્લો० ૧૧. (પ્ર० સ०)*

પોંચાને વિષે રહેલી રેખા પુત્રને આપનારી છે એટલે જેટલી રેખા હોય તેટલા પુત્ર થાય છે, ટચલી આંગળીની નીચેની રેખા સ્ત્રીને આપનારી છે એટલે જેટલી રેખા હોય તેટલી સ્ત્રી થાય છે, તથા અંગૂઠાના મૂળમાં રો

પેટ સંબંધી વિચાર:—

મૃગવ્યાધોદરો ભોગી, શ્વશૃગાલોદરોઽધમઃ ।

મખ્દૂકસદૃશં યસ્યોદરં સ સ્યાન્મહીપતિઃ ॥ ૩૪ ॥

પાર્શ્વનાયચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૮, શ્લો૦ ૬. (પ્ર૦ સ૦)*

જેતું ઉદર-પેટ મૃગ અને વાઘ જેવું હોય તે લોગી થાય છે, જેતું ઉદર કૂતરા અને શિયાળ જેવું હોય તે અધમ થાય છે, અને જેતું ઉદર દેડકા જેવું હોય તે રાજા થાય છે. ૩૪.

અંગુઠા સંબંધી વિચાર:—

અદ્વગુપ્તૈર્વિપુલૈર્દુઃખં, સદાઽધ્વગમનં નૃણામ્ ।

ષ્ટૈસ્ત્રાત્રનૈઃ સિન્ધૈઃ, સંહિતૈસ્તુ સુખં મયેત્ ॥ ૩૫ ॥

પાર્શ્વનાયચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૮, શ્લો૦ ૩. (પ્ર૦ સ૦)*

અંગુઠા ખંડોળા હોય તો તે મનુષ્યોને દુઃખ આપનાર થાય છે તથા નિરંતર આગમાં પ્રયાણ કરાવે છે, પરંતુ જો તે ગોળ હોય, તેના નખ રાતા હોય, ચિકાશવાળા હોય અને ચોટેલા હોય તો સુખદાયક છે. ૩૫.

અંગુઠામાં જવ સંબંધી વિચાર:—

યૌવૈરદ્વગુપ્તમધ્યસ્યૈર્વિદ્યાસ્થાતિવિમ્લવયઃ ।

શુક્લપક્ષે તથા જન્મ, દક્ષિણાદ્વગુપ્તૈશ્ચ તૈઃ ॥ ૩૬ ॥

વિવેકવિલાસ, અઘાસ ૫, શ્લો૦ ૬૪.

૧ વિદ્યા,

ક્રીતિ અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે. તથા જમણા અંગુઠામાં જવ હોય તો તેનો જન્મ શુકલ પક્ષમાં છે એમ જાણવું. ૩૬

અદ્ભુત્પ્રોદરમધ્યસ્તુ, યત્રો यस્ય વિરાજતે ।

ઉત્પન્નમશ્યમોગી ચ, ॥ નરઃ સુખમેષતે ॥ ૩૭ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૨, શ્લો૦ ૧૨. (પ્ર૦ સ૦)

અંગુઠાના ઉદર મધ્યે-કપલા પર્વમાં જેને જવનો આકાર હોય તે મનુષ્ય જાતે લોજન અને લોગને ઉત્પન્ન કરી સુખને પામે છે. ૩૭.

આવર્ત સંબંધી વિચાર:—

આવર્તો દક્ષિણે ભાગે, દક્ષિણઃ શુભકન્નુનામ્ ।

વામો વામેઽતિનિન્દ્યશ્ચ, દિગન્યત્વે તુ મધ્યમઃ ॥ ૩૮ ॥

વિવેકવિલાસ, હજાસ ૫, શ્લો૦ ૨૮.

પુરુષની જમણી બાજુએ દક્ષિણાવર્ત-જમણા આવર્તવાળો જામરો હોય તો તે શુભકારક છે, અને ડાબા ભાગે ડાબો આવર્ત હોય તો તે અત્યંત નિંદવાલાયક છે. તથા જો જમણી બાજુએ ડાબો આવર્ત અને ડાબી બાજુએ જમણો આવર્ત હોય તો તે મધ્યમ જાણવો. ૩૮.

નપ્પ સંબંધી વિચાર:—

ઉન્નતાન્નનદ્યા મન્યાઃ, સસ્તિનઘાઃ સૌખ્યદાયકાઃ ।

શૂર્ણકારા રુદ્ધમન્તા વ્રતાઃ શ્વેતાશ્ચ દુઃખદાઃ ॥ ૩૯ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૮, શ્લો૦ ૧. (પ્ર૦ સ૦)*

ભાઈભાંડુને માટે કહેવાય છે એટલે જેટલી રેખા હોય તેટલાં ભાઈભાંડુ થાય છે. ૨૮.

મસ્તક સંબંધી વિચાર:—

છત્રાકારં નરેન્દ્રાણાં, શિરો દીર્ઘં તુ દુઃખિનામ્ ।

અઘમાન્ઞં ઘટાકારં, પાપિનાં સ્થપુટં પુનઃ ॥ ૨૯ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ. ૧૪૯, ફ્લો. ૧૭. (પ્ર. સ.) *

જેનું મસ્તક છત્રના જેવું ગોળ હોય તે રાજા થાય છે, જેનું મસ્તક લાંબું હોય તે દુઃખી થાય છે, જેનું મસ્તક ઘડાના આકારે હોય તે અઘમ થાય છે અને જેનું મસ્તક શમૈયાના સંપુટ જેવું હોય તે પાપી થાય છે. ૨૯.

કેશ સંબંધી વિચાર:—

મૃદુલૈઃ શ્યામલસ્નિગ્ધૈઃ, મ્નિગ્ધૈર્મવતિ મૃપતિઃ ।

સ્ફુટિતૈઃ કપિલૈઃ સ્ફુલૈઃ, રઘૈઃ કેશૈઃ સુદુઃખિનઃ ॥૩૦॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય) પૃ. ૧૬૯, ફ્લો. ૧૮. (પ્ર. સ.) *

જેના કેશ કોમળ, કાળા અને ચીકાશવાળા-ચકચકિત હોય તે રાજા થાય છે, અને જેના કેશ ફુટેલા, પીળા વર્ણવાળા, જાડા અને લૂખા-સૂકા હોય તે દુઃખી થાય છે. ૩૦.

કપાળ સંબંધી વિચાર:—

લલાટે ચાર્ધચન્દ્રામે, રાજા ધર્મિષ્ઠ ઉત્તમે ।

વિદ્યામોગી વિશાલે સ્યાદ્દુઃખી તુ વિપમે મયેત્ ॥ ૩૧ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ. ૧૪૯, ફ્લો. ૧૬. (પ્ર. સ.) *

જેનું કપાળ અધઃ ચંદ્ર જેવું હોય તે જ્ઞાન થાય છે, જેનું કપાળ ઊચું હોય તે ધર્મિષ્ઠ થાય છે, જેનું કપાળ વિશાળ-પહોળું હોય તે વિદ્યાવાન અને લોગી થાય છે અને જેનું કપાળ વિપ્રમ-વાંકું હોય તે દુઃખી થાય છે. ૩૧.

તિલક સંબંધી વિચાર:—

નરસ્ય દક્ષિણે પાર્શ્વે, તિલકં મण्डलं शुभम् ।

વામે શુભં ચ નારીણાં, જ્ઞાતવ્યં હિ નરાધિપ ! ॥ ૩૨ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૫૧, શ્લોક ૧૪. (પ્ર૦ સ૦)

હે રાજા ! પુરુષના જમણા પડખે મંડળના આકારે તિલક હોય તે શુભ છે, અને સ્ત્રીઓને ડાબે પડખે તિલક હોય તે શુભ છે, એમ જાણવું. ૩૨.

દાંત સંબંધી વિચાર:—

द्वात्रिंशद्दशनो राजा, भोगी स्यादेकहीनकः ।

त्रिंशदन्तास्तु सुखिनस्ततो हीनास्तु दुःखिनः ॥ ૩૩ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (૧૬), પૃ૦ ૧૪૯, શ્લોક ૧૪. (પ્ર૦ સ૦)

જેને બત્રીશ દાંત હોય તે રાજા થાય છે, જેને એક-ત્રીશ દાંત હોય તે લોગી થાય છે, જેને ત્રીશ દાંત હોય તે સુખી થાય છે અને તેથી પણ ઓછા દાંત હોય તે દુઃખી થાય છે. ૩૩.

ગયા અને રાતા નખ હોય તે સારા છે, ચીકાશવાળા અકચકિત હોય તે સુખ આપનારા છે, ખણુ સુખડાના આકાર-વાળા, લૂળા-સૂકા, ભાંગફા, વાંકા અને ઝવેલ નખ હોય તે તે દુઃખને આપનારા છે. ૩૯.

જંઘા સંબંધી વિચાર:—

દુઃસિનઃ કાકુજહ્વાઃ સ્યુર્દર્પિજહ્વા મહાધ્વગાઃ ।

વન્ધનં ચાશ્વજહ્વાનાં, મૃગજહ્વાસ્તુ પાર્થિવાઃ ॥ ૪૦ ॥

પાર્શ્વનાયચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪૮, દ્વલો૦ ૫. (પ્ર૦ સ૦)*

જેને કાગડા જેવી જંઘા હોય તે દુઃખી થાય છે, જેને લાંબી જંઘા હોય તે અતિ માર્ગમાં ચાલનારા ભિટલે કાસ-દીથું કરનારા થાય છે, ઘોડા જેવી જંઘા હોય તે બધા-નને પામે છે અને મૃગ જેવી જંઘા હોય તે રાજા થાય છે-૪૦

સ્વપ્ન શાસ્ત્ર (૧૦૮)

સ્વપ્નના પ્રકાર અને સફળ સ્વપ્ન:—

અનુભૂતઃ શ્રુતો દષ્ટઃ, પ્રકૃતેશ્વ વિકારજઃ ।

સ્વભાવતઃ સમુદ્ભૂતચિન્તાસન્તતિસમ્ભવઃ ॥ ૧ ॥

દેવતાદ્યુપદેશોત્થો ધર્મકર્મપ્રભાવજઃ ।

પાપોદ્રેકસમુત્થશ્ચ, સ્વપ્નઃ સ્વાભવધા નૃણામ્ ॥ ૨ ॥

પ્રકારૈરાદિમૈઃ પદ્મિરશુભશ્ચ શુભોડપિ ચ ।

દષ્ટો નિરર્થકઃ સ્વપ્નઃ, સત્યશ્ચ ત્રિમિરુત્તમૈઃ ॥ ૩ ॥

વિવેકવિલાસ, હલાસ ૧, રત્નો ૧૬, ૧૭, ૧૮.

કોઈ પણ વખત પૂર્વે અનુભવેલ, ભેગેલ અથવા સાંભળેલ, તથા પ્રકૃતિના વિકારથી ઉત્પન્ન થયેલ, સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થયેલ, વિચારની શ્રેણીથી ઉત્પન્ન થયેલ, દેવતાદિકના ઉપદેશથી ઉત્પન્ન થયેલ, ધર્મકાર્યના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ અને અનિ પાપથી ઉત્પન્ન થયેલઃ આ નવ પ્રકારનાં સ્વપ્ન મનુષ્યોને હોય છે.

ઉપર કહેલાં નવ પ્રકારનાં સ્વપ્નમાંથી પ્રથમના છ પ્રકારનાં સ્વપ્ન શુભ અથવા અશુભ જે ભેગેલ હોય તે અર્થ નિર્થક છે, કોઈ પણ ક્ષણ આપતાં નથી અને છેલ્લા ત્રણ પ્રકારનાં સ્વપ્ન સત્ય છે—ક્ષણ આપનારાં છે. ૧-૩.

કેનું સ્વપ્ન સિદ્ધ થાય:—

ધર્મરતઃ સમધાતુર્યઃ, સ્થિરચિત્તો જિતેન્દ્રિયઃ સદયઃ ।

પ્રાયસ્તસ્ય પ્રાર્થિતમર્થ સ્વપ્નઃ પ્રસાધયતિ ॥ ૪ ॥

કલ્પસુત્રસુબોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ. ૧૦૪. (આત્મા. સ.)*

જે મનુષ્ય ધર્મમાં રક્ત હોય, જેની સર્વે ધાતુ સમાન હોય, જેનું ચિત્ત સ્થિર હોય, જેણે ધર્મિયોને વશ કરી હોય, અને જે દયાળુ હોય તેવા પુરુષને જે સ્વપ્ન આવે તો ધર્મ કરીને તેનો ઇચ્છિત અર્થ સિદ્ધ થાય છે. ૪.

કથું સ્વપ્ન સફળ ગણવું:—

પૂર્વમનિષ્ઠં દૃષ્ટ્વા, સ્વપ્નં યઃ પ્રેક્ષતે શુભં પશ્યાત્ ।

સ તુ ફલદસ્તસ્ય મવેદ્ દ્રષ્ટવ્યં તદ્વદિદેડપિ ॥ ૫ ॥

કલ્પસુત્રસુબોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ. ૧૦૫. (આત્મા. સ.)*

પહેલાં અનિષ્ઠ સ્વપ્ન જોયા પછી જે શુભ સ્વપ્ન જોવામાં આવે તો તે પાછળનું શુભ સ્વપ્ન ફળદાયક થાય છે, તે જ પ્રમાણે પ્રથમ શુભ સ્વપ્ન જોયા પછી અશુભ સ્વપ્ન જોવામાં આવે તો પાછળના અશુભ સ્વપ્નનું ફળ મળે છે. ૫.

પૂર્વે શુભોઽશુભઃ પશ્યાદશુભો વા તતઃ શુભઃ ।

પાશ્ચાત્યઃ ફલદો જ્ઞેયઃ, પૂર્વદષ્ટો નિરર્થકઃ ॥ ૬ ॥

રત્નચૂડકથા, સ્તોત્ર ૨૮.

સ્વપ્ન પહેલાં શુભ આવ્યું હોય અને પછી અશુભ આવ્યું હોય, અથવા પહેલાં અશુભ આવ્યું હોય અને પછી શુભ આવ્યું હોય; તો પછીનું સ્વપ્ન ફળ દેવાવાળું

ભણ્ણુ, પહેલાં દેખેલું સ્વપ્ન નિષ્ફળ સમજવું. ૬.

સ્વપ્નમાળા નિરર્થકઃ—

માલાસ્વપ્નોઽહિ દૃષ્ટ્ય, તથાઽધિવ્યાધિસમ્ભવઃ ।

મલમૂત્રાદિપીડોત્થઃ, સ્વપ્નઃ સર્વો નિરર્થકઃ ॥ ૭ ॥

વિવેકવિલાસ, હજ્જાસ ૧, શ્લો ૨૧.

રાત્રિએ ઉપરાઉપર સ્વપ્નનાં જોવામાં આવે, દિવસે સ્વપ્ન જોવામાં આવે, આધિ-વ્યાધિથી સ્વપ્ન આવે, તથા મળમૂત્રાદિકની પીડાથી જે સ્વપ્ન આવે, તે સર્વ સ્વપ્ન નિરર્થક-ફળરહિત છે. ૭.

સ્વપ્ન ફળ સમયઃ—

રાત્રેશ્વતુર્ણુ યામેષુ, દૃષ્ટઃ સ્વપ્નઃ ફલપ્રદઃ ।

માસૈર્દ્વાદશમિઃ પદ્મિસ્રિમિરેકેન ચ ક્રમાત્ ॥ ૮ ॥

નિશાન્ત્યઘટિકાયુગ્મે, દશાઘાત્ ફલતિ ધ્રુવમ્ ।

દૃષ્ટઃ સૂર્યોદયે સ્વપ્નઃ, સઘઃ ફલતિ નિશ્ચિતમ્ ॥ ૯ ॥

વિવેકવિલાસ, હજ્જાસ ૧, શ્લો ૧૯, ૨૦.

રાત્રિના પહેલા પહોરમાં જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ બાર માસે મળે છે, બીજા પહોરમાં જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ છ માસે મળે છે, ત્રીજા પહોરે જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ ત્રણ માસે મળે છે, ચોથા પહોરે જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ એક માસે મળે છે, રાત્રિની છેલ્લી બે ઘડીમાં જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ દશ દિવસમાં મળે છે અને સૂર્યોદયને વખતે જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ તત્કાળ મળે છે. ૮, ૯.

સ્વ-પરં સંબંધી સ્વપ્ન ક્ષણ:—

દૃષ્ટાઃ સ્વપ્ના યે સ્વં પ્રતિ, તેષ્વ શુભાશુભા નૃણાં સ્વસ્ય ॥

યે પ્રત્યપરં તસ્ય, જ્ઞેયાસ્તે સ્વસ્ય નો કિંચિત્ ॥ ૧૦ ॥

કલ્પસૂત્રમુદોધિકા; વ્યાખ્યાન: ૪, પુ., ૧૦૫. (આત્મા. સ.)*

માણુસોને જે સ્વપ્નો પોતા પ્રત્યે જોવામાં આવ્યાં હોય તેનું શુભાશુભ ક્ષણ, પોતાને મળે છે, અને જે સ્વપ્નો ખીલ પ્રત્યે જોયાં હોય તેનું ક્ષણ તેને મળશે જોમ. નાણુવું, પોતાને કાંઈ પણ ક્ષણ મળશે નહીં. ૧૦.

સ્વપ્ન પ્રમાણે ક્યારે વર્તવું:—

દેવતાઃ પિતરો ગાયો નૃપાઃ સહિજિગ્નાઃ પુનઃ.।

કથયન્તિ ચ યત્ સ્વપ્ને, તત્ તર્થેવ સમાદિશેત્ ॥ ૧૧ ॥

રત્નચૂડકથા, દ્વિતીયો ૪૬.

સ્વપ્નમાં દેવ, દેવગત થયેલ પિતૃજી, ગાય, રાજા કે ઉત્તમ સાધુ જે પ્રમાણે જે કહે તે તેજ પ્રમાણે કરવું. ૧૧.

શુભ સ્વપ્ના:—

આરોહો ગોષ્ઠ્યે વૃક્ષશૈલપ્રાસાદહસ્તિપુ.।

રોદનાગમ્યગમને, સ્વપ્નેઃ મૃત્યુશ્ચ, શસ્યતે. ॥ ૧૨ ॥

વાર્ધ્વજાત્યરિચ (પદ્ય); સર્ગ ૨, દ્વિતીયો ૫૮.

સ્વપ્નમાં જે માણસ બગદ, વૃક્ષ, પર્વત, મહેલ, કે હાથી ઉપર પોતાને ચડેલા જુઓ, અથવા રોદન; અગમ્ય સ્થાનમાં ગમન કે નોકર ચાકર અતુભત્રે તે વખાણના લાયક છે. ૧૨.

ચટનં ગોગજવૃક્ષશૈલપ્રાસાદવાગ્નિષુ ।

વર્ચસ્કલેંપો રુદિતં, મરણં ચ તથા શુભમ્ ॥ ૧૩ ॥

રત્નચૂડકથા, શ્લોક ૨૯.

સ્વપ્નમાં બળદ, હાથી, વૃક્ષ, પર્વત, મહેલ અને ઘોડા ઉપર ચડવું; વિધાનું વિલેપન, રુદન અને મરણ; એ બધું શુભકર સમજવું. ૧૩.

કુક્કુટીં વડવાં ક્રોર્જી, યઃ પશ્યતિ શુમાશયઃ ।

કન્યોત્પત્તિર્મવેત્તસ્ય, પ્રિયાં વા લભતે પુમાન્ ॥ ૧૪ ॥

રત્નચૂડકથા, શ્લોક ૪૪.

જે શુભ આશયવાળો પુરુષ કુકડી, ઘોડી કે કોચી નામક પંખીને સ્વપ્નમાં દેખે તેને ઘેર કન્યાનો જન્મ થાય; અથવા તે પુરુષ સ્ત્રીને મેળવે. ૧૪.

દધિલામાદ્ ધનોત્પત્તિર્ઘૃતલામાઙ્ગયઃ પુનઃ ।

ઘૃતાદને ધુનઃ ક્લેશો દધિમક્ષગતો યશઃ ॥ ૧૫ ॥

રત્નચૂડકથા, શ્લોક ૪૭.

સ્વપ્નમાં જો દહીંનો લાભ થાય તો ધન મળે, ઘીનો લાભ થાય તો જય મળે, ઘીનું ભક્ષણ કરે તો નિશ્ચયે કલેશ-કંકાસ થાય, અને દહીંનું ભક્ષણ કરે તો યશ્ન મળે. ૧૫.

કન્યાં છત્રં ફલં પક્વં, દીપમ્ભં મહાઘ્રજમ્ ।

મન્ત્રં વા લભતેયો હિ તસ્ય ચિન્તિતસિદ્ધયઃ ॥ ૧૬ ॥

રત્નચૂડકથા, શ્લોક ૩૩.

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં કન્યા, છત્ર, પાકેલું ફળ, રીવો, અક્ષત, મોતી વગેરે કે અંતરે મેળવે, તેને ચોતાના ચિંતિતની સિદ્ધિ થાય છે. ૧૬.

શુભ સ્વપ્ને વિધિ:—

✓ દૈં દદ્મા સ્વર્ન, ન મુપ્યસં નાપ્યસં ફલં તમ્ય ।

તેણા નિદ્રાકાળે મુષિયા, જિનગરૂડાચનસંસ્કાર: ॥૧૭॥

કલ્પસુત્રસુબોધિકા, વ્યાસ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૪ (આત્મા૦ સ્ત૦)*

શુભ સ્વપ્ન જોયા પછી નિદ્રા લેવી નહીં. નિદ્રા લેવાથી તેણું ફળ મળતું નથી. તેથી બુદ્ધિમાન મનુષ્યે જિનેશ્વરની સ્તુતિ વગેરે કરીને બાકીની રાત્રિ નિર્ગમન કરવી. ૧૭.

ન શ્રાવ્યઃ કુસ્વપ્નો ગુરંદેસ્તદિતરઃ પુનઃ શ્રાવ્યઃ ।

યોગ્યશ્રાવ્યામાયે, ગોરપિ કર્ણે પ્રવિશ્ય વદેત્ ॥ ૧૮ ॥

કલ્પસુત્રસુબોધિકા, વ્યાસ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૪. (આત્મા૦ સ્ત૦)*

અશુભ સ્વપ્ન આવે તો તે શુરુ વગેરેને સંભળાવવું નહીં, અને શુભ સ્વપ્ન આવે તો તે શુરુ વગેરે ઉત્તમ જનને સંભળાવવું. સાચક-યોગ્ય પુરુષ ન મળે તો છેવટ ગાયના કાનમાં પ્રવેશ કરીને કહેવું. ૧૮.

અશુભ સ્વપ્ન:—

અપહારો હ્યપારણયાનાસનમદનનિવસનાદીનામ્ ।

નૃપશઙ્કાશોકક્રુરો વન્ધુનિરોધાર્યદાનિકરઃ ॥ ૧૯ ॥

કલ્પસુત્રસુબોધિકા, વ્યાસ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૫. (આત્મા૦ સ્ત૦)*

જો સ્વપ્નમાં અન્ધ, હાથી, આસન, ઘર અને વસ્ત્ર વગેરેનું હરણ થયેલું જુઓ, તો તે સ્વપ્ન રાજાચક્રી શંકાને પ્રાપ્ત કરનાર થાય છે, શોક કરનાર થાય છે, બધુની સાથે વિરોધ કરનાર તથા ધનની હાનિ કરનાર થાય છે. ૧૯.

હસને શોચનમચિરાત્, પ્રવર્તતે નર્તનેऽપિ વધવન્ધાઃ ।

પઠને કલહશ્ચ નૃણામેતત્પ્રાજ્ઞેન વિજ્ઞેયમ્ ॥ ૨૦ ॥

કલ્પસૂત્રસુબોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ ૧૦૫ (આત્મા ૦ સ૦)*

સ્વપ્નમાં જે માણસ હસે તેને શોક વખતમાં શોક પ્રાપ્ત થાય છે, નૃત્ય કરે તો વધબધ થાય છે અને બધું તો કલહ-કળિયો થાય છે, એમ પડિત પુરુષે જાણવું. ૨૦.

સ્નેહામ્યઙ્ગાદ્ ભવેદ્ રોગઃ, શૃઙ્ગિણો દંદ્રિણસ્તથા ।

અમિદ્રવન્તિ યં સ્વપ્ને, તસ્ય રાજકુલાદ્ મયમ્ ॥ ૨૧ ॥

રત્નચૂડકથા, શ્લોક ૨૧.

જો સ્વપ્નમાં તેલથી મહાન કરે તો રોગ થાય, તથા જેને સ્વપ્નમાં ગાય લેંસ વગેરે શીંગડાવાળા પશુઓ અથવા સિંહ, કૂતરો, સર્પ, વગેરે દાઢથી કરડવાવાળા પ્રાણીઓ ઉપદ્રવ કરે તેને રાજકુલચક્રી બચ થાય. ૨૧.

અશુભ સ્વપ્ને વિધિઃ—

દુઃસ્વપ્ને દેવગુરુન્, પૂજયતિ કરોતિ શક્તિશ્ચ તપઃ ।

સતતં ધર્મરતાનાં, દુઃસ્વપ્નો ભવતિ મુસ્ત્રમ્ ॥ ૨૨ ॥

કલ્પસૂત્રસુબોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ. ૧૦૫. (આત્મા ૦ સ૦)*

જો અશુભ સ્વપ્ન આવે તો દેવગુરુની પૂજા કરવી અને

શક્તિ પ્રમાણે તપ કરવો. (કેમકે) નિરતર ધર્મમાં તત્પર રહેનારા પુરુષોને અશુભ સ્વપ્ન પણ શુભ સ્વપ્ન થાય છે. ૨૨.

સ્વપ્નમનિષ્ઠં દદ્વા, સુપ્ન્યાત્ પુનરપિ નિશામવાપ્ચાપિ ।

નૈતત્કથ્યં કથમપિ, કેષાંચિત્ ફલતિ ન સંયસ્માત્ ॥ ૨૩ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાસવાન ૪, પૃ૦ ૧૦૪. (આત્મા ૦ સ૦)*

અશુભ સ્વપ્ન જોયા પછી જો રાત્રિ હોય તો અવશ્ય ફરીથી સૂઈ જવું-નિદ્રા લેવી, અને તે સ્વપ્ન કોઈ પણ પ્રકારે કોઈને કહેવું નહીં, કેમકે નહીં કહેવાથી તેનું ફળ મળતું નથી. ૨૩.

શુભ અશુભ કાળા અને ધોળા પદાર્થો:—

કૃષ્ણં કૃત્ત્વમશસ્તૈ, મુક્ત્વા ગોગાજિરાજગજદેવાન્ ।

સકલં શુક્લં ચ શુભં, ત્યક્ત્વા કર્પાસલયનાદીન્ ॥ ૨૪ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાસવાન ૪, પૃ૦ ૧૦૫, (આત્મા ૦ સ૦)*

સ્વપ્નને વિષે ગાય, અન્ધ, રાજા, હાથી અને દેવ સિવાયના સર્વ કાળા પદાર્થો અશુભ છે, અને કર્પાસ તથા લવણ વગેરે સિવાયના સર્વ ધોળા પદાર્થો શુભ છે. ૨૪.

કર્પાસમસ્મતક્રાસ્તિયગ્જં સર્વં સિતં શુભમ્ ।

ગોગાજિગજદેવર્વિગ્જં કૃષ્ણં તુ તિન્દિતમ્ ॥ ૨૫ ॥

રાત્નચૂડકથા, શ્લોક ૫૧.

સ્વપ્નમાં કર્પાસ, રાખ, છાશ અને હોઠકા સિવાયની કોઈ પણ સફેદ વસ્તુ દેખી હોય તો તે શુભકર સમજાવી અને માય, ઘોડા, હાથી, દેવ કે સાધુ સિવાયની કોઈ પણ કાળી વસ્તુ દેખી હોય તો તે અશુભકર સમજાવી. ૨૫.

ધનપ્રાપ્તિશ્લુચક સ્વપ્નઃ—

શુભ્રેણ દક્ષિણસ્યાં, યઃ ફણિના દશ્યતે નિજશુજાયામ્ ।

આસાદયતિ સહસ્રં, કનકસ્ય સ પञ्ચરાત્રેણ ॥ ૨૬ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૫. (આત્મા૦ સ૦)*

સ્વપ્નમાં જે માણસ પોતાની જમણી ભુજામાં સપાંવડે હસાય, તે માણસ પાંચ દિવસમાં એક હજાર સોનામહોર પ્રાપ્ત કરે છે. ૨૬.

કમલાકરરત્નાકરજલસમ્પૂર્ણાપમાઃ સુહૃન્મરણમ્ ।

યઃ પશ્યતિ લમતેજ્સાવનિમિત્તં ચિત્તમતિવિપુલમ્ ॥૨૭॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૫. (આત્મા૦સ૦)*

જે માણસ સ્વપ્નમાં સરોવર, સમુદ્ર, જળમરેલી નદી કે મિત્રનું મરણ જુએ, તે માણસ નિમિત્ત વિના-અકસ્માત્ અત્યંત ધનને પામે છે. ૨૭.

વસ્ત્રાન્નફલતામ્બૂલપુષ્પદીપદધિચ્ચજાઃ ।

સદ્રત્નચામરછત્રમન્ત્રા લઘ્વા ધનપ્રદાઃ ॥ ૨૮ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૨, શ્લોક ૫૨.

(સ્વપ્નમાં) વસ્ત્ર, અન્ન, ફળ, તાંબૂલ, ફૂલ, દીવો, દહીં, ધન, સુંદર રત્ન, ચામર, છત્ર કે મન્ત્ર મેળવે તે ધન મળવાની નિશાની છે. ૨૮.

દેવસ્ય પ્રતિમાયા યાત્રાસ્નાનોપહારપૂજાર્દાન્ ।

યો વિદધાતિ સ્વપ્ને, તસ્ય મર્વેત્ સર્વતો શ્રદ્ધિઃ ॥ ૨૯ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૫. (આત્મા૦સ૦)*

જે માણસ સ્વપ્નમાં દેવની પ્રતિમાની યાત્રા, રત્નાત્ર, નૈવેદ્ય અને પૂજા વગેરેને કરે છે તેને મર્વ પ્રકારની વૃદ્ધિ થાય છે. ૨૯.

श्वेतस्रधरां नारीं, श्वेतमालादिभूषिताम् ।

अवगूहति यः स्वप्ने, तस्य लक्ष्मीः प्रजायते ॥ ૩૦ ॥

રત્નચૂડકથા, ફ્લો૦ ૪૨.

જે પુરુષ સ્વપ્નમાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરેલી અને સફેદ માળા વગેરેથી અલંકૃત થયેલી સ્ત્રીનું આલિંગન કરે તેને લક્ષ્મી મળે છે. ૩૦.

ताम्बूलं मौक्तिकं शङ्खं, वस्त्रं दधि च चन्दनम् ।

कुन्दं बकुलजाती च, पद्मं धनत्रिष्टये ॥ ૩૧ ॥

રત્નચૂડકથા, ફ્લો૦ ૩૧.

જે સ્વપ્નમાં તાંબૂલ, મોતી, શંખ, વસ્ત્ર, દહી, ચંદન, મોગરો, બકુલ નામનું વૃક્ષ, બાઈ નામનું પુષ્પ અને કમળ દેખે તો તે સ્વપ્ન લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ માટે સમગ્રનું. ૩૧.

आसनं शयनं गेहं, देहं वा ज्वलदग्निकम् ।

दृष्ट्वा जागर्ति तस्य स्याल्लक्ष्मीः सर्वत्र सम्मता ॥ ૩૨ ॥

રત્નચૂડકથા, ફ્લો૦ ૫૦.

જે માણસ આસન, શય્યા, ઘર કે શરીરને બગાડી અગ્નિવાળું દેખીને બાળે; તેને બધે જ મનમાન આપનારી સ્ત્રી લક્ષ્મી થાય ૩૨

ધનનાશસૂચક સ્વપ્ન:—

મુદ્રં વા કુરુતે સ્વપ્ને, પુરીપં ચાપિ લોહિતમ્ ।

પ્રતિબુદ્ધ્યેત યઃ સોર્ધનાશં ગ્રાપ્નોતિ નિશ્ચિતમ્ ॥ ૩૩ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર ટીકા (ભાવવિજય), પૃ૦ ૨૦૦ *

જે માણસ સ્વપ્નમાં રાતો પેશાબ કે આડો કદ અને તરત જાગી જાય તો તે નિશ્ચયે અર્થના નાશને પામે છે. ૩૩.

પતન્તિ દશના यस્ય, વિશીર્યન્તેઽયશ્ચ મુખે ।

વિત્તક્ષયો દેહજા ચ, પીડા તસ્ય વિનિર્દિશેત્ ॥ ૩૪ ॥

રત્નચૂડકથા, શ્લોક ૩૬.

સ્વપ્નમાં જેને સુખમાં દાંત પડી જાય, અથવા વિખરાઈ જાય; તેને લક્ષ્મીનો વિનાશ અને શારીરિક વ્યાધિ થાય. ૩૪.

પત્નીમરણસૂચક સ્વપ્ન:—

જાયતે યસ્ય હરણં, નિજશયનોપાનહાં પુનઃ સ્વપ્ને ।

તસ્ય ત્રિપતે દયિતા, નિવિડા સ્વશરીરપીડા ચ ॥૩૫॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૫. (આત્મા૦ સ૦)*

જેને સ્વપ્નમાં પોતાનાં શયન કે બેડાનું હરણ થાય, તેની સ્ત્રી મરણ પામે છે, અને પોતાના શરીરને વિષે ગાઢ પીડા થાય છે. ૩૫.

નિજમાર્યાયા હરણે, વસુનાશઃ પરિભવે ચ સદ્બલેશઃ ।

ગોત્રસ્ત્રીણાં તુ નૃણાં, જાયેતે વન્ધુવધવન્ધૌ ॥ ૩૬ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૫. (આત્મા૦ સ૦)*

જો સ્વપ્નમાં પોતાની સ્ત્રીનું હરણ દેખાય તો પોતાના ધનનો નાશ થાય; અને પોતાનો પરાભવ દેખાય તો પોતાને કલેશ થાય. પરંતુ જો ગોત્રની સ્ત્રીનું હરણ કે ગોત્રના મનુષ્યોનો પરાભવ થયો હોય તો તે ગોત્રબંધુનો વધ અને બાંધ થાય છે. ૩૬.

સલપદ્ધાર્ગલામક્રે, માર્યામરણમાદિશેત્ ।

છેદૈઙ્ગસ્ય પુનર્દૃષ્ટે, પિતૃમાતૃસુતશ્ચયઃ ॥ ૩૭ ॥

સ્તનચૂડકથા, સ્કન્ધ ૩૭.

સ્વપ્નમાં પલંગ અથવા હરવાળનો આગળિયો-ભોગળ-ભાંગેલો દેખે તો પોતાની સ્ત્રીનું મરણ થવાનું અમજવું; અને શરીરનો છેદ દેખે તો માતા, પિતા અને દીકરાનો ક્ષય સમજવો. ૩૭.

રાજ્યસૂચક સ્વપ્નઃ—

આરુઢઃ શુભ્રમિમં, નદીતટે શ્ચાલિમોજનં કુરુતે ।

મૃદ્ધકે મૃમિમંચિલાં, સ જ્ઞાતિહીનોઽપિ ધર્મધનઃ ॥ ૩૮ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, ધ્યાન્યાન ૪, પૃષ્ઠ ૧૦૫ (આત્મા ૭ સ૦)*

જો પુરુષ એક હાથી પર થઈ નદીને કાંઠે શાલિ (ચોખ્ખા)નું લોજન કરે તો ધર્મરૂપી ધનવાળો પુરુષ જાતિહીન હોય તો પણ સમગ્ર ભૂમિનો ભોક્તા-રાજા થાય છે. ૩૮.

યઃ સૂર્યચન્દ્રમસોર્નિમ્બં ગ્રસતે સમગ્રમપિ પુરુષઃ ।

ક્લયતિ દીનોઽપિ મહીં, સસુવર્ણો સાર્ણવાં નિયતા(ત)મ્ ॥ ૩૯ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, ધ્યાન્યાન ૪, પૃષ્ઠ ૧૦૫ (આત્મા ૭ સ૦)*

જે પુરુષ સ્વપ્નમાં સૂર્ય કે ચંદ્રના સંપૂર્ણ ણિંગળે ગળી જાય, તે પુરુષ ગરીબ હોય તોપણ અવશ્ય સુવર્ણ સહિત સમુદ્ર પર્થિત પૃથ્વીનો લોકતા થાય છે. ૩૯.

यो मानुषस्य मस्तकचरणभुजानां च भक्षणं कुरुते ।

राज्यं कनकसहस्रं, तदर्धमाप्नोत्यसौ क्रमशः ॥ ૪૦ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૫. (આત્મા૦ સ૦)*

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં મનુષ્યના મસ્તકનું, ચરણનું કે હુલ્લનું ભક્ષણ કરે, તે મનુષ્ય અનુક્રમે રાજ્યને, હજાર સોનામહોરને અને પાંચ સો સોનામહોરને પામે છે. (મસ્તકનું ભક્ષણ કરનાર રાજ્યને, ચરણનું ભક્ષણ કરનાર હજાર સોનામહોરને અને હુલ્લનું ભક્ષણ કરનાર પાંચ સો સોનામહોરને પામે છે.) ૪૦.

स्वप्ने मानवमृगपतितुरङ्गमातङ्गवृषभसिंहीभिः ।

युक्तं रथमारूढो यो गच्छति भूपतिः स भवेत् ॥ ૪૧ ॥

કલ્પસૂત્રસુવોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ૦ ૧૦૫. (આત્મા૦ સ૦)*

સ્વપ્નમાં જે મનુષ્ય, સિંહ, અશ્વ, હાથી, બળદ કે સિંહણુ જોડેલા રથમાં બેસીને જાય છે તે રાજા થાય છે. ૪૧.

प्रासादोपरि यो भुङ्क्ते, पत्रपत्रे सरस्सु वा ।

सिन्धुं तरति बाहुभ्यां, सोऽपि राजा भविष्यति ॥ ૪૨ ॥

રત્નચૂડકથા, સ્તો ૩૨.

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં મહેલ ઉપર, કમળના પાંદડામાં અથવા સરોવરને કાંઠે લોજન કરે, અથવા પોતાની બન્ને

-ભુજવડે સમુદ્ર તરે તે રાત્ર ધવાનો એમ જાણવું. ૪૨.

• મરણસૂચક સ્વપ્ન:—

સ્વપ્ને હૃદયસરસ્યાં, યમ્ય ગ્રાદુર્ભવન્તિ પદ્માનિ ।

॥ કુષ્ઠવિનષ્ટશરીરો યમવમર્તિ યાતિ સ ત્વરિતમ્ ॥ ૪૩ ॥

કલ્પસૂત્રસુબોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ ૧૦૫. (આત્મા ૦ સ૦)*

સ્વપ્નમાં જેના હૃદયરૂપી સરોવરમાં કમળ પ્રગટ થાય છે, તેનું શરીર કોઈના વ્યાધિથી વ્યાપ્ત થઈ તત્કાળ તે યમ-રાજને ઘેર જાય છે—મરણ પામે છે. ૪૩.

હરણં પ્રહરણમૂપનમણિમૌક્તિકકનકરુપ્યકુપ્પાનામ્ ।

ધનમાનમ્લાનિકરં, દારુણમરણ(ણા)વદં बहुशः ॥ ૪૪ ॥

કલ્પસૂત્રસુબોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ ૧૦૫. (આત્મા. સ.)*

જો સ્વપ્નમાં શસ્ત્ર, ભૂખણ, મણિ, મોતી, સુવર્ણ, રૂપું અને ખીજ તાંબા પીત્તળ વગેરે ધાતુનું હરણ જોવામાં આવે તો તે ઘણું પ્રકારે ધન અને માનની હાનિ કરે છે, તથા લયકર રીતે મરણ નીપજાવે છે ૪૪.

અતિતપ્તં પાનીયં, સગોમયં ગદ્ગલમૌષધેન યુક્ત(ત)મ્ ।

યઃ પિવતિ સોઽપિ નિયતં, ત્રિપતેઽતીસારરોગેણ ॥૪૫॥

કલ્પસૂત્રસુબોધિકા, વ્યાખ્યાન ૪, પૃ ૧૦૫. (આત્મા ૦ સ૦)*

જો માણસ સ્વપ્નમાં છાણ સહિત ગરમ પાણી પીએ છે અથવા ઓષધ સહિત ગડુલને જે પીએ છે, તે માણસ અવ-સ્થ અતિસારના વ્યાધિથી મરણ પામે છે. ૪૫.

ઉષ્ટ્રીમહિષીમ્યાં યોઽગ્રાચ્યાં સં નીયમાનકમ્ ।

પश्येत् તસ્ય મવેદ્ વ્યાધિઃ, સ્વરોષ્ટ્રાભ્યાં પુનર્મૃતિઃ ॥ ૪૬ ॥

સ્તનચૂડકથા, સ્કો. ૩૮.

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં ઉંટડી કે ભેંસવડે પોતાને પશ્ચિમ દિશામાં લઈ જવાતો-વહન કરાતો દેખે તેને વ્યાધિ થાય, અને ગધેડા થા ઉંટથી તેનું મરણ થાય. ૪૬.

શ્રીહત્યાસૂચક સ્વપ્નઃ—

પીતવસ્ત્રધરાં નારીં, પીતગન્ધવિલેપિતામ્ ।

અવગૃહ્ણતિ યઃ સ્વપ્ને, હત્યા લગતિ તસ્ય ચૈ ॥ ૪૭ ॥

સ્તનચૂડકથા, સ્કો. ૪૦.

જે પુરુષ સ્વપ્નમાં પીળાં વસ્ત્ર પહેરેલી અને પીળા રંગના સુગંધી પદાર્થના વિલેપનવાળી સ્ત્રીને આલિંગન કરે તેને શ્રીહત્યા લાગવાની એમ ચમજવું. ૪૭

રોગનાશસૂચક સ્વપ્નઃ—

વ્યાધિમાન્ન યદિ પश्यેચ્ચ, મણ્ડલં સૂર્યચન્દ્રયોઃ ।

રોગશાન્તિર્મવેચસ્ય, નીરોગી શ્રીપતિઃ પુનઃ ॥ ૪૮ ॥

સ્તનચૂડકથા, સ્કો. ૪૧.

વ્યાધિવાળો માણસ જો સ્વપ્નમાં સૂર્ય અને ચન્દ્રનું મંડલ દેખે, તો તેના રોગની શાંતિ થાય અને તે નિરોગી થઈ ધનવાન બને. ૪૮.

કુટુંબવૃદ્ધિસૂચક સ્વપ્નઃ—

સ્વપ્ને પश्यति यः स्वर्णं, नृपतिं दन्तिनं हेयम् ।

वृषं घेनुं च तस्य स्यात्, कुटुम्बे वृद्धिरुत्तमा ॥ ૪૯ ॥

રત્નચૂડકથા, સ્કો. ૩૦

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં સોનું, રાજા, હાથી, ઘોડો, બળદ કે ગાયને દેખે તેના કુટુંબમાં ઉત્તમ વૃદ્ધિ થાય. ૪૯.

મુસાફરીસૂચક સ્વપ્નઃ—

नावं चटति यः स्वप्ने, चाभग्नायां समुत्तरेत् ।

प्रवासो जायते तस्याऽऽगमनं सघनं पुनः ॥ ૫૦ ॥

રત્નચૂડકથા, સ્કો. ૩૫

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં વહાણ કે સ્ટીમર ઉપર ચડે. અને વહાણ ભાંગ્યા વગર સમુદ્ર ઉતરી જાય, તેને મુસાફરી કરવી પડે અને ધનસહિત તેનું આગમન થાય. ૫૦.

उपानहं पादुकां च, कृपाणं निर्मलं तथा ।

स्वप्ने पश्यति यः कश्चित्, तस्य ग्रामान्तरं भवेत् ॥ ૫૧ ॥

રત્નચૂડકથા, સ્કો. ૩૬.

જે કોઈ મનુષ્ય સ્વપ્નમાં પગરખાં, આબડી કે તેજસ્વી તરવાર દેખે, તેને ગામતરું થાય. ૫૧.

યશસૂચક સ્વપ્નઃ—

आज्यं प्राज्यं स्वप्ने, यो विन्दति वीक्षते यशस्तस्य ।

तस्याभ्यवहरणं वा, क्षीराग्नेनैव सह शस्तम् ॥ ૫૨ ॥

કલ્પસૂત્રસુબોધિકા, ધ્યારવાન ૪, પૃ. ૧૦૫. (આત્મા ૦ સ૦) *

તે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં ઘણું ઘી પામે અને દેખે તેને યશ પ્રાપ્ત થાય છે, અને જો ખીરની સાથે તે ઘીનું લોગન કથું હોય તો તે ઘણું વખાણવા લાયક છે-મોટા ફળને આપનારું થાય છે ૫૦

અલઙ્કૃતાનાં દ્રવ્યાણાં, વાજિનારણયોસ્તથા ।

વૃષભસ્ય ચ શુક્લસ્ય, દર્શને પ્રાપ્નુવાદયશઃ ॥ ૫૩ ॥

ઉત્તરાખ્યયનસૂત્ર ટીકા (માગગિજય), પૃ૦ ૨૦૦ *

શણગારેલા ઘટાદિક પદાર્થો, અમ્બ, હાથી, અને પ્રવેત અગદ આ વસ્તુઓ જો સ્વપ્નમાં દેખાય તો તેથી યશ પ્રાપ્ત થાય છે ૫૩

જયસૂચક સ્વપ્નઃ—

ક્ષીરસુરારક્તપેયી, પ્રાપ્નોતિ ધનસઞ્ચયમ્ ।

સપૂજદેવદર્શી ચ, જયમાન્ ભવતિ ધ્રુવમ્ ॥ ૫૪ ॥

રત્નચૂડકથા, સ્તો ૪૮

તે માણસ સ્વપ્નમાં દૂધ, મદિરા કે રુધિરનું પાન કરે તે પુષ્કળ ધન પામે, અને પૂજાસહિત દેવનું દર્શન કરે તો નિશ્ચયે જયવાળો થાય ૫૪

શ્વેતમર્પસ્ય દશનમન્યસ્યાપિ ચ દર્શનમ્ ।

જલૌકાટશ્ચિક્રયોશ્ચ, વિજયાર્થગ્રદં નૃણામ્ ॥ ૫૫ ॥

રત્નચૂડકથા, સ્તો ૪૩

સ્વપ્નમાં મદ્દેદ મર્પનું ડમલુ દેખે, અથવા મદ્દેદ યા બીજા રંગના મર્પનું, જળોનું યા વીછીનું દર્શન થાય, તો તે મનુષ્યોને વિજય તથા લક્ષ્મી દેનાર થાય ૫૫

નીતિ શાસ્ત્ર (૧૦૧)

નીતિ મહિમા:—

નીતિઃ સમ્પદિ શ્રવણં વિપદિ વા દૈવાદિહન્તું પુન-
 દૈવં સિદ્ધસહોદયમા કૃતધિયાં મન્દેવ સન્તોષકૃત ।
 શ્રુત્સમવિહારકૌતુકજુષો ધાત્રી વયસ્યા શ્રિયો
 ધર્મસ્યાગમપદ્મતી રસવતૌ સન્માર્ગદીપાવલિઃ ॥ ૧ ॥

કાવ્યમાલા, ગુચ્છ ૧૨, જૈનનીતિશતક, શ્લોક ૪.

નીતિ એ મનુષ્યોને સંપદાને વિષે ભૂપણ સમાન છે, દૈવયોગથી વિપત્તિ આવી હોય તો તે વિપત્તિને હણવામાં સિદ્ધ-મક્ષ્મ થાય તેવા મોટા ઉદ્યમવાળી છે (એટલે કે વિપત્તિ હણવા માટે જે ઉદ્યમ કર્યો હોય તે સિદ્ધ જ થાય છે), પરિતોને મંદા-સંક્રાંતિની જેમ અંતોષ કરનાર છે, રાજ-મહેલના વિહાર અને કોતુકને-શુભને સેવનારા મનુષ્યને ધાત્રી-ઉત્પન્ન કરનારી માતા સમાન છે, લક્ષ્મીની ગણેનપણી છે, ધર્મને આવવાના માર્ગ સમાન છે અને રમવાળાના સન્માર્ગની દીવાળીરૂપ છે. ૧.

નીતિર્નામ સદક્ષનં ક્ષિતિશ્રુજાં સદ્સાર્થસન્દર્શકં,

સિદ્ધઃ કોઽપિ રસોઽપરો જનમનઃસર્વાયસાં રક્ષકઃ ।

વાગીષેન્દ્રિયમત્તવારણયત્થાપલ્પમંરોધિકા,

લક્ષ્મીરક્ષણયામિકઃ ચલમનોદુષ્ટાહિચન્ધૌપધિઃ ॥ ૨ ॥

કાવ્યમાલા, ગુચ્છ ૧૩, જૈનનીતિશતક, શ્લોક ૨.

નીતિ એ રાજ્યોને સૂક્ષ્મ પદાર્થને દેખાડનારું ઉત્તમ અંગન છે, મનુષ્યોના મનરૂપી સર્વ લોહાને રંજન કરનાર- સુવર્ણરૂપ કરનાર કોઈક ખીલો નવીન સિદ્ધરસ છે, ઇંદ્રિયો- રૂપી મદોન્મત્ત ગર્જેદ્રની અપળતાને રોકનાર વારી-ખાંધવાના દોરડા સમાન છે, લક્ષ્મીનું રક્ષણ કરવામાં પહેરેગીર છે, તથા ખળ પુરુષના મનરૂપી દુષ્ટ સર્પને ખાંધવાની ઔપચિરૂપ છે. ૨.

કીર્તિશ્રીવ્યવહારસાધનતયા પુંસાં પ્રધાનં નયઃ,

સન્દેહાર્ણવમજ્જદીશ્વરમનઃસન્તારણે સત્તરિઃ ।

મન્ત્રસ્થાનમુદારતાબ્જતરણિઃ કામારિદર્યાપહા,

ચૈતઃસન્નિ સજ્જનસ્ય રમતે નાનાવિનોદાસ્પદમ્ ॥ ૩ ॥

કાવ્યમાલા, ગુચ્છ ૧૩, જૈનનીતિશતક, શ્લો ૫.

નય-નીતિ એ પુરુષોની કીર્તિ, લક્ષ્મી અને વ્યવહારનું સાધન હોવાથી મુખ્ય-ઉત્તમ છે, શંકારૂપી સચ્ચદ્રમાં ડૂળતા રવામીઓના મનને તારવામાં ઉત્તમ વહાણ સમાન છે, વિચાર કરવાના સારા સ્થાનરૂપ છે, ઉદારતારૂપી કમળને ચિકરસ્વર કરવામાં સૂર્યસમાન છે, કામદેવરૂપી શત્રુના ગર્વને હણનાર છે, તથા સત્જનના ચિત્તરૂપી ઘરમાં વિવિધ પ્રકારના વિનોદના સ્થાનરૂપ તે નય કીડા કરે છે. ૩.

મૂર્ખૈર્મૂપસુર્તૈઃ પ્રધાનપુરૂપૈરન્યૈશ્ચ સેવાપૈરઃ,

સેવ્યં નીતિવિવેચનં તત્ત્વ ઇત્તો ન સ્યાત્ પ્રમાદઃ કચિત્ ।

હન્તું વૈરિણિ સોદ્યમે નયવિધિઃ કુળ્લં કરોત્યાયુધં,

શસ્ત્રેણાપિ વિના કરે નયવિદાં શુદ્ધિર્મયેદાયુધમ્ ॥ ૪ ॥

કાવ્યમાલા, ગુચ્છ ૧૩, જૈનનીતિશતક, શ્લો ૭.

રાજાઓએ, રાજકુમારોએ, પ્રધાન પુરુષોએ અને બીજા પક્ષ સેવા-નોકરી કરનારા પુરુષો પ્રે નીતિનું વિવેચન સેવવા લાયક છે, કેમકે તેના એવનથી કોઈ પણ વખત પ્રમાદ થતો નથી. શત્રુ હણવાને ઉદ્યમી થયો હોય તે વખતે તે શત્રુના આયુધને નીતિ જ કુકિત કરે છે, તથા નીતિ જાણનારાના હાથમાં તેની છુદ્ધિ જ શસ્ત્ર વિનાના આયુધરૂપ થાય છે. ૪.

નીતિ શિખવાનાં સાધનો:—

परिणतजैनसेवा सङ्गतिः सज्जनानां,

कविगुरुमनुशास्त्रावेक्षणं सम्यगोष्ठी ।

नृपसदमि नितान्तासत्तिरध्यात्मचिन्ता,

गुरुनगरनिवासः कारणं नीतिवित्तेः ॥ ५ ॥

જૈનનીતિશતક, (કાવ્યમાલા, ગુચ્છ ૧૩), શ્લોક ૮.

વૃદ્ધ જનોની સેવા કરવી, સજ્જનોનો સંગ કરવો, શુદ્ધાચાર્ય, બૃહદ્વેદિ અને મનુનાં રચેલાં શાસ્ત્રો વાંચવાં, સફળ જનો સાથે ગોષ્ઠી-વાતચીત કરવી, રાજસભામાં જવાની અર્થે ત આસક્તિ-પ્રીતિ રાખવી, આત્મતત્ત્વની ચિંતા કરવી-વિચાર કરવો, તથા ગુરુરૂપી નગરમાં અથવા મોટા શહેરમાં નિવાસ કરવો: આ એવી નીતિનું જ્ઞાન મેળવવાનાં કારણો છે. (આ સર્વ કરવાથી નીતિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.) ૫

અતુરાર્થનાં કારણો:—

देशाटनं पण्डितमित्रता च, पणाङ्गना राजसमाप्रवेशः ।

अनेकशास्त्रार्थमिलोक्तं च, चातुर्यमूलानि भवन्ति पञ्च ॥ ६ ॥

उपदेशतरङ्गिणी. पृ० १६७. (य० चि० प्र०)*

પરદેશમાં અટન કરવું, પંડિતોની સાથે મિત્રાર્થ કરવી, વેશ્યાની સાથે પ્રસંગ કરવો, રાજાની સલાઓમાં જવું, અને અનેક શાસ્ત્રોના અર્થનું અવલોકન કરવું—જાણવું: આ પાંચ અતુરાર્થનાં કારણ છે. ૬.

કેણુ શાથી નાશ પામે:—

અસન્તુષ્ટા દ્વિજા નટા:, સન્તુષ્ટાથ મહીમુજ: । ✓

સલજ્ઞા ગણિકા નટા, નિર્લજ્ઞાથ કુલાઙ્ગના: ॥ ૭ ॥

વૃદ્ધચાળક્યનીતિ, અધ્યાય ૮, શ્લોક ૧૭.

જો વ્રાહ્મણ અસંતોષી હોય તો તે નાશ પામે છે, અને રાજાઓ સંતોષી હોય તો તે નાશ પામે છે, ગણિકા લજ્જાવાળી હોય તો તે નાશ પામે છે અને બિંચ કુળની ઓળો લજ્જાગરહિત હોય તો તે નાશ પામે છે. ૭.

ઋણં વ્રણં કલિર્વહ્નિર્લોમો રોગો મનસ્તથા ।

एतानि वर्धमानानि, प्राणनाशं नयन्त्यहो ॥ ૮ ॥

પુણ્યધનકથા, પૃષ્ઠ ૧૮*

દેણું, વ્રણ, કલ્મિયો, અગ્નિ, લોભ, રોગ અને મન; આ સર્વે વૃદ્ધિ પામે તો છેવટ પ્રાણનો નાશ કરે છે. ૮.

.શું શાથી નાશ પામે:—

उद्योगे नास्ति दारिद्र्यं, जपतो नास्ति पातकम् ।

मौने तु कलहो नास्ति, नास्ति जागरतो भयम् ॥ ૯ ॥

વૃદ્ધચાળક્યનીતિ, અધ્યાય ૩, શ્લોક ૧૧.

ઉદ્યોગેને વિષે દરિદ્રપણું નથી (ઉદ્યોગ કરવાથી અવશ્ય ધનપ્રાપ્તિ થાય છે), બાપ કરવાથી પાપ લાગતું નથી, મૌન ધારણ કરવાથી કબિયો થતો નથી અને લગતા માણસને ભય હોતો નથી. ૬.

દારિદ્ર્યનાશનં દાનં, શીલં દુર્ગતિનાશનમ્ ।

અજ્ઞાનનાશિની પ્રજ્ઞા, ભાવના મય(વ)નાશિની ॥ ૧૦ ॥

દુરુચ્છાણકવતીતિ, અ૦ ૫, શ્લોક ૧૧.

દાન દેવાથી દારિદ્ર્યનો (પરભવમા) નાશ થાય છે, શીલ પાળવાથી દુર્ગતિનો નાશ થાય છે, શુદ્ધિ અજ્ઞાનનો નાશ કરે છે, અને ભાવના ભયનો (ભવનો) નાશ કરે છે. ૧૦.

ક્રોધ શાથી પ્રસન્ન થાય:—

તુપ્યન્તિ ભોજનૈર્વિપ્રા મયૂરા ઘનગર્જિતૈઃ ।

સાધનઃ પરકલ્યાણૈઃ, સુલાઃ પરનિપત્તિભિઃ ॥ ૧૧ ॥

સુહૃદાત્મિક, પૂર્વમાન, શ્લોક ૭૭

પ્રાક્ષણો ભોજનવડે પ્રસન્ન થાય છે, મૌર મેધની ગર્જનાથી પ્રસન્ન થાય છે, સાધુઓ બીજાના કલ્યાણથી પ્રસન્ન થાય છે અને ખજ પુરુષો બીજાની વિપત્તિથી પ્રસન્ન થાય છે ૧૧.

વિનાશ અટકાવવાનાં સાધનો:—

કુલીનૈઃ સહ સમ્પર્ક, પણ્ડિતૈઃ સહ મિત્રતાય્ ।

ઘાતિમિથ્ય સમં મેલં, કુર્વાણો ન મિનિશ્યતિ ॥ ૧૨ ॥

જે માણસ કુલીનની સાથે સંબંધ કરતો હોય, પડિતો

સાથે મિત્રાઈ કરતો હોય અને જ્ઞાતિની સાથે મેળાપ-સંપ રાખતો હોય, તે માણસ કદી નાશ પામતો નથી. ૧૨.

કેાણુ શાથી જીવે:—

ગાત્રો ગન્ધેન પश्यन्ति, વેદે: પश्यन्ति બ્રાહ્મણા: ।

ચરે: પश्यન્ति રાજાનશ્ચક્ષુર્મ્યામિતરે જના: ॥ ૧૩ ॥

ગૃહસ્પતિસ્મૃતિ, સ્કો૦ ૩૬.

ગાંધેા ગંધથી જીવે-જીણું છે, બ્રાહ્મણેા વેદપડે જીવે-જીણું છે, રાજાઓ ચરપુરુષોપડે જીવે-જીણું છે, અને તે સિવાયના બીજા સર્વે જનો નેત્રથી જીવે-જીણું છે. ૧૩.

બ્રાણુપોપક પદાર્થો:—

સદૌપયં નવાન્નં ચ, બાલા સ્ત્રી ક્ષીરભોજનમ્ ।

ઘૃતમુળ્ળોદકં ચૈવ, સઘ: પ્રાણકરાણિ પદ ॥ ૧૪ ॥

ઉત્તમ ઔપધ, નવું ધાન્ય, બાલ્યાવસ્થાવાળી સ્ત્રી, દૂધતું લોજન, ઘી અને ઉતું જળ: આ છ પદાર્થો તત્કાળ બ્રાણુ આપનારા છે. (એટલે કે શરીરની તાત્કાલિક પુષ્ટિ કરનારા છે.) ૧૪.

કેાણુ સ્થાનને છોડે અને ન છોડે:—

ત્રય: સ્થાનં ન મુચ્ચન્તિ, કાકા: કાપુરુષા મૃગા: ।

અપમાને ત્રયો યાન્તિ, સિંહા: સત્પુરુષા ગજા: ॥ ૧૫ ॥

જૈનપञ્ચતન્ત્ર, સ્કો૦ ૧૬૦.

કાગડા, અરાબ પુરુષ અને મૃગ એ ત્રણે અપમાન થયા છતાં પણ પોતાના સ્થાનને છોડતાં નથી; તથા સિંહ, સત્પુરુષ

અને હાથી એ ત્રણ અપમાન થાય તો પોતાનું સ્થાન છોડીને જતા રહે છે. ૧૫.

સ્થાનભ્રષ્ટ થયે કોણ શોભે:—

पूगीफलानि पत्राणि, राजदंसास्तुरङ्गमाः ।

સ્થાનભ્રષ્ટાસ્તુ શોભન્તે, સિંહાઃ સત્પુરુષા ગજાઃ ॥ ૧૬ ॥

સોપારી, ખાંડઢા, રાજહંસ, અશ્વો, સિંહો, સત્પુરુષો અને હાથીઓ: આ સર્વે પોતાના સ્થાનથી ભ્રષ્ટ થયાં હોય તો પણ શોભે છે. ૧૬.

સ્થાનભ્રષ્ટ થયે કોણ ન શોભે:—

राजा कुलवधूर्विप्रा नियोगिमन्त्रिणस्तथा ।

સ્થાનભ્રષ્ટા ન શોભન્તે, દન્તાઃ કેશા નચ્ચા નરાઃ ॥ ૧૭ ॥

રાજા, કુલવધૂર્વિપ્રા, નિયોગિમન્ત્રિણસ્તથા, મંત્રી, દાંત, કેશ, નખ અને પુરુષ: આ સર્વે સ્થાનથી ભ્રષ્ટ થયાં હોય તો તે શોભતાં નથી. ૧૭.

કોને સૂતા ન જગાડવા:—

अहिं नृपं च शार्दूलं, किटिं(रिं) च चालकं तथा ।

પરશ્વાનં ચ મૂર્ષં ચ, સપ્ત સુપ્તાન્ન વોષયેત્ ॥ ૧૮ ॥

बृद्धब्रान्मनोति, अध्याय ९, स्तो० ७.

અહિ, રાજા, સિંહ, કીડી (કિરિ-બુંડ), ચાલક, ખીનનો કૃતરો અને મૂર્ખ: આ સાત બે સૂતાં હોય તો તેમને જગાડવાં નહીં. ૧૮.

શીઘ્ર કરવાનાં કામોઃ—

ધર્મારંભે ક્રણચ્છેદે, કન્યાદાને ધનાગમે ।

શત્રુઘાતેઽગ્નિરોગે ચ, કાલક્ષેપં ન કારયેત્ ॥ ૧૯ ॥

ધાર્મ્યપ્રતિક્રમણવૃત્તિ, પૃ૦ ૮૧ (દે૦ લા૦).

ધર્મના આરંભમાં, કરજના નાશ કરવામાં, કન્યાદાનમાં,
ધનની પ્રાપ્તિમાં, શત્રુના ઘાતમાં તથા અગ્નિ અને રોગના
પ્રતિકારમાં વિલંબ કરવો નહીં. ૧૯.

અસ્થાને સરળતાનું કૃણઃ—

ઘ્રજન્તિ તે મૃદાધિયઃ પરામયં,

મવન્તિ માયાવિષુ યે ન માયિનઃ ।

પ્રવિશ્ય હિ મન્તિ શ્વઠાસ્તથાવિધા-

નસંઘૃતાદ્ધાન્નિશિતા ઇવેપયઃ ॥ ૨૦ ॥

કિરાતાર્જુનીય, સર્ગ ૧, શ્લોક ૩૦.

જે પુરુષો માયાવી-કપટી જનોને વિષે માયાવી થતા
નથી, તે મૃદુશુદ્ધિવાળા પુરુષો પરાભવ પામે છે; કારણ કે
જેમ શત્રુના મૂઠેલાં તીક્ષ્ણ બાણો બખ્તરરક્તિ થોડાના
શરીરમાં પેશીને તેમને હણે છે, તેમ શક પુરુષો તથા પ્રકા-
રના (એટલે માયાવીને વિષે માયાવી ન થનારા) પુરુષોના
હૃદયમાં પેશીને તેમને હણે છે. ૨૦.

ધૃતેષુ માયાવિષુ દુર્જનેષુ, સ્વાર્થેકનિષ્ઠેષુ વિમાનિતેષુ ।

વર્તેત યઃ સાધુતયા સ લોકે, પ્રત્યર્થયતે મુગ્ધમતિર્ન કેન ? ॥૨૧॥

મામિત્રીવિલાસ.

તે પુરુષ ધૃત, માયાવી, દુર્જન, સ્વાર્થમાં જ તત્પર
અને અવગણના કરાયેલા જનોને વિષે સાધુપણુ-સરળપણુ
વતે છે, તે મુખ્યબુદ્ધિવાળો પુરુષ લોકમાં ઠેકાણાં ન
હોય ? (સર્વ લોકો નેને હજી શકે છે.) ૨૧

અનુકરણ મોટાનું થાય:—

સામાન્યલોકા મહતાં ચરિત્ર-

માર્ચ્યમામન્વત એવ તસ્માત્ ।

દોષા ગુણા વા મહતાં જનેષુ,

વિશન્તિ શીઘ્રં પ્રતિધેયયુદ્ધયા ॥ ૨૨ ॥

મતઃ કરિષ્યુર્જગતો વિશુદ્ધિ,

મહાન્ વિદધ્યાત્ પ્રથમં સ્વશુદ્ધિમ્ ।

યતઃ સદુક્તિર્ઘૃવિ વિશ્રુતાઽસ્તિ,

“ મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ” ॥ ૨૩ ॥

મુનિ હિમાશુરિજય

જગતના સાધારણ મનુષ્યો (નાનાઓ) મોટાઓને
આદર્શ માને છે. મોટાઓના ગુણો કે દોષોનું તેઓ અનુ-
કરણ કરવા તરફ પ્રેરાય છે, તેથી મોટાઓના ગુણો દોષો
નો (નહાના)ઓમાં કર્તવ્ય (મોટાઓ કરે છે માટે તે યોગ્ય
હશે એવી) બુદ્ધિથી પ્રવેશ કરે છે—એમી વાચ્ય છે.

આ કારણથી જગતના જુવેની-પોતાના આશ્રિત નહાના
લોકોની શુદ્ધિ (કલ્યાણ) કરવી હોય તો મોટાઓએ પહેલાં
મોટાનું અરિત શુદ્ધ બનાવવું એમી લોકમાં કહેવન છે કે

“મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્યાઃ” મોટાઓ જે રસ્તે ગયા-
જે કામ કરે છે-તે રસ્તો (કાર્ય) સારો ખવિત્ર હોય છે,
ઓમ ધારી નાનાઓ તે રસ્તે દોરાઈ જાય છે. ૨૨, ૨૩.

કઈ વાત પ્રગટ થાય છે:—

શુભં વા यदि वा पापं, यन्नृणां हृदि संस्थितम् ।

सुरादमपि तज्ज्ञेयं, सुप्तवाक्यात्तथा मदात् ॥ २४ ॥

જૈનપંચતન્ત્ર, શ્લોક ૧૦૪. *

મનુષ્યના હૃદયમાં જે શુભ અથવા અશુભ હોય તે
‘અત્યંત શુભપણે રહેલું’ હોય તોપણ જાંઘમાં બોલવાથી તથા
મહિશદિકના મહથી બોલવામાં આવે છે. (ઉદ્યમાં કે બેભાન
અવસ્થામાં હૃદયની શુભ વાત પણ બોલી જવાય છે.) ૨૪.

पदकणौ मिथ्यते मन्त्रश्चतुःकणौ न मिथ्यते ।

‘द्विकर्णस्य तु मन्त्रस्य, ब्रह्माऽप्यन्तं न गच्छति ॥ २५ ॥

છ કાને ગયેલો મંત્ર-શુભ વિચાર લેહ પામે છે-લોકમાં
ફેલાય છે, અને ચાર કાને ગયેલો મંત્ર લેહ પામતો નથી;
વળી બે કણવાળા મંત્રને તો બ્રહ્મા પણ નાણી શકતો નથી. ૨૫.

आदित्यचन्द्रावनिलोऽनलश्च,

द्यौर्मિરાपो हृदयं यमश्च ।

‘अहश्च:रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये,

धर्मोऽपि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ २६ ॥

જૈનપંચતન્ત્ર, શ્લોક ૧૪૧.

પ્રાણી, જે કાંઈ અત્યંત શુભ આચરણ કરે છે-તેને

સૂર્ય, ચંદ્ર, વાયુ, અગ્નિ, આકાશ, ભૂમિ, જળ, હૃદય, યુગ, દિવસ, રાત્રિ, બન્ને સંધ્યા અને ધર્મ એ સર્વે બાણે છે, (એટલે કે કોઈથી કોઈ પણ સુખ કાર્ય થઈ શકતું નથી.) ૨૬.

કઈ વાત પ્રગટ ન કરવી:-

મિદ્ધમન્ત્રૌપધં છિદ્રં, ગૃહદુશ્ચરિતાનિ ચ ।

વજ્રને ત્રાપમાનં ચ, મતિમાન પ્રકાશયેત્ ॥ ૨૭ ॥

શિદ્ધ થયેલો મંત્ર, ઔપધ, છિદ્ર, ઘરના દુષ્ટ આચરણ, વંચના (કોઈથી છતરાવું તે) અને કોઈથી પ્રાપ્ત થયેલું અપમાન: આ સર્વનો બુદ્ધિમાન પુરુષે પ્રકાશ કરવો નહીં. ૨૭.

મનસા ચિન્તિતં કાર્યં, વાચા નૈવ પ્રકાશયેત્ ।

મન્ત્રેણ રક્ષયેદ્ ગૃહં, કાર્યં चापि नियोजयेत् ॥ ૨૮ ॥

વૃદ્ધજ્ઞાણક્યનીતિ, અધ્યાય ૨, શ્લોક ૭

મનમાં ચિંતવેલા કાર્યને વાણીવડે પ્રકાશિત કરવું નહીં. શુભ કાર્યનું મંત્ર(વિચાર)વડે રક્ષણ કરવું અને પછી સમય આવે ત્યારે તે વિચારનો કાર્ય કરતી વખતે, ઉપયોગ કરવો. ૨૮.

નેતા કેવો જોઈએ:-

વિદ્વાનપિ પરિત્યાજ્યો નેતા મૂર્ખજનાવૃતઃ ।

મૂર્ખોઽપિ સેવ્ય એવાસી, વદુશ્રુતપરિચ્છદઃ ॥ ૨૯ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્યાસ ૧, શ્લોક ૭૮.

નેતા વિદ્વાન હોય તોપણ જો તે મૂર્ખ મનુષ્યોના પરિવારવાળો હોય તો તે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, અને નેતા

મૂર્ખ હોય તો પણ જો તેને પરિવાર બહુ શુભ-વિદ્વાન હોય તો તે સેવવા યોગ્ય છે. ૨૯.

એક બીજાની ગરજ:-

દન્તસ્ય નિર્ઘર્ષણકેન રાજન્ !, કર્ણસ્ય કણ્ઠ્યનકેન ચાપિ ।
તૃણેન કાર્યં ભવતીશ્વરાણાં, કિમદ્ભવાશ્વપાણિમતા નરેણ ? ॥૩૦॥

હિતધર્મપ્રકાશ (માઘકવિ), શ્લોક ૨૧૩.

હે રાજા ! મોટા રાજાદિક ધનાઢ્યોને પણ હાંતને ખોત-
રવા માટે તથા કાનને ખજવાળવા માટે તૃણની જરૂર પડે
છે, તો પછી અંગ, વાણી અને હાથ-પગવાળા મનુષ્યની
જરૂર પડે તેમાં શું કહેવું ? ૩૦.

સાચું વશીકરણ:-

ન હીદૃશં સંવનનં, ત્રિપુ લોકેષુ વિચતે ।

દાનં મત્રી ચ મૃતેષુ, દયા ચ મધુરા ચ વારુ ॥ ૩૧ ॥

માગવત્, સ્કન્ધ ૪, અધ્યાય ૧૭, શ્લોક ૩૩.

પ્રાણીઓને વિષે દાન દેવું, મિત્રી રાખવી, દયા કરવી
અને મધુર વાણી ખોલવી : આ ચાર બાબત જેવું બીજું
કોઈ ત્રણ દોઝને વિષે ઉત્તમ વશીકરણ છે જ નહીં. ૩૧.

પૃથિવ્યાં ત્રીણિ રત્નાનિ, જલમનં સુમાપિતમ્ ।

મૃદૈઃ પાપાણ્યખંડેષુ, રત્નમઙ્ગાઽભિધીયતે ॥ ૩૨ ॥

વૃદ્ધવાણક્યનીતિ, અં ૧૪, શ્લોક ૧.

પૃથ્વીને વિષે જળ, અન્ન અને સુશાપિત-સારું નીતિનું

મચન; આ ગ્રણુ જ રત્નો છે. છતાં મૂઠ પુરુષો પથ્થરના કકડામાં રત્ન નામ કહે છે. (પથ્થરના કકડાને રત્ન કહે છે, ઠીક નથી.) ૩૨.

શુ, શાથી જણાય:—

અભ્યાસાદ્યાર્યતે વિદ્યા, કુલં શીલેન ધાર્યતે ।

ગુણેન જ્ઞાયતે ત્વાર્યઃ, કોપો નેત્રેણ ગમ્યતે ॥ ૩૩ ॥

બુદ્ધચાણક્યનીતિ, અધ્યાય ૫, દ્વિતીય ૮.

અભ્યાસથી (વારંવાર આવર્તનાદિક કરવાથી) વિદ્યા ધારણ કરાય છે, શીલવડે કુળ ધારણ કરાય છે, ગુણવડે શ્રેષ્ઠ પુરુષ જણાય છે, અને નેત્રવડે કોપ જણાય છે ૩૩

ક્યાં રહેવું નહિ:—

ધનિકઃ શ્રોત્રિયો રાજા, નદી વેદ્યસ્તુ પञ્ચમઃ ।

પથ્થ યત્ર ન વિદ્યન્તે, ન તત્ર દિવસં વસેત્ ॥ ૩૪ ॥

બુદ્ધચાણક્યનીતિ, અધ્યાય ૧, દ્વિતીય ૯.

જે ગામમાં ધનવાન, વેદ જાણનાર વિદ્વાન, રાજા, નદી અને પાંચમો વેદ, આ પાંચ પુરુષો ન હોય તે ગામમાં એક દિવસ પણ રહેવું યોગ્ય નથી. ૩૪.

કેવી રીતે ચાલવું:—

નોર્ધ્વ તિર્થગ્ ન દૂરં વા, નિરીસેત્ પર્યટન્ શુભઃ ।

યુગમાત્રં મહોષ્ઠં, ભરો ગચ્છેદ્વિલોકયન્ ॥ ૩૫ ॥

મહાભારત, જ્ઞાન્તિપર્વ, અ ૩૩, દ્વિતીય ૭૩.

કાઠ્યા માણસે માર્ગમાં ચાલતાં જાયું જોયું નહીં, તિરકું-
આમતેમ અડખે-પડખે જોયું નહીં, તથા દૂર પણ જોયું નહીં.
પરંતુ યુગમાત્ર-ધૂમરી પ્રમાણ પૃથ્વીતળ ઉપર દષ્ટિ રાખીને
ચાલવું. ૩૫.

નાતિકલ્યં નાતિસાયં, ન ચ મધ્યન્દિને તથા ।

નાજાતેઃ સહ ગન્તવ્યં, નૈકો ન વહુમિઃ સહ ॥ ૩૬ ॥

મહાભારત, ચિરાટપર્ય, અ૦ ૧૭, શ્લોક ૨૮.

(પરગામ જવું હોય ત્યારે) પ્રાતઃકાળે ઘણું વહેલું
ચાલવું નહીં, સાયકાળે ઘણું મોડું ચાલવું નહીં, મધ્યાહ્ન
વખતે ચાલવું નહીં, અજાણ્યા માણસો સાથે ચાલવું નહીં,
એકલા ચાલવું નહીં, તેમજ ઘણા મનુષ્યોની સાથે ચાલવું
નહીં. ૩૬.

અતિપરિચય ક્ષણઃ—

અતિપરિચયાદવજ્ઞા, મગતિ ત્રિશિષ્ટેષ્વપિ વસ્તુનિ પ્રાયઃ ।

લોકઃ પ્રયાગવાસી, કૂપે સ્નાનં સદા કુરુતે ॥ ૩૭ ॥

પ્રાયઃ કરીને ઉત્તમ વસ્તુને વિષે પણ અતિપરિચય કર-
વામાં આવે તો તેથી અવજ્ઞા થાય છે. જેમકે પ્રયાગમાં
વસનારા લોકો હંમેશાં (ગંગાસ્નાન કરતા નથી પરંતુ)
કુવાના પાણીથી સ્નાન કરે છે ૩૭.

લજ્જા ક્યાં તજવીઃ—

ગીતે નૃત્યે પઠે વાદે, સહ્યાગ્રામે વૈરિવાતને ।

આહારે વ્યવહારે ચ, લજ્જામણસુ વર્જયેત્ ॥ ૩૮ ॥

ગીત ગાવામાં, નાચવામાં, લાણુવામાં, વાદ કરવામાં, યુદ્ધ કરવામાં, શત્રુને હાણુવામાં, લોજનમાં અને વેપારમાં; આ આઠ આખતોમાં લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરવો, ૩૮.]

શું ક્યારે લાભદાયક:—

સમ્પત્તૌ નિયમઃ શક્તૌ, સહનં યૌવને વ્રતમ્ ।

દરિદ્રે દાનમપ્યલ્પં, મહાલામાય જાયતે ॥ ૩૯ ॥

આદ્યધિ, પૃષ્ઠ ૧૬૨.

સંપત્તિને વિષે નિયમ હોય, શક્તિને વિષે સહનશીલતા હોય, યુવાવસ્થાને વિષે વ્રત હોય અને દરિદ્રતાને વિષે થોડું પણ દાન હોય, તો તે મહાલાભને માટે થાય છે. ૩૯.

ધરના મુખ્ય પુરુષનું રક્ષણ કરવું:—

યસ્મિન્ કુલે યઃ પુરુષઃ પ્રધાનઃ, સદૈવ યત્નેન સ રક્ષણીયઃ ।

તસ્મિન્ વિનષ્ટે હિ કુલં વિનષ્ટં, ન નામિમક્ષે હ્યરકા વહન્તિ ॥ ૪૦ ॥

જૈનપંચતન્ત્ર, પૃષ્ઠ ૭૮, શ્લોક ૨૯૯.

જે કુળમાં જે પુરુષ પ્રધાન-મુખ્ય હોય તે પુરુષનું નિરંતર પ્રયત્નપૂર્વક રક્ષણ કરવું જોઈએ, કેમકે તેનો નાશ થવાથી આખા કુળનો નાશ થાય છે, જેમકે-અક(પૈડા)ની નામિનો ભંગ થાય તો પછી તેના આરા વહન કરી શકતા નથી. ૪૦

કેવી માળા વાપરવી:—

વર્જયિત્વા તુ કમલં, તથા કુવલયં નૃપ ! ।

રક્તમાલ્યં ન ધાર્યં સ્વાત, શુક્લં ધાર્યં તુ પષ્ટિતઃ ॥ ૪૧ ॥

મહાભારત, ગાન્તિપર્વ, અ. ૪૭, શ્લોક ૩૩.

હે રાજા ! રાતા કમળ તથા રાતા પોયણા સિવાય
બીજા રાતા પુષ્પ કે તેની માળા ધારણ કરવી નહીં, પરંતુ
પંડિતોએ શુકલ-ધોળા પુષ્પ કે તેની માળા ધારણ કરવી
ચોગ્ય છે. ૪૧.

રાજ્યના સાત અંગો:—

સ્વામ્યમાત્યથ રાષ્ટ્રં ચ, દુર્ગ: કોશો ચલં સુહૃત્ ।

રાજ્યં સપ્તાઙ્ગમપ્યેતત્, સદ્ગુણેરેવ ધાર્યતે ॥ ૪૨ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (૫૬), સર્ગ ૨, શ્લોક ૨૩. (ય. વિ. પ્ર.)

રાજા, પ્રધાન, દેશ, ઈશ્વરો, ખજાનો, લશ્કર અને મિત્રો;
આ સાત અંગવાળું રાજ્ય સદ્ગુણી માણસો વડે જ ધારણ
કરાય છે. ૪૨.

કયા પશુ પાસેથી શું શીખવું:—

સુશ્રાન્તોઽપિ વહેદ્ધારં, શીતોષ્ણે ન ચ પશ્યતિ ।

સન્તુષ્ટશ્ચરતે નિત્યં, ત્રીણિ શિક્ષેષ્વર્દભાત્ ॥ ૪૩ ॥

બૃહવાણસ્પત્નિ, અધ્યાય ૬, શ્લોક ૨૧.

ગધેડો અત્યંત થાકી ગયો હોય તેપણુ તે બાર વહન
કરે છે, ટાઢ અને તડકાને ગણતો નથી, તથા સંતોષી થઈ
નિરંતર જે હોય તે (કુચા વગેરે) ખાય છે. આ ત્રણ શુ
ગધેડા પાસેથી શીખવાના છે. ૪૩.

પ્રમૃતં કાર્યમર્લ્પં વા, યન્નરઃ કર્તુમિચ્છતિ ।

સર્વાર્થમ્પ્રેણ તત્કાર્યં, સિંહાદેકં પદં યથા (પ્રવક્ષતે) ॥ ૪૪ ॥

મેહામારત, જ્ઞાનપર્વ, અધ્યાય ૫૬, શ્લોક ૩

મનુષ્ય મોટું કે નાનું જે કાંઈ કાર્ય કરવાને ઇચ્છે તે સર્વ આરંભવડે-સર્વ બળવડે કરવું, જેમ સિંહ ડોઈના પર કાળ મારે છે ત્યારે તે પોતાના મર્વ બળવડે ઉછળે છે (તેમ સર્વ બળવડે કરવું). આ એક શુભ સિંહ પાસેથી શીખવાનો છે. ૪૪.

સિંહાદેકં વ્રકાદેકં, શિશેચત્વારિ કુર્કુટાત્ ।

વાયસાત્ પશ્ચ શિશેચ, પદ્મ શુનહ્રીણિ ગર્દભાત્ ॥૪૫॥

મહાભારત, જ્ઞાનપર્વ, અધ્યાય ૫૬, શ્લોક ૩૮.

સિંહ પાસેથી એક શિખામણ લેવાની છે, બગલા પાસેથી એક શિખામણ લેવાની છે, કુકડા પાસેથી ચાર શિખામણ લેવાની છે, કાગડા પાસેથી પાંચ શિખામણ લેવાની છે, કુતરા પાસેથી છ શિખામણ લેવાની છે, અને ગધેડા પાસેથી ત્રણ શિખામણ લેવાની છે. ૪૫.

પ્રાગુત્થાનં ચ મુદ્દં ચ, સંરિમાગં ચ વન્ધુપુ ।

સ્ત્રિયમાક્રમ્ય શુક્લીત, શિશેચત્વારિ કુર્કુટાત્ ॥ ૪૬ ॥

મહાભારત, જ્ઞાનપર્વ, અધ્યાય ૫૬, શ્લોક ૪૧.

કુકડો પ્રાતઃકાળે મર્વથી પહેલાં જાગે છે, મુદ્દ કહે છે, બાધુઓને-પરિવારને ખાવાનો ભાગ આપે છે, અને સ્ત્રીઓને-કુકડીઓને વશમાં રાખીને લોગ લોગવે છે. આ ચાર બાળત કુકડા પાસેથી શીખવાની છે. ૪૬.

વહ્નાશી ચાલ્પસન્તુષ્ઠઃ, સુનિદ્રો લઘુચેતનઃ ।

સ્વામિભક્તથ શરથ, પડેસે શ્વાનતો ગુણાઃ ॥ ૪૭ ॥

મહાભારત, જ્ઞાનપર્વ, અધ્યાય ૫૬, શ્લોક ૪૩.

ધણું ખાનાર, થોડાથી સંતોષ પામનાર, મુખે નિદ્રા લેનાર, જલદી બાગી જનાર, સ્વામી ઉપર ભક્તિવાળો અને શૂરવીર : આ છ ગુણો કુતરા પાસેથી શીખવાના છે. ૪૭.

પરરક્ષણ મહિમા:—

કદુસ્વરસ્ત્વં પિકમૃત તથાપિ,

શ્લાઘ્યોઽસિ સમ્યક્ પિકપુત્રપાલાત્ ।

આહાદનાચન્દ્ર ઇવાત્તલક્ષ્મા,

કસ્તૂરિકા ગન્ધમૃતેવ કૃષ્ણા ॥ ૪૮ ॥

હિમાંશુવિજય.

હે કાગડા ! તારો સ્વર કણુંકદુ છે, છતાં કાચલના બચ્ચાનું સેવન-પાલન-પોષણ કરે છે તેથી તું પ્રશંસાપાત્ર છે, જેમ ચંદ્ર કલંકવાળો હોવા છતાં આનંદ હાયક હોવાથી અને કસ્તૂરી કાળા રંગની હોવા છતાં સુગંધવાળી હોવાથી પ્રશંસાપાત્ર છે. ૪૮.

વધકની જરૂર:—

આયુઃ કામયમાનેન, ધર્માર્થસુખસાધનમ્ ।

આયુર્વેદોપદેશેષુ, વિધેયઃ પરમાદરઃ ॥ ૪૯ ॥

સારંગધરસંહિતા.

ધર્મ અને અર્થના સુખના સાધનરૂપ આયુષ્યને ઇચ્છનાર પુરુષે આયુર્વેદ (વૈદ્યક શાસ્ત્ર)ના ઉપદેશને વિષે મોટો આદર કરવો યોગ્ય છે. ૪૯.

રોગની ઉત્પત્તિનું કારણ:—

અત્યમ્યુપાનાદ્વિપમાસનાચ્ચ, દિવાશયાજ્વાગરણાચ્ચ શત્રૌ ।

સન્ધારણાન્મૂત્રપુરીપયોથ્થ, પદ્મિઃ પ્રકારૈઃ પ્રમત્રન્તિ રોગાઃ ॥૫૦॥

સારક્રમરસંહિતા, અ૦ ૧૦, દ્વલો૦ ૪૪.

અત્યંત જળ પીવાથી, વિષમ આસન કરવાથી, દિવસે સૂવાથી, રાત્રે જાગરણ કરવાથી, મૂત્રને કળજે રાખવાથી તથા દસ્તને કળજે રાખવાથી: આ છ પ્રકારે કરીને રોગોની ઉત્પત્તિ થાય છે. ૫૦.

સંગીતમહત્ત્વ:—

સુખિનિ સુખનિદાનં દુઃસિતાનાં વિનોદઃ,

શ્રવણહૃદયહારી મન્મથસ્યાગ્રદૃતઃ ।

રણરણકવિધાતા વલ્લભઃ કામિનીનાં,

જયતિ જગતિ નાદઃ પશ્ચમથોપવેદઃ ॥ ૫૧ ॥

ઉપદેશમાલા, પૃ૦ ૬૬*

ઉપવેદ તરીકે ગણાતો પંચમ નામનો નાદ આ જગતમાં જય પામે છે, કેમકે તે સુખી જનોને સુખનું કારણ છે, દુઃખી જનોને વિનોદ આપનાર છે, શ્રોત્ર અને હૃદયને હરનાર છે, કામદેવનો મુખ્ય દૂત છે, આનંદને ઉત્પન્ન કરનાર છે, અને સ્ત્રીઓને અત્યંત વહાલો છે. ૫૧.

ભાગ્ય (૧૧૦)

ભાગ્યનું લક્ષણ:—

યત્તત્ પુરા કૃતં કર્મ, ન સ્મરન્તીહ માનવાઃ ।

તદિદં પાણ્ડવજ્યેષ્ઠ ! દેવમિત્યભિધીયતે ॥ ૧ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અધ્યાય ૩૦, શ્લોક ૨૨.

હે યુધિષ્ઠિર ! પૂર્વે (પૂર્વ જન્મમાં) જે કાંઈ કરેલા કર્મને આ ભવમાં મનુષ્યે સ્મરણ કરતા નથી-મનુષ્યને યાદ આવતા નથી, તે આ કર્મ દેવ કહેવાય છે. (પૂર્વે કરેલું કર્મ જ દેવ-નસીબ-કહેવાય છે.) ૧

ભાગ્યનું પ્રાપ્ત્ય:—

યસ્મૈ દદાતિ વિરરં, ધૂમિઃ ફૂત્કારમાત્રમીતેવ ।

આશીર્વાયઃ સ દેવાત્, હૌમ્યન્કરણે સ્થિતિં સહતે ॥ ૨ ॥

મત્તચિન્તામણિ (લોહરત્નાકર કવિ), શ્લોક ૪૧.

સર્પના એક કુંદાડા માત્રથી જ બાણે બધા પાત્રી હોય એવી ભૂમિ તેને (સર્પને) રહેવા માટે વિવર (બિલ) આપે છે. તે જ સર્પ દેવના વશથી મહારીના કરંડિયામાં સ્થિતિને સહન કરે છે-પરવશપણે કરંડિયામાં રહી દુઃખને સહન કરે છે. (અર્થાત્ દેવ પાસે કોઈનું બળ ચાલતું નથી.) ૨.

વદ્ધા યેન દશાનનેન નિતરાં સ્વદ્વૈકદેશે જરા,

દ્રોણાદિશ્ચ સમુદ્ભૂતો હનુમતા યેન સ્વદોર્ભીલયા ।

શ્રીરામેણ ચ ચૈન રાક્ષસપતિર્લોક્યવીરો હતઃ,

સર્વે તેઽપિ ગતાઃ ક્ષયં ત્રિધિવશાત્કાઽન્યેષુ તદ્ભોઃ! કથા ॥૩॥

ઘેરામયશતક (પદ્માનન્દ), સ્તો ૦ ૩૭૦.

જે રાવણે ખાટલાને પાથે જરાવસ્થાને મજબૂત રીતે
ખાંધી હતી, જે હનુમાને પોતાના બુઝબુઝવડે દ્રોણાદિકને
ઉદ્ધાર કર્યો હતો, તથા જે શ્રી રામચંદ્રે ત્રણ જગતમાં અદ્વિ-
તીય વીર રાક્ષસના પતિ રાવણને માર્યો હતો, તે સર્વે પણ
વિધાતા(કર્મ)ના વશથી ક્ષયનું પામ્યા છે, તો પછી
ખીજની શી વાત કરવી ? ૩.

ઉદયતિ यदि मानुः पश्चिमायां दिशायां,

विकसति यदि पद्मं पर्णताम्रे शिलायाम् ।

प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः,

तदपि न चलतीयं भाविनी कर्मरेखा ॥ ૪ ॥

વિક્રમચરિત્ર, खण्ड २, पृ० १३२.

જે ઠંડાથ સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પામે, જે ઠંડાથ
પર્વતના શિખર ઉપર શિલાને વિષે કમળ વિકાસ પામે, જે
મેરુ પર્વત અલાયમાન થાય, અથવા જે અગ્નિ શીતળતાને
પામે, તોપણ ભાવી કર્મની રેખા જરા પણ અલાયમાન
થતી નથી. ૪.

अयममृतनिधानं नायकोऽप्यौषधीनां,

शतभिषगनुयातः शम्भुमृध्नोऽनृतंसः ।

विरहयति न चैनं राजयक्ष्मा शशाङ्कं,

हृदविधिपरिपाकः केन वा लहनीयः ? ॥ ૫ ॥

આ ચંદ્ર અમૃતનું નિધાન છે, સર્વ ઔષધોનો (વન-
સ્પતિનો) નાયક છે, સેંકડો વૈદ્યો તેને અનુસરે છે (શતભિષા
નામની તારા તેની સ્ત્રી હોવાથી તેને અનુસરે છે), વળી તે
મહાદેવના મસ્તકનો અલંકાર છે, તોપણ આ ચંદ્રને
ક્ષયરોગ છોડતો નથી. અથવા તો એમ જ કહીએ કે હુષ્ક
વિધાતાનો વિપાક કેનાથી ઓળંગી શકાય છે ? (કર્મના
વિપાકને કોઈ પણ મિથ્યા કરી શકતું નથી.) ૫.

निहितं यस्य मयूखैर्न तमः सन्तिष्ठते दिगन्तेऽपि ।

उपयाति सोऽपि नाशं, नापदि किं तं विधिः स्पृशति ? ॥ ६ ॥

સુભાપિતરત્નસન્દોહ, સ્કંદ ૩૬૯.

જે સૂર્યનાં કિરણોવડે હણાયલો અંધકાર દિશાના
અંતને વિષે પણ રહી શકતો નથી, તે સૂર્ય પણ નાશ પામે
છે; કેમકે આપત્તિને વિષે વિધાતા (કર્મ) શું તેને સ્પર્શ
નથી કરતો ? (કરે છે.) ૬.

पूर्णोऽहमर्थरिति मा प्रसीद, रिक्तोऽहमर्थरिति मा विपीद ।

रिक्तं च पूर्णं भरितं च रिक्तं, करिष्यतो नास्ति विधेर्विलम्बः ॥ ७ ॥

‘હું’ ધનથી ‘પૂર્ણ’ છું’ એમ ધારીને તું પ્રસન્ન ન થા-ગર્વ
ન કર, અને ‘હું’ ધનથી ખાલી (રહિત) છું’ એમ ધારીને તું
મનમાં ખેદ ન કર ! કેમકે ખાલીને બરી દેતા અને ભરેલાને
ખાલી કરતા વિધાતાને જરા પણ વાર લાગતી નથી. ૭.

यस्य पादयुगपथुपासनाच्चो कदापि समया विरम्यते ।

सोऽपि यत्परिदधाति कम्बलं, तद्विधेरधिकतोऽधिकं बलम् ॥ ८ ॥

લક્ષ્મી દેવી જેના-વિપ્લુના-અરણ્યુગલની સેવા કરવાથી

કદાચિ ત્રિરામ પામતી નથી, તે વિધ્નુ પણ (કૃષ્ણાવતારમાં)
કંબળને ધારણ કરે છે તેથી જણાય છે કે વિધાતાનું બળ
અધિકથી પણ અધિક છે. ૮.

અહ્યંનામહઙ્કારં, વારિદાનાં સમુવતિમ્ ।

વિના વિધિમૃતે વાતં, હન્તું કો નામ કર્મઠઃ ? ॥ ૯ ॥

નલધિલાસનાટક, અક્ષ ૫, સ્કો ૬.

અહંકારી મનુષ્યોના અહંકારને વિધિ (ભાગ્ય) વિના
કોઈ પણ હુણવાને સમર્થ નથી, અને વાદળાંઓની ઉત્પત્તિને
હુણવા માટે વાયુ વિના ખીજે કોઈ સમર્થ નથી. ૯.

ભાગ્યની વિચિત્રતા:—

भवति मियगुपायैः पथ्यभुङ् नित्यरोगी,

घनहरणविनिद्रच्छिद्रगोप्ता दरिद्रः ।

अनयचयविधायी निश्चलैश्वर्यधैर्यः,

स्वयश्निशितशक्तेः शामनेनैव धातुः ॥ ૧૦ ॥

દેમેન્દ્રકવિ.

પોતાને આધીન તીક્ષ્ણ શક્તિવાળા વિધાતાના શાસનથી
જ મનુષ્ય ઔપધના ઉપાયની સાથે પથ્ય લોજન કરનાર
હોય તોપણ નિત્ય રોગવાળો રહે છે, પોતાનું ધન કોઈ
ચોરી જશે એવી શંકાથી નિરંતર નિદ્રારહિત થઈ ઘરમાં
કોઈ પણ ઠેકાણે ભારી ભારણા વગેરે છિદ્ર હોય તેનું રક્ષણ
કરતો હોય તોપણ તે દરિદ્ર થઈ જાય છે, તથા અન્યાયથી
ધનનો મચ્છ કરતો હોય તોપણ તે અચળ-અખંડ-અશ્વર્ય
અને ધૈર્યવાળો રહે છે. (આ મર્વ વિધાતાની જ શક્તિ છે) ૧૦.

કારયત્યક્તારિં, કત્તારિં તુ જહયતિ વિધિર્દુષ્ટઃ ।

અચિન્ત્યં પ્રતિ ચિન્તયતિ, જનાન્ નાટયન્ સર્વકૃદ્ યથેષ્ટમ્ ॥૧૧॥

મુનિ દિમાંશુવિજય.

ધ્રુવો પ્રમાણે—ધારેલું બધું કાર્ય કરનાર, જગતના સુવેદને સૂત્રધારની જેમ ન્યાયવતું એવું દુષ્ટ કર્મ, જેને કાંઈ કરવું નથી તેની પાસે બલાત્કારથી કરાવે છે, જેને કરવું છે તેને તે કાર્ય કરવામાં જડ-ચૂન્ય કરી નાખે છે (તેમાં વિઘ્ન નાખે છે), જે ચિંતવવા યોગ્ય નથી (અશક્ય અથવા તે નિષિદ્ધ છે) તેનું ચિંતવન કરાવે છે. (અર્થાત્ કર્મ (વિધિ) જે ધારે તે કરે છે.) ૧૧.

નિદાઘે દાહાર્ત્તઃ પ્રચુરતરતૃષ્ણાતરલિતઃ,

સરઃ પૂર્ણ દૃષ્ટ્વા ત્વરિતમુપયાતઃ કરિવરઃ ।

તથા પદ્મે મયસ્તટનિકટવર્તિન્યપિ યથા,

ન નીરં નો તીરં દ્વયમપિ વિનષ્ટં વિધિવશાત્ ॥ ૧૨ ॥

उपदेष्टव्यासाद्. भाग १. पृ० १४१. (प्र. स.)*

ઉનાળામાં તાપથી પીડાયેલો અને અત્યંત તૃષ્ણાથી વ્યાકૃળ થયેલો કોઈ હાથી જળથી ભરેલું સરોવર બોધને શીઘ્રપણે ત્યાં આવ્યો. તેમાં ઊતરતાં જ કાઠાની પાસે રહેલા કાદવમાં તે ઝેરી રીતે ખૂંચી ગયો કે જેથી, લાગ્યના વશથી, તેને જળ પણ ન મળ્યું અને કાઠે પણ નીકળી ન શક્યો, બનેથી બ્રહ્મ થયો. ૧૨.

विपत्तौ किं विषादेन, सम्पत्तौ हर्षणेन किम् ? ।

મવિતવ્યં મવત્યેવ, કર્મણો મહના ગતિઃ ॥ ૧૩ ॥

વિપત્તિમાં ખેદ કરવાથી શું ફળ ? અને સંપત્તિમાં હર્ષ કરવાથી શું ફળ ? જે થવાનું છે તે થાય જ છે, કારણ કે કર્મની ગતિ ગહન છે-વિચિત્ર છે. ૧૩.

મામ્યવન્તં પ્રસૂયેયા, મા શૂરં મા ચ પણ્ડિતમ્ ।

શૂરાથ કૃતવિદ્યાથ, વને સીદન્તિ પાણ્ડવાઃ ॥ ૧૪ ॥

(હે માતા,) માત્ર એક ભાગ્યશાળી પુરુષને તું જન્મ આપજે, પણ શૂરવીરને કે પાંડિતને જન્મ આપીશ નહીં; કેમકે શૂર અને વિદ્વાન છતાં પાંડવો વનમાં દુઃખી થયા. (એટલે કે શૂરવીર અને વિદ્વાન કરતાં ભાગ્યશાળી પુત્ર ઉત્પન્ન થાય તે સારું છે. ભાગ્ય વિના સર્વ નિષ્ફળ છે.) ૧૪.

સારું ખોટું ભાગ્ય—

વાન્ધવમધ્યેઽપિ જનો દુઃસ્થાનિ સમેતિ પાપપાકેન ।

પુણ્યેન વૈરિસદનં, યાતોઽપિ ન મુચ્યતે સૌર્યૈઃ ॥ ૧૫ ॥

સુભાષિતરત્નસન્દોહ, સ્કંદ ૩૬૨.

જો પાપનો વિપાક-ઉદય હશે તો મનુષ્ય બંધુઓની મધ્યે રહ્યા છતાં પણ દુઃખને પામે છે, અને પુણ્યનો ઉદય હશે તો શત્રુને ઘેર ગયા છતાં પણ સુખથી મુક્ત થતો નથી-દુઃખી થતો નથી, -સુખને જ પામે છે. ૧૫.

ભાગ્ય પ્રમાણે જ થાય:—

યદમાવિ ન તદ્માવિ, માવિ ચેન્ન તદન્યથા ।

હતિ ચિન્તાવિપદ્ધનોઽયમગદઃ કિં ન પીયતે ? ॥ ૧૬ ॥

વાર્ધનાથચરિત્ર (પદ્ય, સર્ગ ૨, સ્કંદ ૭૧૦.

“ જે થવાનું નથી તે નથી જ થવાનું, અને જે થવાનું તે અવશ્ય થશે જ ” એવું (એવા વિચારનું) ચિંતાના ઝેરને હણનારું ઔષધ, (હે જીવ,) શા માટે નથી ખીતો ? (અર્થાત આ પ્રમાણે સમજનારને ચિંતા દુઃખ નથી આપતી.) ૧૬.

अवश्यम्भाविभावानां, प्रतीकारो भवेद् यदि ।

तदा दुःखैर्न लिप्येरन्, नलरामयुधिष्ठिराः ॥ १७ ॥

નૈષધ, સર્ગ ૮, શ્લોક ૧૯.

જો કદાચ અવશ્ય થવાના ભાવો-બનાવોનો પ્રતીકાર-ઉપાય હોત તો નળ રામ અને યુધિષ્ઠિર વગેરે (ઉત્તમ પુરુષો) દુઃખ પામત નહીં. ૧૭.

यच्चिन्तितं तदिह दूरतरं प्रयाति,

यच्चेतमा न गणितं तदिहाम्युपैति ।

प्रातर्भगामि वसुधाधिपचक्रवर्ती,

सोऽहं ब्रजामि विपिने जटिलस्तपस्वी ॥ ૧૮ ॥

આધ્યાત્મિકરુમાયજન, અરણ્યકાણ્ડ, અં ૯, શ્લોક ૮૮.

(રામચંદ્રજી મનમાં વિચાર કરે છે કે) જે કાર્ય મનમાં ચિંતવ્યું હોય તે અત્યંત દૂર જાય છે, અને જેનો મનમાં વિચાર સરખો પણ કર્યો ન હોય તે તત્કાળ પ્રાપ્ત થાય છે. જેમકે જે હું પોતે જ પ્રાતઃકાળે પૃથ્વીનો સ્વામી ચક્રવર્તી થવાનો હતો, તે જ હું (રામચંદ્ર) સાંજે જટાધારી તપસ્વી થઈ વનમાં જાઉં છું. ૧૮

भवितव्यं यथा येन, न तद्भवति चान्यथा ।

नीयते तेन मार्गेण, स्वयं वा तत्र गच्छति ॥ ૧૯ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અં ૪૭, શ્લોક ૩૨.

જે વસ્તુ (ખનાવ) જે પ્રમાણે થવાની છે તે કદાપિ
અન્યથા થતી નથી, તેથી તે (પ્રાણી) તે માર્ગે હાથ જવાય
છે અથવા (પ્રાણી) પોતે જ તે માર્ગે જાય છે. ૧૯

મુદિતાન્યપિ મિત્રાણિ, સુક્રદ્વાથૈવ શત્રવઃ ।

ન હી મે તત્ કરિષ્યન્તિ, યન્ન પૂર્વં કૃતં મયા ॥ ૨૦ ॥

આત્મપુરાણ, અ૦ ૩૩, સ્લો૦ ૧૬.

મિત્રો ભલે આનંદ પામેલા હોય અને શત્રુઓ અત્યંત
ક્રોધ પામેલા હોય તોપણ તેઓ મારું એવું કંઈ પણ નહિ
કરી શકે જે મેં પૂર્વમાં ન કર્યું હોય. (મતલબ કે જો
મેં પહેલાં કંઈ સારું ખોટું કર્યું હશે તો જ મારા મિત્રો
અથવા શત્રુઓ મારું સારું ખોટું કરી શકે; અન્યથા
નહિ.) ૨૦.

વિપરીતે સતિ ધાતરિ, સાધનમફલં પ્રજાયતે પુંમામ્ ।

દશશતકરોઽપિ માનુર્નિપતતિ ગગનાદનરલમ્બઃ ॥ ૨૧ ॥

સુભાષિતરત્નસન્દાહ, સ્લો૦ ૩૫૦.

જ્યારે વિધાતા (કર્મ) વિપરીત થાય છે ત્યારે પુરુષોત્તમ
સર્વ સાધન નિષ્ફળ થાય છે. જેમકે હજાર કિરણોને મારણ
કરનાર પણ સૂર્ય અવલંબન વિના આકાશમાંથી પડે છે—
અરત થાય છે. ૨૧.

મવિતવ્યં ભવત્યેવ, નાલિકેરફલામ્બુવત્ ।

ગચ્છત્યેવ હિ ગન્તવ્યં, ગજમુક્તકપિત્યવત્ ॥ ૨૨ ॥

પાણ્ડવચ્ચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૪, (ચ. વિ. પ્ર.) *

જે વસ્તુ થવાની છે તે નાળિયેરની અંદરના જળની જેમ થાય જ છે, તથા જે વસ્તુ જવાની છે તે હાથીએ આધેલા કોઠાની જેમ બંધ જ છે. ૨૨.

સ્ફુરન્ત્યુપાયાઃ શાન્ત્યર્થમનુકૂલે વિધાતરિ ।

પ્રતિકૂલે પુનર્યાન્તિ, તેષ્વપુપાયા અપાયતામ્ ॥ ૨૩ ॥

નલલિલાસનાટક, અક્ષ ૫, સ્ત્રો ૩.

નશીળ અનુકૂળ હોય ત્યારે શાંતિને માટે જે જે ઉપાયો કરવામાં આવે તે સર્વે સફળ થાય છે, અને વિધાતા પ્રતિકૂળ હોય ત્યારે તે જ ઉપાયો કદને આપનારા થાય છે, (જિહટા હુઃખરૂપ થાય છે.) ૨૩.

અઘટિતઘટિતાનિ ઘટયતિ, સુઘટિતઘટિતાનિ જર્જરીકુરુતે ।

વિધિરેવ તાનિ ઘટયતિ, યાનિ પુમાન્નૈવ ચિન્તયતિ ॥ ૨૪ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ ૦ ૪૬. (પ્ર સ.) *

વિધાતા જ અયોગ્ય સંયોગવાળા પદાર્થોને બેડી દે છે—એકત્ર કરે છે, વિધાતા જ યોગ્ય સંયોગવાળા પદાર્થોને જર્જરિત કરે છે—વિયોગવાળા કરે છે, તથા મનુષ્ય જે જાળતને મનમાં ચિતવતો પણ ન હોય એવી જાળતને પણ વિધાતા જ મેળવી દે છે. ૨૪.

સહ્યામે પ્રહરણસદ્ક્રુટે ગૃહે વા,

દીપ્તાગ્નૌ ગિરિનિરે મહોદઘૌ વા ।

સર્વૈર્વા સહ વસતામુદીર્ણવક્ત્રે—

નામાવ્યં ભવતિ ન માવિનોઽસ્તિ નાશઃ ॥ ૨૫ ॥

જૈનપદ્યતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૫૫, શ્લોક ૧૨૨*

પ્રાણી-મનુષ્ય ઘરને વિષે રહેલો હોય, અથવા શસોના
ઝપાટાથી માંકડા થયેલા સંશ્રામને વિષે રહેલો હોય, દ્વાવા-
નળથી વ્યાપ્ત એવા પર્વતના વિવરમાં રહ્યો હોય, અથવા
મોટા સમુદ્રમાં રહ્યો હોય, અથવા પહોળા કંદેરા મુખવાળા
સર્પની સાથે વસતો હોય, તે પશુ જે નથી થવાનું તે યતું]
જ નથી, અને જે થવાનું છે તેનો નાશ થતો નથી. ૨૫

કિં ચિન્તિતેન ઘટુના, કિં વા શોકેન મનસિ નિહિતેન ? ।

તન્નિશ્ચિતં ભવિષ્યતિ, નિધિના લિખિતં લલાટે યત્ ॥ ૨૬ ॥

જનપદ્યતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૬૩, શ્લોક ૧૫૩*

ઘણું વિચાર કરવાથી શું ? અથવા મનમાં શોક ધારણ
કરવાથી શું ? કંઈ જ ફળ નથી. કેમકે વિધાતાએ લલાટમાં
જે લખ્યું હશે તે અવશ્ય થવાનું જ છે. ૨૬.

પ્રાપ્તવ્યો નિયતિવલાધયેણ યોર્ધ્યઃ,

સોઽરદ્યં ભવતિ નૃણાં શુમોઽશુમો વા ।

મૃતાનાં મહતિ કૃતેઽપિ દિ પ્રયત્ને,

નામાવ્યં ભવતિ ન માવિનોઽસ્તિ નાશઃ ॥ ૨૭ ॥

ઉપદેગમાલા (માયાન્તર), પૃ૦ ૩૬*

પ્રાપ્તવ્યના યજ્ઞના આશયથી મનુષ્યને જે શુભ કે અશુભ
અથવા પામવા લાયક છે—પામવાનો છે, તે અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય

છે. મોટો પ્રયત્ન-ઉદ્યમ કર્યો છતાં પણ પ્રાણીઓને નહીં
ધવાનું થતું નથી, અને જે ધવાનું છે તેનો નાશ થતો
નથી. ૨૭.

પ્રાપ્તવ્યમર્થં લભતે મનુષ્યો

દેવોઽપિ તં લઙ્ઘયિતું ન શક્તઃ ।

તસ્માન્ન શોચામિ ન વિસ્મયો મે,

યદસ્મદીયં ન હિ તત્ પરેષામ્ ॥ ૨૮ ॥

જૈનપંચતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૪૭, શ્લોક ૧૩.

જે અર્થ (ધન વગેરે પદાર્થ) મનુષ્યે પામવાનો છે તે
પામે જ છે, તેને દેવ પણ ઉલ્લંઘન કરવા શક્તિમાન નથી.
તેથી કરીને હું કંઈ પણ શોક કરતો નથી અને હું પણ
પામતો નથી, કેમકે જે અમારું છે તે ખીલાનું ધવાનું
નથી. ૨૮.

અર્વાંગદૃષ્ટિયા લોકો યથેચ્છં વાઙ્મતિ પ્રિયમ્ ।

માગ્યાપેક્ષી વિધિર્દત્તે, તેન ચિન્તિતમન્યથા ॥ ૨૯ ॥

નલકિલાસ, અઢ્ક ૫, શ્લોક ૭.

ખાદ્ય દૃષ્ટિએ કરીને લોકો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રિય
વસ્તુની ઇચ્છા કરે છે, પરંતુ ભાગ્યની અપેક્ષાવાળો વિધિ તો
તેણે જે ચિન્તવ્ય-ઇચ્છ્યું હોય તેના કરતાં ઊલટું જ આપે
છે. (લોક કંઈક ચિન્તવે છે અને વિધિ તેથી જુદું જ
આપે છે.) ૨૯.

પત્રં નૈવ યદા કરીરવિટપે દોષો વસન્તસ્ય કિં,

નોલ્લક્ષેન વિલોક્યેતે યદિ દિવા સૂર્યસ્ય કિં દૂષણમ્ ? ।

ધારા નૈવ પતન્તિ ચાતકસુત્રે મેઘસ્ય કિં દ્રવ્યં,

યદ્ધારા નિજમાલપટ્ટલિલિપિતં તન્માર્જિતું કઃક્ષમઃ ? ॥૩૦॥

વસ ત ઝતુમા (સર્વ વૃક્ષો વિકસવર થાય છે તે વખતે)
કેરડાના ઝાડ ઉપર પાદડા હોતા નથી, તેમા વસતનો શો
દોષ ? છુવડ પક્ષી દિવસે દેખી શકતુ નથી, તેમા સૂર્યનો
શો દોષ ? ચાતક પક્ષીના મુખમા મેઘની ધાર પડતી નથી,
તેમા મેઘનો શો દોષ ? કોઈનો દોષ નથી. વિધાતાએ જે
પોતાના કપાળમા લખેલું હોય તે ફર કરવા કોણ સમર્થ
છે ? (કોઈ પણ સમર્થ નથી, નમીળમા માડયું હોય તે જ
થાય છે) ૩૦

જેવું ભાગ્ય તેવી સામગ્રી—

સા સા સમ્પદતે બુદ્ધિઃ, સા મતિઃ સા ચ ભાવના ।

સહાયસ્તાદૃશા જ્ઞેયા યાદૃશી ભવિતવ્યતા ॥ ૩૧ ॥

પાણ્ડવચરિત્ર (ગદ્ય), સર્ગ ૧, પૃ૦ ૩૮ (ચ૦ વિ૦ પ્રથ) *

ભાવી કાળમા જેવું થવાનું હોય, તેવી તેવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન
થાય છે, તેવી મતિ-માન્યતા ઉત્પન્ન થાય છે, તેવી ભાવના
ઉત્પન્ન થાય છે, અને સહાયને પણ તેવા જ મળે છે ૩૧

જેવું ભાગ્ય તેવી બુદ્ધિઃ—

તાદૃશી જાપતે બુદ્ધિર્વ્યવમાયોઽપિ તાદૃશઃ ।

સહાયસ્તાદૃશા એવ, યાદૃશી ભવિતવ્યતા ॥ ૩૨ ॥

ભવિષ્યમાં જેવું થવાનું હોય, તેવી જ પ્રથમથી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેવો જ ઉદ્યમ પ્રાપ્ત થાય છે, અને સહાય-કારક પણ તેવા જ મળે છે. ૩૨.

ભાગ્યાધીન ક્ષણ:—

कर्मायत्तं फलं पुंसां, बुद्धिः कर्मानुपाशिणी ॥

तथापि सुधियश्चार्याः, सुविचार्यैश्च कुर्वते ॥ ३३ ॥

बृद्धचाणक्यनोति, अष्टांश १३, श्लो० १८.

જે કે પુરુષોને પોતાના ઉદ્યમનું ક્ષણ મળવું તે કર્મને જ (નસીબને જ) આધીન છે, અને ઉદ્યમ કરવાની સારી નરસી બુદ્ધિ પણ કર્મ(નસીબ)ને જ અનુસરીને થાય છે, તોપણ બુદ્ધિમાન સજ્જન સારી રીતે વિચારીને જ 'કાર્ય' કરે છે. (અર્થાત્ નસીબની કોઇને ખબર હોતી નથી તેથી નસીબ ઉપર જ માત્ર આધાર રાખી બેસી રહેવું યોગ્ય નથી, પરંતુ સારી રીતે વિચારકરવા પૂર્વક કાર્ય કરવું. તેનું ક્ષણ સારું કે નરસું આવે તેમાં હપ્તું કે શોક કરવો નહીં) ૩૩.

ભાગ્ય આગળ શોક નકામો:—

मा विपीद कृतं वाण्यैः, फलं मर्षय कर्मणाम् ।

सत्यं विपादशोकाभ्यां, न देवं परिवर्तते ॥ ३४ ॥

नलचिलास, अङ्क ५, श्लो० ५.

તું ખેદ ન પામ, આંસુ પાડવાથી સચું—આંસુ ન મૂક, કર્મના ક્ષણનો વિચાર કર! વિપાદ અને શોક કરવાથી કંઈ દેવ (ભાગ્ય) ફરી જતું નથી. ૩૪.

ભાગ્ય : સુખદુઃખનું કારણ:—

વૈદ્યા વદન્તિ ક્ષયપિત્તમરુદ્ધિકારં,
નેમિત્તિકા ગ્રહકૃતં પ્રદન્તિ દોષમ્ ।

મૃતોપસર્ગમથ મન્ત્રવિદો વદન્તિ,

કર્મૈવ શુદ્ધમતયો , યતયો ગૃણન્તિ ॥ ૩૫ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ (ભાવાન્તર), ભાગ ૪, પૃ. ૧૧૩. *

(માણસોને કઈ રોગ-દુઃખ ઉત્પન્ન થાય ત્યાં) વૈદ્ય
લોકો કહે, પિત્ત અને વાયુના વિકારને કહે છે, જોશીઓ
શહનો, કરેલો દોષ કહે છે, મંત્રવાદીઓ ભૂત પ્રેતનો ઉપદ્રવ
કહે છે, પરંતુ શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા મુનિઓ તે કર્મને જ
-કર્મના દોષને જ કહે છે ૩૫

અનિચ્છતોઽપિ દુઃખાનિ, યથેહાયાન્તિ દેહિનઃ ।

સુસાન્યપિ તથા મન્યે, ચિન્તાદૈન્યેન કો ગુણઃ ? ॥૩૬॥

જૈનપંચતમ્ન પૃ૦ ૧૬૬, સ્ત્રી૦ ૧૫૬

આ સ સારમા નહી ઇચ્છવા છતાં પણ પ્રાણીને જેમ
દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, તે જ પ્રમાણે સુખ પણ પ્રાપ્ત થાય છે,
જેમ હું માનું છું, તેથી કરીને ચિન્તા અને દીનતા કર
વાથી શો ફાયદો ૩૬

દરિદ્રતા (૧૧૧)

દરિદ્રતાની નિંદા:—

પ્રહ્લનમિવ નિર્ગન્ધં, તટાગમિવ નિર્જલમ્ ।

કલેવરમિવાજીવં, કો નિષેવેત નિર્ધનમ્ ? ॥ ૧ ॥

ધિયેકવિલાસ, હજ્જાસ ૨, શ્લોક ૪૩.

ગંધરહિત પુષ્પને, જળરહિત તળાવને, અને
અવરહિત શરીરને જેમ કોઈ સેવતું નથી, તેમ નિર્ધન
પુરુષને કોણ સેવે ? (કોઈ પણ સેવતું નથી.) ૧.

અપુત્રસ્ય ગૃહં શૂન્યં, દિશઃ શૂન્યાસ્ત્વચાન્ધવાઃ ।

મૂર્ક્ષસ્ય હૃદયં શૂન્યં, સર્વશૂન્યં દરિદ્રતા ॥ ૨ ॥

મવિખ્યોત્તરપુરાણ, અં ૬૨, શ્લોક ૮૦.

પુત્રરહિત પુરુષનું ઘર શૂન્ય હોય છે, બાઈ વગેરે
ખંધુઓથી રહિત એવા પુરુષની દિશાઓ શૂન્ય હોય છે,
મૂર્ખ માણસનું હૃદય શૂન્ય હોય છે, અને દરિદ્ર માણસને
માટે તો (ઉપર કહ્યું તે) સર્વ શૂન્ય હોય છે. ૨.

દગ્ધં છાન્ડવમર્જુનેન વલિના દિવ્યેર્દુમૈઃ સેવિતં,

દગ્ધા વાયુસુતેન રાવણપુરી લઙ્કા પુનઃ સ્વર્ણમ્ભઃ ।

દગ્ધઃ પશ્ચશરઃ પિનાકપતિના તેનાપ્યયુક્તં કૃતં,

દારિદ્યં જનતાપકારકમિદં કેનાપિ દગ્ધં ન હિ ॥ ૩ ॥

મનોહર વૃક્ષોવટે વ્યાપ્ત ખાંડવ નામના વનને
ખળવાન અર્જુને/ બાળી નાંખ્યુ, વાયુના પુત્ર હનુમાને
રાવણની નગરી સુવર્ણમય લકા બાળી નાંખી અને
મહાદેવે કામદેવને બાળી નાખ્યો. તે સર્વેએ આ કામ
અયોગ્ય કહ્યું છે, કેમકે લોકોને પરિતાપ કરનાર આ
દારિદ્ર્ય કોઈએ બાળ્યું નહીં. (ખરી રીતે તો દારિદ્ર્યને જ
બાળવા જેવું હતું.) ૩.

દરિદ્રતાના વખાણા—

हे दारिद्र्य ! नमस्तुभ्यं, सिद्धोऽहं त्वत्प्रसादतः ।

पश्याम्यहं जंगत् सर्वं, न मां पश्यति कश्चन ॥ ४ ॥

હે દારિદ્ર્ય ! હું તારા પ્રસાદથી સિદ્ધ (અદૃશ્યની
સિદ્ધિવાળો) થયો છું, તેથી તને નમસ્કાર છે, કારણ કે
હું આખા જગતને જોઈ છું, પણ મને કોઈ જોતું નથી.
(દરિદ્રી જન સર્વની ધામે બીજા ભાગે, પણ તેની સામે
કોઈ જુએ નહીં.) ૪.

દરિદ્રતાનું રહેઠાણ—

धूतपोषी निजद्वेषी, धातुवादी सद्गालसः ।

आयव्ययस्यानालोची, तत्र तिष्ठाम्यहं सदा ॥ ५ ॥

આદ્યવિધિ, પૃ૦ ૧૩, (આત્મા૦ સ.)*

(દારિદ્ર્ય કહે ॥ કે-) જે મનુષ્ય જુગારનું પોષણ
કરે છે, સ્વજનો ઉપર દ્વેષ કરે છે, ધાતુવાદ કરે છે
'ધાતુઓને ધમે છે, નિરંતર આળસુ રહે છે, અને આવક

તથા ખર્ચનો વિચાર કરતો નથી તે મનુષ્યની પાસે હું સદા રહું છું. ૫.

દરિદ્રી મનસ્વી:—

અત્યન્તવિમુક્ષે દૈવે, વ્યર્થે યત્ને ચ પૌરુષે ।

મનસ્યિનો દરિદ્રસ્ય, યનાદન્યત્ કુતઃ સુખમ્ ? ॥ ૬ ॥

ભાગ્ય અત્યંત વિપરીત—પ્રતિકૂળ હોય અને તેને લીધે યત્ન અને પુરુષાર્થ વ્યર્થ થતા હોય, તેવે સમયે, દરિદ્રી થયેલા પંડિત પુરુષને વન સિવાય બીજે કયાં સુખ મળે ? (તેવાને વનવાસ જ યોગ્ય છે.) ૬.

દરિદ્રી અને ધની:—

દ્વાવિમૌ સલિલે પાત્યૌ, ગલે ચ્ચદ્વા દ્વદ્વાં શિલામ્ ।

ધનિનં ચાપ્રદાતારં, દરિદ્રં ચાતપસ્વિનમ્ ॥ ૭ ॥

જે માણસ ધનવાન છતાં દાન આપતો ન હોય, અને જે માણસ દરિદ્ર (ધનરહિત) છતાં તપસ્વી ન હોય, આવા બન્ને માણસને તેના કંઠે મોટી શિક્ષા ગાંધીને જળમાં (સમુદ્ર અથવા કૂવામાં) નાખવા જોઈએ. (કેમકે દાન અને તપાસ્યા વિનાનું જીવિત નિષ્ફળ છે). ૭.

દરિદ્રતાનું ફળ:—

માતા નિન્દતિ નામિનન્દતિ પિતા આતા ન સમ્માપતે,

મૃત્યઃ કુપ્યતિ નાનુગચ્છતિ સુતઃ કાન્તા ચ નાલિજ્ઞતિ ।

અર્થપ્રાર્થનશક્ત્યા ન કુરુતેઽપ્યાલાપમાત્રં સુદૃઢ,

તસ્માદ્ દ્રવ્યમુપાર્જયાશુ સુમતે ! દ્રવ્યેણ સર્વે વશાઃ ॥ ૮ ॥

ધનરહિત પુરુષને તેની માતા નિદે છે, પિતા આહતો નથી (પ્રસન્ન દત્તો નથી), બાઈ વાત કરતો નથી, આકર કોપ કરે છે, પુત્ર આજ્ઞામાં રહેતો નથી, ભાઈ આલિંગન કરતી નથી, અને ' આ મારી પાસે ધનની પ્રાર્થના કરશે ' એવી શકાથી મિત્ર આલાપ માત્ર થણ (વાત માત્ર થણ) કરતો નથી, તેથી કરીને હે સારી બુદ્ધિવાળા, તું શીઘ્ર ધનનું જ ઉપાજન કર ! કેમકે ધનથી સર્વે વશ થાય છે ૮

દરિદ્રને દાન આપણું:—

દરિદ્રાન્ ભર કૌન્તેય !, મા પ્રયચ્છેશ્વરે ધનમ્ ।

વ્યાધિતસ્યોપધં વધ્યં, નિરુજસ્ય કિમીપધૈઃ ? ॥ ૯ ॥

મહાભારત.

હે અર્જુન ! તું દરિદ્રનું જ ધોપણ કર ! (જે) ધનવાન હોય તેમને ધન ન આપ ! (કેમકે) જે રાગી હોય તેને જ દવા ગુણકારી થાય છે, નીચાણીને દવાનો શો ઉપયોગ છે ? ૯

[દીનતા]

દીનતાનું કારણ:—

અપ્રાર્થિતાનિ દુઃસ્થાનિ, યથૈવાયાન્તિ દેહિનામ્ ।

સુસ્થાનિ ચ તથા મન્યે, દૈન્યમત્રાતિરિચ્ચતે ॥ ૧૦ ॥

માગધત, સ્કન્ધ ૪, શ્લોક ૨૦

જેમ આણીઓને પ્રાર્થના કર્યા વિના જ દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ સુખો પણ પ્રાર્થના કર્યા વિના જ પ્રાપ્ત થાય છે. 'આમ છતાં પણ દુઃખને વખતે દીનતા પ્રાપ્ત થાય છે એટલું અધિક-વિશેષ છે એમ હું માનું છું. ૧૦.

દીનનું લક્ષણ:—

देहीति मापते यत्तु, काह्नया कृपणं वचः ।

दारिद्र्यादैर्न्यमापन्नः, स दीनः परिकीर्तितः ॥ ૧૧ ॥

માનસોહાસ, પ્રકરણ ૧, અં ૧૯, શ્લોક ૧૩૫.

દરિદ્રપણને લીધે દીનતાને પામેલો જે માણસ ધનની ઇચ્છાથી કેાઇની પાસે 'મને આપો' એમ દીન વચન બોલે છે તે માણસ દીન કહેવાય છે. ૧૧.

સ્વતન્ત્રતા (૧૧૨)

સ્વતંત્રતાની મહત્તા:—

સ્વતન્ત્રો દેવ ! શ્રયાસં, સારમેયોઽપિ વર્ત્મનિ ।

મા સ્મ શ્રૂવં પતાયત્તન્નિલોકસ્વાપિ નાયકઃ ॥ ૧ ॥

મહાકવિ રામચંદ્ર.

હો દેવ ! હું સ્વતંત્રપણે માર્ગમાંનો કુતરો થાઉં તો તે પણ સારું છે, પરંતુ ત્રણ લોકનો નાયક થઈને પરાધીન રહેવું પડે તેવો હું ન થાઉં ! (અર્થાત્ પરાધીન-પણે ત્રણ લોકનો નાયક થવાનું પણ હું સારું માનતો નથી, અને કુતરો થવા છતાં પણ સ્વતંત્ર બની શકતો હોઉં તો તે વધુ સારું છે.) ૧.

પરતન્ત્રતા (૧૧૩)

પરાધીનત્વં દુઃખઃ—

અનુમૃતં ન યદ્ યેન, રૂપં નાર્વેતિ તસ્ય સઃ ।

ન સ્વતન્ત્રો વ્યથાં વેત્તિ, પરતન્ત્રસ્ય દેહિનઃ ॥ ૧ ॥

નલવિલાસ, અ૦ ૬, સ્તો૦ ૭.

જે મનુષ્યે જે સ્વરૂપ(સુખ-દુઃખાદિક)અનુભવ્યું ન હોય, તે મનુષ્ય તે સ્વરૂપને બાળી શકતો નથી. કેમકે સ્વતંત્ર પુરુષ પરાધીનના દુઃખને બાળી શકતો નથી. ૧.

કોણ કયાં લગી પરતંત્રઃ—

સ્વાધીના દયિતા સુતાવધિ સુતોઽમૌ પોડશાન્દાવધિ,

સ્પાત્ કન્યા કરપીડનાવધિ સુતસ્ત્રી તદ્વશ્ત્વાવધિ ।

જામાતા વહુલાર્પિતાવધિ સત્તા સાધુપ્રલાપાવધિ,

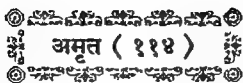
શિષ્યો ગુહ્યનિરૂપણાવધિં પેરે ચૈતે ધનત્વાવધિ ॥ ૨ ॥

આશાતરદ્વિણી (ભારવિ), સ્તો૦ ૬૨.

પુત્ર થતાં સુધી સ્ત્રી પોતાને(પતિને) આધીન રહે છે, પુત્ર પણ સોળ વર્ષનો થાય ત્યાંસુધી પિતાને આધીન રહે છે, કન્યા હોય તો તે પરણ્યા સુધી જ પિતાને આધીન રહે છે, પુત્રની સ્ત્રી હોય તો તેના વશમાં ન્યાં સુધી પોતે રહે ત્યાંસુધી જ તે પોતાને(સસરાને) આધીન રહે છે,

જમાઈ ઘણું ધન આપે ત્યાસુધી આધીન રહે છે, મિત્ર
મધુર વચનથી વાતચીત કરે ત્યાસુધી આધીન રહે છે,
શિષ્ય શાસ્ત્રનું રહસ્ય જણાવે ત્યાસુધી આધીન રહે છે,
અને બાકીના સર્વે મનુષ્યો ધનવાન હોય ત્યાસુધી
પોતાને આધીન રહે છે. ૨

અમૃત સમાન:—

અમૃતં શિશિરે વહ્નિરમૃતં પ્રિયદર્શનમ્ ।

અમૃતં રાજ્યસન્માનમમૃતં ક્ષીરભોજનમ્ ॥ ૧ ॥

જૈનવજ્રતન્ત્ર, શ્લોક ૧૮.૪

. શિયાળામાં અગ્નિ અમૃત સમાન છે, પ્રિય જનનું દર્શન અમૃત સમાન છે, રાજ્યનું સન્માન અમૃત સમાન છે, અને ખીરનું ભોજન અમૃત સમાન છે. ૧.

ચેતઃ સાર્દ્રતરં વચઃ સુમધુરં દષ્ટિઃ પ્રસન્નોજ્જ્વલા,

શક્તિઃ ક્ષાન્તિયુતા શ્રુતં હૃતમદં શ્રીર્દીનંદન્યાપહા ।

રૂપં શીલયુતં મતિઃ શ્રિતનયા સ્વામિત્વમુત્સેકિતા—

નિર્મુક્તં પ્રકટાન્યહો નવ સુધાકુળાન્યમન્યુત્તમે ॥ ૨ ॥

પ્રવચ્છકોશ, (જિનવિ સં.) પાદલિપ્તસૂરિપ્રવચ્છ, પૃષ્ઠ ૧૨.

અર્થાંત આર્દ્ર—દયાળુ ચિત્ત, સારું મધુર વચન, પ્રસન્નતાવડે ઉજ્જ્વળ દષ્ટિ, ક્ષમાસહિત શક્તિ, નીતિ-યુક્ત મતિ, દીનજનની દીનતાને નાશ કરનારી લક્ષ્મી, શીલયુક્ત રૂપ, મદરહિત યુવાવસ્થા અને ઉદ્ધતશ્ચરહિત પ્રભુતા, આ નવ અમૃતના કુડો ઉત્તમ જનને વિષે પ્રગટ જ હોય છે—દેખાય છે. ૨.

વિષ (૧૧૫)

અરું વિષ:—

અન્યાસક્તે જને સ્નેહઃ; પારવશ્યમધાર્થિતા ।

અદાતુશ્ચ પ્રિદાલાપઃ, કાલકૂટચતુષ્ટયી ॥ ૧ ॥

અન્યના ઉપર આમકૃત થયેલા વિશે સ્નેહ રાખવો, પરવશપણું, યાચના કરવી અને કૃપણ માણુન પામે પ્રિય વચન બોલવાં; આ ચાર કાળકૂટ વિષ સમાન છે. ૧.

અમૃત છતાં વિષ સમાન.—

વિમલો વીતસજ્જાનાં, વૈદગ્ધ્યં કુલયોષિતામ્ ।

દાક્ષિણ્યં વણિજાં પ્રેમ, વૈશ્યાનામમૃતં વિષમ્ ॥ ૨ ॥

ઉપદેશપ્રાપ્તાદ (ભાવાન્તર), આગ ૨, પૃ ૮૯*

વૈભવ-અમૃત જેવો સારો હોવા છતાં નિઃશંગ જનોને વિષતુલ્ય છે, ચતુરાઈ અમૃત સમાન છે છતાં તે કુળવંત સ્ત્રીઓને માટે વિષતુલ્ય છે, દાક્ષિણ્ય અમૃત સમાન હોવા છતાં વાણિયાઓને માટે વિષતુલ્ય છે, તથા પ્રીતીનો શુભ અમૃત જેવો સારો છે પણ વેશ્યાઓને વિષતુલ્ય છે ૨

શુ ક્યારે વિષ સમાન:—

અનમ્યાસે વિપં શાસ્ત્રમજીર્ણે મોજનં વિષમ્ ।

દરિદ્રસ્ય વિપં ગોષ્ઠી, વૃદ્ધસ્ય તરુણી વિષમ્ ॥ ૩ ॥

વૃદ્ધચાણસ્યનીર્તિ, અધ્યાય ૪, સ્કો ૧૫.

અભ્યાસ વિનાનું શાસ્ત્ર વિષસમાન છે, અજીર્ણમાં ભોજન વિષસમાન છે, દરિદ્ર મનુષ્યની ગોષ્ઠી વિષસમાન છે, અને વૃદ્ધ પુરુષને જુવાન સ્ત્રી વિષસમાન છે. ૩.

શ્રદ્ધા (૧૧૬)

શ્રદ્ધાનું મહત્વ:—

નાસ્તિ શ્રદ્ધાસમં પુણ્યં, નાસ્તિ શ્રદ્ધાસમં સુખમ્ ।

નાસ્તિ શ્રદ્ધાસમં તીર્થં, સંસારં પ્રાણિનાં નૃપ ! ॥ ૧ ॥

પદ્મપુરાણ, સ્કન્ધ ૨, અધ્યાય ૪૦, લોક ૭૮.

. હે રાજા ! આ સંસારમાં પ્રાણીઓને શ્રદ્ધા સમાન ખીજું કોઈ પુણ્ય નથી, શ્રદ્ધા સમાન ખીજું કોઈ સુખ નથી અને શ્રદ્ધા સમાન ખીજું કોઈ ઉત્તમ તીર્થ નથી. ૧.

ચાતકની શ્રદ્ધા:—

પયોદ હે ! વારિ દદાસિ વા ન વા,

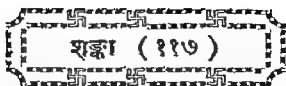
ત્વદેકચિત્તઃ પુનરેષ ચાતકઃ ।

વરં મહત્યા મ્રિયતે પિપાસયા,

તથાપિ નાન્યસ્ય કરોત્યુપાસનામ્ ॥ ૨ ॥

ઉત્તરચાતકાષ્ટક.

હે મેઘ ! તું પાણી આપે કે ન આપે, તોપણ આ ચાતક માત્ર તારે વિષે જ એક ચિત્ત રાખે છે. મોટી તરશવડે મરી જવાય તો તે જાહેતર છે, પરંતુ તે ખીજાની સેવા કરતો નથી. (આનું નામ જ સાચી શ્રદ્ધા કહેવાય.) ૨.

શંકાથી સિદ્ધિ ન થાય:—

સંશેરતે યે મનુજાઃ સર્દૈવ, સર્વત્ર લોકેષુ પદે પદે તૈ ।

સિદ્ધિં લમન્તે ન કદાઽપિ કાલે, સુનિશ્ચિતસ્તુ મલમેત સિદ્ધિમ્ ॥૧॥

ધર્મચિયાંગમાલા, સ્કો ૪૧.

જે મનુષ્યે કગલે ને પગલે સંશય-શંકા-પહેમ રાખે છે તેઓ કદી પણ કોઈ જાતની સિદ્ધિ (સફલતા) ને મેળવી શકતા નથી. જે મહાત્મા વિચારના વ્યવસ્થિત મનુષ્યે હોય છે તેઓ જ જગતમાં સફલતા મેળવી શકે છે. ૧.

શંકાથી તુકસાન:—

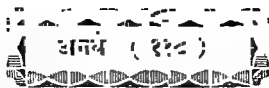
અજ્ઞાથ્રદ્ધાનથ, સંશયાત્મા વિનશ્યતિ ।

નાયં લોકોઽસ્તિ ન પરો ન સુરં સંશયાત્માનઃ ॥ ૨ ॥

મગવદ્ગીતા, અ ૪, સ્કો ૪૦.

અજ્ઞાની અને શ્રદ્ધા વગરનો કોવો સંશય-શંકાથી ભરેલો આત્મા (પ્રાણી) નાશ પામે છે. (વળી) શંકાથી ભરેલાને આ લોક કે પરલોકમાં સુખ મળતું નથી. ૨.

અનર્થનાં કારણ:—

યૌવનં ધતમમ્પત્તિઃ, પ્રમુત્વમવિવેકિતા ।

एकैकमभ्यनर्थाय, किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ १ ॥

હિતોપદેશ, પ્રસ્તાવિકા, શ્લોક ૧૧.

યુવાવસ્થા, ધન-સ્વામીપણું અને વિવેકશક્તિપણું, આ દરેક અનર્થને માટે છે, તો પછી જે મનુષ્યમાં આ ત્રણે હોય તેને માટે શું કહેવું? ૧.

અનર્થમાં અનર્થ:—

एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं, गच्छाम्पहं पारमिवार्णवस्य ।

तावद् द्वितीयं समुपस्थितं मे, छिद्रेऽप्यनर्था बहुलीभवन्ति ॥ २ ॥

જૈનપંચતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૭૧, શ્લોક ૧૮૦

જ્યાં સમુદ્રના પારની જેમ એક દુઃખના પારને હું પામ્યો નથી, ત્યાં તો મને ખીણ દુઃખ પાપન થયું, તે યોગ્ય જ છે; કેમકે છિદ્રને વિષે ઘણા અનર્થો થાય છે. ૨.

क्षते प्रहाराः प्रपतन्ति तीव्रा अन्नक्षये दीप्यति जाठराम्निः ।

आपत्सु वैगणि समुच्छलन्ति, छिद्रेऽप्यनर्था बहुली भवन्ति॥૩॥

જૈનપંચતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૭૧, શ્લોક ૧૮૧

ઘાયલ થયેલા અંજ ઉપર તીવ્ર પ્રહારો પડે છે, હુકાળના સમયમાં જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે, અને આપત્તિને વખતે વૈરા ઉત્પન્ન થાય છે તે યોગ્ય જ છે; કેમકે છિદ્રને વિષે ઘણા અનર્થો થાય છે. ૩.

सात व्यसन (११९)

सात व्यसननां नामः—

घृतं च मांसं च सुरा च वेश्या, पापद्विचौर्ये परदारसेवा ।
 एतानि सप्त व्यसनानि लोके, घोरातिवोरं नरकं नयन्ति ॥१॥

चित्रमर्चित्र, भाग २, श्लो० १३२६.

બુગાર, માંસ, મદિરા, વેશ્યા, શિકાર, ચોરી અને
 પરસ્ત્રીસેવન આ સાત વ્યસનો લોકને વિષે છે. તે દરેક
 વ્યસન આછીને અત્યંત ઘોર નુકસાન લઈ જનારું છે. ૧.

ઘૂત માંસં સુરા વેશ્યા, પાપર્થિશૌરિકા તથા ।
 પરસ્ત્રીગમનં ચેતિ, સપ્તૈર વ્યસનાનિ હિ ॥ ૨ ॥

સપ્તવ્યસનકથાસમુદય (સોમવ્રભસૂરિ)-

બુગાર, માંસ, મદિરા, વેશ્યા, શિકાર, ચોરી અને
 પરદારાગમન આ સાતે વ્યસનો (કથા) છે. ૨.

કથા વ્યસનથી કેને નુકસાન થયું:—

ઘૂતાદ્ રાજ્યપિનાશનં નલનૃપઃ પ્રાપ્નોઽયત્તા પાન્ડવા
 મદ્યાત્ કૃષ્ણનૃપશ્ચ રાઘવપિતા પાપદ્વિતો દૂષિતઃ ।
 માંસાચ્છ્રેણિકમ્ભૂષતિશ્ચ નરકે ચૌર્યાદ્વિનષ્ટા ન કે,
 વેશ્યાતઃ કૃતપુણ્યકો ગતધનોઽન્યસ્ત્રીમૃતો રાવણઃ ॥૩॥

કુમારપાલપ્રબન્ધ (જિનમણ્ડન), પૃ ૬૧ (આત્મા ૦ સ૦)

બુગારના વ્યસનથી નળરાજા અને પાંડવો રાત્ર્યથી બ્રહ્મ થયા, મહિરાના વ્યસનથી કૃષ્ણમહારાજા વિપત્તિ પામ્યા, શિકારના વ્યસનની રામચંદ્રજીના પિતા ઠશરથ રાજા દ્વિપિત થયા, માંમના વ્યસનથી શ્રેષ્ઠિક મહારાજા નરકે ગયા, ચોરીના વ્યસનથી કોણુ-કોણુ નદ-બ્રહ્મ નથી થયા ? વેશ્યાગમનના વ્યસનથી કૃતપુણ્ય નામનો ધનાઢ્ય શેઠ પણ કંગાળ બની ગયો, અને પરશ્રીગમનના વ્યસનથી રાવણ જેવો બલિષ્ઠ રાજા પણ મરણને શરણુ થયો. (માટે આ વ્યસનો અનર્થકારી જાણી તેમનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો) ૩.

[જુગાર]

બુગારનિંદા:--

દૂતં સર્વાપદાં ધામ, દૂતં દીવ્યન્તિ દુર્ધિયઃ ।

દૂતને કુલમાલિન્યં, દૂતાય શ્લાઘ્યતેઽધમઃ ॥ ૪ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પહ્લવ ૨, શ્લો ૦ ૩૨.

બુગાર એ દરેક જાતની આક્રોશનું ઘર છે અને હલકી બુદ્ધિવાળા લોકો જ બુગાર રમે છે. બુગાર રમવાથી કુળ કલંકિત થાય છે, અને અધમ માણસ જ બુગારના વખાણુ કરે છે ૪.

દૂતાત્ પ્રસ્વિન્નદેહશ્ચ, હચ્ચત્યતે વનગહ્વરે ।

આલેટેર્કિં સુખં તત્ર, પાપરૂપે નિજાત્મનઃ ॥ ૫ ॥

હિંદુલપ્તકરણ, આલેટપ્રક્રમ, દ્વનો ૦૧.

જે શિકારમાં તાપથી શરીર પર પચીનેા થાય તે

તેથી ભયંકર વનમાં ભમવું પડે છે, જોવા પાપરૂપ
શિકારમાં ચેતના આત્માને શું સુખ મળતું હશે? ૫.

જુગારથી ધન ન મળે:—

ન ચ સ્યાદ્ દ્રોહતઃ પ્રેમ, પાસ્ત્રીલમ્પટાદયશઃ ।

દયયા રહિતો ધર્મો યથા દ્યૂતાદ્ધનં તથા ॥ ૬ ॥

હિંદુલપ્રકરણ, દ્યૂતપ્રક્રમ, શ્લોક ૨.

જેમ દ્રોહથી પ્રીતિ થતી નથી, પરસ્ત્રીના લંપટ-
પણાથી ધર્મ થતો નથી તથા દયા વિના જેમ ધર્મ થતો
નથી તેમ જુગારથી ધન મળતું નથી. ૬.

લભેત શં પરાધીનાત્, તત્ત્વચુદ્ધિં તુ મધપાત્ ।

યદા પ્રમાદતો જ્ઞાનં, ભવેદ્ દ્યૂતાદ્ધનં તદા ॥ ૭ ॥

હિંદુલપ્રકરણ, દ્યૂતપ્રક્રમ, શ્લોક ૩.

જો પરાધીનપણાથી સુખ મળે, મદિરા પાન કર-
નાર માણસ પાસેથી તત્ત્વની શુદ્ધિ મળે, તથા પ્રમાદથી
જો જ્ઞાન મળે તો જુગારથી ધન મળે. ૭.

દ્યૂતાન્નલૈનાપિ ચ રાજ્યમારમમોચિ દ્રવ્યં નૃપકોટિભિઃ ।

શ્રીમ્લદેવપ્રમુદૈસ્તથેહ, લભતે કો દ્યૂતત એવ દ્યૂમ્નમ્ ॥૮॥

હિંદુલપ્રકરણ, દ્યૂતપ્રક્રમ, શ્લોક ૫.

જુગારથી નહીં રાજ્યને રાજ્યભારને ત્યાગ કરવો
પડ્યો તથા શ્રી મ્લદેવ આદિક કોટા રાજ્યોને દ્રવ્યને
ત્યાગ કરવો પડ્યો છે, માટે આ દુનિયામાં કોણ જુગારથી
દ્રવ્ય મેળવી શકે? (કોઈ પણ ન મેળવી શકે.) ૮.

બુગારનો ત્યાગ કરવો:—

દ્યૂતસ્ય વ્યસનં ત્યાજ્યં, નરેણ શુભવાञ्छતા ।

હઠાદ્યદિ ન મુચ્યેત, તદા કલેશપરમ્પરા ॥ ૯ ॥

હિંદુલપ્રરણ, દ્યૂતપ્રક્રમ, શ્લોક ૨.

કલ્યાણને ઇચ્છનારા માણસોએ બુગારના વ્યસનનો ત્યાગ કરવો, અને કદાચ જો હઠથી તેનો ત્યાગ કરવામાં ન આવે તો કલેશોની પરંપરા થાય છે. ૯.

ન ચન્ત્રસાધ્યં ન ચ તન્ત્રસાધ્યં, ન મન્ત્રસાધ્યં ન મન્ત્રિસાધ્યમ્ ।

एवं विधं द्यूतमतः प्रमोच्यं, नोचेत् यजेत् पाण्डववद्भवेच्च ॥ ૧૦ ॥

હિંદુલપ્રકરણ, દ્યૂતપ્રક્રમ, શ્લોક ૪.

બુગારને ચંત્રથી સાધી શકાતો નથી, તેમજ તંત્ર, મંત્ર અને મંત્રિથી પણ સાધી શકાતો નથી; માટે એવી રીતના બુગારનો ત્યાગ કરવો. જો તેનો ત્યાગ કરવામાં ન આવે તો તે પાંડવોની પેઠે દુઃખદાયી નીવડે છે. ૧૦.

[શિકાર]

શિકારની નિંદા:—

पदे पदे सन्ति मदा रणोत्कटा न तेषु हिसारस एष पूर्यते ।

धिगीदृशं ते नृपते ! कुविक्रमं, कृपाश्रये यः कृपणे पतत्त्रिणि ॥ ૧૧ ॥

નૈવધ, સર્ગ ૧, શ્લોક ૧૩૨.

હંસ કહે છે કે—હે રાજા! રણસંગ્રામને વિષે મહા ઉત્કટ એવા નુશટો ઠેકાણે ઠેકાણે છે, તેમને વિષે તારો

આ હિંસાનો રક્ષ પૂર્ણ થતો નથી, તો આવા તારા ખરાબ પરાક્રમને ધિક્કાર છે, કે જે પરાક્રમ કૃપાના સ્થાનરૂપ અને ગરીબ એવા પક્ષીરૂપ મારે વિષે કરવામાં આવે છે. ૧૧.

શિકારનું કૃળ : નરક:—

પુનઃ પુનઃ પ્રપચ્યેત્, પરમં નરકાવર્તો ।

સતતં સ્થિરાલિપ્તકરેણાસ્વેટકારિણા ॥ ૧૨ ॥

દિગ્દુલપ્રકરણ, આગ્રેટપ્રક્રમ, ફ્લો૦ ૨.

હંમેશા સ્થિરથી લોપાએલ હાથવડે શિકાર કરનારો માણસ પરબવમાં નરકમાં જઈને વારંવાર પકાવાય છે. (અર્થાત્ ત્યાં જઈને તે અત્યંત દુઃખ પામે છે.) ૧.

આસ્વેટકેષુ વિધ્યેરન્, પ્રાણિનઃ પ્રાણિનોઽન્ન ચે ।

નરકે સ્વેડ્યનુવિધ્યેરન્, પરત્રેત્યદાજ્ઞિનઃ ॥ ૧૩ ॥

દિગ્દુલપ્રકરણ, આગ્રેટપ્રક્રમ, ફ્લો૦ ૩.

જે પ્રાણીઓ આ જગતમાં શિકારમાં પ્રાણીઓને વીંધે છે તેઓ પરબવમાં નરકમાં જઈને વીંધાય છે એમ શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુએ કહ્યું છે ૧૩.

શ્વપ્રદારાણિ પશ્ચેવ, દ્રોહો હત્યા તથા મૃતિ ।

માંસાદનં ગુરોર્નિન્દા, તથાઽસ્વેટકપાતકમ્ ॥ ૧૪ ॥

દિગ્દુલપ્રકરણ, આગ્રેટપ્રક્રમ, ફ્લો૦ ૪.

આ જગતમાં નરકે જવાનાં પાંચ દ્વારો કહેલાં છે. દ્રોહ- (પરની ઇર્ષ્યા), હત્યા એટલે લુલોની હિંમ્મા, માંસલોભન, ગુરુની નિંદા તથા શિકારથી થએલું પાપ. ૧૪.

શિકારને નિષેધ:—

રસાતલં યાતુ યદત્ર પૌરુષં,
કુનીતિરેપાઽશ્વરણો હૃદોપવાન્ ।
નિહન્યતે યદ્વલિનાઽતિદુર્વલો

હહા ! મહાકપ્ટમરાજકં જગત્ ॥ ૧૫ ॥

નૈષધ, સર્ગ ૯, શ્લોક ૧૮.

આ જગતમાં શરણરહિત અને અપરાધરહિત એવા અત્યંત દુર્ગંધ પ્રાણીને ગળવાન પુરુષ હશે છે, તે કેવળ અનીતિ છે. એવા મનુષ્યને વિષે જે કંઈ પરાક્રમ હોય તે રસાતળમાં જાઓ, વિનાશ પામો. હહા! મોટા ખેડની વાત છે કે આ જગત રાજરહિત છે. (અનાથ થઈ ગયું છે, કેમકે નિર્દોષ પ્રાણીઓને મારનારાઓને કંઈ શિક્ષતું નથી.) ૧૫.

ધાસ ખાનારને ન હણાય:—

યો દધાતિ તુળં વક્ત્રે, પ્રત્યનીક્ષોઽપિ માનવઃ ।

સોઽવધ્યઃ સતાં લોકે, કયં વધ્યાસ્તૃણાદનાઃ॥ ૧૬ ॥

દ્વિદ્ગુલપ્રકરણ, પૃષ્ઠ ૩, શ્લોક ૧.

જે માણસ શત્રુ છતાં પણ પોતાના મુખમાં તુલુને ધારણ કરે છે તો તે પણ લોકમાં અત્યુચીતને અવધ્ય છે, તો જેઓ નિરંતર તુલુનું જ લક્ષણ કરનારાં છે તેવાં પશુએ કેમ વધ કરવા લાયક હોય? ૧૬.

તમાકુ (૧૨૦)

તમાકુ નિદા:—

સત્યત્રેતાદ્વાપરેષુ, ત્રિયુગેષુ મવેન્ન સા ।

ઈદાર્નો તુ વલૌ જાતા, તમારુર્નામિતઃ સ્વયમ્ ॥ ૧ ॥

જે સત્યયુગમાં, ત્રેતાયુગમાં અને દ્વાપરયુગમાં એ ત્રણેયુગમાં જે ન થઈ તે અત્યારે કલિયુગમાં “ તમાકુ ” ના નામથી, સ્વયં થઈ છે ૧

તમાકુ પીનાર : નીચ:—

સંન્યાસેનાત્ર કિં તસ્ય, વૈરાગ્યેણ ચ કિં પુનઃ ? ।

પીતા યેન તમારુર્વં, શ્વપચાદપિ સોઽધમઃ ॥ ૨ ॥

સ્કન્ધપુરાણ.

જેણે તમાકુ પીધી હોય તેનો સંન્યાસ શું કામનો અને તેનો વૈરાગ્ય પણ શું કામનો ? (કારણ કે) તે ગાણુસ તો ચાંડાળથી પણ અધમ ગણાય છે ૨

બ્રાહ્મણાઃ ક્ષત્રિયા વૈશ્યાઃ, ઋદ્રાશ્ચ મુનિસત્તમાઃ ।

શ્વપચૈઃ સદૃશા જ્ઞેયાસ્તમારુપાનમાત્રતઃ ॥ ૩ ॥

તમાકુનું પાન કરવાથી બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો વૈશ્યો, ઋદ્રો અને ઉત્તમ મુનિઓને ચાંડાળ જેવા સમજવા. ૩

તમાકુથી બધું નકામું:—

તેષાં સન્ધ્યા ઘૃથા જ્ઞાનં, ઘૃથા વૈરાગ્યમેવ ચ ।

ઘૃથા યોગથ વિપ્રેન્દ્ર ! તમામું ચે ઉપાસતે ॥ ૪ ॥

હે વિપ્રેન્દ્ર ! જે પુરુષો તમાકુ વાપરે છે તેમનાં સન્ધ્યા, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને યોગ એ બધું બ્યર્થ છે. ૪.

ગૃહસ્થા નૈવ તે જ્ઞેયા નૈવ તે બ્રહ્મચારિણઃ ।

વાનપ્રસ્થા ન તે જ્ઞેયા યતયો ન ભવન્તિ તે ॥ ૫ ॥

(જે લોકો ધૂમ્રપાન કરે છે) તેઓ ગૃહસ્થ નથી, બ્રહ્મચારીઓ નથી અને વાનપ્રસ્થ તેમજ સાધુ પણ નથી. ૫.

યસ્તુ મૃદ્ધી તમામું ચ, મયં પીત્વા કલૌ યુગે ।

કરોતિ સુકૃતં યદ્યત, તત્સર્વં મસ્મસાદ્ ભવેત્ ॥ ૬ ॥

ભાંગ, તમાકુ અને મધ પીને આ કળિયુગમાં જે પુરુષ જે કંઈ મત્કાર્ય કરે છે, તે બધું ભસ્મ થઈ જાય છે. ૬.

સ્નાતાનિ ચેન તીર્થાનિ, પ્રયાગાદીનિ કોટિશઃ ।

વૃથૈતાનિ ચ સર્વાણિ, મૃદ્ધીપાનાચ નારદ ! ॥ ૭ ॥

સ્કન્ધપુરાણ.

હે નારદ, જેણે પ્રયાગ વગેરે કરોડો—અનેક તીર્થોમાં સ્નાન કર્યું છે તે જો તમાકુ પીએ તો તે બધાં તીર્થો નિરર્થક થાય છે. ૭.

વાનપ્રસ્થેન કિં તસ્ય, સંન્યાસેનાપિ કિં પુનઃ ।

બ્રહ્મચર્યેણ કિં તસ્ય, ગ્રાહસ્થ્યેન ચ કિં પુનઃ ? ॥ ૮

સ્કન્ધપુરા

(જે તમાકુ પીવે છે) તેના વાનપ્રસ્થવડે શું સંન્યાસવડે પણ શું, બ્રહ્મચર્યથી પણ શું અને ગૃહસ્થ-પણથી પણ શું ? (તેનું આ બધું નકામું છે.) ૮.

તમાકુદ્દણ : નરકઃ—

ઉપાસતે તમાસ્તું વૈ, ફલૌ નારદ ! યે નરાઃ ।

ક્ષીણપુण्याઃ પતિષ્યન્તિ, મહારૌચસઞ્જકે ॥ ૯ ॥

સ્કન્ધપુરાણ.

હે નારદ ! (આ) કલિયુગમાં જે તમાકુને સેવન કરે છે તે પુણ્યનો ક્ષય થયેલા માણસો મહારૌચ નામના નરકમાં પડે છે. ૯.

યસ્તમાસ્તું પિવેત્ સોઽપિ, ત્વાશ્રમાન્નિરયે પતેત્ ।

નારદાસ્મિન્ન સન્દેહઃ, સત્યં સત્યં મયોદિતમ્ ॥ ૧૦ ॥

સ્કન્ધપુરાણ.

હે નારદ ! જે માણસ તમાકુ પીવે છે તે પોતાના આશ્રમમાંથી જ નરકમાં પડે છે એમાં શંકા નથી. આ હું સાચેસાચું કહું છું. ૧૦.

તમાસ્તુમૃદ્ધીમધ્યાનિ, યે પિવન્તિ નરાધમાઃ ।

તેષાં હિ નરકે વામો, યાવદિન્દ્રાશ્વતુર્દશ ॥ ૧૧ ॥

જે નરાધમ પુરુષો તમાકુ, બાંગ કે મદ્ય પીવે છે, તેમનો ચૌદ ઇંદ્રની અવધિ પર્યંત (વ્યાંસુધી જગત્ છે ત્યાંસુધી) નરકમાં વાસ થાય છે. ૧૧.

धर्मभ्रष्टा हि ते ज्ञेयास्तमागुपानमात्रतः ।

पतन्ति नरके घोरे, रौरवे नाऽत्र संशयः ॥ १२ ॥

જે લોકો તમાકુનું પાન માત્ર કરે છે તેમને ધર્મથી ભ્રષ્ટ થયેલા વાણુવા જોઇએ. અને તે ઘોર રૌરવ નામના નરકમાં પડે છે તેમાં જરાય સંશય નથી. ૧૨.

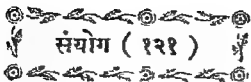
બીડીનો ત્યાગ:—

हानिं करोति वित्तस्य, ग्लानिं चित्तस्य सर्वथा ।

स्वास्थ्यहर्त्री पिशाची या, बीडी सन्त्यज्यतां जनाः ॥ १३ ॥

હો માણસો ! જે પૈસાને બરબાદ કરે છે, મનને મલિન કરે છે, જે તંદુરસ્તીને હરણ કરનાર શક્તી જેવી છે તે બીડીનો ત્યાગ કરો. ૧૩.

संयोगानुं स्वरूपः—

यथा काष्ठं च काष्ठं च, समेयातां मद्बोधौ ।

समेत्य च व्यपेयातां, तद्वद् भूतममागमः ॥ १ ॥

જેમ મહામુદ્રમા લાકડે લાકડા(એક જીવંતને) મળે છે અને મળ્યા પછી જુદાં થઈ જાય છે તેમ (નં.મારમા) પ્રાણીઓનો સમાગમ પણ એવો જ મનજવો.૧

સંયોગ - દુખનું કારણ:—

संयोगमूला जीवेन, प्राप्ता दुःखपरम्परा ।

तस्मात् संयोगमग्न्यं, त्रिभिर्धेन पस्त्यजेत् ॥ २ ॥

तरयामृत, श्लो० २५२.

સયોગના કારણથી જીવે દુ ખની પર પરા પ્રાપ્ત કરી છે, તેથી ત્રિવિધે જોટલે મન, વચન અને કાયાએ કરીને સર્વ સયોગના સંખધનો ત્યાગ કરવો.૨.

વિયોગ (૧૨૨)

વિયોગનું રહસ્ય:—

અવગચ્છતિ મૂઢચેતનઃ, પ્રિયનાશં હૃદિ શલ્યમર્પિતમ્ ।
સ્થિરધીસ્તુ તદેવ મન્યતે, કુઞ્જલદ્વારતયા સમુદ્ધૃતમ્ ॥ ૧ ॥

રઘુવંશ, સર્ગ ૮, દ્વલો ૭ ૮૮.

પ્રિય(જન કે વસ્તુ)નો નાશ થાય ત્યારે મૂઢબુદ્ધિવાળો પુરુષ તેને પોતાના હૃદયમાં શલ્ય ગ્રાહી થયું એમ માને છે. અને સ્થિરબુદ્ધિવાળો પુરુષ તો તે જ પ્રિયના નાશને, કઢ્યાણના દ્વારરૂપ ગણીને, હૃદયમાંથી શલ્ય નીકળી ગયેલું માને છે. ૧.

વિયોગનું દુઃખ:—

આહારો ગરલાયતે પ્રતિદિનં હારોઽપિ ભારાયતે,
ચન્દ્રશ્વળ્ડકરાયતે મૃદ્ગતિર્વાતોઽપિ વજ્રાયતે ।
આત્રાસો વિપિનાયતે મલયજો લેપઃ સ્ફુલિન્નાયતે,
હા હન્ત ! પ્રિયવિપ્રયોગસમયઃ સંહારકાલાયતે ॥ ૨ ॥

મોટા ખેદની વાત છે કે પ્રિયજનના વિયોગનો જે સમય છે, તે સંહારકાળ(પ્રલયકાળ)ના જેવું આચરણ કરે છે, કેમકે તે વિયોગરૂપી-દાહની શાંતિ માટે કરેલો આહાર હમેશાં વિષ જેવો લાગે છે, હાર વગેરે આભૂષણો

ભારભૂત થાય છે, ચંદ્ર સૂર્ય જેવો (ઉગ્ર) લાગે છે, મંદમંદ વાતોવાયું પણ વજ્ર જેવો લાગે છે, મહેલ અરણ્ય જેવો લાગે છે અને ચંદનનો લેપ અગારા જેવો લાગે છે. ૨.

વિયોગવગરનો ધન્ય:—

जयति स पुरुषविशेषो नमोऽस्तु तस्मै त्रिधा त्रिसन्ध्यमपि ।
स्वप्नेऽपि येन दृष्टं, नेष्टवियोगोद्भवं दुःखम् ॥ ૩ ॥

નલચિલાસ, ગદ્ય ૬, શ્લોક ૫.

જેણે સ્વપ્નમાં પણ પ્રિય જનના વિયોગથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ જોયું જ નથી તે ઉત્તમ પુરુષ જય પામે છે, અને તેને જ મન, વચન અને કાયા-એ ત્રણ પ્રકારે ત્રિકાળ નમસ્કાર હો. ૩.

મરણ (૧૨૩)

મરણનું પ્રાથલ્ય:—

किं शक्यं सुमतिमताऽपि तत्र कर्तुं,
यत्रासौ व्यसनमहोदधिः कृतान्तः ।

रात्रौ वा दिनसमयेऽथवाऽसमये,
योऽदृश्यः ग्रहरति तेन को विरोधः ? ॥ १ ॥

જૈનપંચતંત્ર, પૃ૦ ૧૬૮, શ્લોક ૧૭૬.

જ્યાં આં કદના સમુદ્રરૂપ યમરાજ હાજર છે, ત્યાં અત્યંત બુદ્ધિમાન માણસ પણ શું કરી શકે? જે અદૃશ્ય-પણે, રાત્રિને સમયે, દિવસને સમયે અને અસમયે એટલે સંધ્યા સમયે દરેક વખતે પ્રહાર કરી રહ્યો છે તેની સાથે શો વિરોધ કરવો? (તેનો વિરોધ વૃથા છે.) ૧.

श्वःकार्यमद्य कुर्वीत, पूर्वाह्णे चापराद्धिकम् ।

न हि मृत्युः प्रतीक्षेत, कृतं चास्य न वा कृतम् ॥ २ ॥

આદ્યવિધિ, પૃ૦ ૯૯, શ્લોક ૨.

કાલે કરવાનું કાર્ય આજે કરવું નોંધજો. સાંજે કરવાનું સવારમાં કરવું નોંધજો; કારણ કે મૃત્યુ ‘એણે કામ કર્યું છે કે નહિ’ તેની રાહ જોતું નથી. ૨.

आनन्दाय न कस्य मन्मथकथा कस्य प्रिया न प्रिया,

लक्ष्मीः कस्य न वल्लभा मनसि नो कस्याङ्गजः क्रीडति ?!

તામ્બૂલં ન સુલાય કસ્ય ન મતં કસ્યાન્નશીતોદકં ?,
 સર્વાશાસ્ત્રમર્ત્તનૈકપરશુર્મૃત્યુર્ન ચેત્ સ્યાજ્જનોઃ ॥ ૩ ॥

વૈરાગ્યશતક (પદ્માનન્દ), શ્લોક ૨૯

જો માણસને સર્વ આશાઝૂપી વૃક્ષને કાપી નાંખવામાં
 કુહાડા સમાન મૃત્યુ ન હોય તો કામલોગની કથા કોને
 આનંદકારક ન થાય ? કોને શ્રી પદાલી ન લાગે ?
 કોના મનમાં લક્ષ્મી પ્રીતિ ન ઉપજાવે ? કોના મનમાં
 પુત્રકીડા ન કરે ? કોને ' પાન સુખ ન ઉપજાવે ? અને
 અન્ન તથા શીતળ પાણી કોને ઇષ્ટ ન લાગે ? ૩.

સર્વમશી કૃતાન્તોઽયં, સત્યં લોકે નિગદ્યતે ।
 રામદેવાદયો ધીરાઃ, સર્વે ક્યાપ્યન્યથા ગતાઃ ॥ ૪ ॥

વૈરાગ્યશતક (પદ્માનન્દ), શ્લોક ૩૮.

‘ આ યમરાજ સર્વજીવ લક્ષણ કરનાર છે ’ એમ લોકમાં
 જે કહેવાય છે તે સત્ય જ છે. જો એમ ન હોય તો
 રામદેવ-રામચંદ્ર વગેરે ધીર પુરુષો ક્યાં ગયાં ? ૪.

મદ્દો નષ્ટો મારવિથાપિ નષ્ટો

મિશુર્નષ્ટો ભીમસેનોઽપિ નષ્ટઃ ।

મૃકુણ્ડોઽહં ભૂપતિસ્ત્વં ચ રાજન્ !,

મમ્માપદ્ધત્કો કાલચક્રં પ્રવિષ્ટમ્ ॥ ૫ ॥

કુમારિલ ભટ્ટ (મીમાંસક) નાથ પામ્યો છે, (કિશો-
 તનો કતા) ભારવિ કવિ પણ નાથ પામ્યો છે, મિશુ
 (સાંખ્ય) નાથ પામ્યો છે, ભીમસેન પણ નાથ પામ્યો

છે, હે રાજા ! હું ભૂકું અને તમે ભૂપતિ એ બે બાકી
છીએ; પરંતુ ભકારવાળા નામની પંક્તિમાં કાળચક્ર (મરણ)
પેહું છે, તે મૂકશે નહીં. ૫.

મરણનું અવશ્યભાવિપણું:—

वध्यस्य चौरस्य यथा पशोर्वा, सम्प्राप्यमाणस्य पदं वधस्य ।
शनैः शनैरेति मृतिः समीपं, तथाऽखिलस्येति कथं प्रमादः ? ॥६॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૬, પૃ૦ ૬૧, શ્લોક ૬.

ફાંસીની ગળા પામેલ ચોરને અથવા વધ કરવાના
સ્થાનકે લઈ જવાતા પશુને મૃત્યુ ધીમે ધીમે નહક
આવતું ભય છે તેવી જ રીતે સર્વને મૃત્યુ નહક આવતું
ભય છે. ત્યારે પછી પ્રમાદ કેવી રીતે થાય? ૬.

यः कार्यमद्य कुर्वीत, पूर्वाह्निं चापराह्निकम् ।

न हि प्रतीक्षते मृत्युः, कृतमस्य न वा कृतम् ।

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૧૭૪, શ્લોક ૧૫.

આવતી કાલે કરવાનું કામ આજે જ કરી લેવું
જોઈએ, અને બપોર પછી કરવા ધારેલું કાર્ય દિવસના
પહેલા ભાગમાં (સવારમાં) કરી લેવું જોઈએ, કારણ કે
આ પ્રાણીએ કાર્ય કરી લીધું છે કે નહીં એની મૃત્યુ
રાહ જોતું નથી. ૭.

जातमात्रश्च म्रियते, बालभावेऽथ यौवने ।

मध्यमं वा वयः प्राप्य, वार्धके वा ध्रुवा मृतिः ॥ ८ ॥

વિષ્ણુપુરાણ, અંશ ૬, શ્લોક ૫૨.

કોઈ પ્રાણી જન્મ પામે કે તરત જ મરી જાય છે,
કોઈ બાળ્યાવસ્થામાં મરે છે, કોઈ યુવાવસ્થામાં મરે છે,
કોઈ મધ્યમ વયને પામીને મરે છે, અને કોઈ વૃદ્ધાવસ્થામાં
મરે છે; પરંતુ મૃત્યુ હરેકનું અવશ્ય છે જ. ૮

अत्यन्तं क्लृप्तां रसायनविधिं चाक्यं प्रियं जल्पतु,
वार्धेः पारमियर्तु गच्छतु नमो देवाद्रिमारोहतु ।

પાતાલં વિશતુ પ્રસર્પતુ દિશં દેશાન્તરં આગ્યતુ,

न प्राणी तदपि ग्रहर्तुमनसा सन्यज्यते सृष्टुना ॥ ९ ॥

શુભાપિતરત્નસંદ્રાહ, સ્કંદો ૩૦૭.

અત્યંત રસાયનની વિધિ કઠો—એટલે કે રસાયનનું
એવન કઠો, મિથ વચન બોલો, મમુદ્રને સામે કિનારે જાઓ,
આકાશમાં ગતિ કરો, મેરુ પર્વત પર આરોહણ કરો,
પાતાલમાં પેસી જાઓ, દિશામાં ભ્રમણ જાઓ, અને
દેશાંતરમાં ભ્રમણ કરો, તોપણ પ્રાણીને પ્રહાર કરવાની
ઈચ્છાવાળો મૃત્યુ ત્યાગ કરતો નથી—છોડતો નથી ૯

प्रज्ञरज्ञैस्तरुणजरठैर्ब्राह्मणैरन्त्यजातैः,

पौरैर्ग्राम्यैर्नरपतिवरैर्निर्गृहैर्निःस्वकैश्च ।

પ્રાતઃ સાયં નિયમિતતયાઽમ્યર્ચિતો મક્તિમાગદ્

हा हा चाहा हतकलियुगे कर्षति प्राणवित्तम् ॥ १० ॥

વિદ્વાન અને મૂર્ખ, બુદ્ધાન અને વૃદ્ધ, બ્રાહ્મણ અને
ચડાણ, ગામડિયા અને નગરવાસી, તથા ઐક શબ્દજ્ઞો
અને ઘર વિનાના તથા નિર્ધન, આ સર્વ જનો ભક્તિથી
પ્રાતઃકાળ અને સાયંકાળે નિયમિતપણે પૂજા કરે તોપણ

ખેદની વાત છે કે ચમરાજ-મૃત્યુ-આ અધમ કલિયુગને વિષે પ્રાણીઓના પ્રાણરૂપી ધનને ખેંચી લે છે. ૧૦.

રોગેષુ વૈદ્યસ્તમસિ પ્રદીપો, વહ્ન્યાદિ શીતે કુપિતે ક્ષમા ચ ।
મૃત્યું વિના તત્કિલ નાસ્તિ વસ્તુ, કિંચિત્ત્રિલોકપાં યદુવાયશૂન્યમ્
॥ ૧૧ ॥

રોગોને વિષે વૈદ્ય ઉપાય છે-રોગનો ઉપાય વૈદ્ય છે, અંધકારનો ઉપાય દીવો છે, ટાઢ દૂર કરવાનો ઉપાય અગ્નિ વગેરે છે, અને કોપ પામેલાનો ઉપાય ક્ષમા છે, માત્ર એક મૃત્યુ સિવાય આ ત્રણ લોકમાં એવી કોઈ પણ વસ્તુ નથી કે જેનો ઉપાય ન હોય. (સર્વનો ઉપાય છે, માત્ર એક મૃત્યુને દૂર કરવાનો ઉપાય નથી) ૧૧.

મરણનાં કારણ:—

અનુચિતકાર્યારમ્ભઃ, સ્વજનવિરોધો વલીયસા સ્પર્ધા ।
પ્રમદાજનવિશ્વાસો મૃત્યુદ્વારાણિ ચત્વારિ ॥ ૧૨ ॥

હિતોપદેશ, સુહૃદ્મેદઃ, સ્કાં ૧૫૧.

અયોગ્ય કાર્યનો આરભ, સ્વજનની સાથે વિરોધ, ધાળવાનની સ્પર્ધા અને શ્રીજનનો વિશ્વાસ; આ ચાર મૃત્યુનાં દાર છે. ૧૨.

શસ્ત્રાગ્નિજલશ્વાપદવિસૂચિકાઘ્યાધ્યહિવિષાદિભિઃ ।

જર્જરમિદં શરીરમુપક્રમૈર્વૃદ્ધિર્વિઃ (યાતિ) ॥ ૧૩ ॥

શસ્ત્ર, અગ્નિ, જળ, શિકારી પશુ, વિસૂચિકા (અણુ), સ્તવરાદિક ધ્યાધિ, સર્પ અને વિષ (અથવા સર્પનું વિષ)

ઈત્યાદિક ધણા પ્રકારના ઉપક્રમો(ઉપધાતો)વડે આ શરીર છણું થઈને નાશ પામે છે. ૧૩.

અવલોક્યો ન ચાદર્શો મલિનો બુદ્ધિમન્નરઃ ।

ન ચ રાગ્યૌ મહારાજ ! દીર્ઘમાયુરમીષ્મતા(પ્સુમિઃ) ॥૧૪॥

મહાભારત, વિરાટપર્વ, અધ્યાય ૩૨, શ્લો० ૨૮.

હે મહારાજ ! દીર્ઘ આયુષ્યની ઇચ્છાવાળા બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ મલિન અરિસામાં પોતાનું મુખ જોવું નહીં, તથા ગત્રિએ પણ જોવું નહીં. (કારણ કે તેમ કરવાથી મરણ નહક આવે છે.) ૧૪.

પ્રિયજનનું મરણ:—

દ્રવ્યનાશો તથોત્પત્તૌ, યાલને ચ તથા નૃણામ્ ।

મવન્ત્યનેકદુઃખાનિ, તથૈવેવિપત્તિષ્ઠ ॥ ૧૫ ॥

ચિષ્ણુપુરાણ, અધ્યાય ૬, શ્લો० ૫૪.

દ્રવ્યના નાશમાં, તેની ઉત્પત્તિમાં—ઉપાર્જન કરવામાં તથા તેનું રક્ષણ કરવામાં મનુષ્યોને અનેક દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે. તે જ પ્રમાણે પ્રિયજનના મરણને વિષે પણ અનેક દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૫

મરણની આગાહી:—

તિલકં દ્રષ્ટુમાદર્શો મજ્જલાય ચ વીક્સ્યતે ।

દષ્ટે દેહે શિરોહીને, મૃત્યુઃ વચ્ચદશે દિને ॥ ૧૬ ॥

વિષેકવિલાસ, ઉદ્યાસ ૧, શ્લો० ૭૬.

કપાળમાં કરેલા તિલકને જોવા માટે તથા મોગળને

માટે અરિસો જોવાય છે-અરિસામાં પોતાનું મુખ જોવાય છે. તેમાં જો શરીર મસ્તકરહિત જોવામાં આવે તો પંદરમે દિવસે મરણ થાય છે. ૧૬.

સ્નાતસ્ય વિકૃતા છાયા, દન્તઘર્ષઃ પરસ્પરમ્ ।

દેહે ચ શ્વગન્ધથેન્મૃત્યુસ્તદિવસત્રયે ॥ ૧૭ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૨, સ્લોક ૧૦.

સ્નાન કર્યા પછી જો શરીરની છાયા વિકારવાળી-વિકલાળ દેખાય, ઢાંતોનું પરસ્પર ઘર્ષણ-ઘસાણું થાય, અને શરીરને વિષે શબની જેવો દુર્ગંધ આવે, તો ત્રણ દિવસમાં તેનું મરણ થાય છે. ૧૭.

સ્નાતમાત્રસ્ય ચેન્છોપો વક્ષસ્યઙ્ગિઘ્રદ્વયેऽપિ ચ ।

પૃથુ દિને તદા જ્ઞેયં, પશ્ચત્ત્વં નાત્ર સંશયઃ ॥ ૧૮ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૨, સ્લોક ૧૧.

સ્નાન કર્યા પછી તરત જ જો છાતી અને ઘાંતે પગ સુકાઈ જાય, તો છઠ્ઠે દિવસે તેનું મરણ થાય એમ જાણવું, તેમાં સંશય નથી. ૧૮.

કૃષ્ણરક્તામ્બરાં નારીં, કૃષ્ણરક્તાનુલેપિતામ્ ।

અવગૂહતિ યઃ સ્વપ્ને, તસ્ય મૃત્યું સમાદિશેત્ ॥ ૧૯ ॥

રત્નચૂડકથા, સ્લોક ૪૧.

જો પુરુષ સ્વપ્નમાં કાળા અને લાલ રંગના વસ્ત્ર પહેરેલી; તથા કાળા અને લાલ રંગના પદાર્થથી વિલેપન કરાયેલી સ્ત્રીનું આલિંગન કરે તેનું મરણ થાય. ૧૯.

કરાલં વિકટં મુણ્ડં, કૃષ્ણં નગ્નં ચ પિફ્ફલમ્ ।

હસન્તં પદ્યતિ સ્વપ્ને, યસ્તસ્ય મૃતિમાદિશેત્ ॥ ૨૦ ॥

રતનચૂડકથા, શ્લોક ૪૧.

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં બિહામણો, વિકારવાળો, મુંડો, કાળો, નગ્ન, પિંજરો કે હસતો હોય; તેનું મરણ સમજવું. ૨૦.

મરણાનુ વિસ્મરણઃ—

કરિષ્યામિ કરિષ્યામિ, કરિષ્યામીતિ ચિન્તયા ।

મરિષ્યામિ મરિષ્યામિ, મરિષ્યામીતિ વિસ્મૃતમ્ ॥ ૨૧ ॥

હરિદસાગર, પ્રવાહ ૩, શ્લોક ૧૪૬.

હું અમુક કામ કર્યો પછી અમુક કામ કરીશ, કરીશ, કરીશ, એવી ચિંતા (વિચાર) હોવાથી હું મરવાનો છું, મરવાનો છું, મરવાનો છું એ વાત તો વિસ્મૃત થઈ. (સાંસારિક કાર્યમાં મગ્ન હોવાથી પ્રાણી મરવાનું ભૂલી જાય છે.) ૨૧.

જીવતાં છતાં મરેલાંઃ—

દુષ્ટા માર્યા શૃઠં મિત્રં, મૃત્યુચ્ચોત્તરદાયકઃ ।

સર્પર્ષે ચ ગૃહે વાસો મૃત્યુરેવ ન સંશયઃ ॥ ૨૨ ॥

દુષ્ટતાણક્યનોતિ, અષ્ટાધ્ય ૧, શ્લોક ૫.

દુષ્ટ ઓ, શઠતાવાળો (હુએ) મિત્ર, સામું બોલનાર નોકર અને સર્પવાળા ઘરમાં વાસ; આ સર્વથી મૃત્યુ જ યાય છે તેમાં કંઈ સંશય નથી. (એ સર્વે

મૃત્યુનાં સ્થાન છે. તેમનાથી દૂર રહેવું, તેજ કલ્યાણ-કારક છે.) ૨૨.

જીવન્તો મૃતકાઃ પશ્ય, શ્રુયતાં કિલ નારદ ।

દરિદ્રો વ્યાધિતો મૂર્ખઃ, પ્રવાસી નિત્યસેવકઃ ॥ ૨૩ ॥

વિક્રમચરિત્ર, માગ ૨, શ્લોક ૮૯૩.*

હે નારદ ! તમે પ્રાંસજોઃ-દરિદ્ર, રોગી, મૂર્ખ, પ્રવાસી અને નિત્ય સેવકઃ આ પાંચ મનુષ્યો જીવતાં છતાં મરેલા છે, એમ બાણવું. ૨૩.

રોગી ચિરપ્રવાસી પરાન્નમોજી પરાવસથશાયી ।

યજ્ઞીવતિ તન્મરણં, યન્મરણં સોઽસ્ય વિશ્રામઃ ॥ ૨૪ ॥

કવિતાકોમુદી, માગ ૩, પૃષ્ઠ ૪૭૫, શ્લોક ૪.

નિરંતર રોગી, ચિરકાળ સુધી પ્રવાસ કરનાર-કાસ-દીધું કરનાર અથવા પરદેશમાં જ રહેનાર, પારકા અન્નનું લોજન કરનાર અને ધીજના મકાનમાં શયન કરનાર; આવો મનુષ્ય જે જીવે છે તે તેનું મરણ છે, અને તેનું જે મરણ છે તે તેની વિશ્રાંતિ-સુખ છે. ૨૪.

ઉત્તમ મરણઃ—

સચ્ચિતતપોધનાનાં, નિત્યં વ્રતનિયમસંયમસ્તાનામ્ ।

ઉત્સવમૃતં મન્યે, મરણમનપરાધવૃત્તીનામ્ ॥ ૨૫ ॥

વમાસ્વાતિ વાચક.

જેઓએ તપશ્શી ધન એકઠું કર્યું હોય, જેઓ નિરંતર વ્રત, નિયમ અને સંયમને વિષે તત્પર હોય, તથા જેઓની વૃત્તિ-આજીવિકા નિર્દોષ હોય એવા યોગી-

એનું મરણ ઉત્પન્ન છે, એમ હું માનું છું. ૨૫

ધીરેણ કાતરેણાપિ, મર્તવ્યં લલુ દેહિના ।

તન્નિયેત તથા ધીમાન્, ન મિયેત યથા પુનઃ ॥ ૨૬ ॥

ત્રિપાટિ, પર્વ ૧૦, સર્ગ ૧, શ્લોક ૨૫૫.

ધીર કે બીકણ દરેક પ્રાણીને મરવાનું અવશ્ય છે, તેથી બુદ્ધિમાન પુરુષે એવી રીતે મરણ જોઈએ કે જેથી ફરીથી મરવાનું આવે જ નહીં. ૨૬.

મર્તવ્યં કાતરેણાપિ, ધીરેણાપિ ચ મૃત્યુશ્ચ ।

દ્વિધાઽપિ નિયતે મૃત્યૌ, ધીરૈર્માર્તવ્યં મનસ્વિભિઃ ॥ ૨૭ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર ટીકા (માયવિજય), અધ્યયન ૨, પૃષ્ઠ ૬૦.

કાયર મનુષ્યે પણ મરવાનું છે અને ધીર પુરુષે પણ મરવાનું છે. ખન્નેને વિષે મૃત્યુ ત્યારે નિશ્ચયથી જ છે ત્યારે મનસ્વી પુરુષોએ ધીર જ થવું યોગ્ય છે. ૨૭

સ સદા જીવતે લોકે, પવિત્રો યશ્ચરિત્રતઃ ।

વિશિષ્ટગ્રન્થકર્તા ચ, લોકસેવી મૃતાઃ પરે ॥ ૨૮ ॥

મુનિ હિમાંશુવિજય

જે ચારિત્રથી પવિત્ર છે, વિશિષ્ટ અંગેના રચનાર છે તથા જગત્ની નિઃસ્વાર્થ સેવા કરનાર છે તે જગતમાં હ મેશને માટે જીવતા છે, બાકીનાં બધાં મરેલાં છે. ૨૮.

મરણથી બીને ધર્મ કરવો:—

ચન્દ્રાદિત્યપૂરન્દરશક્તિધરશ્રીકેષ્ઠસીર્યાદયો

યે કીર્તિદ્યુતિકાન્તિધીધનવલપ્રસ્થાતપુણ્યોદયાઃ ।

સ્વે સ્વે તેઽપિ કૃતાન્તદન્તકલિતાઃ કાલે વ્રજન્તિ ક્ષયં,
કિં ચાન્યેષુ કથા સુચારુમતયો ધર્મે મર્તિ કુર્વતામ્ ।૨૯।

સુમાપિતરસ્તસન્દોહ. શ્લો ૨૯૨.

આ સંસારમાં અર્થથી અધિક કીર્તિ, ધૃતિ, કાંતિ, બુદ્ધિ, ધન, બળ અને અજ્ઞાત પુણ્યના ઉદયવાળા અંદ્ર, સૂર્ય, દેવેંદ્ર, રાજેંદ્ર, વાસુદેવ અને બાળરામ વગેરે પણ પોતપોતાના સમયે જોટલે આયુષ્યને છેડે યમરાજની હાઠમાં દબાઈને ક્ષય-મૃત્યુ પામ્યા છે, તે પછી બીજા પ્રાણીઓને માટે તે શી વાત કરવી ? તેથી ઉત્તમ બુદ્ધિ-માન પુરુષોએ ધર્મમાં જ મર્તિ કરવી જોઈ છે. ૨૯.

મરણથી કોણ ન બીવે:—

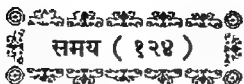
મૃત્યોર્વિમ્યતિ તે વાલા ચે સ્યુઃ સુકૃતવર્જિતાઃ ।

પુણ્યવન્તો નરાઃ સર્વે, મૃત્યું પ્રિયતમાતિથિમ્ ॥ ૩૦ ॥

ઉદ્ગટસાગર, પ્રવાહ ૧, શ્લો ૧૪૫.

જેઓ સુકૃત (પુણ્ય) રહિત હોય છે, તે જ બાળો મૃત્યુથી ભય પામે છે; પરંતુ સર્વે પુણ્યવાન પુરુષો તે મૃત્યુને અત્યંત વહાલા અતિથિરૂપ માને છે. ૩૦.

સમય : સાચો, શિક્ષક:—

શિક્ષક: સર્વલોકાનાં, સમયોઽસ્તિ વલાદપિ ।

તદાજ્ઞામઙ્ગલો લોકઃ, ગિર્યતે હિ પદે પદે ॥ ૧ ॥

મુનિ હિમાંશુવિજય.

સમય (જામનો) એ બધા લોકોને બગપૂરક (અનિચ્છાથી કે અનિચ્છાથી) ઠેકાણે લાવનાર શિક્ષક છે. તેની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર લોક ડગલે ને પગલે માર ખાય છે. ૧.

કયા સમયે શું મેળવવું:—

પ્રથમે નાર્જિતા વિદ્યા, દ્વિતીયે નાર્જિતં ધનમ્ ।

તૃતીયે ન તપસ્તપ્તં, ચતુર્થે કિં કરિષ્યતિ ? ॥ ૨ ॥

મુગ્ધોપચન્દ્રોદય (કાલિદાસ), સ્તોત્ર ૮૨.

જેણે પહેલી ઉમરમાં વિદ્યા ઉપાજન કરેલ નથી, બીજી વયમાં ધન પેદા કર્યું નથી, ત્રીજી અવસ્થામાં તપસ્યા કરી નથી તે છેલ્લી ઉમરમાં શું કરશે ? ૨.

વર્તમાન સમયનો જ વિચાર કરવો:—

મતે શોકો ન કર્તવ્યો મત્રિગ્યે નેવ ચિન્તયેત્ ।

વર્તમાનેન યોગેન, વર્તન્તે હિ વિચક્ષણાઃ ॥ ૩ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, માગ ૨, પૃ૦ ૧૪૧.*

ગયેલી બાળતોનો શોક કરવો નહીં અને આવતી બાળતોનો વિચાર કરવો નહીં, કારણ કે પંડિત પુરુષો વર્તમાન કાળના યોગવડે જ વર્તે છે. ૩.

કોણ કેવી રીતે સમય વીતાવે:—

કાવ્યશાસ્ત્રવિનોદેન, કાલો ગચ્છતિ ધીમતામ્ ।

વ્યસનેન હિ મૂર્ખાણાં, નિદ્રયા કલહેન વા ॥ ૪ ॥

જૈનપદ્યતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૬૭, શ્લોક ૧૭૧*

ખુદ્ધિમાન પુરુષોનો કાળ કાવ્ય અને શાસ્ત્રનો વિનોદ કરવામાં જ ભય છે, અને મૂર્ખા જનોનો કાળ દૂતાદિક વ્યસન, નિદ્રા અને કલહ કરવામાં જ ભય છે. ૪.

સમય ન ઓળખવાનું ફળ:—

ધાવન્ પ્રવેગં પવનસ્ય સમુત્પન્નં, યથા જનો યાતિ પરામયં મુવિ ।
તથૈવ જિહ્વાઃ સમયાત્ પરાદ્મુખો દુઃખં પરાશ્રુતિમકીર્તિમેતિ ચ ।૫।

મુનિ હિમાંશુવિજય.

સુસવાટા કરતો ભેરથી પવન ચાલતો હોય ને તેની સામે ભે મનુષ્ય દોડે તો જેમ પરાભવ પામે છે (ધારેલ વેગથી ગતિ કરી શકતો નથી અથવા પડી ભય છે) તેમ સમયને ઓળખ્યા વગર કોઈ ધીઠો થઈ કાચું કરે તો દુઃખ, પરાભવ અને અપજસને મેળવે છે. ૫.

દેશં કાલં કાર્યં, પરમાત્માનં ચ યો ન જાનાતિ ।

અવિમૃશ્ય યઃ કરોતિ ચ, ન સ ફલમાપ્નોતિ વૈ મૂર્ખઃ ॥ ૬ ॥

પદ્યતન્ત્ર, પૃ૦ ૬૭, શ્લોક ૨૫૮.

જે મનુષ્ય દેશને, કાળને, કાર્યને, અન્યને અને પોતાને
બાણુતો નથી, તથા જે વિચાર્યા વિના કાર્ય કરે છે, તે મૂખ
માણુસ કાળને પામતો નથી. ૬.

સંધ્યા સમયનું સ્વરૂપ—

અર્કેઽર્ધાસ્તમિતે યાત્રન્નવત્રાણિ નમસ્તલે ।

દ્વિત્રાણિ નૈવ વીરુપન્તે, તાવત્સાયં ત્રિદુર્બુવાઃ ॥ ૭ ॥

વિષેઋવિલાસ, ઉલ્લાસ ૪, શ્લોક ૮.

સૂર્ય અડધો અસ્ત થયા પછી જ્યાંસુધી આકાશમાં
બે ત્રણ નક્ષત્રો જોવામાં ન આવે તેટલા સમયને પંડિત
લોકો સાયંકાળના નામથી ઓળખે છે. ૭.

સમય વીત્યે નકામું—

કાલાતીતં તુ યત્ કુર્યાઞ્છદ્ધિં હોમં જપં તથા ।

વ્યર્થીભવતિ તત્ સર્વમમૃતે તુ વિપં યથા ॥ ૮ ॥

સંસ્કારમાલ્કર, પૃષ્ઠ ૩૭.

કાળનું ઉલ્લંઘન કરીને જે શ્રાદ્ધ, હોમ કે જપ કરવામાં
આવે તે સર્વ અમૃતને ત્રિપે વિષની જેમ બ્યર્થ થાય છે. ૮.

નિર્ગળદીપે કિમુ તલદાનં, ચૌરે ગતે વા કિમુ સાવધાનમ્ ? ।

વયોગતે કિં ચનિતાનિલાસઃ, પયોગતે કિં સલુ સેતુબન્ધઃ ? ॥ ૯ ॥

ચારિત્રતરંગિણી (માધ કવિ), શ્લોક ૬૨.

દીવો ખુલાઈ ગયા પછી તેમાં તેલ પૂરવાથી શું ફળ ?

ચોર ગયા પછી સાવધાન થવાનું શું ફળ ? સુવાવસ્થા ગયા

પછી સીના નિલાસનું શું ફળ ? અને પાણી ગયા પછી પાણ

ળાંધવાનું શું ક્ષણ ? (આ સર્વ અવસર વિનાનાં કાર્યો નિષ્ફળ જાય છે.) ૯.

યાવત્ સ્વસ્થમિદં શરીરમરુજં યાવજ્જરા દૂરતો

યાવદ્દેન્દ્રિયશક્તિરપ્રતિહતા યાવત્ક્ષયો નાયુપઃ ॥

આત્મશ્રેયસિ તાવદેવ ત્રિદુષા કાર્યઃ પ્રયત્નો મહાન્,

સન્દોષ્તે ભવને તુ કૃપણનનં પ્રત્યુદયઃ કીદશઃ ? ॥ ૧૦ ॥

ચૈરાગ્યશતક (ભર્તૃહરિ), સ્ત્રોત ૭૧.

જ્યાંસુધી આ શરીર સ્વસ્થ અને નીરાગી છે, જ્યાં સુધી વૃદ્ધાવસ્થા દૂર છે, જ્યાંસુધી ઈન્દ્રિયોની શક્તિ હુણ-
યેલી નથી, અને જ્યાંસુધી આયુષ્યનો ક્ષય થયો નથી. ત્યાં સુધી વિદ્વાન પુરુષે આત્મકલ્યાણને માટે મોટો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ છે, કેમકે ઘરમાં અગ્નિ લાગ્યા પછી દૂધ ખેડવાનો ઉદ્યમ કરવો તે કેવો ?—શું કામનો ? વ્યથા છે. ૧૦

[કલિયુગ]

કલિયુગનો પ્રભાવ:—

ધર્મઃ પર્વગતસ્તપઃ પ્રચલિતં સત્યં ચ દૂરે ગતં,

પૃથ્વી મન્દફલા નરાઃ કષટિનશ્ચિત્તં ચ શાઙ્ઘૈર્જિતમ્ ।

રાજાનોર્ધ્વપરા ન રક્ષણપરાઃ પુત્રાઃ પિતુર્દેષિણઃ,

સાધુઃ સીદતિ દુર્જનઃ પ્રમત્તિ ગ્રાપ્તે કલૌ દુર્ધૃગે ॥ ૧૧ ॥

મહામારત, અન્તિમ પર્વ, અધ્યાય ૮૬, સ્ત્રોત ૮૨ *

દુષ્ટ કલિયુગ ગ્રાપ્ત થયેલો હોવાથી ધર્મ પર્વ દિવસોમાં જ રહી ગયો છે, તથા અત્યંત જતો રહ્યો છે, સત્ય દૂર મથુ છે, પૃથ્વી

અહ્ય ક્ષણવાળી-રસકમ્પરહિત થઈ છે, માણસો કપટી થયા છે, ચિત્ત શઠતાથી છતાયું છે-ચિત્તમાં શઠતા પેસી ગઈ છે, રાજાઓ ધન લેવામાં જ તત્પર થયા છે પણ રક્ષણ કરવામાં તમર નથી, પુત્રો પિતાના ઉપર દ્રેષી થયા છે, સજ્જન પુરુષ સીધાય છે-દુઃખી થાય છે, અને દુર્જન પુરુષ સમર્થ થાય છે. ૧૧.

નિર્વિજા પૃથિવી ગતૌપધિરસા વિપ્રા વિકર્મસ્થિતા

રાજાનોડર્યપરાઃ કુધર્મનિરતા નીચા મહત્ત્વ ગતાઃ ।

• માર્યા મર્ત્યુ વશ્વનૈકહૃદયાઃ પુત્રાઃ પિતુર્દ્રેષિણઃ,

કૃત્યેવં સમુપાગતે કલિયુગે ધન્યઃ સ્થિતિ નો ત્યજેત્ ॥૧૨॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૧, સ્તો ૧૫. (મ. સ.)*

પૃથ્વી ખીજરહિત થઈ, ઔપધિ-ધાન્યાદિક રસરહિત થઈ, બ્રાહ્મણો અકાર્ય કરવામાં પ્રવર્ત્યા, રાજાઓ ધન લેવામાં અને અધર્મમાં આસક્ત થયા, નીચ પુરુષો મોટા-ઇને પામ્યા-ધનિક થયા, સ્ત્રીઓનું હૃદય પતિને છેતરવામાં જ તત્પર થયું, તથા પુત્રો પિતા ઉપર દ્રેષ કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે કલિયુગ પ્રાપ્ત થયો છે, તેમાં કોઈ ધન્ય પુરુષ જ પોતાની સન્માર્ગની સ્થિતિનો ત્યાગ કરતો નથી ૧૨.

સન્તઃ ક્વાપિ ન સન્તિ સન્તિ યદિ વા દુઃસ્તેન જીવન્તિ તે,

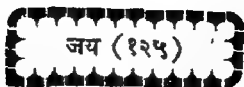
વિદ્વાંસોઽપિ ન સન્તિ સન્તિ યદિ વા માત્સર્યયુક્તાશ્ચ તે ।

રાજાનોઽપિ ન સન્તિ સન્તિ યદિ વા લોભાદ્વનગ્રાહિણો

દાતારોઽપિ ન સન્તિ સન્તિ યદિ વા સેવાનુકૂલાઃ ક્ષિતૌ ॥૧૩॥

આ પૃથ્વી ઉપર ઠેાઠ પણ ઠેકાણે મત્પુરુષો છે જ નહીં, કદાચ તે હોય તો તેઓ દુઃખે કરીને જીવે છે. વિદ્વાન પુરુષો પણ છે નહીં, કદાચ તેઓ હોય તો તેઓ પરસ્પર ઈર્ષ્યાવાળા હોય છે. રાજાઓ પણ છે નહીં, કદાચ હોય તો તેઓ, સ્ત્રીમતી ધનને જ ગ્રહણ કરનારા છે : અને દાતાર જનો પણ નથી, કદાચ હોય તો તેઓ સેવાને અનુદ્રણ છે એટલે તેમની સેવા કરનારને જ તેઓ દાન આપે છે. ૧૩.

જયનાં સાધનો:—

ઉદયમઃ સાહસં ધૈર્યં, ઘલં બુદ્ધિઃ પરાક્રમઃ ।

પહેતે યસ્ય વિદ્યન્તે, તસ્ય દેવોઽપિ શક્નતે ॥ ૧ ॥

ધર્મપ્રકાશ (માઘકવિ), પૃ૦ ૨૦૯.

ઉદયમ, સાહસ, ધૈર્ય, બળ, બુદ્ધિ અને પરાક્રમ : આ છ જેનામાં હોય તેનાથી દેવ પણ શંકા પામે છે—તેને દેવ પણ હતી શકતો નથી. ૧.

શું સાથી હતાય:—

કારુણ્યેન હતા વધવ્યસનિતા સત્યેન દુર્વાચ્ચતા,

સન્તોષેણ પરાર્થચૌર્યપટુતા શીલેન રાગાન્ધતા ।

નૈર્મલ્યેન પરિગ્રહગ્રહિલતા ચૈર્વૈરનેઽપિ સ્ફુટં,

પૃથ્વીતં સક્લાઽપિ તેઃ સુકૃતિર્મિર્મન્યે પવિત્રીકૃતા ॥ ૨ ॥

ચૈરામ્યશતક (પદ્માનન્દ), સ્તો૦ ૨૦.

જે પુરુષોએ સુવાવસ્થાને ત્રિપે પણ સ્ફુટ સીતે હિંસા-
(શિકાર)ના વ્યસનનો દયાવડે નાશ કર્યો છે, સત્ય મતવડે
નિંદાનો ત્યાગ કર્યો છે, મતોપમતવડે પરધનની ચોરીની
કુશળતાનો ત્યાગ કર્યો છે, બ્રહ્મચર્યમતવડે કામાંધપણનો
ત્યાગ કર્યો છે, અને નિર્મલ્યપણવડે (ચાસ્તિવડે) પરિશુદ્ધતા
ધેલાપણનો ત્યાગ કર્યો છે, તેવા પુણ્યશાળી પુરુષોએ આ
સમગ્ર પૃથ્વી પવિત્ર કરી છે એમ હું માનું છું. ૨.

સાથે જય—

ક્રોધાશુગ્રચતુષ્કપાયચણો વ્યામોહહસ્તઃ મસ્તે !,

• રાગદ્વેષનિશાતદીર્વદશનો દુર્માર્મારોદુરઃ ॥

સજ્જ્ઞાનાદ્કુશકૌશલેન સ મહામિધ્યાત્મદુષ્ટદ્વિષો

નીતો વૈન વશં વશોકૃતમિદં તેનેન મિથ્યત્રપમ્ ॥ ૩ ॥

૧ ઘેરાવ્યશતક (વદ્માનન્દ), શ્લોક ૨૫.

ક્રોધાદિક ઉઘ કપાયરૂપ ચાર પગવાળા, મોહરૂપી સૂંઠ વાળા, રાગ-દ્વેષરૂપી બે દાંતવાળા અને વારી ન શકાય એવા કામદેવથી ઉદ્ભવ થયેલા આ મિથ્યાત્મરૂપી દુષ્ટ હાથીને જે કુશળ પુરુષ મરજાનરૂપી અકુશલકે વશ કરે છે તેણે જ આ ત્રણ જગત વશ કર્યું છે એમ જાણવું. ૩

જયનો ઉપાય : પરાક્રમઃ —

સર્વત્ર જુગ્મતે સેનઃ, મરુપા સ્થૌર્યં વયો ન ચ ।

एकध्वन्द्रस्तमोनाशी, मिहपोतो गजान्तकृत् ॥ ૪ ॥

મુનિ દિમાંશુવિજય.

બધે રથજે તેજ-મતાપ જ આકર્ષક-વિજયી નિવડે છે. સખ્યા, જાડાઈ તથા ઉમર વિજયી થતા નથી. અદ્રમા એક હોવા છતાં રાત્રિના ઘોર અધગારનો નાશ કરે છે (તારાઓ અમઝ્ય હોવા છતાં નથી કરતા) સિહનું નહાનું જાન્યુ પણ મોટા શરીરવાળા હાથી ઉપર આક્રમણ કરી તેને મારી શકે છે. ૪.

કીર્તિ (૧૨૬)

કીર્તિની અમરતા—

યાતા યાન્તિ મહીઘ્રજઃ ક્ષિતિમિમાં યાસ્યન્તિ મુક્ત્વાઽપિલાં,
નો યાતા ન ચ યાતિ યાસ્યતિ ન વા કેનાપિ માર્ધ ઘરા ।
યત્કિશ્ચિદ્ ભુવિ તદ્વિનાશિ સકલં કીર્તિઃ પરં સ્થાપિની,
'મત્તૈર્યં વસુધાધિપૈઃ પરકૃતા લોપ્યા ન'સત્કીર્તયઃ ॥ ૧ ॥

ધર્મકર્ત્તપદ્મ, પૃષ્ઠ ૧૫૬, શ્લોક ૫. (દિ. છા) *

આ સમગ્ર પૃથ્વીનો ત્યાગ કરીને ઘણા રાજાઓ ગયા છે, જાય છે અને જવાના પણ છે, પરંતુ આ પૃથ્વી કોઈની સાથે ગઈ નથી, જતી નથી અને જવાની પણ નથી. આ પૃથ્વી પર જે કંઈ છે તે વિનાશી છે, માત્ર એક કીર્તિ જ સ્થિરરહેવાવાળી છે, આ પ્રમાણે જાણીને ગજાઓએ ઘીંજ લોકોએ ગાયેલી પોતાની કીર્તિનો લોપ કરવો નહીં. (પોતાની કીર્તિને જ અમર કરવી.) ૧.

સ્થિરતા (૧૨૭)

સ્થિર વસ્તુનો ત્યાગ ન કરવો:—

વસ્તુનો લોભનીયસ્ય, સન્દિગ્ધલાભધારિણઃ ।

અપ્રાપ્તસ્ય કૃતે પ્રાપ્તં, સિદ્ધલાભં ત્યજેન્ન હિ ॥ ૧ ॥

મુનિ હિમાંશુવિજય.

પ્રારંભમાં સારી જણાતી, લોભાવનારી અને જેનાથી લાભ મળશે કે નહિ તેનો સંદેહ હોય એવી પ્રાપ્ત નહિ થયેલી વસ્તુની ખાતર નિશ્ચિત લાભવાળી પાસે રહેલી (મળેલી) વસ્તુનો ત્યાગ કરવો નહિ એકાંચ. ૧.

સ્થિરતા ત્યાગથી નુકશાન:—

યો ધ્રુવાણિ પરિત્યજ્ય, અધ્રુવં પરિસેવતે ।

ધ્રુવાણિ તસ્ય નશ્યન્તિ, અધ્રુવં નષ્ટમેવ ચ ॥ ૨ ॥

જે (માણસ) નિશ્ચિત(વસ્તુ)નો ત્યાગ કરીને અનિશ્ચિતની સેવા કરે છે તેની નિશ્ચિત વસ્તુનો નાશ થાય છે. અને અનિશ્ચિત તો નાશ પામેલું જ છે. (એટલે કે આ રીતે નિશ્ચિતને મૂકીને અનિશ્ચિતને વળગવામાં બંને ખોવાં પડે છે.) ૨.

પક્ષપાત (૧૨૮)

પક્ષપાતનું પ્રાબલ્ય:—

સુખેન ત્યજ્યતે મોગઃ, સુખેન ત્યજ્યતે ધનમ્ ।

સુખેન ત્યજ્યતે સ્ત્ર્યાદિઃ, પક્ષપાતસ્તુ દુસ્ત્યજઃ ॥ ૧ ॥

મુનિ દિર્માશ્રયિજય

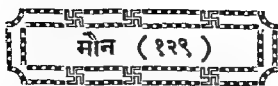
સંસારના લોગો છોડવા સહેલા છે, ધનનો ત્યાગ કરવો સુકર છે, સ્ત્રી પુત્ર ધરખાર વગેરે પદાર્થોને ત્યાગવા પણ સહેલા છે, પણ પક્ષપાત(દષ્ટિરાગ)નો ત્યાગ કરવો તે બહુ જ કઠીન-મુશ્કેલ છે. ૧.

પક્ષપાતથી તુકશાન:—

પક્ષપાતો ભવેદ્ યસ્ય, તસ્ય નાશો ભવેદ્ ધ્રુવં ।

દૃષ્ટં સ્વમકુલેષ્વેવં, તથા ભારત ! મૃમિષુ ॥ ૨ ॥

હે અનુન ! જેનામાં પક્ષપાત હોય છે તેનો નાશ નક્કી થાય છે. (આ વાત) પક્ષીઓના સમૂહમાં જેવામાં આવે છે. તે જ પ્રમાણે પૃથ્વી માટે પણ સમજવી. (જોટલે કે પક્ષીનો પક્ષપાત જોટલે કે પાંખનો નાશ થાય તો તે જેમ પૃથ્વી પર પડે છે તેમ પક્ષપાત કરનાર માનવી પણ નાશ પામે છે) ૨.

मौनपूर्वक करवानां कार्यः—

मृत्रोत्सर्गं मलोत्सर्गं, मैथुनं स्नानभोजने ।

सन्ध्यादिकर्म पूजां च, कुर्याज्जापं च मौनवान् ॥ १ ॥

आश्विधि, पृ० ४६, आत्मा. स.*

पेशाण, भग्याग, मैथुन, स्नान, लोअन, सध्यादिक
क्रिया, पूजा अने जाप आटली क्रियाओ। मौनयुक्त थधने
करवी १

आहारे मैथुने चैन, प्रमत्ते दन्तधारणे ।

स्नाने भोजनकाले च, पट्सु मौनं समाचरेत् ॥ २ ॥

लघुहारितस्मृति, श्लो० ४०.

लोअन करती वणते, मैथुन सेवती वणते, विष्टा डे भूत्रना
त्याग वणते, दातलु करती वणते, स्नान करती वणते अने
लोअनने वणते आ छ कार्य वणते मौन राणवु जेधओ २.

भूर्ध साधे मौनः—

कोलाहले काककुलस्य जाते,

मिराजते कोकिलकृजितं किम् ? ।

परस्परं संवदता खलानां,

मौनं विधेयं सततं सुधीभिः ॥ ३ ॥

કાગડાના સમૂહો જ્યારે મોટો ઢોલાહલ કરતા હોય તે વખતે કોયલનો શબ્દ શી રીતે શોભા પામે ? ન જ શોભે. તેમ જળ પુરુષો પરસ્પર સંવાદ કરતા હોય તે વખતે પંડિત જનોએ નિરંતર મૌન જ કરવું યોગ્ય છે. ૩.

અસ્થાને મૌનઃ—

પરિશ્રમજં જનમન્તરેણ,

મૌનવ્રતં વિશ્રતિ વાગ્મિનોઽપિ ।

વાચંયમાઃ સન્તિ વિના વસન્તં,

પુંસ્કોકિલાઃ પશ્ચમચઞ્ચગોઽપિ ॥ ૪ ॥

બોલવામાં નિપુણ પુરુષો પણ પરિશ્રમને જાણનારા માણસ વિના મૌનવ્રતને જ ધારણ કરે છે, કેમકે પંચમ સ્વરને બોલવામાં નિપુણ એવા કોયલ જાતિનાં પક્ષીઓ પણ વસંત ઋતુ વિના વાણીને નિયમમાં રાખે છે—મૌન જ રહે છે. ૪.

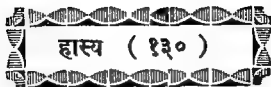
મૌનકળાઃ—

ન ચ પ્રકાશવેદ્ શુદ્ધં, દક્ષઃ સ્વસ્ય પરસ્ય ચ ।

ચૈત્કર્તુ શમ્યતે મૌનમિહામુત્ર ચ તચ્છ્રમમ્ ॥ ૫ ॥

વિવેકવિલાસ, હ્રદાસ ૮, સ્તો ૩૨૧.

ડાઘા માણસે પોતાનું કે પરનું શુદ્ધ પ્રકટ કરવું નહીં. (તે જાણતમાં)જે મૌન ધારણ કરી શકાય તો તે આ ભવ અને પરભવમાં શુભકારક છે. ૫.

કેાણ કેાને હસે:—

મૃત્યુઃ શરીરગોપ્તારં, ઘરા ચ ધનરક્ષકમ્ ।

દુશ્વારિણીવ હસતિ, સ્વપતિ પુત્રવત્સલમ્ ॥ ૧ ॥

શરીરનું રક્ષણ કરનાર મનુષ્યને મૃત્યુ હસે છે, ધનનું રક્ષણ કરનાર મનુષ્યને પ્રધ્વી હસે છે, અને પુત્ર પર પ્રેમ રાખનારા પોતાના પતિને વ્યભિચારિણી સ્ત્રી હસે છે. ૧.

અનુચિત હાસ્ય:—

પ્રસ્તાયેડપિ કુલીનાનાં, હસનં સ્ફુરદોષ્ટકમ્ ।

અટ્ટાહાસોડતિહાસશ્ચ, સર્વથાન્નુચિતઃ પુનઃ ॥ ૨ ॥

વિવેકવિલાસ, હજ્જાસ ૮, શ્લોક ૩૧૬.

કુળવાન પુરુષોનું સમયોચિત હાસ્ય પણ માત્ર સુખ મલકાવવા પૂરતું જ હોય છે, કારણ કે ખડખડાટ હસવું તે અને બહુ હસવું તે દરેક રીતે અયોગ્ય છે. ૨.

હાસ્યથી તુકસાન—

હાસાન્મહાન્તો લઘવો ભવન્તિ, હાસ્યાદ્ધનીકો ચનિતાં ચ મુક્તવાન્ ।
જ્ઞાનં ગતં ક્ષુલ્લવરસ્ય હાસ્યાત્, હાસ્યાત્ સ્વકીયા રિપવો ભવન્તિ ।૩।

હાંસી કરવાથી મોટા પુરુષો લઘુતાને પામે છે, હાંસીથી ધનિકે પોતાની સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો હતો, હાંસીથી શ્રેષ્ઠ સાધુનું જ્ઞાન નષ્ટ થયું હતું અને હાંસીથી મિત્રો શત્રુ થાય છે. ૩.

નિદ્રાની નિંદા:—

નિદ્રા મૂલમનર્થાનાં, નિદ્રા શ્રેયોવિધાતિની ।

નિદ્રા પ્રમાદજનની, નિદ્રા સંસારવર્ધિની ॥ ૧ ॥

નિદ્રા અનર્થનું મૂળ છે, નિદ્રા કટ્યાણનો-મોક્ષનો ધાત કરનારી છે, નિદ્રા પ્રમાદને ઉત્પન્ન કરનારી છે અને નિદ્રા સંસારને વધારનારી છે. ૧.

નિદ્રા ડોને ન આવે:—

પ્રાગ્વાસિકો વ્યાધિયુત્તઃ સરોપો વિદ્યાર્થચિત્તઃ પરદારસક્તઃ ।

યસ્યાસ્તિ વૈરી હિ વિયોગિતોઽપિ, હૃષ્ટી ભ્રમન્તે મનુજા ન નિદ્રામ્ । ૨ ।

જે મનુષ્ય સુસાદ્દરી કરતો હોય, જે વ્યાધિગ્રસ્ત હોય, જે કોપયુક્ત હોય, જેનું ચિત્ત વિદ્યાભ્યાસમાં લીન હોય, જેનું ચિત્ત ધન ઉપાર્જન કરવામાં તત્પર હોય, જે પરસ્ત્રીમાં આસક્ત હોય, જેને માથે વૈરી હોય, તથા જે વિયોગી હોય: આ આઠ પ્રકારના મનુષ્ય નિદ્રાને પામતા નથી. ૨.

નિદ્રા : પરમ સુખ:—

શ્રાન્તાનામલસાનાં ચ, નિદ્રા હિ પરમં સુખમ્ ।

અતઃ પરં સુખં નાસ્તિ, સંસારે ચ જગત્ત્રયે ॥ ૩ ॥

થાકી ગયેલા અને આળસુ મનુષ્યોને જે નિદ્રા છે તે જ મોટું સુખ છે, તેનાથી અધિક સુખ આ ત્રણ જગતમાં અને સંસારમાં કાંઈ પણ નથી. ૩.

ઘટ્ટિ (૧૩૨)

ઘટ્ટિનો મહિમા:—

તાવન્નીતિપરા ધરાધિપતયસ્તાવત્પ્રજાઃ સુસ્થિતા-
સ્તાવન્મિત્રકલત્રપુત્રપિતરસ્તાવન્મુનીનાં તપઃ ।

તાવન્નીતિસુરીતિકીર્તિવિમલાસ્તાવચ્ચ દેવાર્ચનં,

યાવત્ સ પ્રતિવત્સરં જલધરઃ ક્ષોણીતલે વર્ષતિ ॥ ૧ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, ભાગ ૨, પૃ૦ ૬૦. (પ્ર. સ્ત.)

જ્યાંસુધી દરવર્ષે પૃથ્વીતળ ઉપર વરસાદ વરસતો હોય ત્યાંસુધી રાજાઓ નીતિમાં તત્પર રહે છે, ત્યાંસુધી જ પ્રજાઓ સુખી રહે છે, ત્યાંસુધી જ મિત્ર, શ્રી, પુત્ર અને પિતા વગેરે સ્નેહવાળાં હોય છે, ત્યાંસુધી જ મુનિઓ તપ કરે છે, ત્યાંસુધી જ નિર્ભળ નીતિ, રીતિ અને કીર્તિ હોય છે, અને ત્યાંસુધી જ દેવની પૂજા થાય છે. ૧.

ઘટ્ટિનું જ્ઞાન:—

ચિત્રાસ્વાતિવિશાલાસુ, યસ્મિન્ માસે ન વર્ષણમ્ ।

તન્માસે નિર્જલા મેઘા इति गर्गमुनेर्वचः ॥ ૨ ॥

ધિવેકવિલાસ, ઉલ્લાસ ૮, શ્લોક ૫૦.

જે માસમાં ચિત્રા, સ્વાતિ અને વિશાખા નક્ષત્રમાં ઘટ્ટિ ન થાય તે માસમાં વાદળાં જળરહિત હોય છે એમ ગર્ગ મુનિનું વચન છે. ૨.

રેવતીરોહિણીપુપ્યમચોત્તરપુનર્વસુ ।

સેવતે ચૈન્મહીશ્વનુરૂનં તજ્જગદ્મુદૈઃ ॥ ૩ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉહાસ ૮, શ્લોક ૪૨.

રેવતિ, રોહિણી, પુષ્ય, મઘા, ઉત્તરા અને પુનર્વાસુ એ નક્ષત્રોને દિવસે જો મંગળવાર હોય તો જગતમાં વૃદ્ધિ અદ્ય થાય છે. ૩.

અદ્ય, મધ્યમ, અતિવૃદ્ધિનો યોગ:—

કુમ્ભમીનાન્તરેષ્ટમ્યાં, નવમ્યાં દશમીદિને ।

રોહિણી ચેત્તદા વૃદ્ધિરુપા મધ્યાધિકા ક્રમાત્ ॥ ૪ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉહાસ ૮, શ્લોક ૪૩.

કુંભ અને મીન સંક્રાંતિની મધ્યે-વચ્ચે આઠમને દિવસે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો અદ્ય વૃદ્ધિ થાય, નોમને દિવસે રોહિણી હોય તો મધ્યમ વૃદ્ધિ થાય અને દશમને દિવસે રોહિણી હોય તો અધિક વૃદ્ધિ થાય. ૪.

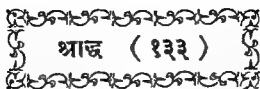
અતિવૃદ્ધિનું જ્ઞાન:—

અશ્લેષાયાં યદા મદ્રે, કર્કે સદ્ક્રમતે રવિઃ ।

તદા ચ પ્રચુરા વૃદ્ધિરિત્યુચે વાઙ્મો મુનિઃ ॥ ૫ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉહાસ ૮, શ્લોક ૫૨.

જ્યારે કર્કશશિમાં સૂર્યની સંક્રાંતિ હોય ત્યારે જો અશ્લેષા નક્ષત્ર હોય તો ઘણી વૃદ્ધિ થાય છે, એમ વાડવ નામના મુનિ કહે છે. ૫.

શ્રાદ્ધની નિરર્થકતા:—

મૃતાનામપિ જન્તૂનાં, યદિ તૃપ્તિર્મવેદિહ ।

નિર્વાણસ્ય પ્રદીપસ્ય, સ્નેહઃ સંવર્ધયેન્નિહિલામ્ ॥ ૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૨, શ્લોક ૪૭ ની ટીકામાં*

મરેલાં માણાપ વગેરે પ્રાણીઓને (તેમના ધાદ્ધ નિમિત્તે હિંસા કરવામાં આવે છે તેનાથી જો) તૃપ્તિ થતી હોય તો દીવો જુઝાયા પછી તેમાં રહેલું તેલ દીવાની શિખાને વધારી શકે. (તેવું તો જીવામાં આવતું નથી, તેથી પિતૃઓની તૃપ્તિ પણ થઈ શકતી નથી.) ૧.

સમસ્યાઓ (૧૩૪)

મેના:—

સદાઽરિમધ્યાઽપિ ન વૈરિયુક્તા, નિતાન્તરક્તાઽપિ સિતૈવ નિત્યમ્ ।
યયોક્તશાદિન્પિ નૈવ દ્વિતી, કા નામ કાન્તેતિ નિવેદયાશુ ॥૧॥

કવિતાકૌમુદી, પૃ૦ ૪૩૯, દ્વિતી ૧૭.

જે સદારિમધ્યા છતાં પણ વૈરીથી યુક્ત નથી, અત્યંત રક્ત છતાં પણ નિત્ય ધોળી છે, કદા-શિખર્યા પ્રભાણે જ બોલનાર છતાં પણ દ્વિતી નથી, તે કંઈ વસ્તુ? હે પ્રિય ! જલદી કહેા. (ઉત્તર-સારિકા-મેના, સારિકા શબ્દમાં મધ્યમ અક્ષર 'રિ' છે, તે રક્ત એટલે રાગી-પ્રેમી છે.) ૧.

આખલો:—

ગોપાલો નૈવ ગોપાલસ્ત્રિશૂલો નૈવ શક્કરઃ ।

ચક્રાણિઃ સ નો વિષ્ણુર્થો જાનાતિ સ પण्डितः ॥ ૨ ॥

કવિતાકૌમુદી, ભાગ ૨, પૃ. ૪૩૬.

જે ગાયનો પાલક છતાં ગોપાળ-કૃષ્ણ અથવા ભરવાડ કે રાજા નથી, જે ત્રિશૂળને ધારણ કરના છતાં શંકર નથી, અને જે ચક્રપાણિ (હાથમાં ચક્ર ધારણ કરનાર) છતાં વિષ્ણુ

---

૧. સદા એટલે નિરંતર અરિ એટલે શત્રુ છે મધ્યમાં જેને અર્ધાન શત્રુ મધ્યે રહેલી, બીજા અર્થમાં સદા-નિરંતર 'રિ'અક્ષર છે મધ્યમાં જેને.

નથી. આ સમસ્યાને જે જાણે તે પંડિત જાણવો. ઉત્તર-આખસો-સાંઠ.

(સાંઠ ગાયનો પાલક એટલે પતિ છે. તેને જે વખતે આંકે છે તે વખત તેના પુંછડા પાસે માથે ત્રિશૂળ ઠાકે છે, તથા કોઈ દેશમાં તેના હાથ એટલે આગળના પગને માથે ગોળ ચક્ર પણ આંકતી વખત કરવામાં આવે છે.) ૨.

चक्री त्रिशूली न हरो न विष्णुर्महाबलिष्ठो न च भीमसेनः ।
रुच्छन्दचारी नृवर्तिर्न योगी, सीतावियोगी न च रामचन्द्रः ॥३॥

કવિતાકૌમુદી, ભાગ ૩, પૃ૦ ૪૩૨.

જે ચક્ર તથા ત્રિશૂળને ધારણ કરનાર છતાં વિષ્ણુ નથી અને મહાદેવ પણ નથી, મહાબળવાન છતાં જે ભીમસેન નથી, રુચ્છન્દપણે વિચરવા છતાં જે રામ કે યોગી નથી, અને સીતાનો વિયોગી છતાં જે રામચંદ્ર નથી. ઉત્તર-સાંઠ.

(સાંઠને આંકતી વખતે ચક્ર અને ત્રિશૂળના આકાર કરવામાં આવે છે, તે બળવાન પણ હોય છે, ઇચ્છા પ્રમાણે ફરે છે કેમકે તેનો કોઈ ધણી હોતો નથી, તથા સીતા એટલે હળથી ખેતરમાં પાકેલા લીસોટા તેનો તે વિયોગી છે એટલે કે તેની ખાંધ પર ધુસરી વગેરે કાંઈ પણ મૂકવામાં આવતું નથી.) ૩.

भाङङः—

सर्वस्वापहरो न तस्कलगणो रक्षो न रक्ताशनः,
सर्पो नैव विलेशयोऽखिरुनिशाचारी न भूतोऽपि च ।

અન્તર્ધાનપટુર્ન સિદ્ધપુરુષો નાપ્યાશુગો માસ્તઃ,
તીક્ષ્ણાસ્યો ન ચ સાયકસ્તમિદ્યે જાનન્તિ તે પણિટતાઃ ॥ ૪ ॥

સ્વતરન્નિજો, શ્લોક ૧૦૭.

જે સર્વસ્વનું હરણ કરનાર છતાં ચોરનો સમૂહ નથી,
લોહીનું લક્ષણ-ધાન કરનાર છતાં સક્ષસ નથી, ગિહ(છિદ્ર)ને
વિષે રહેનાર છતાં સર્પ નથી, આખી રાત્રિ કરનાર છતાં
ભૂત નથી, અદૃશ્ય થવામાં નિપુણ છતાં સિદ્ધપુરુષ નથી,
શીઘ્ર ગતિ કરનાર છતાં વાયુ નથી, તથા તીક્ષ્ણ મુખ-
વાળો છતાં બાણ નથી, આને જે જાણે તે પંડિત છે.
(ઉત્તર-માકક-મત્કુણ). ૪.

મૃગ, સિંહ અને નાસભાગઃ—

કસ્તૂરી જાયતે કસ્માત્, કો હન્તિ કરિણાં કુલમ્ ? ।
કિં કુર્યાત્ કાતરો યુદ્ધે, મૃગાત્ સિંહઃ પલાયનમ્ ॥ ૫ ॥

માઘકાવ્ય, સર્ગ ૧૬, શ્લોક ૫૮.

કસ્તૂરી શેઠાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? મૃગથી-હરણની
નાભિથી. હાથીના સમૂહને કોણ હણે છે ? સિંહ. કાચર પુરુષ
યુદ્ધમાં શું કરે ? પલાયન-નાશી જવાનું કરે. ૫.

નાળિયેરઃ—

વૃક્ષાગ્રવાસી ન ચ પક્ષિરાજસ્ત્રિનેત્રધારી ન ચ શૂલપાણિઃ ।
ત્વગ્વસ્ત્રધારી ન ચ સિદ્ધયોગી, જલં ચ વિમ્રજ્ઞ ઘટો ન મેઘઃ ॥ ૬ ॥

કવિતાકૌમુદી, ભાગ ૨, પૃ. ૪૩૭, શ્લોક ૭.

વૃક્ષના અગ્ર ભાગમાં રહ્યા છતાં પક્ષીરાજ નથી, નથુ

નેત્રને ધારણ કરે છે છતાં મહાદેવ નથી, છાલનાં વસ્ત્ર ધારણ કરે છે છતાં સિદ્ધયોગી નથી, અને જળને ધારણ કરે છે છતાં ઘડો કે મેઘ નથી. (ઉત્તર-નાગિયેર.) ૬.

આંખો:—

वृक्षाग्रवासी न च पक्षिजातिस्त्रुणं च दय्या न च राजयोगी ।
सुवर्णकायो न च हेमधातुः, पुंसश्च नाम्ना न च राजपुत्रः ॥७॥

જે વૃક્ષના અગ્રભાગે રહે છે છતાં પક્ષીની જાતિ નથી, તૃણની શય્યામાં સૂવે છે છતાં યોગીરાજ નથી, સુવર્ણ જેવી કાયા છે છતાં સુવર્ણની ધાતુ-સોતું નથી, પુંસના નામવાળો છે છતાં રાજપુત્ર નથી. (ઉત્તર-આંખો-કેરી, તેને પકવતી વખતે ઘાસમાં રાખવામાં આવે છે, પુંસ એટલે શિક્ષા કરનાર છતાં રાજપુત્ર નથી, ખીજા અર્થમાં તેનું પુંસ એટલે પુલ્લિંગ-નરજાતિનું નામ છે.) ૭

નયન:—

य एवादिः स एवान्तं, मध्ये भवति मध्यमः ।

य एतन्नामिजानीयात्, तृणमात्रं न वेत्ति सः ॥ ८ ॥

માઘકાવ્ય, સર્ગ ૧૬, શ્લોક ૬૩. :

જે અક્ષર પહેલો છે, તે જ છેલ્લો પણ છે, અને મધ્યમાં મધ્યમ (ય) અક્ષર છે, આવા ત્રણ અક્ષરના નામને જે જાણુતો ન હોય, તે તૃણ માત્રને પણ જાણુતો નથી. (ઉત્તર-નયન એટલે નેત્ર). ૮. .

છાશી:—

વનેજા શશિકુન્દામા, તાપહારી જગત્પ્રિયા ।

વર્ધસે વનમદ્ધેન, ન તાપી યમુનાઽપિ ચ ॥ ૯ ॥

જે વન(ધર)ને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે, અંદ્ર અને કુંદના
 મુખ્ય જેવી ઉત્તમવેળ અને નિર્મળ હોય છે, તાપને હરણ
 કરનારી છે, જગતને પ્રિય છે, તથા વન(જળ)ના સંગવડે
 વૃદ્ધિ પામે છે છતાં તાપી કે યમુના નદી નથી તે કહેણ ?
 (ઉત્તર-છાશી). ૯.

કલ્પમ:—

કૃષ્ણમુણી ન માર્જારી, દ્વિજિહ્વા ન ચ સર્પિણી ।

પદ્મમર્તા ન પાન્ચાલી, યો જાનાતિ સ પण्डितः ॥ ૧૦ ॥

શ્રીચરણકાવ્ય (વિલ્લખમદ્ગલ) સર્ગ ૮, શ્લોક ૨૦.

જે કાળા મુખવાળી છતાં જિહ્વાડી નથી, બે જુલ છતાં
 સર્પિણી નથી, અને પાંચલતોર છતાં દ્રોણી નથી, આ
 વસ્તુને જે બાણે તે પડિત છે.

(ઉત્તર-લેખણ. તેણે મુખ શાહીવાળું હોવાથી કાળું છે,
 તે ચીરહી હોવાથી તેને બે જુલ છે, અને હાથના પાંચે
 આંગળા તેના પતિ છે.) ૧૦

કાગળ:—

અપદો દૂરગામી ચ, સાક્ષરો ન ચ પण्डितः ।

અમુલ: સ્ફુટવક્તા ચ, યો જાનાતિ સ પण्डितः ॥ ૧૧ ॥

કવિતાકૌમુદી, માગ ૩, શ્લોક ૧.

જે પગ નહીં છતાં ફર જાય છે, જે સાક્ષર (અક્ષર સહિત) છતાં પંડિત નથી, તથા જે મુખરહિત છતાં સ્પષ્ટ વક્તા છે, આને જે જાણે તે પંડિત છે. (ઉત્તર-લેખ-કાગળ).

સિંદૂર, વિધવા અને કપાળ—

किं भूषणं सुन्दरसुन्दरीणां, किं दूषणं पान्थजनस्य नित्यम् ? ।

कस्मिन् विधात्रा लिखितं जनानां, सिंदूरविन्दुर्विधवाललाटे ॥ १२ ॥

મવિખ્યત્પુરાણ, સ્કન્ધ ૪, અધ્યાય ૧૬.

સુંદર સ્ત્રીઓનું ભૂષણ શું છે ? સીંદૂરનો ચાંડલો.
સુસાક્ષરનું દૂષણ શું છે ? વિધવા. મનુષ્યોના કયા અંગને
વિધે વિધાતાએ લેખ લખ્યા છે ? લલાટને-કપાળને વિધે. ૧૨.

करोति शोमामलके स्त्रियाः को

दृश्या न कान्ता विधिना च कोक्ता ? ।

अङ्गे तु कस्मिन् दहनः पुरारेः,

सिन्दूरविन्दुर्विधवाललाटे ॥ १३ ॥

મૃત્તિહપુરાણ (વ્યાસમુનિ), અધ્યાય ૧૧, શ્લોક ૭૬.

સ્ત્રીના કપાળમાં કાણુ શોભા કરે છે ? સીંદૂરનો
ચાંડલો. વિધાતાએ કઈ સ્ત્રી જોવાનો નિષેધ કર્યો છે ? વિધવા.
મહાદેવના કયા અંગને વિધે અગ્નિ છે ? કપાળમાં. ૧૩.

જોડા:—

दन्तैर्हीनः शिलामक्षी, निर्जीवो बहुभाषकः ।

गुणस्यूतिसमृद्धोऽपि, परपादेन गच्छति ॥ १४ ॥

કવિતાકૌમુદી, પૃ૦ ૪૩૮, શ્લોક ૧૧.

દાંતરહિત છતાં પર્યથર ખાય છે, જીવરહિત છતાં ઘણું ખાલે છે, અને ગુણના સમૂહથી સમૃદ્ધિવાળો છતાં પણ ખીલના પગપડે ચાલે છે. (ઉત્તર-ઉપાન-એડો, તેને દાંત નહીં છતાં કાંકરીઓ તેમાં ભરાય છે, ચમચમ ખાલે છે, અને ઢોરાની શીવણીથી યુક્ત છે, તથા મનુષ્ય તેને પગમાં પહેરીને ચાલે છે.) ૧૪.

નોંધા—

વને જાતા વનં ત્યક્ત્વા, વને તિષ્ઠતિ નિત્યશઃ ।

। पण्यस्त्री न तु सा वेद्या, यो जानाति स पण्डितः ॥ १५ ॥

કવિતાકૌમુદી, માગ ૩, શ્લોક ૨

જે વનમાં ઉત્પન્ન થઈ છે, વનને તજીને નિરંતર 'વન'માં રહે છે, તથા જે પર્યથરી છતાં વેદ્યા નથી. આને જે જાણે તે પાંડિત છે. (ઉત્તર-નોંધા એટલે વહાણ, તે નોંધા વનમાં એટલે અરણ્યના લાકડાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે અરણ્યને તજીને નિત્ય વનમાં એટલે જળમાં રહે છે, તે નોંધા-રૂપી સ્ત્રી વેદ્યાથી મળે છે પણ તે વેદ્યા નથી.) ૧૫.

અંગરખુઃ—

अस्थि नास्ति शिरो नास्ति, बाहुरस्ति निरङ्गुलिः ।

नास्ति पादद्वयं गाढमङ्गमालिङ्गति स्वयम् ॥ १६ ॥

કવિતાકૌમુદી, માગ ૩, શ્લોક ૧

હાડકાં નથી, મસ્તક નથી, હાથ છે પણ આંગળીઓ
હી, તથા બે પગ પણ નથી, છતાં પોતે પુરુષના શરીરને
ગાઢ અલિંગન કરે છે. (ઉત્તર-અંગરખુઃ) ૧૬.

કુંભારનો દોરો:—

વને વસતિ કો વીરો યોઽસ્થિમાંસવિવર્જિતઃ ।

અસિવત્ કુરુતે કાર્યં, કાર્યં કૃત્વા વને ગતઃ ॥ ૧૭ ॥

કવિતાકૌમુદી, भाग ३, श्लोक १४.

‘વન’ને વિષે એવો કયો વીર રહે છે ? કે જે હાડકાં અને માંસ રહિત છે, તરવાર જેવું કાર્ય કરે છે, અને કાર્ય કરીને પાછો ‘વન’માં જાય છે. (ઉત્તર-કુંભારનો દોરો. તેને વનમાં એટલે પાણીમાં રાખવામાં આવે છે, માટીના વાસણ વગેરે કરતી વખતે તે માટીના પીંડને કાપવાના કામમાં આવે છે, તેથી તે ખડ્ગ જેવું કાપવાનું કાર્ય કરીને પાછો વનમાં એટલે પાણીમાં જાય છે.) ૧૭.

કુંભારનું ચક્ર:—

पर्वताग्रे स्थो याति, भूर्भो तिष्ठति सारथिः ।

चलते वायुवेगेन, पदमेकं न गच्छति ॥ ૧૮ ॥

माघकाव्य, सर्ग १६, श्लोक ५१.

પર્વતના અગ્રભાગ પર રથ ચાલે છે, અને તેનો સારથિ પૃથ્વી પર રહે છે, તે રથ વાયુવેગની જેમ શીઘ્ર ચાલે છે, પરંતુ એક પગલું માત્ર પણ આગળ જતો નથી. (ઉત્તર કુંભારનું ચક્ર, તે પર્વતના આકારવાળા પીંડ ઉપર મૂકવામાં આવે છે, તેનો સારથિ કુંભાર પૃથ્વી પર જ બેઠો હોય છે, તે ઝડપથી ફર્યો કરે છે, પણ તે સ્થાનથી જરા પણ આધું જતું નથી.) ૧૮.

પ્રકીર્ણક શ્લોકો (૧૩૫)

[જે શ્લોકોમાં કોઈ પણ એક વિષયનું પ્રતિપાદન નથી મળતું, પરંતુ અનેક બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે તે શ્લોકોને આ વિભાગમાં મૂક્યા છે]

કરણીય વસ્તુ—

સમ્પત્તી નિયમઃ શક્તૌ, સદ્વનં યૌવને વ્રતમ્ ।

દારિદ્ર્યે દાનમત્યલ્પમપિ લામાય મૃયસે ॥ ૧ ॥

પ્રવચ્ચચિન્તામણિ, પૃ૦ ૧૪૧, શ્લોક ૧

સ પત્તિમા નિયમ, શક્તિમા ક્ષમા, જુવાનીમા વ્રત અને નિર્ધન અવસ્થામા દાન એ બધું થોડું પણ ધણો લાભ કરે છે ૧-

સ્નાનં પૂર્વમુત્તીમૃય, વ્રતીચ્ચાં દન્તધાનમ્ ।

ઉદીચ્ચાં શ્વેતગાસાંસિ, પૂજા પૂર્વોત્તરામુત્તી ॥ ૨ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉત્તાસ ૧, શ્લોક ૧૮૦

સ્નાન અને દાંતધુ પૂર્વે દિશા તરફ કરવું જોઈએ, શ્વેત વસ્ત્રો ઉત્તર દિશામાં પહેરવા જોઈએ અને પૂજા પૂર્વે તથા ઉત્તર દિશામાં કરવી જોઈએ ૨.

દાનં નિજાદત્તં વાચઃ, કીર્તિધર્મો તથાઽઽયુષઃ ।

પરોપકરણં કાયાદસારાત્ સારમુદ્ધરેત્ ॥ ૩ ॥

પ્રવચ્ચચિન્તામણિ પૃ૦ ૭૦, શ્લોક ૧.

ધનથી દાન, વાણીથી સત્ય, આયુષ્યથી કીર્તિ અને ધર્મ

તથા શરીરથી પરોપકાર, એમ અસાર વસ્તુથી સાર ખેંચવો જોઈએ. ૩.

પરસ્ય પીડાપરિવર્જનાત તે, ત્રિધા ત્રિયોગ્યપ્યમલા સદાઽસ્તુ ।
સામ્યૈકલીનં ગતદુર્વિકલ્પં, મનોવચચ્રાપ્યનઘપ્રવૃત્તિ ॥ ૪ ॥

અધ્યાત્મકલ્પશુભ, અધિકાર ૫, શ્લો ૭.

બીજા જીવોને ત્રણે પ્રકારે પીડા ન કરવાથી તારાં મન, વચન, કાયાનાં યોગોની ત્રિપુટી, નિર્મળ થાય, મન માત્ર સમતામાં જ હીન થઈ જાય, વળી તે તેના દુર્વિકલ્પો તણ કે અને વચન પણ નિરવધ વ્યાપારમાં જ પ્રવૃત્ત થતું રહે. ૪.

અજરામરવત્પ્રાજ્ઞો વિદ્યામયં ચ ચિન્તયેત ।

મૃતીત ઇવ કેશોપુ, મૃત્યુના ધર્મમાચરેત ॥ ૫ ॥

હિતોપદેશ, પ્રસ્તાવના, શ્લો ૩.

પોતાને અજર-અમર સમજી વિદ્યા અને ધનની ચિંતા કરવી, અને મૃત્યુએ ચોટી પકડેલ છે-માથા ઉપર મૃત્યુ સવાર થયેલ છે-એમ જાણી ધર્મનું આચરણ કરવું. ૫.

દૃષ્ટિપૂતં ન્યસેત શાદં, વસ્ત્રપૂતં પિવેજ્જલમ્ ।

સત્યપૂતં વદેદ્વાક્યં, મનઃપૂતં સમાચરેત ॥ ૬ ॥

આહિક, શ્લો ૩૩.

દૃષ્ટિથી પવિત્ર-જોયેલા સ્થાનમાં પગ મૂકવો-ચાલવું, વસ્ત્રથી પવિત્ર-જગેલું જળ પીવું, મત્યથી પવિત્ર વચન જોલવું, અને મનવડે પવિત્ર એવું કાર્ય કરવું-મનથી સારી રીતે વિચારીને કાર્ય કરવું. ૬.

આર્ત્તા દેવાન્નમસ્યન્તિ, તપઃ કુર્વન્તિ રોગિણઃ ।

નિર્ધના ત્રિનયં યાન્તિ, ક્ષીણદેહાસ્તુ શીલતામ્ ॥ ૭ ॥

મનુસ્મૃતિ, અધ્યાય ૩, શ્લોક ૭.

હુઃખી માણસો દેવાને નમસ્કાર કરે છે, રોગી માણસો તપ કરે છે, નિર્ધન માણસો વિનય કરે છે, અને ક્ષીણ શરીરવાળા શીલ પાળે છે. (આ સર્વ આ ભવના સ્વાથ માટે કરાતા હોવાથી નિષ્કળ છે.) ૭.

અકરણીય વસ્તુઃ—

ન પાણિમ્યામુમામ્પ્યાં તુ, કણ્ઠયેજ્ઞાતુ વૈ શિરઃ ।

ન ચામીક્ષ્ણં શિરઃસ્નાનં, કાર્યં નિષ્કારણં નરૈઃ ॥ ૮ ॥

મહાભારત, વિરાટ પર્વ, અં ૧૯, શ્લોક ૨૫.

માણસોએ કદાપિ બને હાથવડે માથું અથવા બાજુ નહીં, તથા વારંવાર કારણ વિના મસ્તક સ્પર્શિત સ્નાન કરવું નહીં. ૮.

નોર્ચેર્હસેત્ સશબ્દં ચ, ન મુશ્ચેત્ પવનં વુષઃ ।

ન લાન્ન રદનૈશ્છિન્ધાત્, પાદં પાદેન નાક્રમેત્ ॥ ૯ ॥

મહાભારત, જાન્તિપર્વ, અં ૧૯, શ્લોક ૩૦.

કાદ્યા માણસે જીએથી હસવું નહીં—અટ્ટહાસ્ય કરવું નહીં, શબ્દ સહિત-ખીબ સાંભળે તેમ અધોવાયુ મૂકવો નહીં, દાંતવડે નખ છેદવા નહીં, તથા એક પગવડે બીજે પગ ઘસવો નહીં. ૯.

ન દુષ્ટયાનમારોહેત્, કૂલચ્છાયાં ન સંશ્રયેત્ ।

નાવગાહેજ્જલૌઘસ્ય, વેગમગ્રેસરો નરઃ ॥ ૧૦ ॥

મહામારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૩૩, શ્લો૦ ૭૩.

દુષ્ટ અશ્વાદિક અથવા દોષવાળા રથાદિક વાહન ઉપર ચડવું નહીં, નદી કુવા વગેરેના કાંઠાની છાયામાં બેસવું નહીં, આવુણે પાણીના પૂરના વેગમાં અગ્રેસર થઇને ચાલવું નહીં. ૧૦.

વાક્ષ્યાણિપાદચાપલ્યં, વર્જયેચ્ચાતિમોજનમ્ ।

શ્ય્યાદીપાધમસ્તમ્મચ્છાયાં દૂરેણ સન્ત્યજેત્ ॥ ૧૧ ॥

મહામારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૬૭, શ્લો૦ ૩૪.

વાણીની, હાથની અને પગની અપજતાનો ત્યાગ કરવો, અતિ લોજનનો ત્યાગ કરવો, અને શય્યાની, દીવાની અધમનીઅ પુરુષની તથા ધાંબલાની છાયાને દૂરથી વળવી. ૧૧.

પ્રદીપ્તં ઘેશ્મ ન વિશેન્નારોહેચ્છિલ્લરં ગિરેઃ ।

નાસંવૃત્તમુલ્લો જૃમ્મેત્, શ્વાસકાસૌ ચ વર્જયેત્ ॥ ૧૨ ॥

મહામારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૧૯, શ્લો૦ ૨૯.

બળતા ઘરમાં પ્રવેશ કરવો નહીં, પર્વતના શિખર ઉપર ચડવું નહીં, મુખ ઢાંક્યા વિના બગાસું ખાવું નહીં, તેમજ મુખ ઢાંક્યા વિના-ઉઘાડે મુખે શ્વાસોશ્વાસ અને ખાંસી-ઉધરસ પણ વળવાં. ૧૨.

કિશ્ચિત્પરસ્વં ન હરેન્નાલ્પમપ્યપ્રિયં વદેત્ ।

પ્રિયં ચ નાનૃતં વ્રૂયાન્નાન્યદોપાનુદીરયેત્ ॥ ૧૩ ॥

મહામારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૩૩, શ્લો૦ ૭૫.

ખીજનું કાંઈ પણ ધન હરણ કરવું નહીં, થોડું પણ અગ્રિય વચન બોલવું નહીં, ગ્રિય છતાં પણ અસત્ય વચન બોલવું નહીં, તથા ખીજના દોષ કહેવા નહીં. ૧૩.

કેશગ્રહાન્ પ્રહારાંશ્ચ, શિરસ્યેતાનિ વર્જयेत् ।

નાન્યત્ર પુત્રશિષ્યામ્યાં, શિક્ષાર્થં તાઢનં સ્મૃતમ્ ॥ ૧૪ ॥

મહામારત, જ્ઞાન્તિપર્વ, અ૦ ૧૨, શ્લો૦ ૧૦૩.

મસ્તકના કેશ પકડવા નહીં, તથા મસ્તક ઉપર પ્રહાર દેવા નહીં, પુત્ર અને શિષ્યને શિક્ષાને માટે તાઢન કરવું, તે સિવાય તાઢન કરવું નહિ, એમ કહ્યું છે. ૧૪.

ન નાસિકાં વિકુળ્ણીયાત, સ્વયં નોપાનહો હરેત્ ।

શિરસા ન હરેદ્ધારં, ન પ્રધાવેત્ પ્રરર્પતિ ॥ ૧૫ ॥

મહામારત, જ્ઞાન્તિપર્વ, અ૦ ૧૦, શ્લો૦ ૯.

નાસિકાને વાંકી કરવી નહીં, પોતે જોડા ઉપાડવા નહીં, મસ્તક પર ભાર વહેવો નહીં, અને વરસાદ વરસે ત્યારે ઢોડવું નહીં. ૧૫.

સ્વપ્તવ્યં નૈવ નગ્રેન, ન ચોચ્છિદ્રશ્ચ સંવસેત્ ।

ઉચ્છિદ્રો ન સ્પૃશેચ્છીર્પં, સર્વપ્રાણાસ્તદાશ્રયાઃ ॥ ૧૬ ॥

મહામારત, જ્ઞાન્તિપર્વ, અ૦ ૧૫, શ્લો૦ ૧૬.

નગ્રપણે સૂવું નહીં, અપવિત્ર હોય તો વસ્ત્ર પહેરવાં નહીં અથવા અપવિત્ર રહેવું નહીં, તથા અપવિત્રપણે મસ્તકનો સ્પર્શ કરવો નહીં, કેમકે સર્વ પ્રાણો મસ્તકને જ આશ્રીને રહ્યા છે. ૧૬.

ન ચાસીતાસને મિત્રે, મિત્રકાંસ્યં ચ વર્જયેત્ ।

ન મુક્તકેશૈર્ભોક્તવ્યમનયઃ સ્નાનમાચરેત્ ॥ ૧૭ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૧૧, શ્લો૦ ૩૨.

ભાંગેલા આસન ઉપર બેસવું નહીં, ભાંગેલા કાંસાનો-
પાત્રનો ત્યાગ કરવો, છટા કેશ મૂંછીને લોબન કરવું નહીં,
અને નગ્ન થઇને સ્નાન કરવું નહીં. ૧૭.

ગ્રીષ્મે વર્ષાસુ ચ ચ્છગ્રી, દણ્ડી રાત્રૌ વનેષુ ચ ।

ઉપાનદ્રવ્યમાલ્યં ચ, ધૃતમન્યૈર્ન ધારયેત્ ॥ ૧૮ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૧, શ્લો૦ ૨૮.

ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં પાસે છત્ર રાખવું, રાત્રિ
સમયે અને વનને વિષે હાથમાં લાકડી રાખવી, તથા
બીજાએ ધારણ કરેલાં-વાપરેલાં બેડા, વસ્ત્ર અને ફૂલ (તથા
ફૂલની માળા) ધારણ કરવાં નહીં. ૧૮.

અકૃત્વા પરસન્તાપમગત્વા ચલુ(લ) નમ્રતામ્ ।

અનુત્સૃજ્ય સર્તાં માર્ગં, યત્સ્વલ્પમપિ તદ્વહુ ॥ ૧૯ ॥

દ્વાસદેશ.

અન્ય પ્રાણીને સંતાપ નહીં કરીને, ખળ પુરુષોને નમ-
સ્કાર નહીં કરીને એટલે ખળ પુરુષો પાસે દીનતા નહીં
કરીને તથા સત્પુરુષના માર્ગને નહીં છોડીને જે કાંઈ અલ્પ
સુકૃત કરું હોય તો તે પણ ઘણું ધાય છે-ઘણું ફળ આપ-
નાર ધાય છે. (અર્થાત્ તે વિના બીજું ઘણું સુકૃત કરે તો
તે સર્વ વ્યર્થ છે, કારણ કે તે અકરણીય વસ્તુઓ છે.) ૧૯.

સાર્થક વસ્તુ:—

નયેન નેતા વિનયેન શિષ્યઃ, શીલેન લિંગી પ્રશમેન સાધુઃ ।
જીવેન દેહઃ સુકૃતેન દેહી, નિતેન મેહી રહિતો ન કિશ્ચિત્ ॥૨૦॥

સુત્રમુક્તાવલો, પૃ૦ ૧૬૧, શ્લોક ૩૧ (હી. હં.) *

સાબ વગેરે નાથક-સ્વામી નીતિથી ચોલે છે, શિષ્ય વિનયથી ચોલે છે, લિંગી શીળવડે ચોલે છે, સાધુ શમતાવડે ચોલે છે, શરીર છુપવડે ચોલે છે, મનુષ્ય સુકૃતવડે ચોલે છે, અને બૃહસ્પતી ધનવડે ચોલે છે. (તે તે વિના તે તે કાંઈ કામનાં નથી.) ૨૦.

શ્રેયઃ પુષ્પફલં વૃક્ષાદ્ દધ્નઃ શ્રેયો ધૃતં સ્મૃતમ્ ।

શ્રેયસ્તૈલં ચ પિપ્પાકાચ્છ્રેયો ધર્મશ્ચ માનુષાત્ ॥ ૨૧ ॥

જૈનવજ્રતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૯૦, શ્લોક ૧૧.

વૃક્ષ પરથી આરભૂત પુષ્પફળ લઈ લેવાં, દહીંમાંથી આરભૂત ઘી લઈ લેવું, પાણીમાંથી આરભૂત તેલ લઈ લેવું અને મનુષ્ય ભવમાંથી આરભૂત ધર્મ લઈ લેવો, એમ કહ્યું છે. ૨૧.

સુખસ્ય સારઃ પરિભુજ્યતે તૈર્જીવન્તિ તે સત્પુરુષાસ્તે એવ ।

હૃદ્યાઃ સુહૃદઃ સુહૃદ્ઃ, પ્રિયાઃ પ્રિયૈર્યે સહિતા રમન્તે ॥૨૨॥

જૈનવજ્રતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૬૪, શ્લોક ૧૬૩. *

જેઓ હૃદય પામીને હૃદય પામેલાની સાથે રમે છે, તેઓવડે જ મુખને! સાર લોગવાય છે, જેઓ સારા હૃદયવાળા થઈ (મિત્રરૂપ થઈ) સારા હૃદયવાળાની સાથે (મિત્ર સાથે) રમે છે, તેઓ જ જીવતા છે, અને જેઓ પ્રીતિવાળા થઈને પ્રીતિ-

વાળા સાથે રમે છે, તેઓ જ સત્યપુરુષો છે. ૨૨.

જ્ઞાત્રં યોધાય દાનાય, ધનં ધર્માય જીવિતમ્ ।

વપુઃ પરોપકારાય, ધારયન્તિ મનીષિણઃ ॥ ૨૩ ॥

પુણ્યધનકથા, પૃ૦ ૧૨, શ્લોકો ૩૪૪.

બુદ્ધિમાન પુરુષો જ્ઞાનને માટે શાસ્ત્ર ધારણ કરે છે, દાન દેવાને માટે ધન ધારણ કરે છે, ધર્મક્રિયા કરવા માટે જીવિતને ધારણ કરે છે, અને પરોપકારને માટે શરીરને ધારણ કરે છે. ૨૩.

સુક્ષેત્રે વાપયેદ્ બીજં, સુપાત્રે વાપયેદ્ ધનમ્ ।

સુક્ષેત્રે ચ સુપાત્રે ચ, પ્રયુક્તં નૈવ નશ્યતિ ॥ ૨૪ ॥

પુણ્યધનકથા, પૃ૦ ૧૦ *

સારા ક્ષેત્રમાં બીજ વાવવું જોઈએ, અને સુપાત્રને વિશે ધન વાવવું-આપવું જોઈએ, કેમકે સારા ક્ષેત્રમાં અને સારા પાત્રમાં નાંખેલી વસ્તુ કદાપિ નાશ પામતી નથી. ૨૪.

બુદ્ધેઃ ફલં તત્ત્વવિચારણં ચ, દેહસ્ય સારં વ્રતધારણં ચ ।

અર્થસ્ય સારં કિલ પાત્રદાનં, વાચઃ ફલં પ્રીતિકરં નરાણામ્ ॥ ૨૫ ॥

ઉપદેશતરંગિણી, પૃ૦ ૨૭૮. (ય. વિ. પ્ર.)

તત્ત્વનો વિચાર કરવો એ જ બુદ્ધિનું ફળ છે, મત ધારણ કરવું એ જ શરીરનો સાર છે, સુપાત્રે દાન દેવું એ જ ધનનો સાર છે, અને જે મનુષ્યોને પ્રીતિ કરે તે જ વાણીનું ફળ છે. ૨૫.

સ સ્નિગ્ધો વ્યસનાન્નિવારયતિ યસ્તત્કર્મ યન્નિર્મલં,

સા સ્ત્રી યાતુવિધાયિની સ મતિમાન્ યઃ સદ્ધિરમ્યચ્યતે ।

સા શ્રીયાં ન મદં કરોતિ મ સુસ્ત્રી યસ્તુળ્યા નોહ્યતે,
તન્મિત્રં યદ્યન્ત્રણં, સ પુરુષો યઃ સ્થિયતે નાપદિ. ॥ ૨૬ ॥

પદ્યતન્ત્ર, પૃ. ૬૫, સ્તો. ૨૫૨.

તે જ રનેદી કહેવાય કે જે વ્યસનથી-હુઃખથી નિવારે,
તે જ ઈર્ષ કહેવાય કે જે નિર્મળ-નિર્દોષ હોય, તે જ શ્રી
કહેવાય કે જે પતિને અનુસરનારી હોય, તે જ બુદ્ધિમાન
કહેવાય કે જે સરપુરુષોથી પૂજ્ય હોય, તે જ લક્ષ્મી કહે-
વાય કે જે મદ કરનારી ન હોય, તે જ સુખી કહેવાય કે
જે તૃષ્ણાથી વહન થતો ન હોય, તે જ મિત્ર કહેવાય કે
જેનાથી ખીડા થતી ન હોય, અને તે જ પુરુષ કહેવાય કે
જે આપત્તિને વિષે ખેડ પામતો ન હોય. ૨૬.

જલે તૈલં ચલે ગુહં, પાત્રે દાનં મનામપિ ।

પ્રાજ્ઞે શાત્ત્વં સ્વયં યાતિ, વિસ્તારં વસ્તુશક્તિવઃ ॥ ૨૭ ॥

મહામારુત, શાન્તિપર્વ, મોક્ષમાર્ગ, સ્તો. ૧૧૧.

જળને વિષે થોડું પછુ તેલ, ખળને વિષે જશ પછુ
શુભ વાત, પાત્રને વિષે થોડું પછુ દાન અને બુદ્ધિમાનને
વિષે થોડું પછુ શાન્ત રહેલું હોય તો તે વસ્તુની શક્તિને
લીધે પોતાની મેળે જ વિસ્તાર પામે છે-અશિદ્ધ થાય છે. ૨૭.

યાત્રાર્ય મોજનં યેષાં, સન્તાનાર્થં ત્ર મૈથુનમ્ ।

વાક્ સત્યવચનાર્થં ચ, દુર્ગાળ્યવિતરન્તિ તે ॥ ૨૮ ॥

મહામારુત, શાન્તિપર્વ, અ. ૧૧૧, સ્તો. ૧૩.

જે પુરુષો માત્ર શરીરના નિર્વાહ માટે જ લોજન કરતા
હોય, માત્ર સંતતિ ઉત્પન્ન કરવા માટે જ મૈથુન સેવનારા

હોય અને મત્ય વચનને માટે જ વાણી બોલતા હોય, તેઓ
કદોને તરી જાય છે—ઓળંગે છે. ૨૮.

અમોઘા ચાસરે વિદ્યુદમોઘં નિશિ ગર્જિતમ્ ।

અમોઘા સજ્જના વાણી, અમોઘં દેવદર્શનમ્ ॥ ૨૯ ॥

દિવસે વિજળી થાય તે સફળ છે, રાત્રિએ ગળતર થાય
તે સફળ છે, સત્પુરુષોની વાણી સફળ છે, અને દેવનું દર્શન
પણ સફળ છે. ૨૯.

નિરર્થક વસ્તુ:—

અલસસ્ય કુતો વિદ્યા, અવિદ્યસ્ય કુતો ધનમ્ ? ।

અધનસ્ય કુતો મિત્રમમિત્રસ્ય કુતો ષલમ્ ? ॥ ૩૦ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૨૩, શ્લોક ૨૬. (દે. લા.)*

આજસુ માણસને વિદ્યા ક્યાંથી હોય ? અવિદ્યાને ધન
ક્યાંથી હોય ? ધન રહિતને મિત્ર ક્યાંથી હોય ? અને મિત્ર-
રહિતને બળ ક્યાંથી હોય ? (ન જ હોય.) ૩૦.

કિં પૌરુષં રક્ષતિ યેન નાર્તાન્,

કિં વા ધનં નાર્થિજનાય યત્ સ્યાત્ ।

કા સા ક્રિયા યા ન હિતાનુબન્ધા,

કિં જીવિતં યદ્યસ્યો વિરોધિ ॥ ૩૧ ॥

જૈનપञ्ચતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૬૪, શ્લોક ૧૬૭.

જેનાથી દુઃખી માણસોનું રક્ષણ થતું ન હોય તે પરાક્રમ
નું કામનું ? જે યાત્રક જનના ઉપયોગમાં ન આવતું હોય
તે ધન શા કામનું ? જે હિતનો અનુબંધ કરનારી ન હોય

તે ક્રિયા શા કામની ? અને જે યશનું વિરોધી હોય તે
અવિત પણ શું કામનું ? (સર્વ નકામા છે.) ૩૧.

ધનેન કિં યો ન દદાતિ નામ્નુતે,

બલેન કિં યેન રિપું ન વાધતે ? ।

શ્રુતેન કિં યેન ન ધર્મમાચરેત્,

કિમાત્મના યો ન જિતેન્દ્રિયો મધેત્ ? ॥ ૩૨ ॥

હિતાપદેશ, સુદર્પેદ, શ્લોક ૧.

જે ધન દાનના ઉપયોગમાં કે યોગના ઉપયોગમાં ન
આવે તેવા ધનવડે શું ફળ છે ? જે બળવડે શત્રુને બાધા
ન કરાય તેવા બળવડે શું ફળ છે ? જે શાસ્ત્રવડે ધર્મનું
આચરણ ન થાય તેવા શાસ્ત્રથી શું ફળ છે ? અને જે
પુરુષ જીતેન્દ્રિય ન થાય તે પુરુષના આત્માથી શું ફળ છે ?
સર્વે નિષ્ફળ છે. ૩૨.

કિં કોકિલસ્ય વિરુતેન ગતે વસન્તે,

કિં કાતરસ્ય મહુશસ્ત્રપરિગ્રહેણ ? ।

મિત્રેણ કિં વ્યસનકાલપરાદ્મુલ્લેખે,

કિં જીવિતેન પુરુષસ્ય નિરક્ષરેણ ? ॥ ૩૩ ॥

નલચમ્પુ (ત્રિવિક્રમમદ્), ઉચ્છાસ ૩, શ્લોક ૨૩.

વસત આતુ ગયા પછી કોકિલ (કોયલ) ના શબ્દનું
શું ફળ ? કાયર પુરુષ ઘણું શસ્ત્રો ધારણ કરે તેનું શું ફળ ?
દુઃખને વખતે વિશુભ થાય તેવા મિત્રથી શું ફળ ? નિરક્ષર
(મૂર્ખ) પુરુષના અપવાથી શું ફળ ? (આ સર્વ વ્યથ છે.) ૩૩.

પરાધીનં વૃથા જન્મ, પરસ્ત્રીપુ વૃથા સુખમ્ ।

પરગેહે વૃથા લક્ષ્મીર્વિદ્યા યા પુસ્તકે વૃથા ॥ ૩૪ ॥

પરાધીન જન્મ વૃથા છે, પરસ્ત્રીને વિષે જે સુખ તે વૃથા છે, પર ધરને વીધે જે લક્ષ્મી તે વૃથા છે અને પુસ્તકને વિષે જે વિદ્યા તે પણ વૃથા છે. ૩૪.

નાલસ્યેન સમં સૌખ્યં, ન વિદ્યા સહ નિદ્રયા ।

ન વૈરાગ્યં પ્રમાદેન, નારમ્ભેણ દયાલુતા ॥ ૩૫ ॥

આલસ્યની સાથે સુખ રહેતું નથી, નિદ્રાની સાથે વિદ્યા રહેતી નથી, પ્રમાદની સાથે વૈરાગ્ય રહેતો નથી અને આરંભની સાથે દયા રહેતી નથી. ૩૫.

સાંર્કિં સમાં યત્ર ન સન્તિ શુદ્ધા

શુદ્ધાં ન તે યે ન વદન્તિ ધર્મમ્ ।

ધર્મઃ સ નો યત્ર ન ચૈવ સત્યં,

સત્યં હિ તદ્યત્ર પરસ્ય રક્ષા ॥ ૩૬ ॥

ધર્મફલપટ્ટમ, પૃ૦ ૭૮, શ્લોક ૬૫ (પ્ર. સ.)

જે સમામાં શુદ્ધ જનો ન હોય તે શું સલા કહેવાય? જે શુદ્ધો ધર્મ ન કહે તે શુદ્ધો ન કહેવાય. જે ધર્મમાં સત્ય ન હોય તે ધર્મ ન કહેવાય. અને જે સત્યમાં પર-પ્રાણીની રક્ષા હોય તે જ સત્ય કહેવાય છે. ૩૬.

મા મૃજ્જન્મ મહાકુલે તદપિ ધેન્મા મૃદ્વિપત્ સાઽપિ ધે-

ન્મા મૃદ્ મૃરિકલત્રમસ્તિ યદિ તન્મા મૃદ્ દયાદ્રં મનઃ ।

તદ્દેદસ્તિ તદસ્તુ મૃત્યુરથ ચેત્તસ્યાપિ નાસ્તિ ક્ષણ-

સ્તજ્જન્માન્તરનિર્વિશેષમદસદ્દેશાન્તરેઽસ્તુ સ્થિતિઃ ॥૩૭॥

ક્ષેમેન્દ્ર કવિ.

પ્રથમ તો ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ ન હો. કદાચ ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ થાય તો વિપત્તિ ન થતો. કદાચ વિપત્તિ આવી પડે તો ઘણી સ્ત્રીઓ ન હોતો. કદાચ તે પણ હોય તો ક્યાથી ભીતું મન ન થતો. કદાચ તે પણ થાય તો મૃત્યુ થતો. કદાચ તે મૃત્યુનો પણ સમય ન હોય તો જન્માંતરની જેવા સારા કે નબળા પરદેશમાં સ્થિતિ-રહેવાનું હોતો. ૩૭ સારભૂત વસ્તુ:—

દયૈવ ધર્મેષુ ગુણેષુ દાનં, પ્રાયેણ ચાન્તં પ્રયિતં પ્રિયેષુ ।

મેવા પૃથિવ્યામુપકારકેષુ, તીર્થેષુ માતાપિતરૌ તથૈવ ॥ ૩૮ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૮૮, શ્લોક. ૭૧ (દે. છા.)

પૃથ્વી ઉપર સર્વ ધર્મમાં કયા ધર્મ ઉત્તમ છે, સર્વ ગુણોમાં કાન ગુણ શ્રેષ્ઠ છે, પ્રાયે કરીને મર્વ પ્રિય વસ્તુઓમાં અન્ન વધારે પ્રિય કહેવું છે, મર્વ ઉપકાર કરનારાઓની મધ્યે મેઘ શ્રેષ્ઠ છે, અને તે જ પ્રમાણે સર્વ તીર્થોમાં માતા-પિતા જ ઉત્તમ તીર્થ છે. ૩૮.

મન્ત્રાણાં પરમેષ્ઠિમન્ત્રમહિમા તીર્થેષુ શુશ્રુઙ્ગયો

દાને પ્રાણિદયા ગુણેષુ વિનયો વ્રજા ઘટેષુ શ્રતમ્ ।

સન્તોષો નિયમે તપસ્સુ ચ શ્રમસ્તત્તેષુ મર્દશનં,

સર્વજ્ઞોદિતસર્વર્પરસુ પરં સ્યાદાર્પિકં પર્વં ચ ॥ ૩૯ ॥

ઉપદેશનરત્નિણી, પૃ૦ ૧૦. (ચ. વિ. પ્ર.)

સર્વ મંત્રોને વિષે પરમેષ્ઠીમંત્રનો મહિમા મોટો છે, સર્વ તીર્થોમાં શત્રુજય તીર્થ મોટું છે, સર્વ દાનમાં પ્રાણી-દયા એટલે અભયદાન ઉત્તમ છે, સર્વ ગુણોમાં વિનય ગુણ ઉત્તમ છે, સર્વ વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત ઉત્તમ છે, સર્વ નિયમોમાં સંતોષનો નિયમ ઉત્તમ છે, સર્વ તપમાં શમતારૂપ તપ ઉત્તમ છે, સર્વ તત્ત્વોમાં સમક્રિતરૂપ તત્ત્વ શ્રેષ્ઠ છે, અને સર્વજ્ઞ કહેલાં સર્વ પર્વોને વિષે સાંવત્સરિક પર્વ શ્રેષ્ઠ છે. ૩૬.

न सद्वाक्पात् परं वश्यं, न कलायाः परं धनम् ।

न हिंसायाः परोऽधर्मो न मन्तोपात् परं सुखम् ॥ ४० ॥

આદ્ધવિધિ, પૃ૦ ૧૦૭.

સારા વચન કરતાં બીજું કોઈ વશીકરણ નથી, કળાથી બીજું કોઈ ધન નથી, હિંસાથી બીજો કોઈ અધર્મ નથી, અને સંતોષથી બીજું કોઈ સુખ નથી. ૪૦.

दानेन तुल्यो निधिरस्ति नान्यः,

सन्तोषतुल्यं धनमस्ति किं वा ।

विभूषणं शीलसमं कुतोऽस्ति ?,

लाभोऽस्ति नारोग्यसमः पृथिव्याम् ॥ ४१ ॥

જૈનપંચતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૫૫, શ્લોક ૧૨૧*.

દાનની જેવો બીજો કોઈ નિધિ નથી, સંતોષની જેવું બીજું કયું ધન છે ? (કોઈ જ નથી—સંતોષ જ મોટું ધન છે.) શીલ જેવું ભૂષણ કયાંથી હોય ? (ન જ હોય—શીલ જ અમૂલ્ય આભૂષણ છે,) તથા પૃથ્વીને વીધે આરોગ્ય જેવો બીજો કોઈ મોટો લાભ છે જ નહીં. ૪૧.

શાન્તિતુલ્યં તપો નાસ્તિ, ન સન્તોષસમં મુલમ્ ।

ન મૈત્રીસદૃશં દાનં, ન ધર્મોઽસ્તિ દયાસમઃ ॥ ૪૨ ॥

જૈનપંચતન્ત્ર, પૃ૦ ૧૬૪, શ્લોક ૧૬૨*

સમાની જેવો કોઈ તપ નથી, સંતોષ જેવું કોઈ મુખ નથી, મૈત્રીભાવના (અબધ) જેવું કોઈ દાન નથી અને દયા જેવો કોઈ ધર્મ નથી. ૪૨.

નાસ્ત્યારોગ્યસમં મિત્રં, નાસ્તિ વ્યાધિસમો રિપુઃ ।

ન ચાપત્યસમઃ સ્નેહો ન ચ દુઃખં ક્ષુધાસમમ્ ॥ ૪૩ ॥

પંચતન્ત્ર, પૃ૦ ૩૫, શ્લોક ૧૬૧.

નીશાંગતા સમાન બીજો કોઈ મિત્ર નથી, વ્યાધિ સમાન બીજો કોઈ શત્રુ નથી, પુત્ર સમાન બીજો કોઈ સ્નેહ નથી અને ક્ષુધા સમાન બીજું કોઈ દુઃખ નથી. ૪૩.

સદ્ગૃહં યત્ર વસતિ, તદ્ભોજ્યં યેન જીવતિ ।

યેન સમ્પદયતે ચાર્થસ્તત્સુખં મમતાઽય કા ? ॥ ૪૪ ॥

માર્કણ્ડપુરાણ, અધ્યાય ૪૦, શ્લોક ૫૭.

ન્યાં નિવાસ છે તે જ ઘર ઠહેવાય છે, જેનાવડે જીવાય છે તે જ લોજન છે, અને જેના વડે અર્થ પ્રાપ્ત થાય તે જ સુખ છે. તેમાં મમતા-આ મારું છે એવી મમત્વબુદ્ધિ શી કરવી ? ૪૪.

કલાસીમા કાવ્યં સકલગુણસીમા વિતરણં,

મયે સીમા મૃત્યુઃ સકલસુખસીમા સુવદના ।

તપઃસીમા મુક્તિઃ સક્લકૃતિસીમાઽઽશ્રિતમૃતિઃ,

પ્રિયે સીમાઽઽહ્લાદઃ શ્રવણસુખસીમા જિનકથા ॥૪૫॥

નોતિગતક, શ્લોક ૩૭.

સર્વ કળાઓની સીમા કાવ્ય છે, સમગ્ર ગુણની સીમા દાન છે, ભયની સીમા મૃત્યુ છે, સઘળા સુખની સીમા સ્ત્રી છે, તપની સીમા મોક્ષ છે, સર્વ પુણ્યવાનની સીમા આશ્રિત જનોનું ભરણપોષણ છે, પ્રિયની સીમા હૃદય છે અને કાનના સુખની સીમા જિનકથા છે. (અર્થાત્ સર્વ કળાઓમાં કાવ્યકળા શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ ગુણોમાં દાનગુણ શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ પ્રકારનાં ભયમાં મૃત્યુનો ભય મોટો છે, સર્વ જાતનાં સુખમાં સ્ત્રીનું સુખ શ્રેષ્ઠ છે, ખીણ સર્વ ઇચ્છાઓ કરતાં મુક્તિની ઇચ્છા માટે તપ કરવો શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ પુણ્યવંતોમાં આશ્રિતનું ભરણપોષણ કરનાર શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ પ્રિય વસ્તુમાં જેનાથી હૃદય થાય તે વસ્તુ શ્રેષ્ઠ છે, તથા સગીતાદિકના સુખ કરતાં જિનકથાના શ્રવણનું સુખ શ્રેષ્ઠ છે.) ૪૫.

શતેષુ જાયતે શૂરઃ, સહસ્રેષુ ચ પण्डितः ।

वक्ता शतसहस्रेषु, दाता भवति वा न वा ॥ ४६ ॥

न रणे विजयाच्छूरोऽध्ययनान्न च पण्डितः ।

न वक्ता वाक्पटुत्वेन, न दाता चार्थदानतः ॥ ४७ ॥

इन्द्रियाणां जये शूरो धर्मं चरति पण्डितः ।

सत्यवादी भवेद्वक्ता, दाता भृतहिते रतः ॥ ४८ ॥

ચેદગ્વાસસ્મૃતિ, અધ્યાય ૪, શ્લોક ૬૦, ૬૧, ૬૨.

સૌ પુરુષમાં એક શૂરવીર નીકળે છે, હજાર પુરુષમાં એક પડિત નીકળે છે, લાખ પુરુષમાં એક વક્તા નીકળે છે, છતાં એટલા બધામાં હાતાર તો હોય કે ન પણ હોય. સંગ્રામમાં જ્ય મેળવવાથી કાંઈ શૂરવીર કહેવાતો નથી, વિદ્યાભ્યાસ કરવાથી કાંઈ પડિત કહેવાતો નથી, વાણીની અતુરતાથી કાંઈ વક્તા કહેવાતો નથી, તેમજ ધન આપવાથી જ માત્ર હાતાર કહેવાતો નથી. પરંતુ ઇંદ્રિયોનો જ્ય કરે તે જ શૂરવીર, ધર્મનું આચરણ કરે તે જ પડિત, સત્યવાદી હોય તે જ વક્તા અને વાણીઓના હિતમાં રત હોય તે જ હાતાર કહેવાય છે. ૪૬, ૪૭, ૪૮.

આનૃશંસ્યં પरो धर्मः, क्षमा च परमं बलम् ।

आत्मज्ञानं परं ज्ञानं, न सत्याद्विद्यते परम् ॥ ४९ ॥

મહામારટ, શાન્તિપર્વ, અધ્યાય ૩૩૭, સ્લોક ૧૨
અકૂરતા જ ઉત્તમ ધર્મ છે, ક્ષમા જ મોટું બળ છે,
આત્મજ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન છે અને સત્યથી બીજું કોઈ
ઉત્તમ નથી ૪૯

नास्ति विद्यासमं क्षुर्नास्ति सत्यसमं तपः ।

नास्ति रागसमं दुःखं, नास्ति त्यागसमं सुखम् ॥ ૫૦ ॥

મહામારટ, શાન્તિપર્વ, અધ્યાય ૧૭૪, સ્લોક ૩૫
વિદ્યા સમાન કોઈ નેત્ર નથી, સત્ય સમાન કોઈ તપ
નથી, રાગ સમાન કોઈ દુઃખ નથી અને ત્યાગ સમાન
કોઈ સુખ નથી. ૫૦

आपत्सु मित्रं जानीयाद्युद्धे शूरमृणे शुचिम् ।

માયાં ક્ષીણેષુ વિત્તેષુ, વ્યસનેષુ ચ વાન્ધવાન્ ॥ ૫૧ ॥

હિતોપદેશ, મિત્રલાભ, શ્લોક ૭૨.

આપત્તિમાં મિત્રની પરીક્ષા કરાય છે, યુદ્ધમાં શૂરવીરની પરીક્ષા કરાય છે, દેહું થઈ જાય ત્યારે પવિત્ર પુરુષની પરીક્ષા થાય છે, ધન ક્ષીણ થાય ત્યારે સ્ત્રીની પરીક્ષા થાય છે અને કષ્ટમાં બાંધવોની પરીક્ષા થાય છે. ૫૧.

સ્નાનં મનોમલત્યાગો દાનં ત્વમયદક્ષિણા ।

જ્ઞાનં તત્ત્વાર્થસમ્બોધો ધ્યાનં નિર્વિપયં મનઃ ॥ ૫૨ ॥

બૃહસ્પતિસ્મૃતિ, શ્લોક ૧૧૪.

મનના મળનો ત્યાગ કરવો તે જ સાચું સ્નાન છે, અભયરૂપ દક્ષિણા આપવી એ જ સાચું દાન છે, તત્ત્વના અર્થનો બોધ થવો એ જ સાચું જ્ઞાન છે અને કોઈ પણ વિષયમાં મન ન રહે તે જ સાચું ધ્યાન છે. ૫૨.

તે પુત્રા યે પિતુર્ભક્તાઃ, સ પિતા યસ્તુ યોષકઃ ।

તન્મિત્રં યત્ર વિશ્વાસઃ, સા માર્યા યત્ર નિર્ઘૃતિઃ ॥ ૫૩ ॥

બૃહ્દચાળમ્થનીતિ, અધ્યાય ૨, શ્લોક ૪.

જેઓ પિતાના ભક્ત હોય તે જ પુત્રો છે, જે પુત્રનું પોષણ કરે તે જ પિતા છે, જેના પર વિશ્વાસ રાખી શકાય તે જ મિત્ર છે, અને જેને વિષે સુખ પામી શકાય તે જ ભાઈ કહેવાય છે. ૫૩.

નાસ્તિ મેઘસમં તોયં, નાસ્તિ ચાત્મસમં વલમ્ ।

નાસ્તિ ચક્ષુઃસમં તેજો નાસ્તિ ચાન્નમમં પ્રિયમ્ ॥ ૫૪ ॥

બૃહ્દચાળમ્થનીતિ, અધ્યાય ૫, શ્લોક ૧૭.

મેઘના જળ સમાન બીજું કોઈ ઉત્તમ જળ નથી,
આત્માના ધણ જેવું બીજું કોઈ ણન નથી, નેત્રના તેજ
જેવું બીજું કોઈ ઉત્તમ તેજ નથી અને અન્ન જેવું બીજું
કોઈ પ્રિય નથી. ૫૪.

શાન્તિતુલ્યં તપો નાસ્તિ, ન મન્તોપાત પરં સુસમ્ ।

ન તૃષ્ણાયાઃ પરો વ્યાધિર્ન ચ ધર્મો દયામમઃ ॥ ૫૫ ॥

વૃદ્ધચાળક્યનાતિ, અધ્યાય ૮, શ્લોક ૧૨

શાંતિ મમાન કોઈ ઉત્તમ તપ નથી, સતોષથી બીજું
કોઈ ઉત્તમ શ્રુણ નથી, તૃષ્ણાથી બીજો કોઈ ઘોટો રોગ
નથી અને દયાની જેવો બીજો કોઈ ઉત્તમ ધર્મ નથી. ૫૫.

શીલં શૌર્યમનાલસ્યં, પાણ્ડિત્યં મિત્રમદ્રઘઃ ।

અચોરહરણીયાનિ, વશ્વૈતાન્યક્ષયો નિધિઃ ॥ ૫૬ ॥

શીળ, શૂરતા-પરાક્રમ, અનાલસ્ય-ઉદમ, પાંડિતાઈ અને
મિત્રનો મંત્રહ, આ પાંચ અક્ષય નિધિ મમાન છે, અને તે
ચોર વગેરેથી હરણ કરી ગયાય તેવાં નથી. ૫૬.

સુવર્ણપુષ્પિતાં પૃથ્વી, મિચિન્વન્તિ ત્રયો જનાઃ ।

શૂરશ્ચ કૃતવિદ્યશ્ચ, યશ્ચ જાનાતિ સેનિતુમ્ ॥ ૫૭ ॥

જે પુરુષ શુભવીર હોય, જે વિદ્યાવાન હોય અને જે
સ્વામીની સેવા કરવામાં નિપુણ હોય, આ ત્રણ મનુષ્યો
સુવર્ણના પુષ્પવાળી પૃથ્વીને ચુટે છે-પૃથ્વીમાં સુવર્ણરૂપી
પુષ્પોને મેળવે છે. ૫૭.

સમ્પદ સરસ્વતી સત્યં, સન્તાનં સદનુગ્રહઃ ।

સત્તા સુકૃતસમ્મારઃ, સકારાઃ સપ્ત દુર્લભાઃ ॥ ૫૮ ॥

સંપદા, સરસ્વતી, સત્ય, મંતાન (પુત્રાદિક), સત્પુરુષની કૃપા, સત્તા (અધિકાર) અને મુકુતની-પુણ્યની સામગ્રી: આ સાત 'સકાર' દુર્લભ છે. ૫૮.

યા રાકાશશિશોમના ગતવના સા યામિની યામિની,
યા સૌન્દર્યગુણાન્વિતા પતિરતા સા કામિની કામિની ।

યા સર્વજ્ઞનતિપ્રમોદમધુરા સા માધુરી માધુરી,
યા લોકદ્વયસાધની તનુમૃતાં સા ચાતુરી ચાતુરી ॥૫૯॥

જે પૂર્ણિમાના ચંદ્રથી શોભતી અને વાદળાં સહિત હોય તે રાત્રિ જ રાત્રિ છે. જે સૌન્દર્યના શુભે ઠરીને સહિત અને પતિને વિષે રાગવાળી હોય તે કામિની જ કામિની છે. જે સર્વજ્ઞને નમસ્કાર કરવાથી પ્રમોદવડે મધુર હોય, તે મધુરતા જ મધુરતા છે. અને જે પ્રાણીઓના જન્મે લોકને સાધનારી હોય, તે ચતુરાઈ જ સાચી ચતુરાઈ છે. ૫૯

વિના ગોરસં કો રસો મોજનાનં,
વિના ગોરસં કો રસો ભૂવતીનામ્ ? ।

વિના ગોરસં કો રસઃ કામિનીનાં,
વિના ગોરસં કો રસઃ પण्डितानाम् ? ॥ ૬૦ ॥

ગોરસં એટલે દૂધ, દહીં, ધી વગેરે વિના ભોજનમાં શું રસ હોય ? ગોરસં એટલે પૃથ્વીના રસ વિના રાત્તઓને શું રસ હોય ? ગોરસં એટલે ઇંદ્રિયોના રસ વિના સ્ત્રીઓને શું રસ હોય ? અને ગોરસં એટલે વાણીના રસ વિના પંડિતોને શું રસ હોય ? ૬૦.

અસાર વસ્તુઃ—

/ માતા यस્ય ગૃહે નાસ્તિ, માર્યા છન્દાનુવર્તિની ।

અરણ્યં તેન ગન્તવ્યં, યથાઽરણ્યં તથા ગૃહમ્ ॥ ૬૧ ॥

જેને ઘર માતા ન હોય અને ભાર્યો પોતાની ઇચ્છાને અનુસરનારી સ્વચ્છંદી હોય તે પુરુષે અરણ્યમાં જવું યોગ્ય છે; કેમકે તેને તો જેવું અરણ્ય છે તેવું જ ઘર છે (અરણ્ય અને ઘર બંને તુલ્ય છે.) ૬૧.

અર્થાતુરાણાં ન ગુરુર્ન વન્ધુઃ, કામાતુરાણાં ન મયં ન લજ્જા ।

વિદ્યાતુરાણાં ન સુખં ન નિદ્રા, ક્ષુધાતુરાણાં ન રુચિર્ન વેલા ॥ ૬૨ ॥

હિતોપનૈશ, શ્લોક ૫૨.

જેઓ ધન મેળવવામાં બ્યાકૂળ હોય તેમને કોઈ ગુરુ નથી અને બાંધુ પણ નથી; કામથી બ્યાકૂળ થયેલા પુરુષોને ભય કે લજ્જા હોતી નથી; વિદ્યા મેળવવામાં બ્યાકૂળ થયેલાને સુખ કે નિદ્રા હોતી નથી અને ક્ષુધાથી બ્યાકૂળ થયેલાને રુચિ કે વખત હોતો નથી. ૬૨.

માર્યાવિયોગઃ સ્વજનાપવાદ ક્રણસ્ય શૈષ્યં કૃપણસ્ય સેવા ।

દારિદ્ર્યકાલે પ્રિયદર્શનં ચ, વિનાઽગ્નિના પશ્ચ દહન્તિ કાયમ્ ॥ ૬૩ ॥

સ્ત્રીનો વિયોગ, સ્વજનનો અપવાદ, દેણાનું શૈષ્ય (દેવું દેતાં બાકી કાંઈક રહ્યું હોય તે), કૃપણ માણસની સેવા અને ગરીબ સ્થિતિમાં પ્રિયજનનું દર્શન : આ પાંચ બાબતો અગ્નિ વિના જ શરીરને બાળે છે. (ગરીબીમાં પ્રિયજન આવે તો તેનો સત્કાર થઈ શકે નહીં તેથી તે દુઃખદાયક વાત છે.) ૬૩.

સાર-અસારભૂત વસ્તુ:—

વિદ્યાસમં નાસ્તિ શરીરમ્પણં, નિન્દાસમં નાસ્તિ શરીરદૂષણમ્ ।
તૃષ્ણા સમા નાસ્તિ પરા ચ ચિન્તા, ક્લેશોપશાન્તે: સમતા પરા ના ॥ ૬૪ ॥

દિગ્ગુલપ્રકરણ, પૃ ૨, શ્લોક ૧૨.

વિદ્યા સમાન (ખીણું) શરીરનું ભૂષણ નથી, તેમ નિન્દા સમાન (ખીણું) શરીરનું દૂષણ નથી. વળી તૃષ્ણાસમાન ખીણ મોટી ચિન્તા નથી તથા ક્લેશની શાંતિથી ખીણ ઉત્કૃષ્ટી સમતા નથી. ૬૪.

કસ્ય વક્તવ્યતા નાસ્તિ, સોપાયં કો ન જીવતિ ? ।

વ્યસનં કેન ન પ્રાપ્તં, કસ્ય સૌખ્યં નિરન્તરમ્ ? ॥ ૬૫ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૨, શ્લોક ૮૦૮.

કોનામાં ટીકા કરવા લાયક વસ્તુ નથી ? અને ઉપાય પૂર્વક કોણુ લવનબ્યવહાર નથી ચલાવતું ? હુઃખ કોને પ્રાપ્ત થયું નથી ? અને હમેશાં સુખ કોને રહ્યું છે ? ૬૫.

કોડતિમાર: સમર્થાનાં, કિં દૂરં વ્યવસાયિનામ્ ? ।

કો વિદેશ: સુવિદ્યાનાં, ક: પર: પ્રિયવાદિનામ્ ? ॥ ૬૬ ॥

જૈનપદ્ધતન્ત્ર, પૃ ૭, શ્લોક ૨૨*

સમર્થ મનુષ્યોને ઘણો બાર પશુ શો છે ? ઉદ્યમી મનુષ્યોને દૂર શું છે ? સારી વિદ્યાવાળાને પરદેશે કયો છે ? અને પ્રિય વચન બોલનારને પારકો માણસ કોણુ છે ? ૬૬.

વરં મૌનં કાર્યં ન ચ વચનમુક્તં યદનૃતં,

વરં કૈવલ્યં પુંસાં ન ચ પરકલત્રામિગમનમ્ ।

વરં પ્રાણત્યાગો ન ચ પિશુનવાક્યેષ્વભિરુચિ-

વરં ભિક્ષાશિત્વં ન ચ પરધનાસ્વાદનમુત્તમ ॥ ૬૭ ॥

હિતોપદેશ, મિત્રલાભ, શ્લોક ૧૩૫.

મુંગા રહેવું સારું છે, પણ અસત્ય વચન બોલવું મારું નથી; પુરુષો નપુંસક હોય તે મારા, પણ પરત્વી માથે ગમન કરવું સારું નથી; પ્રાણનો ત્યાગ કરવો સારો છે, પણ હુઆ માણસોના વચન ઉપર પ્રીતિ રાખવી સારી નથી; તથા ભિક્ષા માગીને ખાવું સારું છે, પણ અન્યના ધનનો સ્વાદ કરવાતું મુખ મેળવવું સારું નથી. ૬૭.

વરં શૂન્યા શાલા ન ચ खलु वरो दुष्टवृषभो

વરં વેશ્યા પત્ની ન પુનરવિનીવા કુલવધૂઃ ।

વરં વ્રાસોડરણ્યે ન પુનરવિવેકાધિવપુરે,

વરં પ્રાણત્યાગો ન પુનરધમાનામુપગમઃ ॥ ૬૮ ॥

હિતોપદેશ, મિત્રલાભ, પૃ. ૧૧, શ્લોક ૧૩.

શાળા-ગાયો વગેરેને રાખવાતું સ્થાન શૂન્ય ખાલી હોય તે સારું, પરંતુ દુષ્ટ બળદ તેમાં હોય તે સારું નથી. વેશ્યા બાયા હોય તે સારી, પરંતુ વિનય રહિત કુળત્તરી સારી નથી. અરણ્યમાં વસવું સારું છે, પરંતુ અવિવેકી રાજાના નગરમાં રહેવું મારું નથી. પ્રાણનો ત્યાગ કરવો સારો છે, પરંતુ અધમ પુરુષોનો સમાગમ સારો નથી. ૬૮

काके शौचं दूतकारेषु सत्यं,

सर्वे क्षान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्तिः ।

ક્લીવે ધૈર્ય મધપે તત્ત્વચિન્તા,

રાજા મિત્ર કેન દૃષ્ટં શ્રુતં વા ? ॥ ૬૯ ॥

રાજતન્ત્ર (વિહવણ), ભાગ ૨, શ્લોક ૭૭.

ઠાગડાને વિષે પવિત્રતા, બુઘારીને વિષે સત્ય, સપને વિષે ક્ષમા, સ્ત્રીને વિષે કામની શાંતિ, નપુંસકને વિષે તત્ત્વની ચિન્તા અને રાજાને વિષે મિત્રતાઃ આટલી બાબત કોણે જોઈ છે કે કોણે સાંભળી છે ? કોઈએ જોઈ કે સાંભળી નથી. ૬૯

કોઽર્થાન્ પ્રાપ્ય ન ગર્વિતો વિપયિણઃ કસ્યાપદો નાગતાઃ,

સ્ત્રીભિઃ કસ્ય ન રુષિડતં શ્રુતિ મનઃ કો નામ રાજાં પ્રિયઃ ? ।

કઃ કાલસ્ય ન ગોચરાન્તરગતઃ કોઽર્થી ગતો ગૌરવં,

કો વા દુર્જનનાગુરાનિપતિતઃ ક્ષેમેણ યાતઃ પુમાન્ ॥ ૭૦ ॥

વૃદ્ધચાણક્યનોત્તિ, અધ્યાય ૧૬, શ્લોક ૪.

કયો મનુષ્ય ધન પામીને ગર્વવાળો નથી થયો ? વિપયમાં લુપ્ત થયેલા કોને આપત્તિ નથી આવી ? પૃથ્વી પર સ્ત્રીઓ-વડે કોનું મન ખડિત નથી થયું ? રાજાઓને કોણ પ્રિય હોય ? મૃત્યુના પગમાં કોણ નથી આવ્યો ? કયો ચાત્રક ગૌરવને પામ્યો છે ? અને દુર્જન પુરુષની જાળમાં પડેલા કયો પુરુષ ક્ષેમકુશળને પામ્યો છે ? (કોઈ જ નહીં.) ૭૦

ક્રોધો વૈવસ્વતો રાજા, તૃષ્ણા વૈતરણી નદી ।

વિદ્યા કામદુઘા ધેનુઃ, મન્ત્રોપો નન્દનં વનમ્ ॥ ૭૧ ॥

વૃદ્ધચાણક્યનોત્તિ, અધ્યાય ૮, શ્લોક ૧૩.

ક્રોધ જ યમરાજ સમાન છે, તૃપ્તિ જ નરકમાં રહેલ
વૈતરણી નામની નદી સમાન છે, વિદ્યા જ કામધેનુ ગાર
સમાન છે, અને સંતોષ જ નંદન વન સમાન છે. ૭૧

કાવ્યં ચેત્ સરસં કિમર્થમમૃતં વક્ત્રં કુરજ્જીવશાં,
ચેત્ કન્દર્પવિષાણ્ડુગણ્ડફલકં રાકાશશાકેન કિમ્ ? ।

સ્નાતન્ન્યં યદિ જીવિતાવધિ મુઘા સ્પર્ધર્થુવો બેમયં,
વૈદર્ભીં યદિ વદ્ધ્યૈવનભરા પ્રીત્યા સરત્યાઽપિ કિમ્ ? । ૭૨ ।

નલવિલાસ, અક્ક ૨, સ્ત્રો. ૨.

જો રમવાનું કાવ્ય હોય તો અમૃતનું શું કામ છે ? જો
કામદેવતા આવેશથી ફીક્કા (સ્વેત) થયેલા ગંડસ્થળવાળું
ઓતું મુખ હોય તો પૂર્ણિમાના ચંદ્રનું શું કામ છે ? જો
અવિત પર્થત સ્વતંત્રતા હોય તો સ્વર્ગ, પૃથ્વી અને પાતા-
ળના વેશવનું શું કામ છે ? અને જો ભરબુવાનીવાળી પત્ની
હોય તો કામદેવની શ્રી રતિ અને પ્રીતિનું શું કામ છે ? ૭૨.

ઉદારસ્ય તૃણં વિત્તં, શૂઘ્રસ્ય મરણં તૃણમ્ ।

વિરક્તસ્ય તૃણં માર્યાં, નિઃસ્પૃહસ્ય તૃણં જગત્ ॥ ૭૩ ॥

ઉદ્ગટસાગર. પ્ર. ૧, સ્ત્રો. ૧૩૪.

ઉદાર માણસને ધન તૃણ સમાન છે, શૂઘ્રીરને મરણ
તૃણ સમાન છે, વિરક્તને-વૈરાગ્યવાળાને ભાયો તૃણ સમાન છે.
અને સ્પૃહા રહિત પુરુષને આશું જગત્ તૃણ સમાન છે. ૭૩.

લોભથ્થેદગુણેન કિં પિશુનતા યદ્યસ્તિ કિં પાતકેઃ,

સત્યં ચૈત્તપયા ચ કિં શુચિ મનો યદ્યસ્તિ સૌર્થેન કિમ્ ? ।

સૌજન્યં यदि किं बलेन महिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः,

सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ? ॥ ૭૪ ॥

નીતિશતક (મર્ત્યહરિ), શ્લોક ૪૪.

જે દોલ હોય તો ખીજ અગુણથી-દોષથી શું ? ખીજ દોષનું શું કામ છે ? એ જ મોટો દોષ છે. જે પિશુનતા-આડિયાપણું હોય તો ખીજ પાપનું શું કામ છે ? જે સત્ય હોય તો તપનું શું પ્રયોજન છે ? જે મન પવિત્ર હોય તો તીર્થનું શું કામ છે ? જે સર્જનપણું હોય તો બળનું શું કામ છે ? જે પોતાનો મહિમા-પ્રભાવ હોય તો ઘરેણાંનું શું કામ છે ? જે સારી વિદ્યા હોય તો ધનનું શું કામ છે ? અને જે અપકીર્તિ હોય તો મૃત્યુનું શું કામ છે ? (અપકીર્તિ જ મૃત્યુ છે. ઇત્યાદિ સર્વત્ર બાણ્યનું.) ૭૪

गतार्थसार्थस्य वरं विदेशो अष्टप्रतिज्ञस्य वरं विनाशः ।

कुपुद्विसङ्गाद्वરમેकताઢ્રૌ, વરં દગિદ્રી વહુપાપવિત્તાત્ ॥ ૭૫ ॥

જેના ધનનો સમૂહ નાશ પામ્યો હોય એવા પુરુષને પરદેશ સારો છે, જે પ્રતિજ્ઞાથી બ્રહ્મ થયો હોય તેનું મરણ સારું છે, કુપુદ્ધિવાળાનો સંગ કરવા કરતાં પર્વતમાં એકલા રહેવું સારું છે, અને ઘણા પાપી ચિત્ત કરતાં દરિદ્રી હોય તે સારો છે. ૭૫.

कोपस्य सङ्गाद्वरमग्निसेवनं, मनोऽभिपङ्गाद्वरमद्रिलङ्घनम् ।

સચ્છન્નકુપુદ્ધૈર્વરમલ્પવુદ્ધિતા, ગર્તાનિપાતો વરમુગ્રલોમતઃ ॥ ૭૬ ॥

ક્રોધનો સંગ કરવો, તે કરતાં તો અગ્નિનું સેવન કરવું સારું છે; ક્રોધને વિષે મનની આસક્તિ રાખવી; તે કરતાં

તો 'પરંતુ' ઉલ્લંઘન કરવું-પર્વતમાં ભટકવું સારું છે, કપટવાળી બુદ્ધિ રાખવી, તે કરતાં તો અદ્વયબુદ્ધિ હોય તે સારી છે; અને તીવ્ર લોક રાખવો, તે કરતાં તો ખાડામાં પડવું સારું છે. ૭૬.

सन्तश्चेदमृतेन किं यदि खलस्त्वत्कालकृटेन किं,
दातारो यदि कल्पशाखिभिरलं यद्यर्थिनः किं तृणैः ? ।

किं कर्पूगुलाकया यदि दृशः पन्थानमेति प्रिया,
संसारेऽपि सतीन्द्रजालमपरं यद्यस्ति तेनापि किम् ? ॥७७॥

જે દુનિયામાં અત્યુરવો હોય અમૃતનું શું કામ છે? જે ખળ પુરવો હોય તો કાળકૂટ વિપનું શું કામ છે? જે દાતાર પુરવો હોય તો કલ્પવૃક્ષોનું શું કામ છે? જે યાચક-જનો હોય તો તૃણની શી જરૂર છે? જે દૃષ્ટિના માર્ગમાં પ્રિયા ચાલતી હોય (પ્રિયા ચોતાની દૃષ્ટિ પાસે જ હોય) તો કપૂરની મળીનું શું કામ છે? અને જે આ સંસાર છતાં પણ ખીણું ઇંદ્રજાલ હોય તો તે ઇંદ્રજાલથી શું ફળ છે? કાંઈ જ નહીં. ૭૭.

का विद्या कवितां विनाऽर्थिनि जने त्यागं विना श्रीश्च का,
को धर्मः कृपया विना क्षितिपतिः को नाम नीति विना ? ।

कः सन्नुर्विनयं विना कुलवधूः का स्वामिमर्क्ति विना,
भोग्यं किं रमणीं विना क्षितितले किं जन्मकीर्ति विना ? ॥७८॥

કવિતા વિનાની વિદ્યા શું કામની છે? યાચક લોને દાન-આપ્યા વિનાની લક્ષ્મી શા કામની છે? કૃપા વિનાનો

ધર્મ શા કામનો છે? ન્યાય વિનાનો રાજા શા કામનો છે? વિનય વિનાનો પુત્ર શા કામનો છે? પતિભક્તિ વિનાની કુળસ્ત્રી શા કામની છે? સ્ત્રી વિના ભોગ શા કામના છે? અને કીર્તિ વિના પૃથ્વી પર જન્મ થયાનું શું ફળ છે? આ સર્વ વ્યર્થ છે. ૭૮.

દુર્લભ વસ્તુ:—

બ્રાહ્મણજ્ઞાતિરદ્વિષ્ટો વણિગ્જાતિરવશ્ચક: ।

પ્રિયજાતિરનીર્પ્યાલુઃ, શરીરી ચ નિરામય: ॥ ૭૯ ॥

વિદ્વાન્ ધની ગુણ્યગર્વઃ, સ્ત્રીજનસ્વાપચાપલ: ।

રાજપુત્ર: સુચરિતઃ, પ્રાયેણ ન હિ દૃશ્યતે ॥ ૮૦ ॥

ત્રિપષ્ટિ, પર્વ ૧, સર્ગ ૧, શ્લોક ૭૪૩, ૭૪૪.

ભાતે બ્રાહ્મણ હોય અને દ્વેષ રહિત હોય, વણિક ભાતિ હોય અને અવન્યક હોય—ઠગારો ન હોય, ક્ષત્રિય ભાતિ હોય અને ઇર્ષ્યા રહિત હોય, પ્રાણી—મનુષ્યાદિક શરીરે રોગ રહિત હોય, વિદ્વાન પુરુષ ધનિક હોય, શુભી પુરુષ ગર્વ રહિત હોય, સ્ત્રી જન અપજાતા રહિત હોય, અને રાજપુત્ર સદાચાર-વાળો હોય. આવા પુરુષો પ્રાયે દેખાતા નથી—કોઈક જ હોય છે. ૭૯, ૮૦.

સદ્ભાવો નાસ્તિ વૈશ્યાનાં, સ્થિરતા નાસ્તિ સમ્પદામ્ ।

વિવેકો નાસ્તિ મૂર્ખાણાં, વિનાશો નાસ્તિ કર્મણામ્ ॥ ૮૧ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃષ્ઠ ૨૧, શ્લોક ૧૭૭ (પ્ર. સ.)*

વેશ્યાઓને સાચો સ્નેહ હોતો નથી, સંપત્તિને સ્થિરતા હોતી નથી, મૂખ જનોને વિવેક હોતો નથી, અને કર્મનો નાશ થતો નથી એટલે લોગવ્યા વિના નાશ થતો નથી. ૮૧.

ન શૈલગૃહે કમલં પ્રોદ્ભવતિ,

ન દુર્જનાત્ ક્વાપિ શુભં પ્રવર્તતે ।

ન સાધયો યાન્તિ કદાપિ વિક્રિયાં,

યવાઃ પ્રકીર્ણા ન ભવન્તિ શાલયઃ ॥ ૮૨ ॥

જૈન પદ્યતન્ત્ર, પૃ૦ ૭૧, શ્લોક ૨૭૮.

પર્વતના શિખર ઉપર કમળ જીગતું નથી, દુર્જન માણસથી કદાપિ શુભ-સારું કાર્ય થતું નથી, સત્પુરુષો કદાપિ વિકારને પામતા નથી, અને જવને વાવવાથી કદાપિ ડાંગેર જીગતી નથી. ૮૨.

નિઃસ્પૃહો નાધિકારી સ્યાન્નાકામી મણ્ડનપ્રિયઃ ।

નાવિદમ્બઃ પ્રિયં વૃયાત્, સ્ફુટવક્તા ન વચ્ચકઃ ॥ ૮૩ ॥

જૈન પદ્યતન્ત્ર, શ્લોક ૧૨૪*

જે સ્પૃહા રહિત હોય તે રાજ્યમાં અધિકારી થઈ શકતો નથી, અથવા જે રાજ્યમાં અધિકારી હોય તે સ્પૃહા રહિત હોતો નથી; જે અકામી હોય તેને મંડન-શરીરની શોભા-પ્રિય હોતી નથી, અથવા જેને મંડન પ્રિય હોય છે તે અકામી હોતો નથી-કામી જ હોય છે; મૂખ માણસ પ્રિય વચન બોલી શકતો નથી, અને જે સ્પષ્ટ (સત્ય)વક્તા હોય તે ધૂત હોતો નથી. ૮૩.

નિર્જામશ્વરં નાસ્તિ, નાસ્તિ મૂલમનોપધમ્ ।

નિર્ઘના પૃથિવી નાસ્તિ, આમ્નાયાઃ खलु दुर्लभाः ॥૮૪॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૭૩, શ્લોક ૧૧૦.

કોઈ પશુ અક્ષર બીજ (મંત્ર) રહિત નથી, કોઈ પશુ મૂળિયું ઔપધ વિનાનું નથી, તથા પૃથ્વીનો કોઈ પશુ બાગ ધન વિનાનો નથી, પરંતુ તેના બાણનારા હુલ્લ છે-કોઈક જ હોય છે. ૮૪.

ત્યાજ્ય વસ્તુ:—

લોમમૂલानि पापानि, रसमूलानि व्याधयः ।

स्नेहमूलानि दुःखानि, त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥ ૮૫ ॥

उपदेशमाला (માપાન્તર), પૃ૦ ૪૨. (પ્ર. સ.)*

પાપનું મૂળ લોભ છે, વ્યાધિનું મૂળ મધુરાદિક રસ છે, અને દુઃખનું મૂળ (કારણ) સ્નેહ છે, તેથી લોભ, રસ અને સ્નેહ એ ત્રણનો ત્યાગ કરી તું સુખી થા. ૮૫.

तरुदाहोऽतिशीतेन, दुर्मिक्षमतिवर्षणात् ।

अत्याहारादजीर्णं च, अति सर्वत्र वर्जयेत् ॥ ૮૬ ॥

पार्श्वनायचरित्र (પદ્ય), સર્ગ ૧, શ્લોક ૧૦૩.

અત્યંત શીત પડવાથી વૃક્ષો બળી જાય છે, અત્યંત વૃષ્ટિ થવાથી ડુકાળ થાય છે, અને અત્યંત આહાર કરવાથી અભણ થાય છે. તેથી સર્વ કાર્યમાં સર્વ ઠેકાણે અતિનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે. ૮૬.

अतिदानाद्दलिर्वद्दोऽतिगर्वेण च रावणः । ✓

अतिरूपादृता सीता, ह्यति सर्वत्र वर्जयेत् ॥ ૮૭ ॥

पार्श्वनायचरित्र (ગદ્ય), પૃ૦ ૩ (પ્ર. સ.)*

અત્યંત દાન કરવાથી બલિ રાજા બાંધનને પામ્યા
અત્યંત ગર્વ કરવાથી રાવણ મરાયો. અને અત્યંત રૂપવાળી
હોવાથી સીતા હરણ કરાઈ; માટે સર્વત્ર અતિપણાને વર્જવું
લેઈએ. ૮૭.

પરદારં પરદ્રવ્યં, પરીવાદં પરસ્ય ચ ।

પરીહાસં ગુરોઃ સ્થાને, ચાપલ્યં ચ વિવર્જયેત ॥ ૮૮ ॥

પરત્રી, પરધન, પરની નિંદા, પરની હાંસી અને ગુરુને
સ્થાને અપજ્ઞતા, આ સર્વ ત્યાગ કરવા લાયક છે. ૮૮.

મહાનદીપ્રતરણં, મહાપુરુષવિગ્રહમ્ ।

મહાજનવિરોધં ચ, દૂરતઃ પરિવર્જયેત ॥ ૮૯ ॥

મોટી નદી તરવી, મોટા પુરુષની સાથે યુદ્ધ અને મહા-
જનની સાથે વિરોધ; આ સર્વ દૂરથી તજવા યોગ્ય છે. ૮૯.

સાધનભૂત વસ્તુઃ—

દાનં દહતિ દોર્ગત્યં, શીલં સૃજતિ સમ્પદમ્ ।

તપસ્તનોતિ વેંજાંસિ, માત્રો ભવતિ મૃતયે ॥ ૯૦ ॥

સૂક્તરત્નાવલી (વિજયમેનસૂરિ), પૃષ્ઠ ૪૩, સ્ત્રોત્ર ૪૯૫ (આત્મા.સ)

દાન દુર્ગતિને બાળી નાંખે છે એટલે દાન દેવાથી દુર્ગતિ
પ્રાપ્ત થતી નથી, શીળ પાળવાથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, તપ
કરવાથી તેજની વૃદ્ધિ થાય છે અને ભાવથી વિભૂતિ પ્રાપ્ત
થાય છે. ૯૦.

અર્થસ્ય મૂલં પ્રિયવાક્ ક્ષમા ચ, કામસ્ય રિત્તં ચ વપુર્વયશ્ચ ।

ધર્મસ્ય દાનં ચ દયા દમશ્ચ, મોક્ષસ્ય મર્વાર્થનિષ્ઠતિરેવ ॥ ૯૧ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, આગ ૨, પૃષ્ઠ ૭૦ (પ્ર સ.)

પ્રિય વાણી અને ક્ષમા એ અર્થનું (ધન વગેરે પ્રથો-
જનનું) મૂળ કારણ છે; ધન, સારું શરીર અને યૌવન વય
એ કામનું મૂળ કારણ છે; દાન, દયા અને ઇદ્રિયોનું દમન
એ ધર્મનું મૂળ કારણ છે; તથા સર્વ પ્રકારના અર્થની
નિવૃત્તિ સર્વનો ત્યાગ-એ મોક્ષનું મૂળ કારણ છે. ૯૧.

આચારઃ કુલમારુયાતિ, વપુરારુયાતિ ભોજનમ્ ।

સમ્ભ્રમઃ સ્નેહમારુયાતિ, દેશમારુયાતિ ભાપિતમ્ ॥ ૯૨ ॥

સુક્તમુક્તાબલી, પૃ૦ ૨૩૬, શ્લોક ૨૫ (હી. હં.)†

આચરણ ઉપરથી માણસનું કુળ જણાઈ આવે છે, શરીર ઉપ-
રથી તે કેવું લોજન કરતો હશે ને જણાઈ આવે છે, તેનો
સ્નેહ કેવો છે? તે સંબંધ ઉપરથી જણાઈ આવે છે, તથા ભાષા
ઉપરથી તેનો દેશ જણાઈ આવે છે. ૯૨.

દુર્મન્ત્રાનૃપતિર્વિનશ્યતિ યતિઃ સજ્ઞાત્ સુતો લાલનાત્,
વિપ્રોઽનધ્યયનાત્ કુલં કુતનયાત્ શીલં સ્વલોપામનાત્ ।

મૈત્રી ચાપ્રણયાત્મમૃદ્ધિરનયાત્ સ્નેહઃ પ્રવાસાશ્રયાત્,

સ્ત્રી મદ્યાદનવક્ત્રેણાદપિ કૃપિસ્ત્યાગાત્પ્રમાદાદ્વનમ્ ॥ ૯૩ ॥

જૈનપંચતન્ત્ર, દલો ૦ ૧૬૯*

દુષ્ટ મંત્રથી-વિચારથી (અથવા દુષ્ટ મંત્રીથી) રાજાનો
વિનાશ થાય છે, સંઘથી યતિ વિનાશ પામે છે, પુત્ર લાડ લડાવ-
વાથી વિનાશ પામે છે, બ્રાહ્મણ અભ્યાસ નહીં કરવાથી નાશ
પામે છે, કુળ ખરાબ પુત્રથી નાશ પામે છે, શીળ હુમ્મ્યા માણુ-
સની સેવાથી નાશ પામે છે, મૈત્રી અનઅત્યાથી નાશ પામે છે,
અમૃદ્ધિ અન્યાયથી નાશ પામે છે, સ્નેહ પરદેશ રહેવાથી નાશ

પામે છે, સ્ત્રી મદિસથી નાશ પામે છે, ખેતી નહીં સંભાળવાથી નાશ પામે છે, અને આપી દેવાથી તથા પ્રમાદથી ધન નાશ પામે છે. ૯૩.

કિમશક્યં બુદ્ધિમતાં, કિમસાધ્યં નિશ્ચયં દૃઢં દધતામ્ ।

કિમવશ્યં પ્રિયવચસાં, કિમલભ્યમિહોદયમસ્થાનામ્ ॥ ૯૪ ॥

પञ्ચતન્ત્ર, પૃ. ૪૩, સ્તો. ૧૮૪.

આ જગતમાં બુદ્ધિમાન પુરુષોને કયું કાર્ય અશક્ય છે? દૃઢ નિશ્ચયને ધારણ કરનાર પુરુષોને કયું કાર્ય અસાધ્ય છે? પ્રિય-મધુર વચન બોલનાર પુરુષોને કેણુ વશ થતું નથી? ઉદય-મમાં રહેલા પુરુષોને કઈ વસ્તુ મળી શકતી નથી? ૯૪.

ઉત્તમં પ્રણિપાતેન, શૂરં મેદેન યોજયેત્ ।

નીચમલ્પપ્રદાનેન, ઇષ્ટં ધર્મેણ યોજયેત્ ॥ ૯૫ ॥

उपदेशप्राप्ताद मूल, भाग २, पृ० ७० (प्र. स.) *

ઉત્તમ પુરુષને નમસ્કાર સાથે જોડવો. જોટલે તેને નમસ્કાર કરી પ્રસન્ન કરવો, શૂરવીર માણસને લેહવડે જોડવો. જોટલે તેને લેહ પમાડવો, નીચ માણસને અશ્વ દાનની સાથે જોડવો. જોટલે તેને કાંઈક આપીને અનુદાન કરવો, અને પ્રિય માણસને ધર્મ સાથે જોડવો. જોટલે તેને ધર્મ પમાડવો. ૯૫.

कर्मणि सर्वाणि च मोहनीये, दुःखानि सर्वाणि दरिद्रतायाम् ।
पापानि सर्वाणि च चौर्यभावे, दोषा अशेषा अनृते भवन्ति॥ ९६॥

धर्मकल्पद्रुम, पृ० १६६, श्लो. ४.

મોહનીય કર્મમાં સર્વ કર્મો રહેલાં છે, દરિદ્રતામાં સર્વ

હુઃખો રહેલાં છે, ચોરીને વિષે સર્વ પાપો રહેલાં છે અને અસત્યને વિષે સર્વ દોષો રહેલા છે. ૯૬.

દુર્મત્રી રાજ્યનાશાય, ગ્રામનાશાય કુઝરઃ ।

શ્યાલકો ગૃહનાશાય, સર્વનાશાય માતુલઃ ॥ ૯૭ ॥

વૃહત્પ્રબોધમાલા (ચરાહમિહોર), અ૦ ૧૯, શ્લોક. ૪૩.

ખરાબ મંત્રી રાજ્યના નાશ માટે છે, હાથી ગામના નાશ માટે છે સાજો ઘરના નાશ માટે છે અને મામો સર્વના નાશ માટે છે. ૯૭.

સત્યાનુસારિણી લક્ષ્મીઃ, કીર્તિસ્ત્યાગાનુસારિણી ।

અમ્યાસસારિણી વિદ્યા, બુદ્ધિઃ કર્માનુસારિણી ॥ ૯૮ ॥

લક્ષ્મી સત્યને અનુસરે છે એટલે જ્યાં સત્ય છે ત્યાં લક્ષ્મી છે, દાનને અનુસારે કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, અભ્યાસને અનુસારે વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય છે, તથા બુદ્ધિ કર્મને અનુસરનારી હોય છે. ૯૮.

યન્ત્રમેકો દ્વયોર્મન્ત્રં, ત્રિભિર્ગાતં ચતુઃપથમ્ ।

કૃપિં ચ પચ્ચભિઃ કુર્યાત, સદ્ગ્રામો बहुमिर्जनैः ॥ ૯૯ ॥

કોઈ યંત્ર વગેરે આજેખવો હોય તો એકાંતમાં એક જ પુરુષની જરૂર છે, કાંઈ વિચાર કરવો હોય તે વખતે બે પુરુષની જ જરૂર છે, ગીત ગાવામાં ત્રણની જરૂર છે, માર્ગે-પરદેશ જવામાં ચારની જરૂર છે, એવી કરવામાં પાંચની જરૂર છે, અને શુદ્ધસમયે ધણાની જરૂર છે. ૯૯.

અર્જેય વસ્તુ—

રાષ્ટ્રસ્ય (રાજ્ય) ચિત્તં કૃપણમ્ય વિત્તં,
મનોરથં દુર્જનમાનુષાણામ્ ।

હિયાશ્ચરિત્રં પુરુષસ્ય ભાગ્યં,

દેવા ન જાનન્તિ કુતો મનુષ્યાઃ ? ॥ ૧૦૦ ॥

ધર્મદાસપુરાણ (ધનુષ્ઠ), અધ્યાય ૭, સ્લોક ૪૫.

રાજાના ચિત્તને, કૃપણ પુરુષના વિત્તને, દુર્જન મનુષ્યોના મનોરથને, સ્ત્રીના અરિત્રને અને પુરુષના ભાગ્યને દેવો પણ જાણતા નથી, તો પછી મનુષ્યો ક્યાંથી જાણે ? ૧૦૦.

અશ્વપ્તુતં માધનગર્જિતં ચ,

સ્ત્રીણાં ચ ચિત્તં પુરુષસ્ય ભાગ્યમ્ ।

અવર્પણં ચાપ્યતિર્પણં ચ,

દેવો ન જાનાતિ કુતો મનુષ્યઃ ? ॥ ૧૦૧ ॥

પ્રવેદ્યચન્દ્રિકા, સ્લોક ૨૧૩.

અશ્વનું દુહનું, વસંત ઋતુમાં મેધની ગર્જના, સ્ત્રીઓનું ચિત્ત, પુરુષનું ભાગ્ય, વરમાદ ન થવો અને અતિવૃદ્ધિ થવી; એ મર્વ દેવ પણ જાણતા નથી, તો પછી મનુષ્ય ક્યાંથી જાણે ? ૧૦૧.

અસાધ્યં વસ્તુ—

જામાતા જઠરં જાયા, જાતવેદા જલાશયઃ ।

પૂરિતા નૈવ પૂર્યન્તે, અકારાઃ પશ્ચ દુર્ભરાઃ ॥ ૧૦૨ ॥

વૃદ્ધપ્રવેદ્યમાલા (પરાહમિદોર), અધ્યાય ૧૨, સ્લોક ૪૪

જમાઈ, જઠર (ઉદર), જાયા (સ્ત્રી), જાતવેદ (અગ્નિ) અને જળાશય (સમુદ્ર) આ પાંચ જકારવાળા પદાર્થો દુઃખે કરીને ભરી શકાય છે. તેમને પૂછું ક્યાં છતાં પણ પૂછું થતાં નથી. (અર્થાત્ જમાઈ તથા સ્ત્રીને અલંકારાદિક ઘણું આપ્યું હોય તોપણ તેમને નૃસિ થતી નથી, હમેશાં પુષ્કળ મિષ્ટાન્નાદિક જમ્યા છતાં ઉદર ખાલી થઈ જાય છે, અગ્નિમાં ઘણા કાષ્ઠાદિક નાંખ્યા છતાં તે શાંત થતો નથી, અને સમુદ્રમાં મેઘ તથા નદીઓનું ઘણું જળ આવ્યા તે છતાં ભરાઈ જતો નથી.) ૧૦૨.

લિક્ષુકની તુંબડી:—

તન્વી ચારુપયોધરા સુવદના શ્યામા મનોહારિણી,
નીતા નિષ્કરુણેન કેનચિદહો દેશાન્તરાદાગતા ।
ઉત્તક્ષોચિતયા તયા રહિતયા કિં જીવનં પ્રેક્ષસે,
મિશ્નો ! તે દયિતાઽસ્તિ કિં ? ન હિ ન હિ પ્રાણપ્રિયા તુમ્મિકા ॥ ૧૦૩ ॥

સૂક્ષ્મ શરીરવાળી, સુંદર પયોધર-સ્તનવાળી, સારા મુખવાળી, શ્યામા (ભુવાન સ્ત્રી) અને મનને હરણ કરનારી તથા પરદેશથી પ્રાપ્ત થએલી એવી તેણીને અહો ! કોઈ નિર્દય માણસ ઉપાડી ગયો. જોનામાં બેસવાને ઉચિત એવી તેણીના વિના શું તું મારું જીવન જીવે છે? હું જીવી શકીશ એમ તું માને છે? (આવું કોઈ લિક્ષુક વચન સાંભળી કોઈ પુરુષે તેને પૂછ્યું કે) હે લિક્ષુ! શું આવી તારી સ્ત્રીને કોઈ હરી ગયો? (ત્યારે લિક્ષુએ જવાબ આપ્યો કે) ના, ના, તે તો મારી પ્રાણપ્રિય પણ પ્રિય એવી તુંબડી હતી. (તુંબડી પણ પાતળી, સુંદર

જળને ધારણ કરનારી, સારા સુખવાળી, મનોહર, પરદેશથી આવેલી હોય છે. તેમજ જોળામાં રાખવા લાયક હોય છે. તેના વિના જળને અભાવે જીવિત રહી શકે નહીં.) ૧૦૩.

લિલ્લુકની લાકડી:—

યા પાણિગ્રહલાલિતા સુસરલા તન્વો સુવંશોદ્ભવા,
ગૌરી સ્પર્શસુલાવહા ગુણવતી નિત્યં મનોહારિણી ।

સા કેનાપિ હૃતા તયા વિરહિતો ગન્તું ન શક્તોઽસ્મ્યહ,
રે મિથો ! તવ કામિની ન હિ ન હિ પ્રાણપ્રિયા યદ્દિકા ॥૧૦૪॥

કોઈ લિલ્લુક કહે છે કે-‘જેનું’ પાણિગ્રહણ કરવાથી મેં
લાલન કરેલી છે, જે અત્યંત સરળ છે, જે સૂક્ષ્મ શરીર-
વાળી છે, જે સારા વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલી છે, જે ગૌર
વર્ણવાળી છે, જે સ્પર્શના સુખને વહન કરનારી છે, જે સુષુ-
વાળી છે, અને જે મનને હરનારી છે તે કોઈથી હરણ કરા-
યેલી છે, તેનાથી રહિત હું જવાને માટે શક્તિમાન નથી.
(તે સાંભળી કોઈ પુરુષે તેને ‘પૂછ્યું’ કે) હે લિલ્લુકાં તેવી
તારી કામિની(સ્રી)ને કોઈ હરી ગયો ? (ત્યારે લિલ્લુએ જવાબ
આપ્યો કે) ના, ના, મારી સ્રી નહીં, પરંતુ તે તો મારા
પ્રાણથી પણ પ્રિય એવી યદ્દિકા છે. (યદિ હાથમાં ગ્રહણ કરાય
છે, સીધી હોય છે, પાતળી હોય છે, વાંસની હોય છે, ઉર્ણવળ,
સ્પર્શમાં સુખકારક, સુષુવાળી અને મનોહર પણ હોય છે. ૧૦૪.

अनुपूर्ति-श्लोकाः

[આ વિભાગમાં, પહેલાં જે વિષયોના સ્લોકો છપાઈ ગયા છે તે જ વિષયોના બીજા જે સારા સારા સ્લોકો મળી આવ્યા તે ફાળસ કરવામાં આવ્યા છે.]

१ धार्मिक विभाग

अहिंसातुं स्वरूपः—

अहिंसा नाम यल्लोके, स्वस्वभावप्रवर्तिनाम् ।

जीवितव्यैकसाराणां, प्राणिनां ग्राणरक्षणम् ॥ १ ॥

पार्श्वनाथचरित्र (पद्य), सर्ग २, श्लो० ४७. (य. वि. ग्रं.).

પોતપેતાના સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તતા અને જીવનને સાર-
જુત ગણતા એવા પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરેલું એનું નામ
અહિંસા છે. ૧.

દયાનું સ્વરૂપ:—

यत्नादपि परक्लेशं, हर्तुं या हृदि जायते ।

इच्छा भूमिसुरश्रेष्ठ !, सा दया परिकीर्त्तिता ॥ २ ॥

હે દિગ્ગજેષ્ઠ ! બહુ પ્રયત્નથી પણ પારકા હુઃખને દૂર કરવા માટે હૃદયમાં જે ઇચ્છા થાય તેને દયા કહી છે. ૨.

દયાનો ઉપદેશ:-

કૃમિકીટપતંગેષુ, તૃણવૃક્ષાદિકેષ્વપિ ।

દયાં સર્વત્ર કુર્યૌત, યથાઽઽત્મનિ તથા પરે ॥ ૩ ॥

હિન્દુશાસ્ત્ર.

કીડા, મકોડા અને પતંગને વિશે તથા ઘાસ અને વૃક્ષોને વિશે, એમ બધી જગ્યાએ, પોતાના આત્માની જેમ પારકાને વિશે, દયા કરવી જોઈએ. ૩.

દયાનું ફળ:-

સર્વજીવદયાર્થં તુ, યે ન હિંસન્તિ પ્રાણિનઃ ।

નિશ્ચિતં ધર્મસંયુક્તાસ્તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૪ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અં ૫૩, શ્લોક ૮૯.

જેઓ જીવદયાની ખાતર પ્રાણીઓની હિંસા કરતા નથી, તે ધર્મશાળી મનુષ્યો ચોક્કસ સ્વર્ગે જનારા છે. ૪.

બ્રહ્મચર્ય મહિમા:-

બ્રહ્મવ્રતરતા યે ચ, વિરતા ધાઽન્યયોગિતઃ ।

મહાત્મેજસ્વિનસ્તે સ્મૃર્વન્ધ્યા દિવિષદામપિ ॥ ૫ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૨, શ્લોક ૭૨૬ (ય. વિ. પ્રં.)

જેઓ બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં મગ્ન અને પર સ્ત્રીઓથી દૂર રહેતા હોય તેઓ અતિ તેજસ્વી અને દેવોને પણ વંદનીય થાય છે. ૫.

તૂયં ચક્ષત્રતં નામ, પરમત્રક્ષકારણમ્ ।

શૌચાનાં પરમં શૌચં, તપસાં ચ પરં તપઃ ॥ ૬ ॥

હિન્દુગાત્ર.

પરમ બ્રહ્મના કારણભૂત એવું એથું બ્રહ્મચર્ય નામનું તપ પવિત્રમાં પવિત્ર અને સર્વશ્રેષ્ઠ તપ છે. ૬.

एकरात्रमपि प्रायेणाजिह्वत्रक्षचारिणः ।

पुराणमतिभिः पुण्यमुच्यते विगतोपमम् ॥ ७ ॥

હિન્દુગાત્ર.

પ્રયત્ન પૂર્વક એક રાત જેટલું બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં પણ પુરાણકારોએ નિરૂપમ પુણ્ય કહ્યું છે. ૭.

न दुष्करं दुष्करकार्यसाधनं, न दुष्करं दुष्करकष्टमर्पणम् ।

वह्नौ प्रवेशोऽपि न दुष्करः स्मृतो ब्रह्मव्रतं दुष्करदुष्करं त्वहो ॥ ૮ ॥

ધર્મધિયોગમાલા, શ્લોક ૩૭.

મહાન્ કઠીન એવા કાર્યને કરી લેવું તે દુષ્કર નથી, અસદ્ધ-ભયંકર એવાં કષ્ટોને સહવાં તે દુષ્કર-સુરકેલ નથી. તથા ગળતી આગમાં પ્રવેશ કરવો તે પણ દુષ્કર નથી, (આ બધું સહેલું છે) પણ બ્રહ્મચર્ય તપને મન, વચન તથા શુદ્ધ શરીરથી પાળવું તે દુષ્કરમાં દુષ્કર-કઠીનમાં કઠીન કાર્ય છે. ૮.

બ્રહ્મચર્ય નાશનાં કારણે:-

रूपं च तारुण्यमृदुत्वसौख्य-मेकान्तवासोऽप्यवकाशहास्ये ।

मृद्गारचेष्टाश्च गरिष्ठभोजः, प्रायो नृणां ब्रह्मविनाशकानि ॥ ૯ ॥

મુનિ હિમાંશુધિજય.

૩૫, યુવાવસ્થા, કૌમળતા, અત્યંત સુખીપણું, એકાંત વાસ, કોઈ કાર્ય વગર ખાલી રહેવું-નવરાશ, બહુ હાસ્ય, શૃંગારની અનેક એછાઓ તથા ગરિષ્ઠ-માદક લોભનઃ આ બધાં કારણો પ્રાયઃ પ્રહાયર્થનાં નાશક નિવડે છે. ૯.

અબ્રહ્મદોષે ન વયો ન જાતિ-વૈષાંઙ્ગિકારોઽપિ ન હેતુરસ્તિ ।

અતો યુવૈવાન્ત્યજ એવ દોષી, ધૃદ્ધોચ્ચર્ગૌ નૈતિ વચો ન સત્યમ્ ॥૧૦॥

મુનિ હિમાંશુવિજય

પ્રહાયર્થનો નાશ કરવામાં ઉમ્મર, જાતિ, વેપ કે અધિકાર એ સાચાં-નિશ્ચિત-કારણો નથી, તેથી જુવાન હોય તથા હલકી જાતિનો હોય તે જ પતિત થાય, ધૃદ્ધ અને જિંચી જાતિના બધા શુદ્ધ જ રહી શકે છે તે વગેરે (તેવાં) વાક્યો સાચાં નથી. ૧૦.

કામી : અ'ધ

અનેકદીપેષુ ગૃહે જ્વલત્સુ, પ્રકાશિતાયામથ ચન્દ્રિકાયામ્ ।

અનર્ઘ્યરત્નાંશુરવિપ્રકાશે, સત્યપ્યહો ! કામિજનોઽન્ધ એવ ॥૧૧॥

પશ્યન્તિ નોલૂકનિલોકને દિને,

પદાર્થજાતં ન ચ વાયમા નિશિ ।

કામી ત્યહો ! કામહતાઽઽત્મલોચનો

દિને નિશાયાં ચ વિલોકતેઽપિ ન ॥ ૧૨ ॥

મુનિ હિમાંશુવિજય.

ઘરમાં અનેક દીવાઓ જાળતા હોય, પૂનમની અજવાળી રાત-જ્યોત્સ્ના ખીલેલી હોય, અમૂલ્ય રત્નોનાં કિરણો તથા

સૂર્યનો પ્રકાશ હોય છતાં આશ્ચર્ય છે કે કામજવરવાળો કામી આંધલો જ હોય છે. મા-બહેન, જાત-ડભત, ધર્મ-અધર્મ, યશ-અપયશઃ એ કાંઈ પણ દેખતો કે સમજતો નથી. ૧૧.

કોઈ પણ વસ્તુને ધૂવડની આંખો દિવસમાં જ ભેઈ શકતી નથી. કાગડા ફક્ત રાત્રે જ ભેટા નથી; પરંતુ સાશ્ચર્ય દુઃખની વાત છે કે કામ ભાવનાથી જેનાં આત્મા તથા નેત્રો નષ્ટ થયાં છે તે કામીજન તો દિવસે કે રાત્રે ક્યારે પણ ભેઈ શકતો નથી. સદાને માટે આંધલો જ છે. (મતલબ કે કામીજન બધું જ્ઞાન ભૂલી જઈ જડજેવો થાય છે.) ૧૨.

મુષ્ણન્તિ વિષયસ્તેના દહતિ સ્મરપાવકઃ ।

રુન્ધન્તિ વનિતાવ્યાધાઃ, સંકૃત્ત્વકૃતં નરમ્ ॥ ૧૩ ॥

સંગે-પરિશ્રદે અંગીકાર કરેલા માણસને-પરિશ્રદધારી મનુષ્યને વિષયરૂપી ચોરો લૂંટે છે, કામરૂપી અગ્નિ બાળે છે અને સ્ત્રીરૂપી શિકારીઓ રૂંધે છે. ૧૩.

બ્રહ્મચર્યખંડન રૂપઃ-

યસ્તુ પ્રવ્રજિતો મૃત્વા, પુનઃ સેવેત મૈથુનમ્ ।

પરિવર્પસહસ્રાણિ, વિષ્ટાયાં જાયતે કૃમિઃ ॥ ૧૪ ॥

શતાતપસ્મૃતિ, અધ્યાય ૧૯, શ્લોક ૬૦.

જે માણસ દીક્ષા લીધા પછી પાછો બ્રહ્મચર્યનું ખંડન કરે તે સાઠ હજાર વધે સુધી વિષામાં કીટા થાય છે. ૧૪.

અભક્ષ્ય પદાર્થોઃ-

દ્વિદલાન્નં પર્યુપિતં, શાકપૂષાદિકં ચ યત્ ।

‘દધ્યદ્દિતયાતીતં, કથિતાનફલાદિકમ્ ॥ ૧૫ ॥

કાલલોકપ્રકાશ, સર્ગ ૩૦, શ્લોક ૭૦૪.

વિદળ (કાચાં દહીં, દૂધ કે છાશ સાથે ઠંડાવની ઠોઠ ચીજનું મિશ્રણ થાય તે વિદળ કહેવાય છે,) વાસી શાક, રોટલી, પુડલા વગેરે, બે દિવસ ઉપરાંતનું દહીં અને અગડી ગયેલ અન્ન કે ફળવગેરે (અભદ્ય સમજવાં). ૧૫.

ગત્રિશ્રુતિકૃતાં ઘૃક-માર્જાર-ફણિનાં મયાઃ ।

મથેયુર્નરકાઘ્વાનઃ, પ્રધાનજ્ઞાનર્જિતાઃ ॥ ૧૬ ॥

મધિવ્યદસચરિત્ર, અધિકાર ૧-૧૦, શ્લોક ૧૫.

રાત્રિભોજન કરનારને ઘુવડ, બીલાડી તથા સપનાં ભલે મળે છે અને શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનથી રહિત તેઓ નરકગામી થાય છે ૧૬

રાત્રિભોજનત્યાગઃ-

મક્ષિકાઃ ચટકાઃ કાકાઃ, કપોતાદ્યાઃ પરેડપિ હિ ।

તિર્યશ્ચો નિશિ નાદન્તિ, મનુષ્યાણાં તુ કા કથાઃ ? ॥ ૧૭ ॥

મધિવ્યદસચરિત્ર, અધિકાર ૧-૧૦, શ્લોક ૧૯.

માખીઓ, ચકલાં, કાગડા, કબૂતર વગેરે અને બીજાં પક્ષ પ્રાણીઓ રાત્રે ખાતાં નથી, તો પછી મનુષ્યને માટે તો પૂછવું જ શું ? ૧૭.

અનર્થદંડઃ-

સણ્ડની પેણી સુહી, જલકુમ્મઃ પ્રમાર્જની ।

પશ્ચ જ્ઞાના મુદ્ધમ્યસ્ય, વધ્યતે યાસ્તુ ગ્રાહ્યન્ ॥ ૧૮ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, સ્તમ્ભ ૯, પદ્યાલયાન ૧૨૪૩

ખાંડણી, ઘંટી, ચુંદો, પાણિયારું અને સાવરણીઃ ગૃહસ્થો-
નાં આ ખાંચ વાનાં હિંસાનાં સ્થાન છે. તેને વાપરવાથી
હિંસા લાગે છે. ૧૮.

ધનં યચ્ચાઙ્ગ્યતે કિંચિત્, કૂટમાન-તુલાદિભિઃ ।

નશ્યેત નૈવ દૃશ્યેત, તપ્તપાત્રેઽમ્બુચિન્દુવત્ ॥ ૧૯ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, સ્તમ્ભ ૯, ચ્યાત્યાન ૧૨૬.*

ખોટાં માપ અને ખોટાં તોલથી જે કાંઈ દ્રવ્ય મેળવાય
છે તે અગ્નિથી તપાવેલા વાસણ ઉપર મૂકેલા પાણીના ટીપા
ની જેમ નાશ પામે છે, અને તેનું નામ-નિશાન પણ
મેવામાં આવતું નથી. ૧૯.

પૌપધનું સ્વરૂપઃ—

પોપં ધર્મસ્ય ધત્તે યત્, તદ્ભવેત્ પૌપધનતમ્ ।

આહારદેહસત્કારાત્રદ્યવ્યાપારવર્જનમ્ ॥ ૨૦ ॥

કાલલોકપ્રકાશ, સર્ગ ૩૦, શ્લોક ૭૧૪.

જે ધર્મના પોપણને ધારણ કરે તે પૌપધનત કહેવાય છે.
તે મતમાં આહાર, શરીરસત્કાર, અપ્રદાન્યથા અને વ્યાપારનો
ત્યાગ કરવાનો હોય છે. ૨૦.

અતિથિવ્રતનું સ્વરૂપઃ—

સદા ક્વચિદ્ વા દિવસે, સાધુનાં દાનપૂર્વકમ્ ।

શુજ્યતે યત્ તદતિથિસંવિમાગામિધં વ્રતમ્ ॥ ૨૧ ॥

કાલલોકપ્રકાશ, સર્ગ ૩, શ્લોક ૭૧૯.

હમેશાં અથવા (શક્તિ અનુસારે) કોઇક દિવસે સાધુઓને
દાન આપવાપૂર્વક લોજન કરવું તેને અતિથિસંવિભાગમત
કહ્યું છે. ૨૧.

વિષયોની ભયંકરતા:-

આપાતમધુરાઃ સર્વે, વિષયાઃ પ્રાન્તદારુણાઃ ।

ભવે કિંચિન્ન પશ્યામિ, સારં રમ્માન્તરે इव ॥ ૨૨ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૧, શ્લોક ૭૪૫.

બધા વિષયો ઉપરથી જોતાં (પ્રારંભમાં) મીઠા લાગે છે
પણ તેનો અંત-છેડો તો બહુ ભયંકર હોય છે. (આ કારણથી)
દેખના ચકની અંદર કંઈ પણ સાર-સત્ય હોયું નથી, તેમ
આ સંસારમાં જરા પણ સાર દેખાતો નથી. ૨૨.

કપાયોના નાશનો ઉપાય:-

वैराग्यहस्तिनः पीठे, समारोप्य स्वमानसम् ।

विवेकविनयाद्यैर्हि, जीयात् क्रोधाघरीन् बुधः ॥ ૨૩ ॥

ધર્મવિયોગમાલા, શ્લોક ૧૩.

વિદ્વાનોએ વૈરાગ્યરૂપી હાથી ઉપર પોતાના મનને બેસારી,
વિવેક વિનય વગેરે (શુભો રૂપી યશ્નો) થી ક્રોધ, માન, માયા,
લોભ, કામ, મોહ વગેરે શત્રુઓનો નાશ કરવો જોઈએ. ૨૩.

કરોમિ યત્ પ્રેત્યહિતાય કિંચિત્,

કદાચિદર્પ્યં સુકૃતં કયન્નિત ।

મા જીહરસ્તન્મદમત્સરાદ્યે—

વિના ચ તન્મા નરકાતિથિર્મૃઃ ॥ ૨૪ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૭, પૃ૦ ૭૧, શ્લોક ૧૩.

કોઈ વખત મહા મુશ્કેલીએ આવતા ભવ માટે જરા કાંઈ સારું કામ (મુશ્કેલ) કરવાનું તારે ખની આવે તો પછી વળી તેને મદ મત્સર કરીને હારી જઈશ મા, અને મુશ્કેલ વગર તું નરકનો પરાણો ચઈશ મા. ૨૪.

ઘત્સે કૃતિન્ન યદ્યપકારકેષુ, ક્રોધં તતો ધેસરિપટ્ક એવ ।

અથોપકારિષ્વપિ તદ્ધવાર્તિકૃત્કર્મ હન્મિત્રવહિર્દિપત્સુ ॥૨૫॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૭, શ્લોક ૧૦.

હે પંડિત ! તારું અહિત કરનાર ઉપર તું ક્રોધ કરતો હો તો પશ્ચિમ (છ શત્રુ—કામ, ક્રોધ, લોભ, મન, મદ અને હિંસા) ઉપર ક્રોધ કર અને, જો તું તારા હિત કરનાર ઉપર પણ ક્રોધ કરતો હોય તો સંસારમાં ચતી સર્વ પીડા કરનારાં જે ક્રોધો છે તેઓને હરી જનારને (ઉપસંગો કરનારા વગેરે) જે ખરેખરા તારા હિતેષુ છે અને શાઘ્ય દૃષ્ટિથી જે તારા શત્રુ જેવા લાગે છે તેના ઉપર ક્રોધ કર. ૨૫.

મોહનું પ્રાપ્ત્યઃ—

મગવન્ ! ન મયેદ્ મોહો જગત્યસ્મિન્ સુદુર્જનઃ ।

મોક્ષમાર્ગસ્તદા ન સ્યાદ્ મુમુક્ષુણાં સુદુર્ગમઃ ॥ ૨૬ ॥

મુનિ દિમાંશુવિજય.

હે ભગવાન ! આ સંસારમાં જો હું જોવો મોહ ન હોત

તો મોક્ષમાં જવાની ઇચ્છાવાળા સતપુરુષોને માર્ટે મોક્ષનો માર્ગ દુષ્કર-કઠિન ન થાત. (અર્થાત્ મોક્ષ મેળવવામાં મહાન્ આઘટ મોહ જ છે.) ૨૬.

મોહનાશનો ઉપાય:-

રાત્રિવદ્વાણ્યત્યાગુ, મોહઃ સુમનસાં ગુણાન્ ।

ઉદેતિ જ્ઞાનધર્મ્યથેત, તદા મોહપરાજયઃ ॥ ૨૭ ॥

મુનિ હિમાંશુવિજય.

જેમ રાત, કૂલોના વિકાસાદિ ગુણોનો નાશ કરે, તેમ મોહ સતપુરુષોના શબ્દમાદિ ગુણોનો વેગથી નાશ કરે છે. જો જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય જોગે તો મોહનો પરાજય થઈ જાય. ૨૭.

પુણ્યનો નાશ:-

નૈવં પ્રધાયં હૃદિ માનવૈરિદં,

“કથં પ્રસિદ્ધિર્ઘ્વિ દુષ્ટકર્મણામ્ ।”

યતોઽસ્તિ તેષાં પ્રયત્નં પુરાર્જિતં,

પુણ્યં તુ નષ્ટેઽન્ન સમગ્રનાશનમ્ ॥૨૮॥

મુનિ હિમાંશુવિજય.

મનુષ્યોએ જેમ ન સમજવું કે “અયોગ્ય નિંદ્ય કાર્ય કરનારાઓની પણ જગત્માં ખ્યાતિ (નામના) કેમ થાય છે?” તેવા માણસોએ પૂર્વ જન્મમાં કેાઈ પ્રબલ પુણ્ય બાંધ્યું છે જેથી તેઓ આ જન્મમાં ગમે તેવાં દુષ્ટ કાર્યો કરે તોપણ જ્યાં લગી તેમનું પુણ્ય પૂરું થયું-ખૂટ્યું-નથી ત્યાં લગી તેમની ખ્યાતિ ટકે છે પણ તે પુણ્યનો નાશ થયો કે ખ્યાતિ

કરાવનારી બધી વસ્તુઓનો નાશ થઇ જશે. ભાષામાં કહેવત છે કે-

જય લગ પુણ્ય પુણ્યકી, પુંતો નહીં કગાર ।

નય લગ સવ કુઝ માફ હૈ, ઝાંગુન કરી હજાર ॥ ૨૮.

પાપકાર્ય:-

શીતાત્તાપાન્મક્ષિકાકતૃણાદિસ્પર્શાદ્યુત્થાત્કૃતોડરૂપાદિમેપિ ।

તાસ્તાશ્ચૈમિઃકર્મમિઃસ્વીકરોપિ,શ્વમ્રાદીનાંવેદનાધિગૂધિયંતે ॥ ૨૯ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રમ, અધિકાર ૧૦, પૃ ૧૩૨, શ્લોક ૨૫.

ટાઠ, તકકે, માંખીના ડંસ અને કકંશ તૃણાદિના સ્પર્શથી થયેલાં બહુ ઘોડાં અને ઘોડા વખત સુધી ચાલે તેવાં કષ્ટોથી તું કંડી નાથ છે. અને તારા પોતાના કૃત્યોથી પ્રાપ્ત થનારી નરક નીજોદની મહાવેદનાઓનો અંગીકાર કરે છે. રંગ છે તારી અક્ષતને! ૨૯.

ચાર ભાવનાનાં નામ:-

મૈત્રીપ્રમોદકારુણ્યમાધ્યસ્થ્યામહાગુણાઃ ।

યુક્તસ્તૈર્લભતે મુક્તિ, જીવોડનન્તચતુષ્ટયમ્ ॥ ૩૦ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (વચ), સર્ગ ૬, શ્લોક ૩૮૨ (ય. ધિ પ્ર.)

મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ નામના (ચાર) મહાગુણો છે. તે ગુણોથી યુક્ત એવો માણસ અનંત ચતુષ્ટયને અને મુક્તિને મેળવે છે. ૩૦.

ચાર ભાવનાનું સ્વરૂપ:-

મૈત્રી પરહિતે ચિન્તા, પરાતિચ્છેદધીઃ કૃપા ।

મુદિતા સદ્ગુણે તુષ્ટિર્માઘ્યસ્થં પાપ્યુપેક્ષણમ્ ॥ ૩૧ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૬, શ્લોક ૩૮૧ (ય. વિ. પ્રં.)

પારકાના હિતનો વિચાર તે મૈત્રી ભાવના, પારકાના દુઃખને હેદવાની ભુદ્ધિ તે કરણી ભાવના, સદ્ગુણો ઉપર પ્રેમ તે પ્રમોદ ભાવના અને પાપીની ઉપેક્ષા કરવી તે માધ્યસ્થ ભાવના મળ્યવી. ૩૧.

અનિત્ય ભાવના:-

મન્યે યથાઽન્નપટલમિદમગ્રે વ્યશીર્યતે ।

તથાઽન્યદપિ સંસારે, સર્વં ક્ષણવિનશ્વરમ્ ॥ ૩૨ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૧, શ્લોક ૭૪૧ (ય. વિ. પ્રં.)

જેવી રીતે (આપણી) સામે આ વાહણાં વેરાઈ જાય છે તેની માફક સંસારમા ખીલે જાધી વસ્તુઓને હું ક્ષણમાં નાશ થવાવાળી માત્રુ છું. ૩૨.

વિદ્યુદુઘોતવલ્લક્ષ્મીરિણાં સદ્ગમાઃ પુનઃ ।

માર્ગસ્થતરુનિશ્રાન્તસાર્થસંયોગસન્નિમાઃ ॥ ૩૩ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૧, શ્લોક ૭૪૨ (ય. વિ. પ્રં.)

લક્ષ્મી વિજળીના અમકારા જેવી અને ઇંદ્ર વસ્તુઓના સંયોગો માર્ગમાં રહેલ આડવાળો નીચે આરામ લેવા બેઠેલા કાફલાના સંયોગો જેવા (અસ્થિર) સમજવા. ૩૩

રમણીયં કિયત્કાલં, તારુણ્યં શક્રચાપત્ ॥

પ્રિયાણામપિ નિર્મહિ, સ્નેહરક્તઃ પતન્નત્ ॥ ૩૪ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૧, શ્લોક ૭૪૩ (ય. વિ. પ્રં.)

આ ઓ થોડો કાળ રહેનારી, યૌવન ઈંદ્રધનુષના જેવું અને પ્રિયજનોના નિર્વાહમાં રહેહનો રંગ પતંગના જેવો (અનિત્ય) સમજવો. ૩૪.

પ્રચલજ્વલસદ્ફ્રાન્તચન્દ્રવિમ્બવદગ્રહે ।

નારીમનસિ કથેતઃપ્રતિવન્ધઃ સતાં મવેત્ ॥ ૩૫ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૧, શ્લોક ૭૪૪ (ચ. ચિ. પ્રં.)

હીલોળા લેતા પાણીમાં પડેલા ચંદ્રના બિંબની જેમ ગ્રહણ ન કરી શકાય એવા સીના મનમાં સમજીનેનો દેવો રહેહ હોય ? (ન હોય). ૩૫.

સ્વપ્નેન્દ્રજાલાદિષુ યદ્વદાર્સે રોપથ તોપથ મુધા પદાર્થેઃ ।

તથા મવેઽસ્મિન્ વિપર્યયઃ સમસ્તૈરેવં વિભાવ્યાત્મલયેઽવધેહિ ॥ ૩૬ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, શ્લોક. ૨૭.

જેવી રીતે સ્વપ્ન અથવા ઈંદ્રજાળ વગેરેમાં પ્રાપ્ત થએલા પદાર્થોપર રોપ કરવો કે તોપ કરવો તે તદ્દન નકામે છે તેવી રીતે આ જીવમાં પ્રાપ્ત થએલા પદાર્થો ઉપર પણ રોપ કરવો કે તોપ કરવો તે નકામે છે, આવી રીતે વિચાર કરીને આત્મ-સમાધિમાં તત્પર થા ૩૬.

અનાદિનિઘને દ્રવ્યે, સ્વપર્યાયાઃ પ્રતિક્ષણમ્ ।

ઉન્મજ્જન્તિ નિમજ્જન્તિ, જલકલ્પોલવજ્જલે ॥ ૩૭ ॥

ધર્મવિન્દુ.

આદિ અને અંત રહિત એવા દ્રવ્ય (પદાર્થ) ને વિષે દરેક ક્ષણે યોતાના પર્યાયો, જળને વિષે જળના તરંગોની જેમ ઉત્પન્ન થાય છે અને વિનાશ પામે છે. (આથી જાણું અનિત્ય છે) ૩૭.

દાનની જરૂર—

यदि पुत्राद् भवेत् स्वर्गो दानधर्मो न विद्यते ।

मुपितस्तत्र लोकोऽयं, दानधर्मो निरर्थकः ॥ ૩૮ ॥

ઉત્તરાધ્યયન ટીકા (કમલસંયમ), પૃ. ૨૭૩.

જો પુત્રથી સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થતો હોય અને દાનધર્મ છે જ નહીં, તો તેમાં આ સમગ્ર લોક ઠગાયો છે, અને દાનધર્મ વ્યર્થ પડે છે. (માટે તે વાત સત્ય નથી.) ૩૮.

દાનને માટે જરૂરી સામગ્રી:—

पात्रं क्षेत्रं ददिर्यज्ञा, धनं बीजं शुभो जलम् ।

वाक्यं वाचो यशः पुष्पं, फलं पुण्यं सुरं रसाः ॥ ૩૯ ॥

પાત્રંનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૬, શ્લોક ૧૩૫ (ય.વિ.પ્ર.)

(આ પ્રલોકમાં ખેતી અને દાનને મરખાં ગણીને તેમાં જરૂરી ચીજોનું ક્રમવાર વર્ણન આપ્યું છે) દાનમાં પાત્ર જોઈએ, ખેતીમાં જમીન જોઈએ; દાનમાં હાતાર જોઈએ, ખેતીમાં વાવનાર જોઈએ; દાનમાં ધન જોઈએ, ખેતીમાં ખીજ જોઈએ; દાનમાં શાંતિ જોઈએ, ખેતીમાં પાણી જોઈએ. દાનમાં (મીઠી) વાણી જોઈએ, ખેતીમાં (અનુકૂળ) વાયુ જોઈએ, દાન પછી યશ મળે છે, ખેતીમાં ફૂલ આવે છે. દાનનું ફળ પુણ્ય થાય છે, ખેતીમાં ફળ આવે છે. દાનથી (છવટે) સુખ થાય છે, ખેતીથી (છવટે) (અનેક પ્રકારના) રસો થાય છે (દાન અને ખેતીમાં ઉપર વર્ણવેલી ચીજોમાં જે જે વસ્તુ જેવી જેવી સારી ખોદી મળે તેનું તેનું સારું ખોદું ચરિણામ સમજવું.) ૩૯.

દાન કેને આપણું:—

ન કેવલં બ્રાહ્મણાનાં, દાનં સર્વત્ર શસ્યતે ।

મગિનીમાગિનેયાનાં, માતુલાનાં પિતૃસ્વસુઃ ॥ ૪૦ ॥

દરિદ્રાણાં ચ ધન્ધૂનાં, દાનં કોટિગુણં ભવેત્ ।

માતૃગોત્રે શતગુણં, સ્વગોત્રે દત્તમક્ષયમ્ ॥ ૪૧ ॥

દાનમઞ્જૂષા.

હરેક ઠેકાણે કેવળ બ્રાહ્મણોના દાનના જ વખાણુ નથી કર્યા પણ બહેન, ભાણેજો, મામા, ફઈ, દરિદ્રો અને ભાઈઓને આપેલ દાનનું કરોડગણું ફળ મળે છે. વળી માતાના ગોત્રમાં આપેલ દાન સોગણું અને પોતાના ગોત્રમાં આપેલું દાન અક્ષય (કદી નાશ ન પામે એવું) થાય છે ૪૦-૪૧.

અભયદાન મહિમા:—

જીવિતવ્યં દદાનેન, દત્તં ત્રિશ્વવનં તતઃ ।

હરતા તત્તુ સર્વસ્વં, હૃતં શૂન્યીકૃતં જગત્ ॥ ૪૨ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૨, શ્લોક ૪૮ (વ. વિ. પ્રં.)

જે જીવિતદાન (અભયદાન) આપે છે તેણે ત્રણે જગત આપ્યું ગણાય અને જે જીવિતને હરી લે છે તેણે બધું હરી લીધું અને જગત શૂન્ય થયું સમજવું ૪૨.

રાજસિક દાન:—

યત્તુ પ્રત્યુપકારાય, ફલમુદિશ્ય વા પુનઃ ।

દીયતે હિ પરિક્લિપ્તં, તદ્ દાનં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥ ૪૩ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૬, શ્લોક ૫૪૫ (વ. વિ. પ્રં.)*

જે બદલો લેવા માટે અથવા કોઈ પણ પ્રકારના કૃત્તને ઉદ્દેશીને અથવા તેા કલેશપૂર્વક દાન દેવામાં આવે તેને રાજસિક દાન કહ્યું છે. ૪૩.

તામસિક દાન.—

અદેશકાલે યદ્ દાનમપાત્રેભ્યશ્ચ દીયતે ।

અસત્કૃતમવજ્ઞાતં, તદ્ દાનં તામસં સ્મૃતમ્ ॥ ૪૪ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૬, શ્લોક ૫૪૬ (ય.વિ.પ્ર.)*
। દેશકાળ જોયા વગર, અપાત્રને, સત્કાર વગર અથવા તિરસ્કારપૂર્વક જે દાન અપાય તે તામસિક દાન કહેવાય છે. ૪૪.

અદત્ત દાન:—

અદત્તં તુ મયક્રોધશોકવેગરુજાન્વિતઃ ।

તથોત્કોચપરીહાસવ્યત્યાસચ્છલયોગતઃ ॥ ૪૫ ॥

બાલમૂઢાસ્વતંત્રાર્તમત્તોન્મત્તાપવર્જિતમ્ ॥

કર્તામમેદં કર્મેતિ, પ્રતિલોમેચ્છયા ચ યત્ ॥ ૪૬ ॥

અપાત્રે પાત્રમિત્યુક્તે, કાર્યે વા ધર્મેસંહિતે ।

યદત્તં સ્યાદવિજ્ઞાનાદદત્તમિતિ તત્સ્મૃતમ્ ॥ ૪૭ ॥

શબ્દકલ્પદ્રુમ.

અદત્ત-દાન દીધેલ છતાં નહીં દીધેલ બરાબર, અર્થાત્ પાછું લઈ શકાય તેવું દાન આ પ્રમાણે બાળુવું:—જે દાન ભય, ક્રોધ, શોક, આવેશ કે રોગથી સુક્ત માણસે આપ્યું હોય; તેમજ અડચણ દૂર કરવા માટે, મજકરીમાં, બદલાની ઇચ્છાથી કે કપટમાં કરાધને આપ્યું હોય. બાળક, મૂઢ, પર-

તંત્ર, દુઃખી, પીધેલ અને ઉન્નત (ગાંડા) માણસે આપેલું;
 “આ મારું અમુક કામ કરી આપશે” એવા બદલાના લોભથી
 આપેલું; કુપાત્રને પાત્ર સમજીને કે ધર્મકાર્યમાં વપરાશે
 એમ સમજીને (પછી અધર્મકાર્યમાં વપરાય તે) આપેલું,
 તથા અભણપણે આપેલું દાન દીધું હોવા છતાં, અદત્ત-
 નહીં દીધેલું. કહ્યું છે. (એટલે કે આવું દાન પાછું લઈ શકાય
 છે.) ૪૫-૪૭.

‘પુનર્જન્મનું પ્રમાણ—

કરસ્થમપ્યેવમમી કૃપીવલાઃ,

શ્વિપન્તિ વીજં પૃથુપદ્મસદ્ગટે ।

વયસ્ય ! કેનાપિ કથં વિલોકિતઃ, .

સમસ્તિ નાસ્તીત્યથવા ફલોદયઃ ॥ ૪૮ ॥

કરુણાવજ્રાયુધ નાટક, શ્લોક ૫૦.

હે મિત્ર ! તું કહે છે કે પરલોક છે કે નથી તે કોણે જોયું
 કે ? તો તેજ પ્રમાણે હું પણ તને કહું છું કે—એટલે લોકો
 પોતાના હાથમાં રહેલા દાણાને મોટા કાઢવના સમૂહમાં નાખે
 છે, તો તેના ફળનો ઉદય છે કે નથી એ શું કોઈએ જોયેલું છે? ૪૮.

કર્મનું કાર્ય:—

શુમાશુમફલં કર્મ, મનોવાગ્દેહસમ્ભવમ્ ॥

કર્મજા ગતયો નૃણામુત્તમાધમમધ્યમાઃ ॥ ૪૯ ॥

માનવધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાય ૧૨. શ્લોક ૩.

સારા અને ખરાબ ફળવાળું કર્મ મન, વચન અને કાયાથી

ઉત્પન્ન થાય છે. (અને) મનુષ્યોની ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ ગતિ ક્રમથી ઉત્પન્ન થાય છે. ૪૬.

કર્મણા વધ્યતે જન્તુર્વિદ્યા ચ વિમુચ્યતે ।

તસ્માત્ કર્મ ન કુર્વન્તિ, યતયઃ પારદર્શિનઃ ॥૫૦॥

કુર્મપુરાણ, સ્કન્ધ ૧, અધ્યાય. ૮, શ્લોક ૫૩

પ્રાણી ક્રમથી બંધન પામે છે અને વિદ્યાથી મુક્ત થાય છે, માટે પારદર્શી યોગી પુરુષો કર્મ આવશ્યકતા નથી. ૫૦.

માનસિક કર્મ:-

પરદ્રવ્યેષ્વભિધ્યાનં, મનસાઽનિષ્ઠચિન્તનમ્ ।

વિતથાભિનિવેશશ્ચ, ત્રિવિધં કર્મ માનસમ્ ॥ ૫૧ ॥

માનવધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાય ૧૨, શ્લોક ૫.

પારકાના ધનનો વિચાર કરવો; (પારકાનું) મનથી ખરાબ ચિંતવવું અને ખોટો આશ્રય રાખવો; આ ત્રણ પ્રકારનું માનસિક કર્મ જાણવું. ૫૧.

વાચિક કર્મ:-

પારુણ્યમનૃતં ચૈવ, વૈશુન્યં ચાપિ સર્વશઃ ।

અસમ્પ્રદ્વપ્તલાપશ્ચ, વાઙ્મય સ્વાચતુર્વિધમ્ ॥ ૫૨ ॥

માનવધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાય ૧૨, શ્લોક ૬.

કોટોર વચન, અસત્ય વચન, ઠરેકની આડી ખાલી અને કોઈ પણ જાતના સંબંધ વગરનો જકવાદ; આ ચાર પ્રકારનું વાચિક કર્મ જાણવું. ૫૨.

મનઃશુદ્ધયા ભવદ્ ધર્મેસ્તપસાઽપિ ન તાં વિના ॥૫૬॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૩, સ્તોં ૨૧૧.

બલે ધરમાં રહેતો હોય અને શ્રદ્ધાપૂર્વક લોજન કરતો હોય તોપણ મનશુદ્ધિ હોય તો ધર્મ થાય છે. અને જો મન-શુદ્ધિ ન હોય તો તપ કરવા છતાં પણ ધર્મ નથી થતો. ૫૬.

મન જાણવાનો ઉપાય:-

આકારૈરિજ્ઞિતૈર્ગત્યા, ચેષ્ટયા ભાષણેન ચ ।

· નેત્રવક્ત્રનિકારેણ, ગૃહ્યતેઽન્તર્ગતં મનઃ ॥ ૫૭ ॥

જૈનપદ્ધતન્ય, પૃં ૭૮, સ્તોં ૨૧.

આકારવડે, ઇંગિતવડે, ગતિવડે, ચેષ્ટાવડે, બોલવાવડે અને નેત્ર તથા સુખના વિકારવડે મનુષ્યની અંદર રહેલું મન—મનના વિચારો, ઇચ્છા વગેરે અહીં કરાય છે—બાહ્ય ચક્રાય છે. ૫૭,

· મની અસ્થિરતા:-

ગોકે વિવેકે તુ કદાચિદેવ, ભોગેઽન્યદા યોગવિયોગમાર્ગે ।

ર્મેઽધિમૃતેષ્વર્ધિર્દેવતેષુ, પ્રયાતિ ચેતશ્ચલં ઘુણાદ્ હી (!) ॥૫૮॥

મુનિ હિમાંશુવિજય.

અંચલ એવું મન કોઈ વાર શોક કરે છે, કોઈક વાર વિવેક (તાર્ત્વિક વિચાર) કરે છે, કોઈ વાર ભોગની ભાવના, તો કોઈ વાર યોગ અને વિયોગના માર્ગમાં પ્રયાણ કરે છે, કદાચિત્ શરીર-રાહિક પૈદ્દગતિક વિચારણામાં તદ્દલીન થાય છે, તો વળી ક્યારેક દેવદાનવમંત્રાદિના ચમત્કાર તરફ દેરાય છે. આવી રીતે અંચલ ચિત્તની જુદી જુદી અવસ્થા ક્ષણક્ષણમાં બદલાતી જાય છે એ દુઃખની વાત છે. મન ક્યાંય સ્થિર રહેતું નથી. મન માંકડું છે. ૫૮.

શાંતી કઈ ગતિ મળે:-

અન્યપક્ષિસ્થાવરતાં, મનોવાકાયકર્મજૈઃ ॥

દોષૈઃ પ્રયાતિ જીવોઽયં, મયોનિશ્ચતેષુ ચ ॥ ૫૯ ॥

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, અષ્ટાધ્ય ૧, શ્લોક ૧૩૦.

મન, વચન અને કાયાના કર્મજન્ય દોષોથી જીવ અનુક્રમે નરક ગતિ, તિથંચગતિ અને સ્થાવરગતિને સેંકડો ભવોલગી પામે છે. ૫૯.

નરકગતિનું કારણ:-

પરદ્રવ્યાણ્યમિધ્યાયંસ્તથાઽનિષ્ઠાનિ ચિન્તયન્ ।

વિતથામિનિવેશી ચ, જાયતેઽન્ત્યાસુ યોનિષુ ॥ ૬૦ ॥

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, અષ્ટાધ્ય ૩, શ્લોક ૧૩૨.

પારકા દ્રવ્યનું ચિંતન કરનાર, પારકાનું ભુંડું વિચારનાર અને ખોટો આશ્રય રાખનાર (પ્રાણી) છેલ્લી-નરક ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ૬૦.

આત્મદ્રોહમમર્યાદં, મૃદમુજ્જિતસત્પથમ્ ।

‘સુતરામનુકમ્પેત, નરકાર્ષિષ્મદિન્ધનમ્ ॥ ૬૧ ॥

આચારાન્નસૂત્ર, પૃષ્ઠ ૨૧૬.૧૫૭મા સૂત્રનો ટીકા.

આત્માના દ્રોહીને, અમર્યાદ પુરુષને, મૃદુને અને સન્માગથી પતિત થયેલાને, નરકની અગ્નિનાં ઇંધન, (નરકના દુઃખનો ભય) સ્વાભાવિક રીતે ડરાવે છે. ૬૧.

તિર્થંચગતિનું કારણ—

અદત્તાદાનનિરતઃ, પરદરોપસેવકઃ ।

હિંસકશ્વારિધાનેન, સ્થાયરેષ્વપજાયતે ॥ ૬૨ ॥

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, અધ્યાય ૩, શ્લોક ૧૩૫

વગર અપાયેલું લેવામાં લાગેલો પરકારાતું સેવન કરનારો અને વિધાન વગરની હિંસા કરનારો એવા સ્થાયરોની યોનિમાં જન્મે છે. ૬૨

પુરુષોઽનૃતવાદી ચ, પિશુનઃ પરુપસ્તથા ।

અનિવદ્વપ્રલાપી ચ, મૃગપક્ષિષુ જાયતે ॥ ૬૩ ॥

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, અધ્યાય ૩, શ્લોક ૧૩૬.

જે પુરુષ અસત્યવાદી, આડિયો, કઠોર વચ્ચન બોલનાર અને જેમ કહે તેમ બોલવાદ કરનાર હોય તે પશુ કે પક્ષિમાં (તિર્થંચ યોનિમાં) જન્મ લે છે. ૬૩.

સ્વર્ગ-સુખ મહિમા:—

યથા પ્રાતઃ કશ્ચિત્કુશતૃણમુપસ્યેન ક્રમતિ—

સ્તુપારસ્યાવશ્ય તુલયતિ તુપારેણ જલધિમ્ ।

તથા સ્વર્ગોદગ્રપ્રચુરસુખસન્દોહમમુના,
શ્રુવઃ સૌરાજ્યેન ત્વમપિ ગતવુદ્ધે ! તુલયસિ ॥૬૪॥

કદ્ધનાઘજ્ઞાયુધ નાટક, આં ૫૮.

જેમ કે.૬૪ કુબુદ્ધિવાળો મનુષ્ય પ્રાતઃકાળે ડાલના તુલના
અથ બાગ પર રહેલા આકળના ણિહુએ કરીને સમુદ્રની તુલના
કરે, તે જ પ્રમાણે હે બુદ્ધિરહિત ! તું પણ સ્વર્ગના અત્યંત
મોટા સુખના સમૂહની આ પૃથ્વીના રાજ્યવડે તુલના કરે છે. ૬૪.

જૈન મુનિનું સ્વરૂપ:—

પાર્વતી મહાદેવ પૂછતિ—

તે કીદૃશ મહારાજ !, કર્મ કુર્વન્તિ કીદૃશમ્ ? ।
અવતારકથાં તેષાં, મહાદેવ ! નિગદ્યતામ્ ॥ ૬૫ ॥

મહાદેવ ઉવાચ—

દણ્ડકમ્બલસંયુક્તા અજલોમપ્રમાર્જનીઃ ।
ગૃહ્ણન્તિ શુદ્ધમાહારં, શાસ્ત્રદૃષ્ટ્યા ચરન્તિ ચ ॥ ૬૬ ॥
તુમ્બીફલકરા ભિક્ષામોજનાઃ શ્વેતવાસસઃ ।
ન કુર્વન્તિ કદા કોપં, દયાં કુર્વન્તિ જન્તુષુ ॥ ૬૭ ॥

પદ્મપુરાણ.

પાર્વતીએ મહાદેવજીને પૂછ્યું—હે મહારાજ, તે (જૈન
સાધુઓ) કેવા હોય છે? કેવા પ્રકારનું કર્મ કરે છે? અને
તેમનું જીવન કેવું હોય છે, તે હે મહાદેવજી ! આપ કહો. ૬૫.
મહાદેવજી જોવાયા:—તે- (સાધુઓ) દાંડો અને કાંબળીએ

કરીને સહિત હોય છે; બકરા-ઘેટા-ની છાનની પૂંજણી (ચોઘા) રાખે છે, શુદ્ધ આહારને ગ્રહણ કરે છે અને શાસ્ત્ર પ્રમાણે આચરણ કરે છે. ૬૬.

વળી હાથમાં તેઓ તુંબી પાત્રને (તુંબડી) રાખે છે, શ્વેત વસ્ત્રને ધારણ કરે છે, બિસ્મા માગી લોજન કરે છે, તેઓ ક્યારે પણ ક્રોધ કરતા નથી. સદા સર્વ પ્રાણી ઉપર દયા કરે છે. ૬૭.

ગુરુ સાથેનું વર્તના—

દુષ્કૃતં ન ગુરોર્નૃયાત્, કુર્દં ચૈતં પ્રસાદયેત્ ।

પરિવાદં ન શ્રુણુયાદન્યેપામપિ જલ્પતામ્ ॥ ૬૮ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અધ્યાય ૧૧૦, શ્લોક ૧૦૭.

ગુરુના ક્ષુપિત કાચું ખુણાં કરવાં નહીં, ગુરુ ક્રોધ પામ્યા હોય તો તેને (વિન્યાદિક વડે) પ્રસન્ન કરવા અને બીજાએ કહેલા અવશ્યવાદ (નિંદાને) સાંભળવા નહીં. ૬૮.

બક્તના ગુણ:—

સન્તુષ્ટઃ સતતં યોગી, યતાત્મા દૃઢનિશ્ચયઃ ।

મય્યર્પિતમનોબુદ્ધિર્યો મદ્ગત્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥ ૬૯ ॥

મગવદ્ગીતા, અધ્યાય ૧૨, શ્લોક ૧૪.

જે નિરંતર સંતોષી, ચોગી, આત્માને નિયમમાં રાખનાર, દૃઢ નિશ્ચયવાળો, અને મારે વિષે જ મન તથા બુદ્ધિને સ્થાપન કરનાર હોય, તે જ મારો બક્ત છે, અને તે જ મને પ્રિય છે. ૬૯.

અંતરાત્મા:—

વહિર્માયાનતિક્રમ્ય, યસ્યાઽત્મન્યાઽઽત્મનિશ્ચયઃ ।

સોઽન્તરાત્મા મતસ્તજ્ઞૈઃ, વિભ્રમધ્વાન્તમાસ્કરૈઃ ॥ ૭૦ ॥

બાહ્ય પદાર્થોને છોડીને પોતાના આત્માની અંદર જ જેને આત્માનો નિશ્ચય છે તેને સર્વજ્ઞ પુરુષોએ અન્તરાત્મા માન્યો છે. ૭૦.

બહિરાત્મા:—

આત્મબુદ્ધિઃ શરીરાદૌ, યસ્ય સ્યાદાત્મવિભ્રમાત્ ।

વહિરાત્મા સ વિજ્ઞેયો મોહનિદ્રાઽસ્તચેતનઃ ॥ ૭૧ ॥

આત્માની અજ્ઞાનતાને લીધે જે જીવની શરીર-ધનમાલ વગેરે જડ પદાર્થોને આત્મા માનવાની બુદ્ધિ છે અને જે મોહનિદ્રાથી આત્માનું જ્ઞાન ભૂલેલો છે તે જીવ બહિરાત્મા ગણાયો. ૭૧.

અંતરાત્મા તથા બહિરાત્મા:—

આત્મધિયા સમુપાત્તઃ કાયાદિઃ કીર્ત્યતેઽગ્ર વહિરાત્મા ।

કાયાદિઃ સમધિષ્ઠાયકો ભવત્યન્તરાત્મા તુ ॥ ૭૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧૨, શ્લોક ૭.

(આત્મબુદ્ધિથી માનેલા) શરીરાદિને જે આત્માપણે માને છે તે બહિરાત્મા કહેવાય છે. અને કાયાદિ જડ પદાર્થોના અધિષ્ઠાયકને જે આત્મા તરીકે માને છે તે અન્તરાત્મા કહેવાય છે. ૭૨

પરમાત્મા:—

ચિદ્રૂપાનન્દમયો નિ:શેષોપાધિવર્જિત: શુદ્ધ: ।

અત્યક્ષોઽનન્તગુણ:, પરમાત્મા કીર્તિતસ્તર્જ્જૈ: ॥ ૭૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૭, શ્લોક ૮.

ચિદ્રૂપ, આનન્દમય, સમગ્ર ઉપાધિથી રહિત, શુદ્ધ, ચક્ષુ
ઓથી પર, અનન્ત ગુણુ યુક્ત એવા આત્માને જ્ઞાનીઓએ
પરમાત્મા કહ્યો છે ૭૨

નિર્લેપો નિષ્કલહ: શુદ્ધો નિષ્પન્નોઽત્યન્તનિવૃત: ।

નિર્વિકલ્પથ શુદ્ધાત્મા, પરમાત્મેતિ નિર્ણિત: ॥૭૪॥

વિષયકથાયાદિથી નિર્લેપ, નિષ્કલ, શુદ્ધ, પૂર્ણસિદ્ધ, યુક્ત,
વિકલ્પોથી રહિત અને જે પવિત્ર છે તે આત્મા—અવને પરમાત્મા
કહેવામા આવે છે ૭૪

પરમાત્માની આરાધના —

યૈનૈવારાધિતો ભાવાત, તસ્યાસૌ કુરુવે શિવમ્ ।

સર્વજન્તુસમસ્થાસ્ય, ન પરાત્મવિભાગિતા ॥ ૭૫ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૧, શ્લોક ૨૦.

જે મનુષ્ય આ પરમાત્માની ભાવથી આરાધના કરે છે,
તેનુ તે પરમાત્મા કલ્યાણ કરે છે સર્વ પ્રાણીઓને વિષે
સમાન એવા આ પરમાત્માને કાંઈ પણ ચોતાનુ કે પરનુ
એવો વિભાગ નથી ૭૫

પરમાત્માની સ્તુતિ:—

યં શૈવાઃ સમુપાસતે શિવ ઇતિ વ્રજેતિ વેદાન્તિનો

વૌદ્વા બુદ્ધ ઇતિ પ્રમાણપટવઃ કર્તેતિ નૈયાયિકાઃ ।

અર્હન્તિત્યય જૈનશાસનરતાઃ કર્મેતિ મીમાંસકાઃ,

સોડ્યં વો વિદધાતુ વાઙ્મિનફલં ત્રૈલોક્યનાથઃ પ્રભુઃ ॥ ૭૬ ॥

હનુમન્નાટક.

શિવભક્તો જેને શિવરૂપે સેવે છે, વેદાંતીઓ જેને બ્રહ્મ-
રૂપે સેવે છે, બૌદ્ધજનો જેને બુદ્ધરૂપે માને છે, પ્રમાણુને વિષે
નિપુણ એવા નૈયાયિકો જેને કર્તારૂપે માને છે, જૈનધર્મના
રાગી લોકો જેને અરિહંતરૂપે માને છે, તથા મીમાંસકો
જેને કર્મરૂપે માને છે; તે આ ત્રણ લોકના પ્રભુ તમને
વાંછિત-ઇચ્છિત ફળ આપે ૭૬.

જિનપૂજનો વિધિ:—

પદ્માસનસમાસીનો નાસાગ્રન્યસ્તલોચનઃ ।

મૌની વસ્ત્રાવૃતાસ્યોડ્યં, પૂજાં કુર્યાન્નિનેશ્વિતુઃ ॥ ૭૭ ॥

ચિવેકવિલાસ, હજ્જામ ૧, શ્લોક ૧૭,

માણુસે પદ્માસન (પલાંડી) વાળીને, નાકના અગ્રભાગ ઉપર
પોતાની દહિને સ્થિર કરીને, પોતાનું મોઢું વસ્ત્ર (મુખકોશ)
થી બાંધીને અને કંઈપણ બોલ્યા વગર શ્રી જિનેશ્વર ભગ-
વાનની પૂજા કરવી જોઈએ. ૭૭.

ધર્મનું આરાધના—

પીડયેન્ન જરા યાવદ્ વ્યાધિર્યાવન્ન વાધતે ।

મૃત્યુર્ધાવતિ નો યાવત્, તાવદ્ ધર્મો વિધીયતે ॥ ૭૮ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૧, સ્તો ૭૬૨ (ય. વિ. વ્રં)

જ્યાં લગી ધડપણે પીડા ન કરી હોય. જ્યાં લગી રોગે આધા ન કરી હોય અને જ્યાં લગી મરણ આબુ ન હોય ત્યાં લગીમાં ધર્મનું સાધન કરી શકાય છે. ૭૮.

સુખં ચ ન વિના ધર્માત્, તસ્માદ્ધર્મપરો ભવેત્ ।

મત્ત્યા કલ્યાણમિત્રાણિ સેવેતેતરદૂરગઃ ॥ ૭૯ ॥

અણ્ણદ્વય (વાગ્મદ), અધ્યાય ૨, સ્તો ૨૦.

ધર્મ વગર સુખ નથી (મળતું) તેથી ધર્મપરાયણ થવું જોઈએ, અને ઇતર-પાપમિત્રોથી દૂર રહીને કલ્યાણકારી પુણ્યશાલી મિત્રોની ભક્તિપૂર્વક સેવા કરવી જોઈએ. ૭૯.

વૈરાગ્યશુદ્ધધર્મા, દૈવાદિસત્તરવિદિરતિધારી ।

સંવરવાન્ શુભવૃત્તિઃ, સામ્યરહસ્યં ભજ શિવાર્થિન્ ॥ ૮૦ ॥

અધ્યાત્મકલ્પક્રમ, સ્તો ૪.

વૈરાગ્યે કરીને શુદ્ધ નિષ્કલંક ધર્મવાન થા, (સાધુના દય યતિધર્મ અને શ્રાવકના જાર વ્રત તેમજ આત્મશુદ્ધિમાં રમણતા કરવારૂપ શુદ્ધ ધર્મવાળો થા) દેવ, ગુરુ, ધર્મનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બાણનારો થા, સર્વ પ્રકારના સાવધ યોગથી નિવૃત્તિરૂપ વિરતિ ધારણ કર (સત્તાવન પ્રકારના) સંવરવાળો થા, તારી વૃત્તિઓને શુદ્ધ રાખ અને સમતાના રહસ્યને છું ભજ. ૮૦.

સાચો ધર્મી—

શૈવો વાચ્યઃ સ એવાન્યશિવકરણધીઃ સત્પ્રયાસઃ સદૈવ,
પ્રોક્તઃ સન્ વૈષ્ણવો યઃ પરમયહરણે વ્યાપ્તચિત્તો ભવેત્ સઃ ।
વાચ્યો જૈનઃ સ શુદ્ધોઽધિલજનમનસાં સૌખ્યદઃ સદ્ગુણો ય
આર્પં સત્પારસી યો વિદધતિ વિધિના નામધારી તદન્યઃ ।' ૮૧ ॥

ધર્મવિયોગમાલા, સ્કંદ ૩૯.

જે હમેશાં બીજાનું બલું કરવાની ભાવનાવાળો હોય
અને સારું કામ કરનાર હોય તે શૈવ છે. જે બીજાના બચને
(હુઝને) ટાળવા માટે પોતાના ચિત્તથી (વચન—શરીરની સાથે
મનથી પણ) પ્રયત્ન કરતો હોય તે સાચો વૈષ્ણવ છે. જે
જગતના સઘળા પ્રાણીઓને સુખ આપનાર અને શુભિચ્છ
હોય તે શુદ્ધ જૈન છે અને જે અધિભાષિત—આત્મ
તત્વોપયોગી કાર્ય કરે છે તે સાચો પારસી છે. બાકીના
તો બધાય નામ ધારી છે. અર્થાત્ સાચા શૈવ, વૈષ્ણવ,
જૈન અને પારસી નથી. ૮૧.

જૈનધર્મનો પ્રચાર—

વિचार्य सम्यक् समयस्य पद्धतिं,

युक्त्याञ्जुभृत्या च समन्तताद् भुवि ।

सुश्रावकैः साधुगणैः सुमाधनैः,

प्रचारणीया जिनधर्मभावना ।' ૮૨ ॥

मुनि हिमांशुविजय.

યુક્તિ અને અનુભવથી જમાનાનો તથા આગમનો વિચાર

કરી (જમાનાને ઓળખી) ત્રાસા શ્રાવક તથા સાધુએ ઉચિત ઉપાયોથી જગતમાં જૈનધર્મની ભાવનાનો વિસ્તાર કરવો જોઈએ. ૮૨.

અન્ય દર્શનોનું અકાર્યઃ—

સ્વયં કુમાર્ગ લપતાં નુ નામ, પ્રલમ્ભમન્યાનપિ લમ્ભયન્તિ ।
સુમાર્ગમં તદ્વિદમાદિશન્તમસૂયયાઽન્ધા અવમન્વતે ચ ॥ ૮૩ ॥

અયોગવ્યવચ્છેદદ્વાર્ત્રિગિકા (દેમચન્દ્ર), સ્કંદ ૭

જેઓ અસૂચાવડે અંધ થયેલા છે તેઓ પોતે બલે કુમાર્ગને ઉપદેશ આપે, પરંતુ તેઓ ધીલ સન્માર્ગવાળાને પણ ઉપાદેશ આપે છે એટલે કે સંસારસમુદ્રમાં નાંખવાનો પ્રયાસ કરે છે; તથા જે સન્માર્ગમાં રહેલા છે, સન્માર્ગને જાણે છે અને સન્માર્ગનો ઉપદેશ આપે છે તેમની પણ તેઓ અવગણના કરે છે. ૮૩.

જૈનદર્શનનું મહત્ત્વઃ—

પ્રાવેશિકેભ્યઃ પરાજ્ઞાસનેભ્યઃ, પરાજયો યત્ તવ શાસનસ્ય ।
સઘોતપોતશ્ચુતિહમ્પરેમ્પો વિહમ્પનેયં હરિમણ્ડલસ્ય ॥ ૮૪ ॥

અયોગવ્યવચ્છેદદ્વાર્ત્રિગિકા (દેમચન્દ્ર), સ્કંદ ૮.

(સમસ્ત નયમાંથી માત્ર નયના એક) પ્રદેશને જ માનનારા પર શાસન થકી જે તમારા શાસનનો પરાજય તે તો પતંગિયાના બગ્યાની કાંતિના આડંબરથી સૂર્યમંડળની વિકંબના તુલ્ય છે. (એટલે કે પતંગિયો પેતાની કાંતિવડે સૂર્યની કાંતિનો પરાજય કરે તેવું તે અશક્ય છે) ૮૪.

૨ વ્યવહારિક વિભાગ

ક્ષત્રિયનો શબ્દાર્થઃ—

નો ક્ષત્રશબ્દસ્યાર્થ ત્વં, જાનાસિ યદહો ક્ષતાત્ ।

ત્રાયન્તે સક્લં લોકં, કથ્યન્તે ક્ષત્રિયાસ્તતઃ ॥ ૮૫ ॥

વાર્ષ્વનાયચરિત્ર (પદ્ય), સર્ગ ૨, શ્લોક ૧૨૦ (ચ. ધિ. વ્રં).
તને ક્ષત્રિય શબ્દનો અર્થ ખબર નથી લાગતો. (એ
શબ્દનો અર્થ એ છે કે) દુઃખથી બધા લોકનું રક્ષણ કરવાના
કારણે જ તે ક્ષત્રિય કહેવાય છે ૮૫.

બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપઃ—

યોગસ્તપો દમો દાનં, સત્યં શૌચં દયા શ્રુતમ્ ।

વિદ્યાવિજ્ઞાનમાસ્તિકયમેતદ્ બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥ ૮૬ ॥

યશિષ્ઠસ્મૃતિઃ.

યોગ, તપ, ઇન્દ્રિયોત્તં ક્રમન, દાન, સત્ય પવિત્રતા, દયા,
શાસ્ત્રનું શ્રવણ, વિદ્યા, વિજ્ઞાન અને આસ્તિકતા, આ
બ્રાહ્મણનું લક્ષણ છે. ૮૬.

અયોગ્ય બ્રાહ્મણ પૂજનરૂપ —

ધિર્ગુ રાજ્યં તસ્ય રાજો યૈ, યસ્ય દેશેઽધમા જનાઃ ।

પૂજ્યન્તે બ્રાહ્મણા મૂર્ખાં દાનમાનાદિકંરપિ ॥ ૮૭ ॥

દેવીમાગધત, સ્કન્ધ ૩, અષ્ટાધ્ય ૧૦, શ્લોક ૩૧.

તે રાજાના રાજ્યને ધિક્કાર છે કે જેના દેશમાં અધમ માણસો (અને) મૂખ એવા બ્રાહ્મણો, દાન અને સન્માન વગેરેથી પૂજાય છે. ૮૭.

કુપ્રાહ્મણ:-

પરકાર્યવિહન્તા ચ, દામ્ભિકઃ સ્વાર્થસાધકઃ ।

હલી દ્રેષી મૃદુઃ કૂરો વિપ્રો માર્જાર ઉચ્યતે ॥ ૮૮ ॥

પારકાનું કામ બગાડનાર, હંભ કરનાર, સ્વાર્થસાધુ, છળ-કરનાર, દ્રેષ રાખનાર, નમાલો અને ઘાતકી; આવા પ્રકારના બ્રાહ્મણને ખિલાડા જેવો કહ્યો છે. ૮૮.

વાપીકૂપતઢાગાનામારામસુરવેશ્મતામ્ ।

ઉચ્છેદને નિરાશઙ્કઃ, સ વિપ્રો મ્લેચ્છ ઉચ્યતે ॥ ૮૯ ॥

વાવ, કૂવા, તળાવ, બગિચા અને દેવમંદિરનો નાશ કરવામાં જે અચકાય નહીં તે બ્રાહ્મણને મ્લેચ્છ કહ્યો છે. ૮૯.

વેવદ્રવ્યં ગુરુદ્રવ્યં, પરદારામિર્મર્શનમ્ ।

નિર્વાહઃ સર્વભૂતેષુ, વિપ્રશ્રાવણાલ ઉચ્યતે ॥ ૯૦ ॥

દેવદ્રવ્ય ખાનાર, ગુરુદ્રવ્ય ખાનાર, પરદારાનો સંગ કરનાર અને દરેક પ્રકારના પ્રાણીઓમાં નિર્વાહ કરનાર બ્રાહ્મણને ચાંડાલ કહ્યો છે. ૯૦.

અપૂજ્ય પૂજન કૃણ:-

અપૂજ્યા યત્ર પૂજ્યન્તે, પૂજ્યાનાં ચ વ્યતિક્રમઃ ।

ત્રીણિ મત્ત અવિપ્યન્તિ, દુર્મિદ્ધં મરણં મયમ્ ॥ ૯૧ ॥

ત્યાં પૂજવાને અયોગ્યનું પૂજન થાય છે અને પૂજ્યોનો તિરસ્કાર થાય છે ત્યાં દુકાળ, મરણ અને ભય એ ત્રણે (આક્રોશ) થાય છે. ૯૧.

મુપાત્રના ભેદ:-

પાત્રં ચ ત્રિવિધં તત્ર, સમતાત્રીવિમૂષિતાઃ ।

દ્વાનદર્શનચારિત્રસ્વરત્નત્રયાન્વિતાઃ ॥ ૯૨ ॥

પ્રશાન્તતત્તુવાકૃત્તિ મધ્યમાત્રોપજીવિનઃ ।

રતાઃ પરહિતે નિત્યં, યતયઃ પાત્રમુત્તમમ્ ॥ ૯૩ ॥

સમ્યગ્દર્શનવન્તસ્તુ, દેશચારિત્રયોગિનઃ ।

યતિધર્મેચ્છત્રઃ પાત્રં, મધ્યમં ગૃહમેધિનઃ ॥ ૯૪ ॥

સમ્યક્ત્વમાત્રસન્તુષ્ટા વ્રતશીલેષુ નિઃસ્પૃહાઃ ।

તીર્થપ્રભાવનોદ્યુક્તાસ્તૃતીયં પાત્રમુચ્યતે ॥ ૯૫ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (૫૪), સર્ગ ૬, શ્લોક ૫૫૭ થી ૬૪૦ (ય. વિ. પ્રં.)

પાત્ર ત્રણ પ્રકારનું હોય છે તેમાં (૧) સમતાત્રીપી લક્ષ્મીથી શોભતા, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્ને ઠરીને સહિત, અત્યંત શાંત મન, વચન અને કાયાવાળા, ભક્ત્ય પદાર્થોથી જ આશ્લેષિકા કરનારા અને પારકાના ભલામાં સદા તત્પર રહેનાર એવા મુનિઓ ઉત્તમ પાત્ર સમજવા; (૨) સમ્યગ્દર્શને ઠરીને સહિત, દેશચારિત્ર-શ્રાવકધર્મ-સહિત અને સાધુ ધર્મની ઇચ્છાવાળા એવા ગૃહસ્થો મધ્યમ પાત્ર સમજવા. (૩) જેઓ સમકિતમાત્રથી અંતુષ્ટ થયા હોય, મત અને શીલને વિષે ઉદાસીન હોય અને તીર્થની પ્રભાવના

કરવામાં તત્પર હોય તે ત્રીજા પ્રકારનું-સાધારણ પાત્ર સમજવું. ૬૨-૬૫.

અનર્થનાં કારણો:-

હિંસાસ્તેયાન્યથાકામં, પૈશુન્યં પરુષાનૃતે ।

સમ્મિત્તલાપવ્યાપાદમમિધ્યાદશ્વિપર્યયમ્ ॥ ૯૬ ॥

પાપં કર્મેતિ દશધા, કાયવાહુમાનસંસ્ત્યજેત્ ।

અષ્ટાંગ્નહૃદય (વાગ્મટ), અધ્યાય ૨, શ્લોક ૨૧.

હિંસા, ચોરી, અયોગ્ય મેથુન, ચાલી, કઠોર વચન, અસત્ય વચન, લેલી વાતોલાપ, ખીજાનું ભુંડું વિચારવું, પરદ્રવ્યની ઇચ્છા, અને દૃષ્ટિનો વિપર્યય આ દશ પ્રકારનું પાપકર્મ મન, વચન અને કાયાથી તનુવું ૬૬.

મધ્યમ પુરુષ:-

યે રાગગ્રસ્તમનસો વિવેકવિકલા નરાઃ ।

કથામિચ્છન્તિ કામસ્ય, રાજસાસ્તે હિ મધ્યમાઃ ॥ ૯૭ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (૫૪), સર્ગ ૨, શ્લોક ૧૦૩૧.

જે લોકોનાં મન રાગવાળાં છે અને જે વિવેકહીન છે તથા કામની ઇચ્છા કરે છે તે મધ્યમ કોટિના રાજ્ય પુરુષ છે. ૬૭.

અધમ પુરુષ:-

માયાશોકમયક્રોધલોભમોદમદાન્નિતાઃ ।

યે વાચ્છન્તિ કથામર્થે, તાપસાસ્તે નરાધમાઃ ॥ ૯૮ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (૫૪), સર્ગ ૨, શ્લોક ૧૦૩૪.

માયા, શોક, લય, ક્રોધ, લોભ, મોહ અને મટે કરીને સહિત એવા જે માણસો અધઃકથા (પેસાની ચયા) ધ્રુવે છે તે તામસિક પ્રકૃતિના અધમ પુરુષો બાણવા. ૯૮.

નીચનો સ્વભાવ:-

છિન્નેષુ રાવણે તુષ્ટઃ, શમ્ભુર્દશસુ મૃદ્ધસુ ।

શતેऽપિ શિરસાં છિન્ને, દુર્જનસ્તુ ન તુપ્યતિ ॥૧૯॥

નલધિલાસ, અક્ક ૭, શ્લો ૧૧.

(રાવણે ચોતાનાં) દશ મસ્તકોને છેઘાં ત્યારે મહાદેવ રાવણ ઉપર તુષ્ટમાન થયા, પરંતુ સેંકડો મસ્તકો છેઘાં છતાં દુર્જન માણસ તુષ્ટમાન થતો નથી. ૯૯.

રુદ્ધં વપુર્ન ચ વિલોચનહારિ રૂપં,

ન શ્રોત્રયોઃ સુખદમારટિતં કદાચિત્ ।

ઇત્યં ન સાધુ તવ કિંચિદિદં તુ સાધુ,

તુચ્છે રતિઃ કરમ ! કણ્ટકિનિ દ્રુમે યત્ ॥૨૦૦॥

અન્યાંકિમુક્તાવલી (નિ. સા.)

હે જીટ ! તારું શરીર લૂપ્ત-સુકું (ખરસટ) છે, તારું રૂપ મતુષ્યના નેત્રને હરણ કરનારું (મનોહર) નથી અને તારો શબ્દ કદાપિ મતુષ્યના શ્રોત્રને સુખ આપનાર નથી. આ પ્રમાણે તારું કાંઈ પણ સારું નથી. તોપણ એટલું તો એક સારું છે કે તુચ્છ કાંટાવાળા વૃક્ષ ઉપર તારે પ્રીતિ છે. ૧૦૦.

શૈત્યં નામ ગુણસ્તવૈવ ભવતિ સ્વામાવિકી સ્વચ્છતા,

કિં બ્રૂમઃ શુચિતાં વ્રજન્ત્યશુચયઃ સ્પર્શેન યસ્થાપરે ।

કિં વાસ્તવઃ પરમુચ્યતે સ્તુતિપદં યજ્ઞીવનં દેહિનાં,

ત્વં ચેત્ત્રીચયેન ગચ્છસિ પથઃ । કસ્ત્યાં નિરોદ્ધુમઃ ? ॥૧૦૧॥

ઉપદેશતરક્ષિણો, પૃ૦ ૨૦૮ (ય. વિ. મં.)

હો પાણી ! શીતળતાનો ગુણ તારો જ છે, તારી સ્વચ્છતા-
નિર્મળતા સ્વભાવથી જ છે, તારી પવિત્રતા વિષે તો શું કહીએ ?
કેમકે તારા સ્પર્શ વડે બીજા અપવિત્ર હોય તે પણ
પાવત્રતાને પામે છે, આથી વધારે તારી સ્તુતિ શી કરવી ?
પ્રાણીઓનું જીવન જ તું છે. આવો છતાં પણ તું જો નીચ
માગે જાય તો પછી તને રોકવાને કોણ સમર્થ છે ? ૧૦૧.

અપાત્રે રમતે નારી, નીચં ગચ્છતિ કૂલિની ।

ગિરૌ વર્ષતિ પર્જન્યો લક્ષ્મીઃ શ્રયતિ નિર્ગુણમ્ ॥૧૦૨॥

ત્રિપષ્ટિ૦, પર્વ ૧, સર્ગ ૪, શ્લોક ૧૧.

શ્રી અપાત્ર (કુદૃપ) સાથે ક્રીડા કરે છે, નદી નીચે જાય
છે, મેઘ પર્વત પર વરસે છે અને લક્ષ્મી નિર્ગુણ જાતની
પાસે જાય છે. ૧૦૨.

સેવાનિદાઃ—

સેવા શ્રદ્ધર્ત્તિયંરુક્તા, ન તૈઃ સમ્યગુદાહૃતમ્ ।

શ્વાનઃ કુર્વન્તિ પુષ્કેન, ચાટુ મૂર્ધ્ના તુ સેવકાઃ ॥૧૦૩॥

આદ્યવિધિ, પૃ૦ ૮૭, (જાતમા. સ.).

આજીવિકાને માટે પરની જે સેવા કરવી તે તો શ્વાનવૃત્તિ
છે, એમ જે પંડિતોએ કહ્યું છે. તેઓએ બરાબર ઠીક કહ્યું

નથી; કેમકે કૃતરાઓ પોતાના પૂંછડાવડે પરની ખુશામત કરે છે, અને સેવકો તો મસ્તક વડે પરની ખુશામત કરે છે, તેથી સેવકો કૃતરાથી પણ વધારે નીચ છે. ૧૦૩.

રાસ વગરનો વધ:—

આજ્ઞામજ્ઞો નરેન્દ્રાણાં, ગુરુણાં માનમર્દનમ્ ।

પૃથક્કશ્યા ચ નારીણા (મર્મવાક્યં ચ લોકાના)મશસ્ત્રવધ ઉચ્યતે॥

ચાણસ્યનોતિ.

રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ, શુરના માનનું ખંડન અને સ્ત્રી-ઓની જુદી શય્યા અથવા લોકોના મર્મનું વચન: આ સર્વ તેમને રાસ સહિત વધ કહેવાય છે. ૧૦૪.

ગૃહસ્થોનો સામાન્ય ધર્મ:—

સ્વેષુ દારેષુ સન્તોષઃ, શૌચં નિત્યાનશ્ચયતા ।

આત્મજ્ઞાનં તિતિક્ષા ચ, ઘર્માઃ સાધારણા નૃપ ॥૧૦૫॥

આનૃશંસ્યમહિસા ચાપ્રમાદઃ સંવિભાગિતા ।

શ્રાદ્ધકર્માતિથેયં ચ, સત્યમક્રોધ એવ ચ ॥ ૧૦ ॥૬

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અધ્યાય ૩૦૩.

પોતાની પત્નીમાં સંતોષ, પવિત્રતા, કદી પણ ઇર્ષ્યા નહીં કરવાપણું, આત્માનું જ્ઞાન, ત્યાગની ભાવના, ઇચ્છાપણું, અહિંસા, ઉદયમ, સેવા-સુશ્રૂષા, શ્રદ્ધા, પરાણુગત, સત્ય અને અક્રોધ આ, હે રાજ, (ગૃહસ્થોના) સાધારણ ધર્મ છે. ૧૦૫-૧૦૬.

સાચું સુખ:—

તુચ્છસૌખ્યાપ્તયે જીવાઃ, પ્રયતન્તે મુદાઽખિલાઃ ।

મન્યાક્ષય્યમુઘાપ્ત્યૈ તૂત્સહન્તે વિરલા જનાઃ ॥૧૦૭॥

મુનિ હિમાંશુવિજય.

જે તુચ્છ-(ખરાબ-નશ્વર) છે તેવા સુખને મેળવવા બધાય હોઠો હોંશથી પ્રયત્ન કરે છે, જ્યારે જે સુંદર તથા નિત્ય છે તેવા સુખને માટે તો વિરલા-કેટલાક ભાગ્ય-શાળી એવો જ ઉત્સાહ રાખે છે-પ્રયત્ન કરે છે. ૧૦૭.

यक्षराट् श्रीमणिभद्रो
विजयतेतराम्

प्रशस्तिः

जरा जरासन्धनृपेण मुक्ता, निश्चेष्टमातेनुपी कृष्णसैन्यम् ।
पलायिता यत्स्नपनाम्बुना तं, शङ्खेश्वरं पार्श्वजिनं नमामि ॥१॥

अद्याप्यवघरहितां विबुधाः सुधाभां,
भावामयप्रशमनीं शमनीयतापाम् ।
वाचं निपीय समतामसमां श्रयन्ते,
यस्य स्तवीमि चरमं तमहं जिनेशम् ॥ २ ॥

जगत्प्रभोस्तस्य मुखाद् विनिर्गतां,
निशम्य रम्यां त्रिपदीं विनिर्ममे ।
यो द्वादशाङ्गीं शिवमार्गदीपिकां,
जीयात् सुधर्मा गणभृत् स सर्वदा ॥ ३ ॥

तत्पट्टे क्रमशो जम्बूस्वामिप्रभृतयस्ततः ।
सूर्यो भूर्योऽभूवच्चज्ञानतिमिरांशवः ॥ ४ ॥

अकब्बरक्षोणिपतिः स्वराज्ये, यस्योपदेशैः प्रतिबोधमाप्य ।
अमारिमुद्घोषयति स्म सूरिः, श्रीह्रीरपूर्वो विजयस्ततोऽभूत् ॥५॥

शिथिलतामुपलभ्य तदातनीं,

भगवदुक्तविधौ मुनिभिः श्रिताम् ।

अकृत यस्तु तदुद्धरणं ततोऽ-

जनि स सत्यपरो विजयो गणी

॥ ६ ॥

ततो बहुशतीतेषु, क्षरिषु ज्ञानशालिषु ।

जज्ञे शमदमारामोल्लासनाम्बुवहोपमः

॥ ७ ॥

श्रीबुद्धिविजयो नाम्ना, मुनिराजो यदन्वये ।

स्थितानां पद्मशतीदानीं, मुनीनां वर्ततेऽनघा ॥ ८ ॥ युग्मम् ।

तच्छिष्योऽभूद् गुणजलनिधिस्फारविस्तारकारी,

सद्वृत्ताङ्गः सुवचनसुधावर्षकः शान्तवृत्तिः ।

ज्ञानोद्द्योतो निविडतमसां नाशकस्तापहारी,

हर्षाघायी भविककुमुदे वृद्धिचन्द्रो मुनीन्दुः ॥ ९ ॥

शिष्योत्तमो विजयधर्ममुनीश्वरोऽस्य,

जैनेन्द्रशासननभस्तरणिर्बभूव ।

लुप्ता तमस्ततिरनेन यथाऽत्र देशे,

ज्ञानप्रकाशविभवेन तथा परत्र

॥ १० ॥

काश्यां पुर्यां विशाला विविधविषयकज्ञानदानाय येन,

भूरिख्याता गृहीत्या धर्ममहतलमपि स्थापिता पाठशाला ।

ग्रामे श्रीपादलिप्तेऽप्युरुगुरुकुलवारब्धमादौ तथाऽद्रौ,

देशीकस्सर्पुदारुणे निजमहिमवशाद् वारिताऽऽशातना च ॥ ११ ॥

यस्यातिविस्मयकरान् प्रतिमापदुत्त-

वेदुष्यधैर्यमुनितादिगुणान् समीक्ष्य ।

काशीनृपः सह बुधर्विविषप्रदेशै-

र्दत्ते स्म स्वरिपदर्वी महताऽऽदरेण ॥१२॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)

तदीयशिष्यो विशुधो महात्मा, यः शान्तमूर्तिः प्रथितः पृथिव्याम् ।

आप्लविलालेखसुसंग्रहं च, व्यधात् पुरातनसुशोधपूर्वम् ॥१३॥

अन्येऽपि येन रचिता बहवः प्रबन्धाः,

सिन्धून् पुनर्विहरता प्रतिबोध्य लोकान् ।

हिंसासुरादि विनिवारितमुग्रभाषं,

जीयाज्जयन्तविजयः स गुरुर्मदीयः ॥१४॥ (युग्मम्)

इतश्च गूर्जरेभ्यस्ति, राजधन्यपुरं पुरम् ।

उत्तुङ्गैः प्रवरैर्हन्मन्दिरैः परिमण्डितम् ॥ १५ ॥

श्रेष्ठी त्रिक्रमचन्द्रोऽभूत्, तद्वास्तव्यो वणिग्वरः ।

जिनेन्द्रदेशिते धर्मे, सदा स्थिरदृढाश्रयः ॥ १६ ॥

तस्य प्रधानदेवीति, धर्मपत्न्यजनिष्ट या ।

सदाचारा सुशीला च, पतिभक्तिपरायणा ॥ १७ ॥

तयोर्मौघीतिनामास्ति, धर्मकर्मरता सुता ।

पुत्रौ स्तो हरगोविन्दवृद्धिचन्द्राभिधौ पुनः ॥ १८ ॥

लब्धव्युत्पत्तिको ज्येष्ठो न्यायव्याकरणादिषु ।

अभूदध्यापको बङ्गविश्वविद्यालये चिरम् ॥ १९ ॥

संपादितान्यनेकानि, तेन शास्त्राणि धीमता ।

कृतः प्राकृतशब्दानां, कोशोऽपूर्वश्च विश्रुतः ॥२०॥ (युग्मम्)

अनुजस्तु गुरोः पार्श्वे, दीक्षां भागवर्ता श्रयन् ।

गुरुणा कृतया ख्यातो, विशालविजयाख्यया ॥ २१ ॥

गुरोः प्रसादतस्तेनालोच्य शास्त्राम्युधि ततः ।

साराणि सूक्तरत्नान्यादाय ग्रन्थः कृतो ह्ययम् ॥ २२ ॥

मनसा सावधानेन, कृतेऽत्र ग्रन्थकर्मणि ।

काश्चन स्पलना याः स्युस्ता मे क्षाम्यन्तु सज्जनाः ॥ २३ ॥

समाप्तोऽयं

सुभाषित-पथ-रत्नाकरनामा

ग्रन्थः

सुभाषित-पद्य-रत्नाकरना चारे भागना

श्लोकोनी

अकारादि-अनुक्रमणिका

अकर्णदुर्वलः शूरः	८७६	अहमुष्टमात्रामपि यः	७२०
अकर्तव्यं न कर्तव्यम्	११११	अङ्गुष्ठेऽङ्गुलैर्दुःखम्	१२६६
अकश्चिद्यं परस्तावत्	८४४	अङ्गुष्ठोदरमध्यस्तु	१२६७
अकारणमधोयानः	८१०	अच्छेद्योऽयमभेद्योऽयम्	१०२
अकारात् कुरुते कोशम्	८३३	अजरामरयत्प्राज्ञः	१३८३
अकामनिर्जरा रूपात्	७५८	अज्ञानमाहारम्यं पततु	८२
अकिञ्चनमसम्बन्धम्	२०७	अजीर्णे पुनराहारं	१०५०
अकुर्मा सपदकर्म	८४२	अजीर्णे भेषजं चारि	१०५८
अकृताखण्डधर्माणाम्	१११४	अजीर्णे भोजनत्यागो	८८१
अकृत्वा परसन्तापमगत्वा	११०७, १३८७	अब्रह्माथद्धानश्च	१३३०
अक्षरस्यापि चैकस्य	५२२	अद्यातकुलनामानम्	२०१
अक्षाण्येव स्वकीयानि	३५८	अद्याते दुःप्रवेशो च	१०३६
अक्षाध्वाक्षिध्वलान् धत्स्व	३१३	अद्यानं यत्तु भो कष्टम्	६८८
अग्न्यावुदीर्णे जातायाम्	१०५१	अद्यानतमसाद्धनः	६८७
अग्निना सिच्यमानोऽपि	५३	अद्यानतिमिरान्धानाम्	५२१
अग्निमूर्ति कथं ध्याते	७८१	अद्यानी क्षपयेत् कर्म	६८७
अग्निर्जलं द्विपन्निभम्	८१	अद्या केचिद्विदधति	५८८
अग्निशुष्पया क्षान्त्या	५२२	अणीयसा साम्यनियन्त्रणाभुवा	७६८
अग्निस्तम्भो जलस्तम्भः	७४३	अणुव्रतमहाव्रतैः	६३७
अग्निं सूते यथा धूमम्	३६५	अतः करिष्णुर्जगतो विशुद्धिम्	१२८४
अघटितघटितानि घटयति	१३१	अतितप्त पानीयम्	१२८२
अङ्गं गलितं पलितं मुण्डम्	२८८	अतितृष्णा न कर्तव्या	२८६
अङ्गारकर्मप्रमुखाणि पञ्च	१६६		
अङ्गार-वन-शकट	१६५		

अतिधिभ्योऽशनाधाम-	२०४
अतिथिर्यस्य भग्नाज-	२०६
अतिदानादुबलिवद्ध	११११
अतिपरिचयादधना	१२६६
अतिरोद्रः सदा क्रोधा	७०५
अतिसञ्चयतुष्टवानाम्	१२३६
अतिहृस्वेऽतिदार्पेऽतिस्थूले	१२६०
अतुलमुखनिधानम्	४०२
अतैजसानि पात्राणि तस्य	५५७
अतैजसानि पात्राणि	
भिक्षार्थम्	५५७
अत्यन्तं कुर्वता रसायन	
विधिम्	१३४८
अत्यन्तं यदि बलमम्	४०८
अत्यन्तधिमुखे द्वे	१३२१
अत्यम्बुपानाद्विपमा	
सनाथ	१४०१
अत्यम्बुपानाज विपक्ष-	
तेऽन्नम्	१०५७
अत्यार्थमतिदानारम्	१२२१
अत्यासना विनाशाय	८७१
अत्युग्रपुण्यपावानाम्	७५४
अथवा जायमानस्य	८१
अथ पञ्चसमितिश्रुति-	६६३
अथाष्टात्मगुणाः	६१०
अथाऽहिता क्षमा सत्यम्	५७८
अवण्ड्यान्पण्ड्यन्ताजा	८२७

अदत्तं तु भयक्रोध-	१४३४
अदत्त धनं नादद्यात्	७२
अदत्तं नादत्ते कृतसुकृतकाम	६७
अदत्तस्यानुपादानम्	५६८
अदत्तादाननिरत	१४४०
अदत्तादानमाहात्म्यमहो	७१
अदत्तानामुपादानम्	१४३७
अदेने देयबुद्धिर्या	३७६
अदेशाकालयोश्चर्याम्	६६१
अदेशकाले यद् दानम्	१८४४
अग्निर्गात्राणि शुष्यन्ति	७१५
अद्यम्बीनविनाशस्य	४२६
अद्विष्टः सर्वभूतानाम्	२४१
अद्वेष्टा सर्वभूतानाम्	५३०
अधमा धनमिच्छन्ति	२५७
अधर्म धर्ममिति या	१२४४
अध क्षिपन्ति कृपणा	१२२४
अधोते यत्किञ्चित्तदपि	८६४
अधीत्य चतुरो घेदान्	८५८
अधीत्यनुष्ठानतय शमाद्यान्	२६५
अधीत्य घदशास्त्राणि	१२०६
अधीत्य शास्त्राणि भवन्ति	
मूर्खा	४८४
अधीयान श्रुतं तेन	३६८
अधीतमुखइस्ताहि	१०४६
अध्यात्मवर्जितध्याने	६६२
अध्यात्मविदा मूर्च्छाम्	११०

अध्यात्मशास्त्रसम्भूत-	१६०	अनिरुद्धमनस्कः सन्	७११
अध्यापनमध्ययनम्	८५३	अनिष्टमिष्टं मिश्रं च	१३१
अनग्निरनिकेतो घा	५६०	अनिष्टः स्वचरं धूकः	७१
अनतिव्यक्तगुणे च	६६०	अनुकूलतः खलुज्ञाधप्रिम-८६४	
अनन्तकायसन्धाने	१२४	अनुकूलां विमलाङ्गोम्	६६६
अनन्तदुःखः संसार-	५८५	अनुचितकार्यारम्भः	१३८६
अनन्यजन्यं सौजन्यम्	५८८	अनुद्गमोत्पादनवदमदोषाः	७०६
अनन्यदर्शी सततम्	५३१	अनुद्वेगकरं वाक्यम्	४३४
अनन्यसाधारणकौर्तिभाजम्	३८६	अनुभूतं न यद् येन	१३२५
अनभ्यासे विप्रे जात्रम्	१३२८	अनुभूतः भुक्तो हृष्टः	१२६६
अनशनमूनादरता	४३२	अनुमन्ता विगसिता	३२
अनशनमोनोदर्यम्	५३२	अनुमानं त्रिधा पुर्यशेन - ७८६	
अतल्पैः किमहो जल्पै	१२१७	अनुरागं जनो याति	८१०
अतागतविधातारम्भ	१२१६	अनुलामो विनीतश्च	१४२
अतादुरा प्रिलम्भश्च	४११	अनुवादादरासूया-	१०७३
अतादुरतमवृत्तस्य	११	अनेकजन्तुसङ्घात-	१८६
अतादिकालं जीयेन	३२८	अनेकरोपेषु गृहे जलस्तु	१४२२
अतादिनिधने द्रव्ये	१४३१	अनेकपर्यायगुणैरुपेतम्	१७४
अताद्यन्तस्य जाकस्य	४६८	अनेकगार्हं यद् वेदितव्यम्	६५५
अतामिहाऽन्यैरखायाः	१२५८	अनेकसंशयाच्छेदि	१२०७
अतारम्भा हि कार्याणाम्	१२४१	अन्तकः पर्ययस्याता	३४७
अताहूतमविज्ञातम्	२०३	अन्तरङ्गारिपङ्क्ति	६६१
अताहूतः प्रथिगति	८६६	अन्तरायधुटेजनिम्	१७४
अनिच्छन्ताऽपि दुःखानि	१३१८	अन्तर्धानपटुर्न सिद्धपुङ्गवः	१३७६
अनिच्छन् कर्मधैर्यम्	२३८	अन्तर्मुहूर्तात्परतः	१५३
अनिष्टं यौवनं रूपं ज्ञोषितम्	८५२	अन्तश्चितं न चेच्छुद्धम्	१५६
अनित्यं यौवनं रूपमायुष्यम्	७४०	अन्तर्गतिस्थितानाम्	१४३६

अन्धे तमसि मञ्जामः	३१
अन्नं धे प्राणिर्ना प्राणाः	१०४६
अन्नदः सुखितो नित्यम्	४१७
अन्नदानात् परं नास्ति	४१८
अन्नदानैः पयोदानैः	८८५
अन्यदेव भयेद्वासः	१०२३
अन्यद् घपुरिदं जीवात्	४६६
अन्यस्य तापनाद्यर्थं	३६८
अन्यान्यपि च ख्यातानि	१८८
अन्यायचित्तेन कृतोऽपि धर्मः	१२४०
अन्यायाजितवित्तवत्	१०२
अन्यायिदेवपात्रणिङ्	१२३८
अन्यायोपात्तवित्तस्य	१२१०
अन्यायोपार्जितं द्रव्यम्	१२३८
अन्यायोपार्जितैर्वित्तैर्यत्	१२४०
अन्यासप्तै जने स्नेहः	१३२८
अन्येषामपि देवानाम्	५११
अन्यैस्तेनार्जितं वित्तम्	४६४
अन्योऽन्यतत्त्वान्तर्भावात्	७७१
अन्योऽन्य भयचक्रे याताः	७३१
अन्योपकारकरणम्	११६०
अन्योऽहं स्वजनात्परिजनाच्च	४६५
अपकारिणि कोपश्चेत्	२३१
अपकारिणु भा पापम्	२४३
अपदो दूरगामी च	१३७८
अपमानं पुंरुह्य	११६२
अपरत्वं युद्धिसीर्ये	७७८

अपरायत्तमोत्सृज्यरहितम्	८०१
अपहारो हयवारणयानासन-	१२७४
अपात्रे पात्रमित्युक्ते	१४३४
अपात्रे रमते नारी	१४५४
अपायवहुलं पापम्	४२८
अपारं व्यसनाभ्युधौ	५७३
अपारं संसारं कथमपि	८६५
अपार्थलाभा कलकण्ठता तव	१११३
अपालयित्वा सहकार-	
पात्रपम्	४३०
अपास्ता शेषदोषाणाम्	४४७
अपि तापससद्गत्या	४००
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति	८७७
अपुत्रस्य गृहं शून्यम्	१३१८
अपूज्या यत्र पूज्यन्ते	
पूज्यानां च	१४५०
अपूज्या यत्र पूज्यन्ते	
पूज्यानां तु	११८१
अपूर्वशान्तपाविगुणैरनुत्तरम्	२
अपैतितत्त्वं सवसत्त्वलक्षणम्	७७८
अप्योपधृक्ते जग्धम्	१५०
अप्राप्तकालं घचनम्	१०७४
अप्रार्थितानि दुःखानि	१२२२
अवन्धूनामसी वन्धुः	१७४
अब्रह्मज्ञो न धर्मो न जातिः	१४२२

अमक्षयपरिहारश्च	११८४
अमक्षयाणि न भक्ष्याणि	१२७
अभयं सर्वसत्त्वेभ्यः	२७
अभयं सर्वभूतेभ्यः	२६
अभावे क्तकाप्रत्यय	१०२८
अभावे क्तहेतूनाम्	७६६
अभूतोद्धारनं चाद्यम्	५८
अभेद्यो घादिभिर्जनैः	५६५
अभोज्य प्रादुराहारम्	१२५
अभ्यक्तस्नाताशितभूषितः	१०३३
अभ्यस्तैः किमु पुस्तकैः	६५७
अभ्यासाद्धार्यते विद्या	१२६८
अभ्यासी बाहने शाले	८३७
अभ्यासेन क्रियाः सर्वाः	१२४४
अभ्युत्थानमुपागते गृहपतो	६६ः
अभ्युत्थानादियोगश्च	५२१
अभ्रच्छाया तृणाद्गतिः	१०८६
अमन्त्रमक्षरं नास्ति	१२०५
अमन्दानन्दजनने	३२०
अमराः किंकरायन्ते	८३
अमार्गे धर्तमानस्य	८३६
अमावास्यामष्टमी च	७१
अमृतश्चेतनो भोगो	७८३
अमृतं कालकूटं स्यात्	७५१
अमृतं शिशिरे बद्धिः	१३२७
अमेध्यमध्ये कोटस्य	७
अमेध्यसम्भवं नात्रान्	१०५०

अमोघवचनः कल्पः	८३४
अमोघा वासरे विद्युत्	१३६१
अयं लोकः परलोकः	७०
अयं निजः परो वेति	८१७
अयममृतनिधानम्	१३०६
अयमात्मैव चिद्रूपः	८०२
अयमात्मैव ससारः	८१३
अयःपातो नीरं तरति	३१०
अरण्यं सारङ्गौ-	२५८
अरण्यजं तरोः पुष्पम्	२४६
अरेखं बहुरेखं वा	१२६१
अर्कैर्धार्ष्ट्यमिते	१३५८
अर्जनोयं कलाबद्धिः	५८५, १११०
अर्थ एवं ध्रुवं सर्व-	१२१५
अर्थप्रार्थनशङ्कया न	१३२२
अर्थस्य मूलं प्रयथाक्	
क्षमा च	१४१२
अर्थस्योपार्जने दुःखम्	११२६
अथस्योपार्जने यत्नः	१२१२
अर्थागमो नित्यमरोणिता च	११२३
अर्थातुराणां न शुरुर्न धनुः	१४०२
अर्थानामर्जने दुःखम्	१२२३
अर्थार्थी जीवलोकोऽयम्	१२१२
अर्थो ज्ञानान्वितः	७७१
अर्थो नराणां परिरङ्गनानाम्	१०७७

अर्हन्तिगुरुमीति:	११२७	अशनोयन् सदा मांसम्	४१
अर्वाद्द्रष्टव्या लोकः	१३१५	अशाश्वतानि गात्राणि	५६०
अर्हद्धर्मतराः फलानि	५६८	अशुचिकरणसामर्थ्याद्	४६७
अर्हद्भ्यः प्रथमं निवेद्य	६६०	अशुचिः पापकर्मा यः	७६३
अलङ्कृतानां द्रव्याणाम्	१२८५	अशौचमाधवविधिम्	४४६
अलसस्य कुतो विद्या	१३६१	अध्यातियोमांसमसौ विधत्ते	१४४
अलसो मन्दबुद्धिश्च	७०५	अग्रेपाया यदा भद्रे	१३७२
अजायुं दारुणं च	५५७	अभ्वं नैव गजं नैव	४६
अजाभे न विपादी स्यात्	५५८	अभ्वमेधसद्वर्गं च	५४
अलीकं ये न भाषन्ते	५१	अभ्यलुप्तं माधवगर्जितं च	१४१६
अल्पक्षेत्रे तु सिद्धानाम्	८१२	अभ्वः शस्त्रं शालम्	११८१
अल्पानामपि वस्तूनाम्	११४६	अष्टकुलान्वलसतसमुद्राः	३४१
अषकामपि सः कूर्चम्	१०२७	अष्टमो कर्मघाताय	१६८
अषगच्छति मूढचेतन	१३४३	अष्टवर्षाधिको मर्त्यः	१६१
अषश्चरुं स्थिरः प्राज्ञ	८७२	अष्टादशपुराणेषु	७५३
अयद्यत्यागतः सर्व-	७०८	अष्टौ मासान् विहारः स्यात्	५६१
अयध्यायां विशेषोक्तिः	१०७१	असंयमकृतोत्सेकान्	६६, ४७३
अयलोकयो न चादशः	१३५०	असंशयं महाबाहो !	६५८
अयशेन्द्रियवित्तानाम्	६८१	असकृज्जपानात्	१८७
अयश्यं यातारः	६७	असत्यतो जघीयस्त्वम्	१२
अयश्यं नाशिनां बाह्यस्य	२२३	असत्यभाषणं घृतम्	२००
अयश्यम्भाविभाषानाम्	१३११	असत्यमप्रत्ययमूलकारणम्	६४
अष्टाप्य धर्मापसरं	५८३	असत्यवचनभुवि पक्षपातम्	६५
अविमृश्य कृतं कार्यम्	११०५	असत्यवचनं प्राज्ञः	१२
अपिसंघादनयागः	५३	असत्यवचनाद्वैर—	१३
अप्यवस्थितमयां द्वै.	२६	असन्तुष्टा द्विजा नष्टाः	१२८६
अगकः कुरुते कोऽगम्	६०१	असन्तोषमविभ्यासम्	१११
अगनादीनि दानानि	४०६	असम्पत्त्या स्वमात्मानम्	११६७

असम्भवं ह्यममृगस्य जन्म १२४५
 असावनक्षरो लेखः ५७०
 असुभृतां वधमाचरति क्षणाद् १३६
 असृजतस्य जननी २१४
 अस्तङ्गते विधानाथे १५६
 अस्ततन्द्रितः पुष्पिः ३०७
 अस्तस्थानं रवेज्यंष्टु- १२५०
 अस्ति चेद्दृष्ट्यभिद्धानम् १७०
 अस्तेयं तु परं तीर्थम् १६२
 असारं खलु संसारे ६६८
 अस्थि नास्ति शिरो नास्ति १३८०
 अस्थिचर्याः सुखं मांसे १०५८
 अस्थि वसति रुद्रश्च ३६
 अस्मिन्नसारे संसारे निसर्गेण ७३६
 अस्मिन्नसारे संसारे सारं ६६८
 अक्षय्ययुचैः शकलितवपुः ८६०
 अस्य दग्धोदरस्यार्थे १०६३
 अख्ये वसति रुद्रश्च २८
 अहंयूनामहङ्कारम् १३०८
 अहं कर्ता च हर्ताऽहम् ११६२
 अहङ्कारं वज्रं वर्पम् ५३६
 अहङ्कारो हि लोकानाम् २४८
 अहन्यहनि भूतानि ३५०
 अहं ममेति मन्त्राऽयम् ३३०
 अहिंसा दुःखदाशानि- ८

अहिंसा नाम यलोके १४१६
 अहिंसा परमं दानं...
 .....शुभम् १२
 अहिंसा परमं दानं...
 .....पदम् १०
 अहिंसा परमं ध्यानम् १०
 अहिंसा परमं पुष्पम् १०४१
 अहिंसा परमो धर्मस्तथाऽ-
 हिंसा परं तपः १०
 अहिंसा परमो धर्मस्तथाऽ-
 हिंसा परो दमः ८
 अहिंसा परमो धर्मो ह्यहिसैव ११
 अहिंसा परमो यज्ञः ६
 अहिंसा पूर्वको धर्मः २१
 अहिंसाप्रथमं पुष्पम् १०४१
 अहिंसार्थाय भूतानाम् ६
 अहिंसाजक्षणो धर्मः १७
 अहिंसा सकलो धर्मः ६
 अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः ५८१
 अहिंसासत्यमस्तेयं त्यागो ५६७
 अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यम् ५५३
 अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्या- ८४५
 अहिंसा सत्यमस्तेयं शौचं ५६६
 अहिंसा सत्यवचनं सर्व-
 भूतानुकम्पनम् ६४३

अहिंसा सत्यवचनं सर्व-	
भूतेषु चार्जवम्	११२८
अहिंसा सम्भवो धर्मः	६
अहिंसासूत्रास्तेषु	५६७
अहिंसस्य तपोऽक्षय्यम्	८
अहिं नृपं च शार्ङ्गम्	१२८२
अहो दुर्जनससर्गात्	११४६
अहो ध्यानस्य माहात्म्यम्	५०४
अहो मोहस्य माहात्म्यम्	३२२
अहो योगस्य माहात्म्यम्	७१४
अहोपात्रदिव्योरात्रि-	१८४
अहो लोभस्य साम्राज्यम्	२७१
अहो मुनेऽप्यसने च	११३
आकाङ्क्षितानि अन्तूनाम्	२७७
आत्मः सर्वदापाणाम्	२७३
आकारैरिङ्गितैर्माया	६५५, १८३८
आकाशनामिनो मित्राः	८५६
आकाशात् पतितं तांशम्	५१३
आकिञ्चन्य सुसन्तोष	११७२
आक्रान्तेऽमहोपलेन मुनिना	६०३
आकुप्येन मतिमता	३६७
आक्षपाद्मते देवः	७७४
आग्नेटकेषु विध्यन्	१३३६
आगमश्चास्यचनम्	७८६
आचारसहिता बुद्धिः	७७१
आचारः कुलमाख्याति	१४१३
आचार परमो धर्मः	१०१६
आचारः प्रथमो धर्मः	१०१८

आचाराल्लभते धर्मम्	१०१६
आचार्यपुस्तकनविाससहा-	
यवह्रमाः	१२०४
आजन्मसिद्धं कौटिल्यम्	८०४
आजीविकार्थमिदं यद्यति-	
चेयमेवः	५५०
आशां यत्र पुरस्कृत्य	४८२
आशाऽपायविपाकानाम्	
.. इत्थं वा ...	४८१
आशाऽपायविपाकानाम्	
... धर्म ...	८६१
आशाप्रवचने जने	३२७
आशामहो नरेन्द्राणाम्	१४५५
आशायिचर्यमपायविचर्यम्	४६०
आर्ज्यं प्राज्यं स्वप्ने	१२८४
आतुरे व्यसने प्राप्ते	६८१
आत्मकार्यं परित्यज्य	११७६
आत्मत्वेनाग्निशिष्टस्य	१२६
आत्मद्रोहममर्यादम्	१४४०
आत्मधिया समुपास	१४४३
आत्मना यत्कृतं कर्म	६३३
आत्मप्रशंसापरदोषज्ञास-	७०६
आत्मबुद्धिः शरीरादौ	१४४३
आत्मवत्सर्वभूतेषु	२८
आत्मार्यं जीवन्मोहेऽस्मिन्	११५४
आत्मार्यं सीद्मानम्	११६१
आत्मने विषये पाशैः	३६१
आत्मानं सततं रक्षेत्	६०६

आत्मानं स्नापयेन्नित्यम्	७११
आत्मा नदी संयमतोयपूर्णा	७१२
आत्मानं तापयेन्नित्यम्	३६६
आत्मानं धर्मकृत्यं च	२८१
आत्मानमन्यमथ हन्ति	
जहाति धर्मम्	२३१
आत्मानमात्मना वेत्ति	६७७
आत्मानं परितापयत्यनुकुलम्	२२३
आत्मानं भावयेन्नित्यम्	२६१
आत्मानं मन्यते नैकः	७८१
आत्मानो देहिनो भिन्नाः	११८
आत्मायत्तमपि स्वान्तम्	३०१
आत्मायत्ते गुणादाने	६१७
आत्मा यद्विनियोजितः	३५१
आत्मा विष्णुः समस्तानाम्	२८
आत्मा वै सुमहत्तीर्थम्	७२७
आत्माऽस्ति कर्मास्ति	३८७
आत्मैव ह्यात्मनः साक्षी	८२१
आत्मोपम्येन सर्वत्र द्र्यां	२३०
आत्मोपम्येन सर्वत्र समं	५३८
आदाननिक्षेपविधेर्विधाने	७१०
आदानस्य प्रदानस्य	१११२
आदित्यचन्द्रहरि-	३६३
आदित्यचन्द्रावनिजोऽ-	
नलश्च	१२८५
आदित्यस्य गतागतैरहरहः	७३६
आदित्यादिषु वारिषु	१०३८
आदेयः सुभगः सोम्यः	२६
आदौ न वा ग्रणयिनाम्	११८१

आदौ मज्जनचोद्धारति-	
लकम्	१००२
आदौ रागस्ततो द्वेषः	३७१
आदौ रूपविनाशिनी	१०५६
आद्यन्ते पशवो देवाः	८५२
आधारमस्मकौपीन-	७८०
आधिव्याधिज्वरामृत्यु-	७३७
आनन्दाय न कस्य मम्म-	
धकथा	१३४५
आनन्दाधूणि रोमांचः	५१२
आनृशंस्यमहिंसा च	१४५५
आनृशंस्यं पटौ धर्मः	८६८, १३८८
आन्तमर्द्धात्तिकं सम्यग्दर्शनम्	३८५
आन्विक्षिकीप्रयीषार्ता-	८३४
आपत्काले तु सम्प्राप्ते	८२३
आपन्नाशाय विबुधैः	८२७
आपस्तु मित्रं जानीयात्	१३८८
आपदामापतन्तोनाम्	११३२
आपद्गतं हससि किम्	१२३०
आपद्व्यापादिता नैव	११८२
आपातमधुराः सर्वे	१४२६
आपातमात्रमधुराः	१०५
आपातरभ्ये परिणामदुःखे	६०
आप्लावयति नाम्भोधिः	४७६
आमगोरससंपृक्तद्विजजादिषु	१३२
आमगोरससंपृक्तं द्विदले	१२६
आमरणान्ताः प्रणवाः	८१०
आयव्ययमनालोच्य	१२२८

आयादर्थं नियुञ्जात १२२७
 आयासकोपभयदुःखमुपैति मर्त्यः १५३
 आयुर्दीर्घतरं वपुर्वरतरम् १०
 आयुर्वर्षशतं नृणाम् १०८८
 आयुः कर्म च वित्तं च ६०४
 आयुःकलोललोलं कतिपय-३३६
 आयुःकामयमानेन १३०३
 आरब्धस्यापघर्मे स्फुरदमल-
 मतिः ८२५
 आरम्भानां निवृत्तिर्द्रविणसक-
 लता ७३०
 आरम्भोऽयं महानेन १२२६
 आराधितोऽस्त्यसौ १०४०
 आरुह्युमुनिर्योगम् २३५
 आरुढः शुभमिभम् १२८०
 आरुढाः प्रशमन्नेणिम् १२१
 आरोग्यं दत्तसौभाग्यम् ५६२
 आरोग्यमानुष्यमविप्रशस्त ११२३
 आरोग्यो गावुषे वृक्ष- १२७२
 आर्त्तं रौद्रं च धर्म्यं च ४८६
 आर्त्तं रौद्रमपथ्यान- १७१
 आर्त्ते-रौद्रपरिष्यागात् ५०२
 आर्त्तस्तृणाश्रुचाभ्यां यः २०३
 आर्त्ता देवाग्रमस्यन्ति १३८४
 आर्त्ते तिर्यगितिस्तथा ५००
 आर्यो देशः कुलरूपसंपदायुध १२१
 आर्योऽपि दीपान् खलवत्

परंपाम् ८८४
 आर्हन्त्यं महिमोपेतम् ५०८
 आलस्यं स्थिरतामुपैति १२११
 आलस्यं हि मनुष्याणाम् ११७१
 आवर्तो वृक्षिणे भागे १२६७
 आशादासस्तु यो जातः २८६
 आशानामनदी मनोरथजला ५३६
 आशायाः ये दासाः २६०
 आशा हि जांकान् यक्ष्णाति २६०
 आशौचं यक्षसी पुंसाम् २८७
 आपादे वृक्षमी कृष्णा १२५०
 आसनं जयनं गेहम् १२७६
 आसनस्थपदा नाद्यात् १०४६
 आसनादीनि संवीक्ष्य ७१०
 आस्तन्यपानाज्जननो पशूनाम् ६७१
 आहारनिद्राभयमैधुनं च ५७६
 आहारनिद्राभयमैधुनानि ६८७
 आहारस्य तु द्वौ भागौ १०४८
 आहारज्जायते व्याधिः १०२६
 आहारे मैधुने चैव १३६३
 आहारैर्मधुरमनोहरतरैः ६११
 आहारो गरत्तायते
 प्रतिदिनम् १३४३
 इज्जिताकारतत्त्वजः ८३८
 इच्छति शतौ सहस्रम् २७८
 इच्छा मूर्च्छा कामः ३०७
 इच्छेद्यद्विपुलां प्रीतिम् ११८२
 इत्याऽध्ययनदाने च ८१६
 इतो रागमहाभ्योधिः १७५

इत्यनित्यं जगद्वृत्तम्	४५५	इष्टं दृष्ट्वा स्वप्नम्	१२७४
इत्येतत् पञ्चविधं चारित्र्यम्	१६६	इहामुत्र विरुद्धं यत्	५२५
इत्येवं सर्वभेदानाम्	१५५	इहोपपत्तिर्मम केन कर्मणा	५८२
इदं स्वजनदेहजातनय-	३४६	इदं श्रमणं दृष्ट्वा	५३४
इदमेव हि पाण्डित्यम्	१२२८	इदोभाषिण्याऽऽदान-	७०७
इदं प्रकृत्या विषयैर्वशीकृतम्	५२६	इदं यो रोषो दोषो द्वेष-	३११
इदं निन्दति तत्करः	११८६	इदं यो घृणी त्वसन्तुष्टः	११३१
इन्द्रबापसमा भोगाः	४५३	इन्द्रो नाम सप्तोषी	३०३
इन्द्रोऽपि हि संप्राप्ते	२७८	उक्तं सप्रतिमो द्रूपात्	१०६८
इन्द्रधनुः कराऽस्त्रकू च	१००६	उन्तेऽनृते भयेद्यत्र	५२
इन्द्रियप्रभवं सौख्यम्	३५६	उक्षा पताका कमलाभिपेकः	१२५५
इन्द्रियप्रसरं रुद्ध्वा	३६४	उच्चारयस्व नुदितम्	५५५
इन्द्रियाणां जये शूराः कर्म-	६३८	उत्क्षेपणापक्षेपणाकुञ्चनम्	७७६
इन्द्रियाणां जये शूरो धर्म	१३६७	उत्खातं निधिशंरुपा क्षितितलं	२६३
इन्द्रियाणां निरोधेन	८०५	उत्तमं प्रणिपातेन	१४१४
इन्द्रियाणां यदा छन्दे	३५६	उत्तमानां प्रसङ्गेन	११४१
इन्द्रियाणां विचरताम्	३६१	उत्तमा बुद्धिर्मानवः	१०६३
इन्द्रियाणि च सवस्य	१११६	उत्तमा ह्यस्मिन्ता च	११६६
इन्द्रियाणि प्रवर्तन्ते	३६४	उत्तिष्ठन्ति निजासनादुन्नतशिरः	८८६, ११८१
इन्द्रियाण्येव तत्सर्वम्	३६२	उत्थायोत्थाय बोधव्यम्	११०५
इन्द्रियापेक्षया प्रायः	६१६	उत्पद्यन्ते विपद्यन्ते	२६६
इन्द्रियैः सममारुह्य	४६४	उत्पद्यमानः प्रथमम्	२२८
इन्द्रोऽपि न सुखी तादृक्	३०४	उत्पादस्थितिभङ्गादि-	६६३
इन्द्रोऽपिन्द्रादयोऽप्येते	४५८	उत्सर्पन्ति ते यावत्	२१३
इमे मम धनाङ्गज-	३४३	उत्सर्पयन् देवतास्ताः	२८७
इय मोक्षरुते शाने	८१८	उत्सादितमग्नमदीधिवन्	१२२०
इष्टजनसंप्रयोगिद्विषय-	६५५		

उदङ्मुखो दिवा रात्रौ	१०२१	उपशाभिकमेकं य	३६४
उद्यति यदि भानुः	१३०६	उपसर्गप्रसङ्गेऽपि	७१३
उदकभूतिमिच्छद्भिः	१००७	उपाध्याया दशाचार्यः	६७०
उदारं विकथेऽमुकम्	१०६८	उपानत्सहितो व्यप्रचित्तः	१०४६
उदारस्य सृणं वित्तम्	१४०६	उपानहं पादुकां च	१२८४
उदेति सविता रक्तः	६१६	उपार्जितानामर्थनाम्	४०७
उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं	६०८	उपावृत्तस्य पापेभ्यः	१८६
उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं मम	६०८	उपाधयो येन दत्तः	४१६
उद्यम साहसं धैर्यम्	१११६	उपासते तमाखुं यै	१३४०
उद्यमः साहसं धैर्यम्	१३६२	उरां विशालो धनधान्यभोगी	१२५७
उद्योगिनं पुरुषसिंहम्	१११६	उलूककाकमाजरि-	१६०
उद्योगे नास्ति दारिद्र्यम्	१२८६	उल्लङ्घ्यते च यावन्त्यः	१२६१
उद्यतो रूपवान् दक्षः	८३८	उल्लोचं नव बध्नाति	१७०
उद्यत्ताघ्ननखा भग्नाः	१२६७	उष्नीमहिषीभ्यां योऽप्राच्यां	१२८३
उन्मार्गदेशनपराः कृतमार्गनागा	६१७	उष्णा छाया धर्मं स्तोत्रं	३७१
उपकारः परो धर्मः	११६५	ऊढो गर्भः प्रसवसमये	६७०
उपकारिणु यः साधुः	८८८	ऊर्ध्वं यथाऽलायुक्तां समेति	८१४
उपविष्टस्तु कुप्येद् यः	६५८	ऊर्ध्वं स्थित्वा क्षणं पश्चात्	१०३०
उपदेशप्रदानाणाम्	६५४	ऊर्ध्वमन्तर्मुहूर्तात् स्युः	१५३
उपदेशः शुभो नित्यम्	५२३	ऊर्ध्वं व्रणं कलिर्बहिर्लोभः	१२८६
उपदेशो हि मूर्खानाम्	६६५	एक उत्पद्यते जन्तुरेक एव	४१०
उपदेष्टुं च वक्तुं च	४८३	एक उत्पद्यते जन्तुरेक एव	४५६
उपधामस्य नियमम्	१०१२	एक उत्पद्यते जन्तुरेक एव	४१०
उपधामे तथा धात्रे	१८८	एक हि चक्षुर्मले मृदजो	
उपधामे व्यग्रजनानाम्	१६०	विवेकाः	१०६८
उपवासोऽपमौष्यम्	६७	एककाजं चोर्मैराम्	५५८

एकतश्चतुरो वेदान्	१४१
एकतः काश्चनो मेरुः	२५
एकतः क्रतवः सर्वे	१८
एकत्र मधुनो बिन्दौ	१४७
एकत्राऽपि हते जन्तौ	१४८
एकत्रासत्यजं पापम्	६०
एकभक्ताशनाद्विष्यम्	१६४
एकमण्यक्षरं यस्तु	५१८
एकमेव तु शूद्रस्य	८६८
एकरात्रं वसेद् ग्रामे	५६४
एकरात्रमपि प्रायेण	१४२१
एकरात्राव्यतिर्ग्रामे	५६५
एकरात्रोपितस्यापि	५३५
एकरात्र्युपितस्यापि	७८
एकवस्त्रान्वितश्चार्द्रवासाः	१०४८
एकवस्त्रो न भुञ्जीत	१०२४
एकसुकृतेन दुष्कृतशतानि	८८५
एकस्य जन्मनोऽर्धे मूढाः	७५२
एकस्य जन्ममरणे	४५७
एकस्य दुःखस्य न याव-	
दन्तम्	१३३१
एकस्याऽपि हि जीवस्य	१५४
एकस्यैकं क्षणं दुःखम्	७०
एकः पापात् पतति	५४५
एकः प्रसूयते जन्तुः	४६१
एकाकी निःस्पृहः शान्तः	५५१

एकाक्षरप्रदातारम्	५१८
एकाग्रचित्तस्य दृढव्रतस्य	८०८
एकाग्रमनसा ध्याताः	५०२
एकादशीं समासाद्य	१८१
एकादश्युपवासस्य	१८१
एकादश्यां न भुञ्जीत	१८८
एकान्तरोपवासी च	१०६५
एकान्तशीलस्य दृढव्रतस्य	८१०
एकान्तेऽघटमानत्वाद्	७८५
एकान्ते मधुरैर्वाक्यैः	८७४
एकान्तेन महीपाल	१०६६
एकामिषामिलापिणः	१२३४
एकाहात् परतो ग्रामे	५६४
एकाहारी भूमिसंस्तारकारी	७२७
एके च जातिचण्डालाः	३७२
एकेनाऽपि सुपुत्रेण	६७७
एकैककुसुमक्रोडा-	१४६
एकैकोऽसंख्यजीवानाम्	१४६
एकोदरसमुद्भूता	१०१७
एकोदराः पृथग्गोषाः	११७१
एको भायः सर्वथा येन दृष्ट	६७१
एकोऽहं नास्ति मे कश्चित्	४६३
एकोऽहं नैव मे कश्चित्	४६१
पतच्चतुर्विधं शुक्लध्यानम्	८८५
पतच्चतुर्विधासत्यम्	५८
पतत्फलमहिसायाः	१०
पतद्ब्रह्मचानफलं नाम	५०१

एतस्म्यग्वर्शनम्	६७४
एतस्मिन् सततं यत्नः	६७५
एतदेव परं ब्रह्म	६६२
एतानि दुर्लभानि प्राप्तवतोऽपि	६२१
एता याः प्रेक्षसे लक्ष्मीः	१५१
एतेषां या समाऽऽस्था	७८१
एतैः सत्पुरुषाः परार्थघटका	६१६
एते हि रिपवो घोराः	२०६
एतैस्तपोभिः कुर्वते	१०६०
एवं कर्माणि पुनः पुनः	६२६
एव चरित्रस्य चरित्रयुक्तैः	६६८
एवं ब्रमतः संसारसागरे	६४०
एवं य उवास्तिर्कं भावम्	५११
एवंविधं हि यो दृष्ट्वा	५३३
एवं व्यथस्थिते लोके	४६६
एव पञ्चविधो धर्मः	६८४
एषां प्रसादं प्राप्य	२
ऐश्वर्यराजराजोऽपि	१००५
ऐश्वर्यवन्तोऽपि हि निर्ध-	
नास्ते	१२२६
ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता	८२
औचित्यं ये विजानन्ति	६१८
औचित्यांशुकशालिनीम्	७४१
कटिस्थकरवेशास्त-	४७४
कटुस्वरस्य पिकभृत्	
तथाऽपि	१३०३
कण्टका दाहकण्डं च	१५८

कथं न रमते चित्तम्.	३८०.
कथं नाम न सेव्यन्ते	८७१.
कथमुत्पद्यते धर्मः	५१८
कदापि वेश्या न गुणा-	
यिनी स्यात्	१०१३
कनीनिकेय नेत्रस्य	३६२
कम्बमूलानि ये मूढाः	१२६
कन्या-गो-भूम्यलीकानि	५६
कन्यागोशङ्खभेरीदधि-	१२५२
कन्यां छत्रं फलं वक्ष्यम्	१२७३
कन्याधिकयिणश्चैव	१६६
कपटी लेखकः श्रान्तः	६०६
कपिलानां सहस्राणि	२३
कफमूत्रमलप्रायम्	७१०
कफविमुक्तमलमर्श-	७१७
कमलाकररत्नाकर-	१२३७
कम्प स्वेदः धर्मो मूर्च्छा	८६
करभक्षिते यत्तत्पीतं	
सुदुर्लभमेतद्वा	११२५
करस्थमप्येवमीरुपोवलाः	१४३५
करालं विकटं मुण्डम्	१३५२
करिष्यामि करिष्यामि	१३५२
करेण सलिलाद्र्येण	१०५२
करे दानं इदि भ्यान्	६१२
करे श्लाघ्यस्त्यागः	६१३
करोति दायं न तमप्र केसरो	३७८
करोति पुनोर्विननायकस्य	
	१०४२

करोति मांसं बलमिन्द्रि-	
याणाम्	१४५
करोति विरतिं धन्यः	१६३
करोति शोभामलके स्त्रियाः	
कः	१३७६
करोति हे दैत्यसुत	११२
करोषि यत् प्रेत्यहिताय	
किञ्चित्	१४२६
कर्णामृतं सूक्तिरसं विमुच्य	६०३
कर्तव्यं जिनयन्दनम्	६८८
कर्तव्यः प्रतिदिवसं प्रसन्न-	
चित्तैः	५८६
कर्तव्यो गुणसङ्ग्रहः	११७३
कर्पासभस्मतक्रास्थिवर्जम्	१२७६
कर्पूष्मलीरचितालवालः	११०३
कर्म जीवं च संश्लिष्टम्	१७६
कर्मणा वध्यते जन्तुः	
	६३२, १४३६
कर्मणा मनसा वाचा	३
कर्मणा मोहनीयेन	३३१
कर्मणो हि प्रधानस्थम्	६२२
कर्मण्येवाधिकारस्ते	६३१
कर्माणि सर्वाणि च मोहनोये	
	१४१४
कर्मानुभावदुःखित एवम्	६२५
कर्मायत्तं फलं पुंसाम्	१३१७
कर्मारण्यं दहति शिखिवत्	४२०
कर्मेन्द्रियाणि वाक्पाणि-	७८२

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य	१०१८
कर्मेन्धनं यदज्ञानात्	१६२
कर्मेन्धनं समाश्रित्य	८०७
कर्मादयाद् भवगतिर्भव-	
गतिमूला	७३५
कलहकलभविन्द्यः	२७४
कलङ्केन यथा चन्द्रः	३६६
कलासीमा काव्यं संकल-	
गुणसीमा	१३६६
कलौ कराले न सुखं लभेत	
	११५१
कल्पद्रुमः कवितमेव सूते	
	११३६
कल्पयेदेकशः पक्षे	१०३२
कल्प्यते किमिति कामेन-	
चिन्ता-	७४७
कल्लोलचपला लक्ष्मीः	३४५
कथित्यमारोग्यमतीतं मेधा	६३५
कवित्वशक्तिर्हि दिषोऽव-	
तीर्णा	६४३
कपायकलुषो जीवः	२११
कपायपशुभिर्दुष्टैः	५१
कपायमुक्तं कथितं चरित्रम्	७००
कपायवशगो जीवः	२१२
कपायधिजये सौरुथम्	२१८
कपायविषयातीनाम्	२११
कपायविषयाहार-	१८८

कषायसङ्गो न सहते वृत्तम् ७००
 कषायान् शत्रुवत् पश्येद् २१३
 कषाया विषया योगाः ७५५
 कषायास्तद्विहन्तव्याः २१६
 कष्टोपाजितमन्नं वित्तम् ३४६
 कस्तूरी जायते कस्मात् १३७६
 कस्य वक्तव्यता नाऽस्ति १४०३
 कस्य स्यान्न स्खलितम् १०८६
 कस्यादेशात् क्षपयति तमः ११५५
 कस्यापि चाप्रतो नैव ११२०
 कः कण्टकानां प्रकरोति तैक्ष्ण्यम् ७३२
 कः कालः कानि मित्राणि ११०५
 काकः पक्षिषु चाण्डाल ११८६
 का कामधेत्तुरिह कश्चिन्तामणिः ७४३
 काकं शौचं घृतकारेषु सत्यम् १४०१
 काकैः सार्द्धं यस्तन् हंसः ११४४
 काचकामलदोषेण ३६७
 काच काञ्चनसंसर्गात् ११३५
 काणां निमग्नविषमोन्नतदृष्टिरेकः १०८६
 कातराणां यथा धैर्यम् ७२
 का तप काष्ठा कस्ते पुत्रः २४१
 काऽयं श्रीः श्रोत्रिषिभ्यै ६३
 काष्ठाऽधरमुखाऽऽस्थादाघ्नान् ६६०
 कान्ता प्रीतिपरानजः ७४६

कान्तारं न यथेतरः ४३१
 कान् पृच्छामः सुराः स्वर्गे ६४५
 कामक्रोधाद्विभिस्तापैः ६१८
 कामं क्रोधं भयं लोभम् २०६
 कामं क्रोधं लोभं मोहम् १०७
 कामरागस्नेहरागौ ३०८
 कामः क्रोधश्च लोभश्च २१३
 कामः क्रोधस्तथा मोहः २११
 कामः क्रोधस्तथा लोभो रागः २०६
 कामः क्रोधस्तथा लोभो हर्षः ११२७
 कामाल्लोभान्नयाः क्रोधात् ५८
 कामिनां कामिनीनां च १०६
 कामी त्यजति सद्युत्तमम् १०१
 कामेन विजितो ब्रह्मा ६५
 कायषाड्मनसां दुष्ट— १७६
 कारणात् प्रियतामेति
 .....अर्थार्थी... १२१३
 कारणात् प्रियतामेति
 .....स्वार्थार्थी... ११६२
 कारयत्यकर्तारम् १३०६
 कारुण्येन हता यथम्यसनिता ८८४, १३६२
 कार्यं च किं ते परदोषदुष्टा ११६६
 कार्याय चजितः स्थानाद् १२५३
 कार्येण लोके निजधर्मगर्हणा १०२०
 कार्येषु मन्त्री करणेषु दासी ६६६
 कालत्रयेऽपि यत्किञ्चित् १०७२

कालातीतं तु यत् कुर्यात् १३५८
 कालुष्यं जनयन् जडस्य ११५
 का विद्या कवितां विना १४०८
 काव्यं करोतु परिजल्पतु

संस्कृतं वा १०१८

काव्यं चेत् सरसं किमर्थम्—
 मृतम् १४०६

काव्यशास्त्रविनादेन १३५७

कासश्वासज्वराजोर्ण— १०२८

किं धिविकेन मौनेन ५५५

किं प्रतेन तपोभिर्वा २६७

किं शक्यं सुमतिमताऽपि—

तत्र कर्तुम् १३४५

किं हारैः किमु कङ्कणैः १०६६

किं करिष्यन्ति पाण्डित्यम् ८८२

किं करोति नरः प्राज्ञः ६२६

किं कवेस्त्वस्य काव्येन ८४४

किं कपायकलुषं कुक्षये स्थम् २१७

किं किं तेन कृतं न किं

विवक्षितम् १२०८

किं कुलेन विशालेन १२०७

किं कोकिलस्य विद्यतेन

मते घसन्ते १३८२

किं किजष्टेनेन्द्रियरोधेन ६६८

किं गुणैस्तस्य कर्तव्यम् ११८३

किञ्चाखिलो विपाकोऽयम् ६३३

किञ्चित् परसं न हरेत् १३८५

किं चिन्तितेन यदुना १३१४

किं जातैर्बहुभिः करोति ८७८

किं ध्यानेन भवत्यशेष— ५१८

किं नास्ति मरणं तस्मिन् ३४०

किमत्र विरसे सुखम् ३४५

किमशक्यं बुद्धिमताम् १४१४

किमिष्टमन्नं खरसूकराणाम् ८८२

किमिह परमसौख्यम् ११८८

किं पौरुषं रश्नति येन नात्तान्—

१३८१

किं बुद्धेन किमोशेन ६६३

किं भूयणं सुन्दरसुन्दरीणाम्

१३७८

कीदोऽपि सुमनःसङ्गात् ११४१

कीर्त्तिश्रीव्यवहारसाधनतया

१२८७

कुक्कुटीं वडवां कीञ्चाम् १२७३

कुक्षिं शाकेन पूर्येत ७०

कुग्रामवासः कुजनस्य सेवा ११२८

कुग्रामवासः कुनरेन्द्रसेवा ११२८

कुङ्कुमं कज्जलं कामः १००३

कुठारमालिकां दम्भा ११४८

कुण्डले नाभिजानामि ७७

कुतः कृतघ्नस्य यशः ६३६

कुतः हलाद् गीतवृत्त— १६८

कुतः हलान्त्वत्यप्रेक्षाम् १७१

कुपात्रदानाच्च भयेद्वरिद्रः ४१२

कुपात्रेऽनर्थक्यं विद्या ८८१

कुम्भमोनान्तरंऽष्टम्याम् १३७२

कुर्यात्तथार्थसम्बन्धम्	१२३७	कृमितुल्यः किमस्माभिः	३५६
कुर्याद्विर्पसहस्रं तु	२६	कृषिगोरक्षवाणिज्यम्	८६३
कुर्यान्न कर्कशं कर्म	२४२	कृष्ण कृत्स्नमशस्तम्	१२७६
कुलजातितपोरूप-	२५४	कृष्णमुखी न मार्जारी	१३७८
कुल च शीलं च सना-		कृष्णरक्ताभ्यरां नारीम्	१३५१
यता च	६६३	कृष्णादिद्रव्यसाचिध्यात्	७०४
कुलद्वयविशुद्धा ये	८१८	कृष्णेनाराधिता मार्गशी-	
पुले पवित्रं जननी कृतार्था	४८६	र्षस्य	२००
कुलशीलगुणोपेतम्	८२४	केनाश्रितान्न नयनानि	७३२
कुलिनः पण्डितो धाम्नी	६०६	केनाऽपि सार्धं यततां	
कुलीनाः धृतसम्पन्नाः	८३४	सतामहो	११८७
कुलीनैः सह सम्पर्कम्	१२६०	केऽपि सहस्रम्भरयः	१३०
कुलीनोऽपि सुनीचोऽत्र	१२१३	केयूरा न विभूयन्ति	
कुष्ठिनोऽपि स्मरसमान्	१०१५	पुरुषम्	१०६६
कुसुमस्तयकस्येव	६१६	केवलं केवलज्ञानम्	१०२, ८१४
कुसुमकुङ्कुमाभोवलि-		केशग्रहान् प्रहारांश्च	१३८६
चितम्	१०५८	केशप्रसाधनं निरयम्	१०३३
कूपे हृदेऽधमं स्नानम्	१०३६	केशप्रसाधनावशदर्शनम्	१०२२
कृतकर्मक्षयो नास्ति	६२४	कोकिलानां स्थरो रूपम्	१०६४
कृतमपि महोपकारम्	६०५	को गुणस्तथ कदाच कपायैः	२१४
कृतसङ्गः सदाचारीः	६६०	कोटिजग्मकृतं पुण्यम्	५१४
कृतिः कमण्डलुमौण्ड्यम्	७७२	कोटीश्वरो नरेन्द्ररम्	२७८
कृतेऽप्रमात्येषु पुरातनेषु	८३५	कोऽतिभारः समर्थानाम्	१४०३
कृत्वाऽर्हत्पवपूजनम्	११२६	को देवो वीततमाः	५१२
कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्षः	८१६	को न याति यशं लोके	४१५
रुमिकोटपतत्रैषु	१४२०	कोपस्य सङ्गाद्वरमान्निसेवनम्	१४०७
कृमिकुलचितं लालाकिष्णम्	११२	कोपः करोति पितृमातु-	२२५

कोपेन यः परमभीप्सति
हन्तुमक्षः २२६

कोपे सति स्यात्कुत एष
मुक्तिः २१४

कोपोऽस्ति यस्य मनुजस्य २२२

कोऽप्यन्य एष महिमा ३६२

कोमलाऽपि सुरस्याऽपि १०७३

कोऽर्षान् प्राप्य न गावतः
१४०५

कोलाहले काककुलस्य जाते
१३६७

को वा वित्तं समादाय २६४

कोविदो वाऽथवा भूर्खः २०८

को हि जानाति कस्याय ४५४

कौटिल्यपदधः पापाः २६६, ६०५

कौशेयं कुमिजं सुवर्णम् १११५

क्रियाविरहितं हन्त ४८२

क्रियाशून्यस्य वो भावः ४४१

क्रियाहीनश्च मूर्खश्च ८५७

क्रोडाभूः सुरुतस्य दुष्क-

तरजः १६

क्रूरकर्मसु निःशङ्कम् ४४८

क्रोधवहेस्तद्व्याय २३३

क्रोधः नाम मनुष्यस्य २२७

क्रोधः परितापकरः २१६

क्रोधात् प्रीतिविनाशम् २३५

क्रोधाद्भयति सम्मोहः ११७६

क्रोधाद्युग्रचतुष्कपायचक्षणः १३६७

क्रोधेन वर्धते कर्म २१६

क्रोधो नाशयते बुद्धिम् २२४

क्रोधो न्यक्कृतिभाजनं न १०८८

क्रोधो धैवस्थतो राजा १४०५

क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो
नराणाम् २२६

क्रिश्यन्ते केवलं स्थूलाः
... .. दग्ता ६६१

क्रिश्यन्ते केवलं स्थूलाः
... .. मन्मथ ६६१

क्रेशलेशोऽपि यत्र ११३४

क्रेशजितं सुखकरं रम-

णीयमर्घ्यम् २१७

कचित् पृथ्वीशस्यः ११६३

कचित् कामासक्तः ४२०

केन्द्रीमण्डलमभ्युधिः ११८२

क्षणयामविषसमासङ्गलेन
१०८७

क्षणिकाः सर्वसंस्काराः ७७३

क्षते प्रहाराः प्रपतन्ति तीव्राः
१३३१

क्षत्रियस्य परो धर्मः ८२०

क्षत्रियस्य विशेषेण ८२०

क्षत्रियस्यापि यजनम् ८१८

क्षणे दृष्टाः क्षणे तुष्टाः ६५६

क्षणे हि समतिक्रान्ते ५८९

क्षन्तव्यो मन्दबुद्धीनाम् २४०

क्षमया क्षीयते कर्म २४४

क्षमया मृदुभावेन	२१७	क्षौर राजाक्षया ज्ञाते	१०३१
क्षमा दानं दमो ध्यानम्	८४५	क्षामृदुद्वक्कयोर्मनोविजडयोः	११५
क्षमा धनुः करे यस्य	२४४	सङ्गधारं मधुलिप्ताम्	३७५
क्षमायांश्च सदा स्यामी	७०६	खण्डनी पेयणी चुहो	१४२४
क्षमा दाता गुणग्राहो	८७७	खण्डितेऽप्यरणः काष्ठे	७६२
क्षमो यत्कुरुते कार्यम्	२२०	खण्डोक्तोऽपि पापात्मा	६०२
क्षये पूर्वा तिथिः कार्या	१६३	खाद्यं गच्छामि हसन्न जल्पे	६६८
क्षानं न क्षमया गृहोचितमुखम्	३५१	क्षयातं सामान्यतः साध्य—	७८६
क्षान्तितुल्यं तपो नास्ति	१३६६	गच्छतां च यदा भ्वा	१२५२
क्षान्तिरेव महादानम्	२४०	गच्छतां य यदा भवान् कणौ	१२५४
क्षान्तो दान्तो मुक्तः	५२७	गच्छतां य यदा भवानो जमेद्यम्	१२५३
क्षान्त्या क्रोधा मृदुत्वेन	२१८	गजाभ्यपोतोक्षर्यान्	५१३
क्षान्त्यादिभिर्गुणैर्मुक्तः	८४३	गणयन्ति नापशब्दम्	६४२
क्षान्त्या शुच्यन्ति विद्वांसः	७६५	गतं तत् तादृश्यम्	२६५
क्षायोपरामिते भागे	४८१	गतपदं यथा नुम्यम्	८०७
क्षिणाति योग पापानि	७१७	गतमोहाधिकाराणाम्	६६०
क्षितितलजयनं वा	६६६	गतार्थसार्थस्य वरं विद्वांसः	१४०७
क्षौर भुक्त्या रतं कृत्वा	१२५३	गतिस्तारा स्वरो घामः	१२५४
क्षौरसुरारक्तपयो	१२८५	गते प्रेमावन्धे प्रणय—	६४
क्षौरसमुद्भूतं स्वाज्यम्	८११	गते शोका न कर्तव्यः	१३५६
क्षौरणात्मगतोदकाय हि	६३०	गन्तुं समुद्रद्वयं मन्वादर्घ्यं यः	६८६
क्षुत्तुर्द्विभोष्णानिलशित—	१४६	गर्वज्ञानगञ्जोत्तुगाः	२३७
क्षुधालुता मानविहीनता च	१४५	गर्भे विज्ञानं वरमश्न मातुः	६६६
क्षेत्रे प्रकाशं नियतं करोति	६८२	गर्भे न्यासापहारं च	८१२
क्षेत्रेषु नो यपसि	७१८	गर्भनायो घृणाऽभावात्	८७२
क्षेत्रेषु समस्यपि पुण्यपुण्ये	७१६	गर्भेण मातृपितृवांश्च मित्रजनां	२५२
क्षौरं प्रोक्तं विप्रभिभिः	१०३१	गलति सकलं करम्	१०८०

गात्रं सङ्गृहीतं गतिर्विगलिता १०७८	गुरोराह्वां सदा रक्षेत् ८५०
गाम्भीर्यं धैर्यमौदार्यम् १०००	गुरोः पतिव्रतानां च ११८७
गावो गन्धेन पश्यन्ति १२८१	“ गु ” शब्दस्त्वन्धकारः
गीते नृत्ते पठे वादे १२८८	स्याद् ५१६
गुणवद्बहुमानादेः ४८५	गूढं च मैथुनं घाष्ट्यम् १११८
गुणवृद्धयै ततः कुर्यात् ४८२	गृहद्वारवसुक्षेत्रम् ३१३
गुणश्च दोषतां याति ७४१	गृहस्थस्तु दयायुक्तः ८८२
गुणानामेक आधारः ३८१	गृहस्थानां सहस्रेण ५३७
गुणायते दोषाः ८८३	गृहस्था नैव ते ज्ञेयाः १३३८
गुणास्तावद्यशस्तावद् ८५८	गृहस्थो ब्रह्मचारी च १८०
गुणाः खलु गुणा एव न	गृहादिकर्माणि विहाय भव्याः १०४५
गुणा धनहेतवः १२२३	गृहिणोऽपि हि धन्यास्ते १८२
गुणाः खलु गुणा एव न	गृहं चैवात्तमं स्नानम् १०३५
गुणा फलहेतवः १२२३	गृहेऽपि वसतां नित्यम् १४३८
गुणो गुणं वेत्ति १११७	गोपालो नैव गोपालः १३७४
गुणेषु क्रियतां यत्नः १११६	गोरसं मायमध्ये तु १३२
गुणैस्तुङ्गतां याति १११६	ग्रहणोद्वाहसंक्रान्तौ ४१४
गुणैरेव महत्त्वं स्यात् १११५	ग्रहा रोगा विषाः सर्पाः ६२८
गुणैर्भूषयते रूपम् १०८५	ग्रामाणां सप्तके दग्धे १०५८
गुणेषु रामो व्यसनेष्वाद्भ्यः ८२५	ग्रासादर्धमपि ग्रासम् ४०८
गुणैर्यदि न पूर्णोऽसि ११८५	ग्रीष्महैमस्त्रिकाम्नासानष्टौ ५६२
गुरवां यत्र पूज्यन्ते १२१८	ग्रीष्मे वर्षासु च ऋतुौ १३८७
गुरुभक्तो भृत्यपांशौ ८८४	घृष्टं घृष्टं पुनरपि ८८२
गुरुशुश्रूषया जन्म ८८७	घोरां दुर्गतिमेत्यलीकलवम् ६१
गुरुपदेरमालम्ब्य ३८५	चक्रो त्रिशूलो न हरो न विष्णु १३७५
गुरोरधीताखिलवैद्यविद्यः ८६८	चक्रेशकेशवदलायुधभूतितोऽपि २८३
गुरोरप्यवलितस्य ५२५	

चक्षुःक्षयं प्रचुररोगशरीरवाधाः

२६६

चञ्चलं हि मनः कृष्ण

६५८

चञ्चलतृणकलङ्कं ये

१२२२

चटनं गोमजवृक्षशैल-

१२७३

चतुरः सखि मे मर्ता

६६५

चतुर्थादि तपः पाप-

१८४

चतुर्थी नवमी पष्ठो

१०३२

चतुर्दश्यष्टमा चैव

१६४

चतुर्दश्यष्टमोराको-

१८२

चतुर्दश्यां तथाऽष्टम्याम्

१६५

चतुर्वर्गेऽप्रणीर्माक्षः

७१४

चतुर्विंशतिवैशेषिक-

७७७

चतुर्विधं त्रियामायाम्

१११

चतुर्विधो घराहारः

२०४

चतुष्पथ्यां चतुर्थादि

१८१

चतुःसागरपर्यन्ताम्

४१८

चत्वारि खलु कर्माणि

१०२६

चत्वारि सन्ति पर्वाणि

१८२

चत्वारो भगवद्भवाः

७८६

चन्दनं शीतलं लोके

११८०

चन्दनतरुषु भुजङ्गाः

११२४

चन्द्रादित्यपुरन्दरक्षितिधर

१३५४

चरन्तो न रुजलन्त्येष

११६१

चराचराणां जीवानाम्

१२२

चरमाधुकरां वृत्तिमपि

५५६

चर्म-पट्टकलचीराणि

१८

चर्लं राज्यैश्वर्यम्

४५३

चलयति तनुं दृष्टेर्मान्तिम्

१०७८

चला लक्ष्मीश्चला प्राणाः

५७२

चला विभुस्तिर्ननु जीयितं

चलम् ५८५

चाण्डालः किमयं द्विजातिः

५४४

चारिणं चिनुते तनोति

चिनयम् ४१३, ४२५

चारिभरतान्न परं हि रत्नम्

६६६

चिखादिपति यो मांसम्

४१

चित्तं रागादिभिः क्लिष्टम्

६६५

चित्तं शमादिभिः शुद्धम्

७६३

चित्तं शान्तजनस्य भक्ति-

कुशलम् ८७३

चित्तबालक मा त्पाक्षीः

१६०

चित्तानुवर्तिनी भार्या

१०८३

चित्तेऽन्तर्ग्रहणहने

११८

चित्रास्यातिपिशाखास्तु

१३७१

चित्रपातन्मयः

१४४४

चिरं गतस्य संसारे

४७७

चिरादेकेन दानादि-

४२६

चिरायुरारोग्यसुरूपकान्ति-

१४४

चिरायुषः सुसंस्थानाः

८०

चेतः सार्द्रतरं वचः

सुमधुरम् १३२७

चेतोहरा युपतयः

४५२

चेरपापापचयं चिकीर्षसि

३६६

चैत्यं यः कारयेद् धन्यः	७२०
चैत्यद्रव्यवृत्तिः साध्वी-	३६६
चैत्यप्रतिमापुस्तक-	७१८
चोराणां वञ्चकानाञ्च	८६७
चौरैरुपद्रुतं देशम्	५६१
चौर्यं स्वेन च वर्णकेन च	७३
छत्रं तामरसं धनु रथचरः	१२५५
छात्राकारं नरेन्द्राणाम्	१२६४
छात्राकारं शिरो यस्य	१२५६
छिन्त्या स्नेहमयान् पाशान्	३३२
छिद्यन्ते कृपणाः कृतान्त-	
परशोः	६५०
छिन्दन्ति ज्ञानवाचेन	२६२
छिन्नं छिन्नं पुनरपि	६१५
छिन्नमूलो यथा वृत्तः	५७६
छिन्नेषु रावणे तुष्ट	१४५३
जगत्प्रभायं कलिताऽत्म-	
भायम्	३८५
जगदाक्रममाणस्य	१२१
जगद्भागाद्बुदासीनः	१४३७
जग्ध्वा सुगन्धि ताम्बुलम्	४६८
जनयति वर्चाऽव्यक्तम्	१०७६
जनयत्यर्जने दुःखम्	१२३३
जनस्य सर्वस्य समोदितानि	११५६
जन्तूनामवनं जिनेशमहनम्	८०३
जन्मजरामरणभयैरभिद्रुते	४५६, ७२१

जन्मदुःखं जरादुःखम्	३४०
जन्मन्येकत्र दुःखाय	३७६
जन्म मृत्युं हि यात्येकः	४६४
जन्ममृत्युजरादुःखैः	७४०
जन्मरोगजराशोक-	७३८
जन्मिनां पूर्वजन्माप्त-	७४८
जन्मिनां प्रकृतिर्मृत्युः	६१६
जयति स पुरुषविशेषः	१३४४
जरायुजाण्डजाहीनाम्	५
जरायुजाण्डजोदुर्भिज्ज-	५
जलक्रीडाऽऽम्बोजनादि-	१६६
जलधूलिधरिण्यादि	६१७
जलपिष्टादि योगस्य	७६३
जले जीवाः स्थले जीवा	
आकाशे	५६१
जले जीवाः स्थले जीवा जीवाः	
	६०४
जले तैलं खले शुद्धम्	१३६०
जलेन वेददेशस्य	१०३५
जवो हि सत्तेः परमं विभूषणम्	१०६४
जह जह अप्पो जांहां	१२०
जातमात्रश्च त्रियते	१३४७.
जातरूपं यथा जात्यम्	५१०
जातः कल्पतरुः पुरः	३०२
जातिकुलरूपबललाभ-	२५५
जातिलाभकुलैश्वर्य-	२५४

जातिशतेन लभते किञ्च	
मानुषत्वम्	८५५
जातेन जीवलोके	११०७
जात्यादिमदोन्मत्तः	२५५
जात्याऽपि ब्राह्मणो नैव	८५०
जानन्ति कामान्निखिलाः	
ससंज्ञाः	३१५
जानन्ति केचिन्न तु कर्तुमीशाः	
	६८०
जानामि क्षणभगुरं जगद्विदम्	३२३
जानामि पापं न च मे	
निवृत्तिः	६२७
जामउ पीलिज्जन्ति	१३१
जामाता कृष्णसर्पश्च	६३६
जामाता जडरं जाया	१०१६
जायते यस्य दुरणम्	१२७५
जायन्ते च म्रियन्ते च	७६४
जिनेन्द्रियस्य चित्तस्य	
कारणम्	१२१६
जितेन्द्रियो धमेपरः	८४६
जिनधर्मचिनिर्मुक्तः	५६७
जिनधर्मो मम माता	६७८
जिनपतिपद्मकिर्मायना	
जैनतत्त्वे	८०८
जिनभुवने जिनविम्बे	७१८
जिनशासनस्य सारो	
जीवदया	५६७

जिनार्चाकारकाणां न	१०४३
जिनेन्द्रचन्द्रप्रभवम्	३८६
जिनेन्द्रचन्द्रोदितमस्तद्वृणम्	
	४३७
जिनेन्द्रपूजा गुरुपर्युपास्तिः	
	१०८१
जिनेन्द्रपूजा सुगतिं तनोति	
	१०४५
जिनेन्द्रप्रणिधानेन	५१३
जिनेन्द्रप्रतिमाकुरमपि	४६८
जिनेन्द्रभक्तिर्यमिनामघृष्टा	११३३
जिनो देवः कृपा धर्मः	६८१
जिह्वाकृतितत्त्वाग्रः	६०४
जिह्वासहस्रकलितोऽपि	
समासहस्रेः	२५६
जीर्णोद्धारः कृतो येन	७२१
जीवस्तथा निर्घृतिमभ्युपेतः	६१४
जीवाकुलेषु स्थानेषु	१७७
जीवानां रक्षणं धेष्टम्	२३
जीवानिहन्ति विधिधं वितथं	
प्रवीति	२८१
जीवन्तां दुर्जया देहे	३६१
जीर्यन्ति जीर्यतः केशाः	
... ... जीर्यतः	२६६
जीर्यन्ति जीर्यतः केशा	
... ... धनाशा	२८८
जीरन्ति शतशः प्राजाः	१२४२
जीवन्तु मे शत्रुगणाः सदैव	६३३

जीवन्तो मृतकाः पञ्च	१३५३	ज्ञानपालीपरिक्षिप्ते	५१
जीवाजीवो पुण्यपापे	७६६	ज्ञानभावनया जीवः	२६३
जीवितं यस्य धर्मार्थम्		ज्ञानं मददर्पहरं, विपायति	१८१
... .. सर्वपापैः	७५४	ज्ञानं मददर्पहरं, विपायते	१२०६
जीवितं यस्य धर्मार्थम्		ज्ञानवान् ज्ञानदानेन	४२१
... .. सोऽचिरात्	५३१	ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा	५३२
जीवितं यौवनं लक्ष्मी	४५५	ज्ञानस्य ज्ञानिनां वाऽपि	६२०
जीवितं विद्युता तुल्यम्	४५३	ज्ञानस्य भक्तंस्तपसः	
जीवितव्यं दानेन	१४४३	क्रियायाः ११०, १८१	
जीवितेनाऽपि किं तेन	१०८४	ज्ञानाजीर्णमृताः केचित्	१६६
जीवन्नेव मृताऽन्धः	१०६८	ज्ञानादिर्यस्य सूर्यः स्यात्	१८४
जीवोपतापकः क्रोधः	२२३	ज्ञानादिसर्वधर्माणाम्	८३
जैनधर्मे च दक्षत्वं	३६६	ज्ञानद्विदन्ति खलु	१८६
जनो धर्मः कुले जन्मः	७४६	ज्ञानाधिक तपः क्षामम्	८७६
जनो धर्मः प्रकटविभवः	७४८	ज्ञानाभ्यासः सदा कार्यः	१७६
जनो धर्मो दयामूलः	५६७	ज्ञानो क्रियापरः शान्तः	४८४
जैमिनीयाः पुनः प्राहुः	७८५	ज्ञानेन तु तदज्ञानम्	१८३
ज्ञात्वा बुद्ध्युदभङ्गुरं धनमिवम्	६१२	ज्ञेया सकामा यमिनाम्	७५८
ज्ञानं विना नास्त्यहिता-		ज्वलद्वध्वूलवद्भाति	२३१
ग्नित्वितिः	६७६	श्वालाभिश्शलभा जलैः	४४०
ज्ञानं स्यात् कुमतान्धकार-	६७३	ज्यञ्जितं न हिरण्यरेतसम्	२५८
ज्ञानदर्शनचारित्र्यतपः-	३६७	त एव वेद्या गुरयो यथार्थम्	६४८
ज्ञानदर्शनसम्पन्न आत्मा	६०१	त एव हि त्रयो लोकाः	६७३
ज्ञानध्यानतपःशील-	२३५	त वेद्मि शिष्यं पुण्याढ्यम्	६५०
ज्ञानं तीर्थं क्षमा तीर्थम्	७२८	तद्यारित्र न किं सेवेत्	१६५
ज्ञान तीर्थं धृतिस्तीर्थम्	७२६	तज्ज्ञानमेव न भवति	१८३
ज्ञानं तृतीयं पुण्यस्य नेत्रम्	६७२	ततो गुरुणामभ्यर्णे	६८६
ज्ञान नाम महारत्नम्	६७१	ततो वैकालिकं कार्यम्	१६१

तत्किञ्चिदप्रमितासैः	१११४	तपांसि तन्याद् द्विविधानि	नित्यम् ४३०
तत्तेजस्तरणेर्निदाघसमये	६१५	तपां विद्या च विप्रस्य	८५४
तस्य चिन्तय सततं चित्ते	११४२	तप्यमानांस्तपां मुक्तौ	१५४
तत्र परोक्षं द्विविधं श्रुतम्	१७५	तन्येद्वर्पशतेर्यश्च	१७७
तत्र स्थानेस्थितान् जीवान्	१०६०	तमभिजपति सिद्धिः	१७
तथाऽभूद् राघवो नाम	८५१	तमाखुभृङ्गीमयानि	१७४०
तथा हि येन जायते	१११	तमेवमुत्तमं धर्मम्	१४
तथैव मुद्रिते भाण्डे	७६१	तमां धुनोते कुदते प्रज्ञाशम्	१७२
तदाद्य स्यामिनादत्तम्	१६	तयानिरयं प्रियं कुर्यात्	६७६
तदाजयमहोपध्या	२७०	तददाहोऽतिशीतेन	१४११
तदिन्द्रियजयं कुर्यात्	३६३	तजपद्वारगर्लाभङ्गे	१२८०
तदिह वृषणभंगीगणस्य नो	१३७	तल्लोनमानसः स्वस्थः	१०२८
तदेव युक्तं भैषज्यम्	८६६	तव धर्मनि वर्त्ततां शिवम्	६२७
तदेव सर्वगुणस्थानम्	१७८	तस्मात् कामः सदा द्वेयः	६१
तदेव हि तपः कार्यम्	४३५	तस्मात्पमपि राजेन्द्र	८०५
तद्वृक्षं यत्र वसति	१३६६	तस्मात् परकृतां द्राहः	३१४
तद् यावद्विद्विष्यवलम्	५६०	तस्मात् स्थजनस्यार्थे	४६४
तद्वद्विषयिहीनात्मा	१०६	तस्मात् स्थजनस्योपरि	४६३
तनोति धर्मं विधुनोति कदमपम्	४३५	तस्माद् धर्म-तपः-शील-	८४७
तनोति धर्मं विधुनोति पातकम्	४०१	तस्माद्दमार्थिना स्थाप्यम्	१००६
तन्वी चाक्षपयोधरा सुवदना	१४१७	तस्माद् बाल्येऽपि दुःखेऽपि	५८७
तपश्चतुर्थादि विधाय धन्यं	१८१	तस्मिन् वखे स्थितान् जीवान्	१०५६
तपः शिषकुमारवच्चरति	४३६	तस्याऽग्निजलमर्णवः	५६
तपः श्रुतपरिवाराम्	११७	तस्यासन्ना रतिरनुचरो	७२६
तपः सरुजलक्ष्मीणाम्	४२८	तस्येह त्रिविधस्यापि	१४७७
तपः सर्वाक्षसारङ्गे	४२७	ताडनं छेदनं क्षेपकणम्	३१३

तावच्चन्द्रवले ततो ग्रहबलम् ७४१	
तावदाश्रायते लक्ष्म्या	२५७
तावद् गर्जन्ति मण्डका.	६४०
तावद्गुरुवचः शास्त्रम्	२१४
तावद्भयात् तु भेतव्यम्	११६६
तावद्विवादी जनरञ्जकश्च	११३
तावन्नोतिपरा धराधिपतयः १३७१	
तावन्मतिः स्फुरति	१२३
तावन्माता पिता चैव	१२१५
ताम्बूलं मौक्तिकं शङ्खम्	१२७८
तादृशी जायते बुद्धिः	१३११
तास्तु याचः सभायोग्याः	१०१६
ताः कृष्णनीलकापोत-	७०४
तिथिपर्यहर्षणोका.	२०२
तिथिपर्वोत्सवा सर्वे	२०३
तिलकं द्रष्टुमादर्शः	१३५०
तिलयन्त्रं तु कुर्वन्ति	११७
तिलयल्लघुता तेषाम्	११७
तिल-सपपमात्रं तु	४५
तिलेषु तैलं दधन्वपि	
सर्पिः	१७७
तिष्ठेद् वायुर्देवेदग्निः	३०१
तोषणैरसिभिर्दत्तैः	१४६
तीर्थेषु शुष्यति जलैः	३६४
तीर्थानामवलारुनं परिचयः ८११	
तुङ्गं वेश्म सुताः सताम्	७३७
तुच्छफलं च घृन्तारुम्	१२४
तुच्छसारुयाप्तये जीवा.	१४५१

तुम्भीफलकरा. भिक्षाभोजनाः,	
-	१४४१
तुलासङ्क्रान्तिपट्टक चेत्	१२४६
तुष्यन्ति भाजनेविप्राः	१२६०
तूर्यं ब्रह्मवतं नाम	१४२१
तृणं लघु तृणात्तुल्यम्	८५६
तृणतुल्यं परद्रव्यम्	८०२
तृणानि नोन्मूलयति प्रभञ्जनः	
	६३६
तृणानि भूमिस्पर्शकम्	११७७
तृतीयं लोचनं ज्ञानम्	१७३
तृपा शुष्यत्यास्ये पिबति	
सजिलम्	११२४
तृष्णां छिन्ते शमयति मद्म्	
	११३८
तृष्णां छिन्धि भज क्षमाम् ८८३	
तृष्णाऽनलप्रदीप्तानाम्	२६८
तृष्णान्धा नैव पश्यन्ति	२६८
तृष्णाबहिरियं नैव	२८१
तृष्णासमाप्तिर्जगतां भवेद्	
यदि	८१५
ते कीदृशा महाराज	१४४१
तेजः क्षमा धृतिः शौचम्	५८१
तेजः सत्यं धृतिर्दाक्ष्यम्	८१६
न तीर्णां भववारिधिम्	५२६
ते घत्तूरतर्कं वपन्ति भवने	५८४
ते धन्याः पुण्यभाजस्ते	२६१
तेनाधोतं धृतं- तेन	२६२

ते पुत्रा ये पितुर्मत्ताः	१३६६
तेऽप्यधन्याः पशुप्रायाः	६००
तेषां त्रयाणां शुभ्रूपा	६७३
तेषां सन्ध्या वृथा क्षानम्	१३३६
तैलक्षये यथा दीपः	६३४
तैलहोमांससंभोगी	१६५
तैलाभ्यङ्गं नरो यस्तु	१६६
तैः कर्मभिः स जीवा विवशः	६२५
त्यक्तपुत्रकलत्रस्य	१२०
त्यक्तभोगोपभोगस्य	१८७
त्यक्तव्यो ममकारः	३३१
त्यक्तसङ्गो जीर्णवासाः	७१५
त्यक्ततार्तरौद्रध्यानस्य	१७३
त्यक्ते परिग्रहे साधो	११६
त्यक्तोपात्तं मद्यस्तम्	८४१
त्यक्त्वा कुटुम्बवासं तु	८४५
त्यज कामापयोः सङ्गम्	३३७
त्यजत युषतिसौख्यम्	३३८
त्यज दुर्जनसंसर्गम्	६५५
त्यजन्ति मित्राणि धनै-	
विहीनम्	१२१५
त्यजन् कुशीलसंसर्गम्	७१५
त्यज स्पृहां स्व-शिष्यशर्मजामे	७६८
त्यजेऽक्षुधातो मद्भिजां	
सपुत्राम्	१०५५
त्यजेत्सुखार्थं परदार-	
सङ्गम्	१००६

त्याग एव हि सर्वेषाम्	४७६
त्रयः स्थानं न मुञ्चन्ति	१२६१
त्रयीतेजोमयो भानुः	१६२
त्रय्यां च दण्डनीत्यां च	८३६
त्रातुं न शक्या भवदुःखतोये	३२४
त्रिकालविषयन्याक्ति	६५३
त्रिलोककालत्रयसंभवासुखम्	३८२
त्रिलोक्यामपि ये दोषाः	२८३
त्रिविधं नरकस्येदम्	६५२
त्रिसन्ध्यं देवाद्यां विरचय	८०४
त्रैकाल्यं जिनवन्दनं प्रतिदिनम्	६८७
त्रैलोक्यमखिलं दत्त्वा	१०६०
त्वं राजा वयमप्युपासितगुरु-	५४४
त्वङ्मांसमेवाऽस्थिपुरीषमूत्र-	६१७
त्थया सर्वमिदं व्याप्तम्	१५६
दग्धं खाण्डवमज्जनेन	१३१६
दग्धे बीजे यथाऽस्यातम्	६३३
दण्डकम्बलसंयुक्ताः	१४४१
दत्तमिष्टं तपस्तप्तम्	२४
दत्तस्तेन जगत्यकीर्तिपट्टहः	८७
दत्तः स्वल्पोऽपि भद्राय	१२३८
दत्त्वा दानं जिनमतरुचिः	४२१
ददति विषयदोषाः	१०७
ददतु ददतु गालीगालिमन्तां	
मघन्त	२४२
ददाति दुःखं बहुधाऽतिदुः-	
सहम्	३८०

ददाति प्रतिगृह्णाति ११७८	दरिद्राणां च बन्धूनाम् १४३३
ददातु दानं बहुधा चतुर्विधम् ३७८	दरिद्रान् भर कौन्तेय ! १३२२
दधातु धर्मं दशधा तु पावनम् ३८१	दशदिग्गमने यत्र १२१
दधात्यापदि धैर्यम् ८०८	दशभिर्भोजितैर्विप्रैः ४२४
दधिदुग्धपरित्यागाद् १६१	दशलक्षणानि धर्मस्य ५७७
दधिलाभाद् धनोत्पत्तिः १२७३	दशस्वपि कृता दिक्षु १२१
दन्तकाष्ठममावास्याम् १६५	दस्योरन्यस्य काये च ७६२
दन्तत्वक्केशाङ्गुलिपर्ण-१२५८	दाक्षिण्यं स्वजने दद्या परजने १०१६
दन्तदाढ्याय तर्जण्या १०२८	दाक्षिण्यलज्जे गुरुदेवपूजा १२१८
दन्तस्य निर्घर्षणकेन राजन् ! १२६७	दातव्यमिति यद् दानम् ४११
दन्तान्मौनपरस्तेन १०२७	दातारं कृपणं मन्ये २८२
दन्तैर्हीनः शिलाभक्षी १३७८	दानं वित्ताकृतं वाचः १३८२
दमो द्या ध्यानमहिंसनं तपः ३६०	दानं सदा यच्छति मार्गणेभ्यः १७८
दमो देव-गुरुपास्तिः २८	दानं सुपात्रे विशदं च शीलम् ५७८
दम्भपर्यतदम्भोलिः ६६१	दानं च विफलं नित्यम् ३६८
दम्भेन द्रव्यमास्थाप २६७	दानं चाभ्ययनं चैव ८१८
दयां विना देव-गुरुकमार्चाः २१	दानं तीर्थं दमस्तीर्थम् ७२८
दयाऽङ्गना सदा सेव्या १७	दानं दरिद्रस्य प्रभोश्च शान्तिः ६३८
दयादमध्यानतपोधतादयः ३७८	दानं दहति दौर्गत्यम् १४१२
दया दानं दमो देवपूजा ८८३	दानं दुर्गतिघारणम् ४०५
दया-दानपरो नित्यम् १८	दानं धर्मपुरो विष्णुः ४१३
दया लज्जा क्षमा श्रद्धा ८८५	दानमध्ययनं यज्ञः ८५४
दया समस्तभूतेषु ८६८	दानमध्ययनं धार्ता ८६३
दयाहीनं निष्फलं स्यात् १७	दानमिज्या तपः शौचं तीर्थं
दयैष धर्मेषु गुणेषु दानम् १३६४	वेदाः ४३६
	दानमिज्या तपः शौचं
	तीर्थसेवा ६६३

दानमौचित्यविज्ञानम्	१२२०	दिव्यात्कामरतिमुखात्	७५४
दानं पूजा तपश्चैव	६६०	द्विष्योद्धारिककामानाम्	७४
दानं प्रजापरित्राणम्	८३१	दीक्षा ग्रहीता दिनमेकमेव	७०२
दानशीलतपःसपट्भवेन	४३६	दीनदुःस्थितदार्द्र्यप्राप्तानाम्	४४७
दानशीलतपोमायैः	३७०	दीनेष्वात्तेषु भीतेषु	४४७
दानानि शीलानि तपांसि		दीनोद्धरणमद्रोहः	५६७
पूजा ४००		दीपिका खल्वनिर्वाणा	६६१
दाने तपसि शौर्ये च	१०८५	दीपोत्सवदिने भौमवारः	१२५०
दानेन तुष्टयो निधिरस्ति		दीपो भक्षयते ध्वान्तम्	१०५१
नान्यः १३६५		दीपो यथा निर्वृतिमभ्युपेतः	१११
दानेन भूतानि यशोभवन्तिः	४२२	दीपो यथाऽह्योऽपि	५७३
दानेन भोगाः सुलभा भवन्ति	४२४	दीयते द्वियमाणस्य	४१६
दानेन लक्ष्मीर्धनयेन विद्या	६०७	दीयमानं हि नापेति	१२२४
दानेन शत्रून् जयति	४२५	दीर्घमायुर्यशश्चाह	५६३
दाने शक्तिः श्रुते भक्तिः	७४४	दीर्घमायुः परं रूपम्	१२
दाने शीले तपस्येव	४४२	दीर्घवैरमसूया च	८६७
दायादाः स्पृहयन्ति	१२३०	दीर्घदर्शी विशेषतः	६६१
द्वारा परभयकारा धन्धुजनः	३२५	दीर्घायुर्भव भण्यते यदि	८६१
द्वारिद्व्यनाशनं दानम्	१२६०	दुरन्तमिदयात्यतमोद्विवाकराः	३७६
द्वारेषु किञ्चित् स्वजनेषु किञ्चित्		दुरन्तविषयास्त्वाह—	१०४
१०६६		दुरे विशाले जनजन्तुमुके	७११
दासत्वमेति वितनोति	३५५	दुर्गतिप्रपतज्जन्तु—	५७८
दिग्गते परिमाण यत्	१७६	दुर्गतिप्रापणे पक्ष.	२२५
दिनयामिन्थौ सायं प्रातः	२८८	दुर्जन परिद्वर्तव्यः	८६८
द्विवाकीर्तिप्रयोगं तु	१०३१	दुर्जन. प्रियवाद्वा च	८६६
दिवा पश्यति नां पूकः	१००	दुर्जनेन सम सख्यम्	११४५
द्विधा यामचतुष्केण	१११०	दुर्बलानामनापानाम्	८२३
दिव्यं चतुरस्रं पीत्वा	२५३	दुर्मिक्षोद्वयमग्नसङ्ग्रहपर.	११६७

दुर्मन्त्राद्युपतिर्धिनदयति -	१४१३
दुर्मन्त्रो राज्यनाशाय -	१४१५
दुर्धवनं पराधीनम् -	३८२
दुर्गारा वारणेन्द्रा जितपवनजवाः	८६०
दुष्कृतं न गुरोर्दूपात्	१४४२
दुष्टमन्तर्गतं चित्तम्	१०३७
दुष्टस्य दण्डः सुजनस्य पूजा	८२७
दुष्टा भावां शठं मित्रम्	१३५२
दुष्टा रामा सुता दुष्टाः	७५२
दुष्प्रापं मकराकरे	३५२
दुष्प्राप्यं प्राप्य भानुष्यम्	१४४१
दुःखं यथा बहुविधम्	११६८
दुःखं संसारिणः स्कन्धाः	७७१
दुःखं लोकोक्षिमध्ये प्रथममिह	६४३
दुःखप्रतिक्रियार्यम्	६२०
दुःखं प्राप्य न दानः स्यात्	५४६
दुःखमायतनं चैव	७७०
दुःखं पापात् सुखं धर्मात्	५८३
दुःखात्मकेषु विषयेषु सुखाभि-	
मानः	११३१
दुःखानि नरकेष्यतिदुःसहानि	२८५
दुःखानि यानि संसारे	१४६
दुःखाजितं खलगतं बलभीकृतं	च २२७

दुःखिनः काकजङ्गाः	१२६८
दुःखी दुःखाधिकान्पश्येत्	३१६
दुःखेष्वनुद्विग्नमनः	५३०, १२४२
दुःस्वप्ने देवगुरुन्	१२७५
दूरादायसथान्मूत्रम्	१०२४
दूरायातं पथश्रान्तम्	२०८
दृढतामुपैति वैराग्यभाषणा	३५३
दृश्यं वस्तु परं न पश्यति	१००
दृश्यन्ते बहवो लोकाः	११८४
दृष्टं किमपि लोकेऽस्मिन्	११२१
दृष्टाः स्वप्ना ये स्वं प्रति	१२७२
दृष्टिपूर्तं व्यसेत् पादम्	१३८३
दृष्टिरागो महामोहः	३०८
दृष्ट्वा चन्दनतां यातान्	११३६
देयं भोज धनं धनं	
सुविधिना	४०८
देवताद्युपदेशोत्थः	१२६६
देवताराधनं चैव	१३७
देवतासन्निधौ वाक्यम्	५८
देवताः पितरो गावो नृपाः	१२७२
देवद्रव्यगुरुद्रव्य-	८५७
देवद्रव्यं गुरुद्रव्यम्	१४५०
देवद्रव्येण वा वृद्धिः	७२५
देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनम्	४३४
देवपूजा गुरुपास्तिः	१०२३
देवपूजा दया दानम्	६०६
देव-मनुष्य-नारीणाम्	८४४

देवमानुषतिर्यधु	१७६
देवसाधुपुरस्वामि—	१०४७
देवस्य प्रतिमाया यात्रा—	१२७७
देवे तीर्थे तथा मन्थे	४४१
देवार्चनाविकार्याणि	१०२२
देवेषु कित्विषो देवः	३६७
देवेषु व्ययनविधियोगदुःखि- तेषु	१३६
देवैस्तु भुक्तं पूषादि	१५६
देवां दलितरागादिः	८०५
देवोपहारव्याजेन	३५
देवोऽपि शङ्कते तेभ्यः	११६८
देवोऽष्टादशभिर्दोषैर्मुक्तः	५१२
देजं काज कार्यम्	१३५७
देशसामायिकं धाद्वः	१७८
देशादनं पण्डितमिश्रता च	१२८८
देहं वहति कोपाग्निः	२२८
देहस्य दुष्णं तन्त्रा	११२१
देहीति भाषते यत्तु	१३२३
देहीति वचनं भ्रुत्या	८५६
दोषजालमपहाय मानसे	८६०
दोषघातुमलाकीर्णम्	४६८
दोष न तं नृपतयः	२२०
दोषाणां कारणं मद्यम्	१३४
दोषाणामाकरः कामः	१०६
दोषेषु सरसु यदि कोऽपि ववाति शपम्	२४३

दौर्भाग्यजननी माया	२६४
दौर्भाग्यं प्रेष्यतां वास्यम्	७१
द्यूतं सर्वापदां धाम	१३३३
द्यूतं यो यमदुतामम्	८३०
द्यूतं च मांसं च सुरा च वेश्या	१३३२
द्यूतपोषी निजद्वेषी	१३२०
द्यूतं मांसं सुरा वेश्या	१३३२
द्यूतस्य व्यसनं त्याज्यम्	१३३५
द्यूतात् प्रस्विन्नदेहश्च	१३३३
द्यूताद् राज्यविनाशनम्	१३३२
द्यूतान्नजेनापि च राज्यभारम्	१३३४
द्रव्यक्षेत्रादिभाषा ये	३६५
द्रव्यं गुणस्तथा कर्म सामान्यं सविशेषकम्	७७७
द्रव्यं गुणस्तथा कर्म सामान्यं च चतुर्थकम्	७७६
द्रव्यनाशे तद्योत्पत्तौ	१३५०
द्रव्यं नवविधं प्रोक्तम्	७७७
द्रव्यस्त्रीमांससंपर्कात्	५४६
द्रव्याणां निखिला भावाः	३६६
द्रव्याणि तिष्ठन्ति	४६०
द्रव्याणां दूरतस्त्यक्त्वा	३०२
द्रष्टुं स्वदोषान्जोकाणाम्	११२१
द्वयोः समानगुणयोः	८२८
द्वान्निद्रदशनो राजा	१२६५

द्वात्रिंशद्विंशोपनिर्मुक्तम्	१७५	धनैर्धन्याभिमानेन	१४०
द्वाविंशौ सलिले पात्यौ	१३२१	धन्यास्ते वन्दनीयास्ते	६८
द्वावेतौ समवीर्यौ तु	५५४	धर्मं सत्यं धृतं न्याय्यम्	११११
द्विचत्वारिंशता भिक्षा-	७०६	धर्मकामार्थकार्येषु	६६७
द्वितीया द्विविधे धर्मे	१६८	धर्मकार्ये मतिस्तावद्	५८७
द्वितीया पञ्चम्यष्टम्येकादशी	१६८	धर्मकृत्येषु सारं हि	२०६
द्वितीया वर्जिता स्नाने	१०३५	धर्मज्ञो धर्मकर्ता च	५१६
द्विद्विंशं पर्युपितम्	१४२३	धर्मतत्त्वमिदं ज्ञेयम्	१६
द्वे कार्ये कुलीन इह	६१२	धर्मध्याने भवेद् भावः	४६०
द्वे ग्रन्थौ चैदित्ये	१२४७	धर्मध्वंसे क्रियाजोपे	१०७२
द्वेष्टयायतनं धृतेरपचयः	११६	धर्मं धुनोति विधुनोति	३६८
द्वेष्टेऽपि बोधकवचःश्रवणम्	११७५	धर्मं न कुरुषे मूर्ख	५८४
धर्मे कृतिन् यद्यःकारकेषु	१४२७	धर्मप्रधानं पुण्यम्	५६४
धनं यथाऽऽर्जते किञ्चित्	१२३६, १४२५	धर्मप्रभावतः कल्पद्रुमाद्याः	४७६
धनं हरन्तीं निधनं करन्तीं	१०१३	धर्मवाधाकरं यच्च	१२१७
धनदो धनार्थिनां प्रोक्तः	५७१	धर्मधृष्टा हि ते ज्ञेयाः	१३४१
धनहानः शतमेकम्	२७८	धर्मममाधिरोधेन	८१५
धनिकः श्रोत्रियो राजा	१२६८	धर्ममाचर यस्तेन	५८०
धनिनोऽपि निदम्मादाः	६११	धर्मरतः समधातुर्यः	१२७०
धनेन किं यां न ददाति	नाञ्जुते १३६२	धर्मशास्त्रार्थकुसजाः	८३८
धनेषु जीवितव्येषु	२६३	धर्मश्चेत् परदारसङ्गकरणात्	६००
धनेन हीनोऽपि धनी मनुष्यः	४०३	धर्मधेन्नावसोदेत	५७५
धनैर्दुःकुलीनाः कुलीनाः	क्रियन्ते-१२१४	धर्मधृतिश्रवणमङ्गलवर्जितो	हि ११००
		धर्मसंस्कारतः सर्वे	८५२
		धर्मस्य न्या मूलम्	२४२
		धर्मस्य दुर्लभो ज्ञाता	५८२

धर्मस्य कलमिच्छन्ति	५८८
धर्मस्य विश्वाधिपते	
प्रसादत	६३७
धर्महानिरविश्वासः	६४
धर्मः पर्यगतस्तपः प्रचलित	
सत्यम्	१३५६
धर्मं शर्म परत्र चेह च	
शुणाम्	५७२
धर्मः शर्ममहाहर्म्यम्	५७०
धर्माज्जन्मकुले कलङ्कविकले	५६१
धर्माद्यन्यत्र विश्वेऽपि	५७४
धर्माद्व्याप्य ये लक्ष्मीम्	१२२५
धर्माधर्मा नमः कालः	७६६
धर्माभूतं सदा पेयम्	५७६
धर्मारम्भे ऋणच्छेदे	१२६३
धर्मायै यस्य वित्तेहा	११३
धर्माधिकाममोक्षाणाम्	११६६
धर्माधोऽयमारम्भः	११८४
धर्मो नीचदयानुल्यः	१५
धर्मो दुःखदयानलस्य	५७२
धर्मोपकरणान्यत्र	१७४
धर्मो मङ्गलमुदट्टम्	५७१
धर्मो माता पिता वैष	५७०
धर्मो मातेय पुष्पाति	५७१
धर्मो विद्वदरेण्यसेधितपतः	२
धर्मोऽयं स्वाख्यत	४७५, ५४२
धर्मो यस्य पिता क्षमा	
च जननी	५४६

धवलयति समग्रं चन्द्रमा	
जीवजोकम्	११५१
धात्रा दत्त मानवत्या लघुत्वम्	
	२४८
धारणाद् धर्ममित्याहुः	५६
धावन् प्रवेगं पवनस्य सम्मुखम्	
	१३५७
धिग् जीवितं शास्त्रकलांमृतस्य	
	१०८५
धिग् राज्यं तस्य राज्ञो वै	१४४६
धीराणां यतयो धीराः	५४२
धीरेण कातरेणापि	१३५४
धूप वहति पाणानि	१०३६
धूमायन्ते व्यपेतानि	११५१
धूर्तेषु मायायिषु दुर्जनेषु	१२६३
धृतिभावनया दुःखम्	८८०
धृतिभावनया युता	८७८
धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयम्	५७७
धेनूनां तु शतं दत्त्वा	१२००
धैर्यं हि कार्यं सततं महद्भिः	
	६४७
धैर्यं धुनाति विधुनाति मतिं	
क्षणेन	२३०
ध्यानपुष्पं तपपुष्पम्	१०४१
ध्यानयोगपरा नित्यम्	२१
ध्यानवृष्टेर्ध्यानघातः	२७६
ध्यानाग्नौ जीवकुण्डस्थे	५१
ध्यानाग्मसा तु जीवस्य	७११

ध्यायतो विषयान् पुंसः १०७,
 ११७६
 ध्यायेत्कर्मविपाकं च ४६३
 ध्वजध्वजाद्गुशच्छत्रम् १२६३
 न कर्मणा पितुः पुत्रः ६२७
 न काकाः शुक्रतां यावन्ति ११०१
 न काष्ठे विद्यते देवः ४३८
 न किं तरललोचना ३४८
 न केषलं ब्राह्मणानाम् १४३३
 नक्तं न भोजयेद्यस्तु १६३
 न क्लेशेन विना द्रव्यम् ५८६
 नक्षत्रेषु समस्तेषु १०२५
 नखचरणपाणिरसना- १२५६
 नखिनां च नदीनां च ११६३
 न गर्वः सर्वथा कार्यः १११६
 न भगार्त्तः प्रोपितायातः १०३६
 न ब्राह्मणि च देयानि ११८६
 न चक्रनाथस्य न नाकिराजः ५४१
 न च प्रकाशयेद् गुह्यम् १३६८
 न च राजभयं न च चौर-
 भयम् ५३७
 न च विभूषणमस्य युज्यते १०८०
 न च स्याद् द्रोहतः प्रेम १३३४
 न चासीतासने भिक्षे १३८७
 न चेन्द्रस्य सुखं किञ्चित् ३५४
 न चेष्यां स्त्रीषु कर्तव्या ११८३

न ज्ञातु कामः कामानाम् ६६
 न जानाति परं स्वं वा १३८
 न जायते न म्रियते ६०१
 न जारजातस्य ललाटश्चन्द्रम् १०६
 न जीवो ब्राह्मणस्तावद् ८५१
 न ज्ञानं केवलं मुक्त्यै ८१३
 न उग्रलस्यनक्षस्तिर्यग् ४७६
 न तत्परस्य संदध्यात् ५६८
 नटे पण्याङ्गनायां च १२३७
 न तथा पुष्करे स्नात्वा ७६२
 न तथाऽसिस्तथा तीक्ष्णः २२२
 न तथा सुमहावैरपि २६०
 न तापसैर्ब्राह्मणैर्वा ५५६
 न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति ७२३
 न दानावधिकं किञ्चिद् ४२५
 न दुष्करं दुष्करकार्यसाध-
 नम् १४२१
 न दुष्टयानमारोहेत् १३८५
 न देवपूजा न च पात्रपूजा १०८५
 न देवराजस्य न चक्रवर्तिन ५४१
 न देवाश्च गुरुन्नापि १०१४
 न धर्मचिन्ता गुरुदेवभक्तिः ५१२
 न धर्मो निर्दयस्यास्ति ४२
 न नासिकां विकृष्णोयात् १३८६
 न निर्मिता केन न हृष्टपूर्वा १२४५
 ननु पुनरिदमतिदुर्लभम् ६४०
 नन्दन्ति मन्दाः श्रियमाप्य नित्यम् ११६०

न परावर्तते राशेः ११८
 न पर्वसु न तीर्थेषु १०३८
 न पाणिभ्यामुभाम्यां नु १३८४
 न पिता भ्रातरः पुत्राः ४५८
 न पिवेत् पशुवत्तायम् १०५७
 नपुंसकत्वं तिर्यकत्वम् १००८
 न प्रशस्तं निशि स्नानम् १०३७
 न प्रश्नो जन्मनः कार्यः २०५
 न प्रेम नौपधं नाह्वा ८६८
 न यध्यत्ते ह्यग्निश्चस्ताः १११३
 न बान्धवा नो सुहृदा न घृहभा-
 ३६१
 न द्रुते परदूषणं परगुणम् ८६०
 न भक्षयति यो मांसम् ३६
 न भवति धर्मः भ्रातु ६५६
 न भवति मिथुनानाम् ११८०
 नमोभूपा पूषा कमलासनभूषा
 मधुकरः २५६
 न भ्राता बान्धवाः कस्य ४१४
 नमस्कुर्यात्ततो भक्त्या ११७७
 न मातरि न वार्ष्णे ६२५
 न मुक्ताभिर्न मानिक्यैः ८१
 न यत्प्रमादयोगेन ३
 नयनकुचाभ्तरनासाहनु- १२५८
 न यन्त्रसाध्ये न च तन्म्यसाध्यम्
 १३३५
 नयभङ्गप्रमाणादचाम ४६१

न यस्य मित्रं न च कोऽपि
 शत्रुः ५२८
 न याति कतमां योनिम् ७३५
 न युज्यते तद्विदुषः ११७०
 नयेन नेता विनयेन शिष्यः
 १३८८
 न योनिर्नापि संस्कारः ८४६
 नरके यानि दुःखानि १५०
 नरकेषु देवयोनिषु १०५
 न रणे विजयाच्छूरः १३६७
 नरस्य दक्षिणे पार्श्वे १२६५
 नरस्याभूषणं रूपम् २४०
 नराणां नापितो धूर्तः ६०३
 न लालयति यो लक्ष्मीम् १२२८
 नवस्रोतः स्रवद्विधरस- ४७०
 न वह्निस्तृणकाष्ठाद्यैः १०६
 न पिना परिधादेन ६००
 न विस्मरन्ति सन्तस्तु ६३४
 नदीनजितनेहस्य ७२१
 न वेत्ति यो यस्य गुणप्रकर्षम्
 १८८
 न वेदैर्न यदानैश्च ३४
 नवे ययसि यः शाश्वतः २३४
 न वै ताडनात् तापनात्
 वह्निमाये ११६२
 न ह्याधिर्न विपं नापत् ६१४
 न यत्तेनोपवासेश्च धर्मेण ६६४
 न यत्तेनोपवासेश्च न च ८२८

न शक्यं निर्मलीकर्तुम् ४७०
 न शब्दशास्त्रामिस्तस्य मोक्षः ८१३
 न शान्ताऽन्तस्तृष्णा २८०
 न शैलशृङ्गे कमलं प्ररोहति १४१०
 नश्यति नोति याति चितनोति- ४५८
 नश्यन्ति ज्ञातयः प्रायः ३१६
 न ध्याय्यः कुस्वप्नः १२७४
 नष्टं मृतमतिक्रान्तम् ८६८
 न संसारोत्पन्नं चरितम् ७४०
 न सत्यमपि भाषेत ५३
 न सद्वाक्यात् परं वक्ष्यम् १३८५
 न स मन्त्रो न सा बुद्धिः ७५०
 न समा वासराः सर्वे ७३४
 न सम्भाषेत् स्त्रियं काञ्चित् ५५६
 न सहस्राद् भवेत्तुष्टिः २७७
 न सा कला न तज्ज्ञानम्- १००२
 न सा दीक्षा न सा भिक्षा १८
 न सा भाषेति वक्तव्या ६६४
 न साम्येन विना ध्यानम् ३१८
 न स्त्री न्यजति स्कार्यम् १२५६
 न स्नानेन न मौनेन ५२२
 न स्नानैर्माघमासस्य ३२१
 न स्वल्पस्य कृते भूरि ६५७
 न हिंसयति यो जन्तून् १३

न हिंस्यात् सर्वभूतानि ,
 नानृतम् ५८८
 न हिंस्यात्सर्वभूतानि
 मिश्रायण- ५
 न हि भयति वियोगः
 ८८५, १११७
 न हि मांसं तृणात्काष्ठाद् ४०
 न ह्रीदृशं संवननम् १२६७
 नाकर्मशीले पुण्यं वसामि १२२२
 नाकालमृत्युर्न व्याधिः ८३०
 नाकृत्या प्राणिनां हिंसाम् ४०
 नागो भाति मदेन १०६५
 नाजोविकाप्रणयिनी- ५४३
 नातिकल्पं नातिसायम् १२६६
 नातिमाना नातिनम्रा १०००
 नातो भूयस्तपोधर्म २५
 नादत्ते कस्यचित् पापम् ३२४
 नानाकर्मविपाकपाकयसताम् २७५
 नानाधीपप्रकाशेषु ८१२
 नानार्जवे विशुध्यति २७१
 नानुद्योगधनान् च प्रसरता १२०४
 नापत्यानि न वित्तानि ४५८
 नापेयनेमीभ्वरतीर्यनाथ- ८१७
 नाभ्युत्थानक्रिया यत्र २०६
 नामुन हि सहायार्थम् ५७४
 नालसाः प्राप्नुवन्त्यर्थान् १२२२
 नादस्येन समं सौख्यम् १३६३

नार्यं चटति यः स्वप्ने १२८४
 नाशाम्बरस्त्वे न सिताम्बरस्त्वे ७८६
 नासक्तया सेवनीया हि १०१०
 नास्तिकः पिशुनश्चैव ८६७
 नास्ति कामसमो व्याधिः २१५
 नास्तिष्यं वेदधर्मे ११५०
 नास्ति जात्या रिपुर्नाम ६३३
 नास्ति ज्ञानसमो दीपः ६८४
 नास्ति नित्यो न कर्ता च ३७७
 नास्ति भार्यासमो यशुः ६६५
 नास्ति मेघसमं तोयम् १३६६
 नास्ति विद्यासमं चक्षुः १३६८
 नास्ति वेदात् परं शास्त्रम् ४०७
 नास्ति अद्वासमं पुण्यम् १३२६
 नास्ति सत्यात् परो धर्मः ५४
 नास्त्यसद्भाषितं यस्य ६०७
 नास्त्यहिसापरं पुण्यम् १२
 नास्त्यारोग्यसमं मिश्रम् १३६६
 नाह नारको नाम ६११
 नाहं स्वर्गकलोपभोगतृपितः ४८
 निगोदेष्यथ तिर्यक्षु ६३
 निजप्रजा बालकभाषकालात् ६७४
 निजभार्याया हरणे १२७६
 नित्यं स्नाता सुगन्धा च ६६८
 नित्यं क्रोधात्तपो, रक्षेत् २१५
 नित्यमित्रसमो देहः ६२४
 नित्यानित्यानि चत्वारि ७७८
 नित्योद्यतस्य पुण्यस्य ११६७

निवाधे दाहार्तः प्रचुरतरतृष्णा- १३०६
 निद्रान्ते परमेष्ठिसंस्मृतिर्यो ६८८
 निद्रा मूलमनर्थानाम् १३७०
 निद्राऽऽहारो रतं भीतिः ११६०
 निन्दन्तु नीतिनिपुणाः ६४६
 निन्दायोभ्यजनैः सार्धम् ८६५
 निन्दास्तुतिसमं धीरम् ५३३
 निपतन्त उत्पतन्तः ६५०
 निपानमिष मण्डूकाः ६३०
 निमित्तमुद्दिश्य हि यः ८६६
 निरक्षरे वीक्ष्य महाधनधाम् - १२०५
 निरर्थिकां न कुर्यात् ४
 निरवयं यदेद्राक्यम् १०६६
 निरस्तभूयोऽपि यथा विभाति ६६८
 निरातङ्को निराकाङ्क्षः ५०६
 निरालम्बा निराधाराः ४७७
 निरालोकं जगत्सर्वम् ६८३
 निरीहा निरहङ्काराः ५२७
 निरुत्साहं निरानन्दम् ६७६
 निर्गुणस्य शरीरस्य ११५३
 निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु ८८८
 निर्जगाम कथं तस्य ७६१
 निर्जरणलोकविस्तार- ४५०
 निर्जराकरणे बाह्यात् ४३३३

निर्जितमदमदनानाम् ५४२, ८११
 निर्दग्धः सदयो दानी दान्तो
 दक्ष ऋजुः सदा ६४३
 निर्दग्धः सदयो दानी दान्तो दक्षः
 सदा मृदुः ६४४
 निर्दयत्वमहङ्कारस्तृष्णा १२३६
 निर्वाजमक्षरं नास्ति १४१०
 निर्वाजा पृथिवी गतौ पथिरसा
 १३६०
 निर्ममत्वं विरागाय ८०८
 निर्ममत्वं परं तत्त्वम् ३३४
 निर्ममत्वे सदा सौख्यम् ३३२
 निर्ममो निरहङ्कारः ५०८
 निर्मलं स्फटिकस्येव ३२३
 निर्मायो यः कुषाल्युयः १११६
 निर्लेपस्य निरुपस्य ४६८
 निर्लेपा निष्कलहः शुद्धः १४४४
 निर्वाणदीपे फिम्बु तैलदानम्—
 १३५८
 निर्वाणपदमप्येकम् ६६८
 निर्वाजा दयिते ननादपु १००३
 निवर्तयत्यन्यजनं प्रमादतः ५१६
 निशानां च दिनानां च ८२
 निशान्त्यष्टिकायुग्मे १२७१
 निष्पादितो न केनापि ४७५
 निहतस्य पशोर्यज्ञे ४६
 निहितं यस्य मयुखैर्न ३३०७

निःकर्णेऽपि च गीतिरीतिरफला
 २७
 निःकाशनीया विदुषा २६१
 निःशेषकल्याणविधौ समर्थम्
 ७०१
 निःशेषलोकघनदाहविधौ समर्थम्
 ३०३
 निःशेषलोकव्यवहारवक्षः ६८५
 निःसङ्गतामेहि सदा ११२८
 निःसङ्गो निर्ममः शान्तः ६७६
 निःस्पृहो नाधिकारी १४१०
 नीचैर्गोत्रावतारश्चरमजिनपतेः ६१४
 नीतिं निरस्यति विनीतमपा-
 करोति २४८
 नीतिर्नाम सद्गुणम् १२८६
 नीतिः सम्पदि मूषणम् १२८६
 नीरागे तरुणीकटाक्षितमिव ४४०
 नीलीक्षेत्रं वपेद्यस्तु १३०
 नीलीमदनलाक्षाऽयः— १६८
 नेत्रद्वन्द्वे श्रवणयुगले ४६६
 नेतद् भूतं भवति वा ८१४
 नेतास्ता मलयोदिकाननभुषः
 ११४३
 नेयायिकानां चत्वारि ७७५
 नैव प्रधानं हृदि मानयैरिदम्
 १४२८
 नैव व्याकरणमिति पितरम्
 ६४३

नैवाऽस्मि राजराजस्य	५४२	पञ्चविंशतितरुणम्	७८३
नैवाहुतिर्न च स्नानम्	११२	पञ्चाधिकाविंशतिरस्तद्वैः	१८५
नो क्षयशब्दस्यार्थ इवम्	१४४८	पञ्चाक्षवाहिरक्षणम्	१८४
नोद्येहसेत् सशब्द च	१३८४	पञ्चेन्द्रियाणि विविधं वलं च	२७
नोदकक्लिग्मात्रोऽपि	७६४	पञ्चेन्द्रियाणि शब्दाद्याः	७७२
नोदकमपि पातव्यम्	१६२	पञ्चैवानि पवित्राणि	५६६
नो दुःकर्मप्रपातः	७०२	पठकः पाठकश्चैव	४८३
नोपकारं विना प्रीतिः	११५४	पण्डितोऽसौ विनीतोऽसौ	४०२
नोपेक्षितव्यो विद्वद्भिः	८३२	पण्डितैः सह साङ्गत्वं	११४२
नो भूपाञ्चलनैविना	४३१	पतङ्गभृङ्गमीनेभसारंगाः	३५३
नो मृत्तिका नैव जलम्	६३२	पतन्ति दशता यस्य	१२७८
नोर्ध्वजानुधिरं तिष्ठेत्	१०२३	पतिकार्येस्ता निस्पृहम्	१००५
नोर्ध्व तिर्यग् न दूरं वा	१२८८	पतितं विस्मृतं नष्टम्	६८
नोर्ध्व न तिर्यग् दूरं वा	७०८	पतितैश्च कर्षानेच्छेदासनम्	११४४
नो शील प्रतिपालयन्ति	४२३	पतिरेव गुहः स्त्रोणाम्	५२१
न्यायसम्प्रदायिभ्यः	८८०	पतिर्भावांपरा धर्मः	८८३
न्यायागतेन द्रव्येण	४०८	पत्नी प्रभवतो सुतः	७४८
न्यायेन दण्डनं राज्ञः	८२६	पत्रं नैव यत्र कटीरपिटपे	१३१५
न्यायोपाजितचित्तन	१२३८	पदभ्यासां गङ्गात्	१००४
पक्षं वा यदि वाऽपकम्	५६०	पदे पदेऽधिगम्यन्ते	८८६
पक्षं संवचनः प्रत्या—	२१०	पदे पदे सन्ति भटा रणोत्कटाः	१३३५
पक्षपातो न मे धीरे	३१७	पक्षपत्रसमा जिज्ञा	१२५७
पक्षपातो भवेद् यस्य	१३६६	पक्षासनसमासोनः	१४४५
पद्म-कुष्ठि-कुणित्वादि-	३३	पयोदपटलस्येव	१५८
पद्मं मूर्कं च कुञ्जं च	१००४	पयोद्वे घारि ददाति	१३२८
पञ्चपर्वा तथा पक्षे	१८६	पयोधुतं शर्करया कटूपते	३७४
पञ्चभूतामकं वस्तु	७८७		

परकार्यविहन्ता च	१४५०	परार्थग्रहणे येषाम्	६६
परं ज्ञानफलं वृत्तम्	६६८	परार्थनिष्ठचित्तस्य	११५७
परदारपरद्रव्य-	७६३	परार्थसाधने यस्य	११६०
परदारं परद्रव्यम्	१४१२	परार्थस्वार्थराजार्थकारकम्	१०६६
परदारान् परद्रव्यम्	६८४	परावृत्तिः पुराधीतागमोच्चारः	
परदारैश्चसंसर्गः	६८३		१०६२
परद्रव्यं यदा दृष्ट्वा	६७८	परिग्रहग्रहावेशाद्	११७
परद्रव्यापयभिध्यायन्	१४३६	परिग्रहं चेद् व्यजह्य गृहादेः	११६
परद्रव्यादिहरणम्	८४०	परिग्रहमहत्वाद्भि	११७
परद्रव्येष्वभिध्यानम्	१४३६	परिग्रहात्स्वोक्तधर्मसाधना-	११३
परनिन्दास्तु ये मूकाः	८८४	परिग्रहाधिकः प्राणी	११७
परपरिभषपरिवादात्	३७३	परिग्रहान् परित्यज्य	८४६
परप्रणीता हि गुणा यशस्कराः	११८४	परिग्रहारम्भमग्नाः	५२४
		पारग्रहार्थमारम्भम्	११४
परप्राणेर्निजप्राणान्	११५८	परिणतजनसेवा	१२८८
परमानन्दरस्यं तद्गुणयते	८०१	परिभषसि किमिति लोकम्	
परमानन्दसम्पन्नम्	६०२		१०७७
परसम्पत्समुत्कर्षद्वेषः	८६७	परिवर्तिनि संसारे	१०८३
परस्त्रीपरद्रव्येषु	१०१८	परिश्रमज्ञं जनमन्तरेण	६३४, १३६८
परस्त्री मातेव क्वचिदपि	८२८	परीपहजये शक्तम्	५३२
परस्परस्य मर्माणि	१०७१	परीपहजये शूराः	७६७
परस्य पीडापरिवर्जनात् ते	१३८३	परीपहमहारातियलनिर्दलनक्षमः	
परहितचिन्ता मैत्री	४४४		६३८
परात्मनो रक्षणहेतवे भो	११५६	परीपहान्नो सहसे न	५५०
पराधीनं वृथा जन्म	१३६३	परं जित्तया धीमन्त-	८३२
परार्थं धनयेद्यस्तु	१०६३	परेषां चेतांसि प्रतिदिषसम्	६६५
पराभूतोऽपि पुण्यात्मा	८६१	परे हितमतिमैत्री	४४४

परोक्षे कार्यद्वयम्	६२३
परोपकरणं येषाम्	११६०
परोपकारकरणान्	७४७
परोपकारशून्यस्य	११५७
परोपकारः कर्तव्यः	११५८
परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः	११५६
परोपदेशवेलायाम्	६५३
परोपदेशे पाण्डित्यम्	६१०,
	६५३
परोऽप्युत्पयमापन्नः	६५७
परो ल्युतु वा मा वा	१०६७
पञ्च इव भूतानाम्	८२४
पर्यटत सदा योगी	५६३
पर्यटत कौटुम्भ भूमिम्	५६२
पर्यायाः सन्ति ये चाष्टौ	१८४
पर्यताप्रे रथो याति	१३८१
पशूनां रक्षणं दानम्	८६२
पश्य कर्मवशात् प्राप्तम्	११६६
पश्यति प्रथमं रूपम्	४६६
पश्यन्ति नेल्लुकविलोक्तने दिने	१४२२
पश्यन्नेव पश्यन्-	३३३
पश्य सङ्गमका नाम	२०८
पाकारेणोच्यते पापम्	८७८
पाण्डुरं गमिनाम्कवान्	१०२
पान क्षेत्रं वृद्धिस्ता	१४-२

पात्रं च त्रिभिर्धनं तत्र	१४५१
पापपङ्कजसंलीनम्	५३८
पादमायान्निधिं कुर्यात्	१२२४
पादेन कार्यं पारयम्	१२२७
पानीयं वा निरायासम्	२३६
पानीयस्य क्रिया नक्तम्	१०२६
पापं लुम्पति दुर्गतिम्	१०४३
पापं हि कर्म फलति	६३६
पापकर्मघटे पूर्णे	४५
पापबुद्ध्या भवत् पापम्	७५०
पापभीरुः प्रसिद्धं च	६६०
पापानुबन्धं यत्कर्म	६३२
पापान्निवारयति योजयते हिताय	६२२
पापाः कान्दम्बरीपान-	१४०
पारुष्यमनुते चैव	१४३६
पिता गुरुः पिता देव	६७२
पिता माता भ्राता	५२०
पिता योगाभ्यासः विषयविरतिः	५४६
पितुर्मातुः मिशूनां च	१०४७
पितुर्मातुः स्वसुप्रातुः	४५६
पिव खाद् च चाक्षुजोचने	७८८
पिबन्ति नय स्वयमेव नाम्नाः	११५६
पिशाचेनेव कामेन	१०७
पादयेन्न जरा यावद्	१४४६
पीडयन्ते जन्तवो यत्र	१०३४

पोतवह्नधरां नारीम् -	१२८३
पीत्वा ज्ञानामृतं भुक्त्वा	१३०१
पीनोदः पीनगण्डा, लघु-	
समदर्शना	६६६
पीयूषमसमुद्रोत्थम्	६७०
पीयूषादिव नीलजम्बुम्	३७०
पुंसो यस्य गुरुन् यावत्	१०८६
पुण्यं चित्तं व्रततपोनि-	
यमोपधासेः	२३३
पुण्यमेव भवमर्मक्षरणम्	७४३
पुण्यानां प्रकटप्रवासपटहः	६२
पुण्यार्थमपि नारम्भम्	८१६
पुत्रकलत्रपरिग्रहममत्त्व-	३३०
पुत्रदा करमे रेखा	१२६३
पुत्रमांसं धरं भुक्तम्	१३०
पुत्रसुः पापकुशला	६६५
पुत्रैर्मित्रैर्गृहेषांऽपि	६४७
पुत्रो मे भ्राता मे	३२७
पुनर्निरपराधानाम्	८२१
पुनः पुनः प्रपच्येत	१३३६
पुनः प्रभातं पुनरेव शर्वरी	११७४
पुराणेषूक्तमस्त्येवम्	५५२
पुराऽऽसौत् स्वजनस्तेऽन्यः	४६६
पुरुषोऽनुतयादी च	१४८१
पुष्पासि यं देहमद्यान्वचितयन्	१०६२

पुष्पाणि क्षारवह्नाणि	१८८
पुष्पादिमां सत्यागात्	१६७
पुष्पाणां निश्चिते नाशे	११५३
पूगोफज्जानि पत्राणि	१२६२
पूजा जिनेन्द्रपु रतिर्वेतेषु	८०१
पूजा प्रभूर्गा सुगुराः सपर्या	१०२२
पूजामाचरतां जगत्त्रयपतेः	१०८१
पूजाऽर्हतां गुरोः सेवा	६८७
पूज्यं स्वदेशे भवतीह राज्यम्	६८२
पूजोऽपि कुम्भां न करोति	
शब्दम्	६५६
पूजोऽहमर्थैरिति मा मसीद्	१३०७
पूर्व शुभोऽशुभः	१२७०
पूर्वमनिष्टं दृष्ट्वा	१२७०
पूर्वसेवा तु तन्त्रज्ञैः	८७१
पृथिव्यां श्रीणि रत्नानि	१२६७
पृथिव्यामप्यहं पार्थ	७
पेशुन्यं परवार्दं च	३१३
पापं धर्मस्य धत्ते यत् -	
... ... जाहार...	१४२५
पापं धर्मस्य धत्ते यत् -	
... ... तच्चतुर्धा...	१८३
पापं पुष्टिं च धर्मस्य	१८६
पापघ्नप्रह्णायुक्तैः	१८५
पापवेन पुमानेकम्	१८६
प्रकारेणाधिकं मन्ये	४७८

प्रकारैरादिमैः पङ्क्तिः	१२१६	प्रत्यक्षे गुरुः स्तुत्याः	११८५
प्रकृतिचक्षुः जातप्रत्ययोऽ		प्रत्यर्था प्रशमस्य मित्रम्	११५
धीनविद्यः	८२४	प्रत्यर्द्धं प्रत्यवेक्षेत	१०१७
प्रकृतेर्विरहो मोक्षः	७८४	प्रत्युपकुर्वते बह्वपि न भवति	११५२
प्रकृतेः स्यान्महत्तत्त्वम्	७८२	प्रथमतरामथेदम्	६०
प्रगल्भा पाप्मिनः प्राज्ञाः	८३५	प्रथमदिवसचन्द्रः सर्वजो	
प्रचलजलसङ्क्रान्त-	१४३१	कैकवन्धः	११०३
प्रचुरदोषकरी मदिरामिति	१४२	प्रथमषयसि पीतम्	६३४
प्रजानां वैयतं राज्ञा	११७७	प्रथमे नाजिता विद्या	
प्रजानां रक्षणं दानम्	८२०	... तृतीये न	१०७६
प्रजां न रक्षयेद्यस्तु	८२८	प्रथमे नाजिता विद्या	
प्रजारक्षणशिक्षाभ्याम्	८२६	... तृतीये नाजितः	१३५६
प्रज्ञाऽङ्गना सदा सेव्या	१२४१	प्रधानं प्रच्छन्नं गृहम्	८६१
प्रज्ञालाभात् परो लाभः	१२४१	प्रदीप्तं वेदम् न विशेत्	१३८५
प्रक्षरप्रैस्तद्वर्णजराटैः	१०५४, १३४८	प्रपद्यन्ति पशून् यत्र	४४
प्रणमस्युन्नतिहेतोः	८७२	प्रभाकरमते पञ्चैतानि	७८६
प्रणिहन्ति क्षणार्धेन	३१६	प्रभुषिवेकी धनवांश्च दाता	१०६६
प्रतिक्रमणश्रुतस्कन्धम्	१८५	प्रभूतं कार्यमवर्षं वा	१३०१
प्रतिक्षणसमुद्भूतः	४६३	प्रमत्तश्चेन्द्रियार्थेषु	५०४
प्रतिग्रहोन्मोक्षादि	२०५	प्रमाणं च प्रमेयं च	७७५
प्रतिग्रहोऽध्यापनं च	८२१	प्रमादः परमद्वेषी	११७०
प्रतिपटुदशमीपद्योमध्याह्ने	१०२६	प्रमादेन यथा विद्या	३०
प्रतिसंवत्सरं प्राह्यम्	७६६	प्रमोदसे स्वस्य यथाऽन्यनि-	
प्रत्यक्षतो न भगवान्	७२२	मितैः	११८५
प्रत्यक्षमनुमानं च प्रमाण-	७७०	प्रलम्बबाहुः स्वामी स्यात्	
प्रत्यक्षमनुमानं च शब्दः	७८५		१२५६
प्रत्यक्षमविसर्गादि	७८८	प्रलीयन्ते न कर्माणि	४३०
		प्रवासिको व्याधियुतः	११७०

प्रविश्य विधिना तत्र	१०३६
प्रवृत्तयः स्वान्तवचस्तनूनाम्	७७२
प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च	१२४३
प्रवजेद् बलचर्यात् तु	६६७
प्रशान्ततनुयाक्चित्ताः	१४५१
प्रशान्तमानसं सौम्यम्	५३३
प्रसादनार्थं जगतां जनो	
यथा	१०४४
प्रसूनमिष निर्गन्धम्	१३१६
प्रस्तावेऽपि कुजोनानाम्	१३६६
प्राक् पादयोः पतति	२६८
प्रागुत्थानं च युद्धं च	१३०२
प्राज्ञे नियोजितेऽमात्ये	८३६
प्राणभूतं चरित्रस्य	७६
प्राणयान्निमित्तं च	५५६
प्राणसन्देहजननम्	१००६
प्राणाघाताग्निवृत्तिः परधन-	
हरणे	११७३
प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ताः	६०४
प्राणानां परिरक्षणाय	४
प्राणान्न हिंस्यान्न विवेच्य	
मद्यम्	६३८
प्राणिघातात्तु यो धर्मम्	४७
प्रादेशिकेभ्यः परशासनेभ्यः	१४४८
प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यः	१३१५
प्राप्तव्यो नियतिबलाधयेण	
योऽर्थः	१३१४

प्राप्तेषु पुण्यतः धर्मा-	३६६
प्राप्योपशान्तमोहत्वम्	२७५
प्रायश्चित्तं वैयावृत्त्यम्	४३३
प्रायश्चित्तध्याने वैयावृत्त्य-	४३३
प्रायेण प्रावृषि प्राणिसंकुलम्	५६२
प्रारभ्यते न खलु	६१८
प्रासादपर्वतस्तप-	१२६२
प्रासादोपरि यो भुङ्क्ते	१२८१
प्रियं पथ्यं वचस्तथ्यम्	५२
प्रियवाक्यप्रदानेन	१०७५
प्रिया म्याय्या धृतिः	८८६
प्रेम सत्यं तयोरेव	११७६
प्रेष्यप्रयोगानयनम्	१७६
प्रोक्तोऽहं न यत्र देवः	७६४
प्रोचिता विकृतयोऽत्र चतस्र-	
	१३३
फलं यच्छति दातृभ्यः	४२६
फलं यथेन्द्रवारुण्याः	३७५
फलपत्रादि शाकं च	१६६
फलं पूजाविधातुः स्यात्	१०४२
फलाद् वृथाः स्युः	५२५
फलान्यज्ञातनामानि	१२६
बहुः पीनो दिवा नास्ति	७६०
बद्धघैराणि भूतानि	३११
बद्धस्य कर्मणः शाटः	७५६
बद्धा येन वशाननेन नितराम्-	
	१३०५

वज्राति ततो बहुविधमन्यत्	६२६
बन्धुर्वैरिजनायते गुणवतो	७५२
बलादसौ मोहरिपुर्जनानाम्	३२६
बहिर्भाधानतिक्रम्य	१४४३
बहुपुत्रा दुर्लो गोधा	६७६
बहूनामप्यसाराणाम्	११४८
बह्वाशी चाल्यसन्तुष्टः	१३०२
बान्धवधनेभिर्मयसुखस्यागात्	४८०, ५३८
बाधयमध्येऽपि जनः	१३१०
बालमूढाश्चतंत्र-	१४३४
बालस्तापस् क्रोडाऽऽसक्तः	७३३
बालः पश्यति लिङ्गम्	६६०
बालः पुत्रो नीतिभाष्योपचारेः	१०७६
बाले बाला विदुषि विवुधाः	६११
बालो योधनसंपदा परिगतः	७३३
बाह्यात् प्रभृति च दोषैः	१४४
बाह्यादपि चरदर्मम्	५८७
बाह्ये मोहमहान्धकारगह्वरे	१०८४
बाह्यभावं पुरस्कृत्य	४८३
विभेषि यदि संसारात्	३६२
बीजमुर्ध्नि विना न स्यात्	५८७
बीजान्यभ्युपगच्छानि	६८३
बुद्धेः फलं तत्परिचरणं च	१३८६

बुधो वा यत्रि वा विष्णुः	५१०
बौद्धानां सुगतो देवः	७७०
बौद्धानामृजुसूत्रतो मतमभूत्	५६६
ब्रह्मचर्यतपायुक्ताः	८४८
ब्रह्मचर्यं ध्रुवं यज्ञः	७८
ब्रह्मचर्यमहिंसा च	५८६
ब्रह्मचर्यरतो नित्यम्	५२७
ब्रह्मचर्येण तपसा	१०६०
ब्रह्मचारिसद्वत् स्यात्	५३७
ब्रह्मचारी गृहस्थो वा	५५१
.....अथवा.....	
ब्रह्मचारी गृहस्थो वा	२३८
.....यति.....	
ब्रह्मतत्त्वं न जानाति	८५७
ब्रह्मराक्षसवेताज-	५१५
ब्रह्ममतं तोवतरं प्रधानाः	१८१
ब्रह्ममतस्ता ये च	१४२०
ब्रह्मस्त्रीभ्रूणगोधात-	७१७
ब्रह्मा येन कुञ्जालवन्नियमितः	६२३
ब्राह्मणश्चातिराद्वष्टः	१४०६
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः	१३३८
ब्राह्मस्य भावः कल्प्याणि	८४७
ब्राह्मे मुहूर्ते उत्तिष्ठेत्	६८६
ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत	१०२१
ब्रूतेऽहं कृतिनिग्रहं मृदुतया	३२२
भक्तिं तोषकरे गुरो	८०३
भक्तियुक्तोऽपि नम्रोऽपि	८७३

भक्षयन् माक्षिकं क्षुद्र—	१४७
भक्षयन्ते येन मांसानि	८५६
भगवन्! न भवेद् मोहः	१४२७
भगवन्नामधेयास्तु	७८६
भग्ने राजवले परेण	८३७
भजत भजत धर्म्यम्	५८८
भजस्व मैत्रीं जगद्गिराशिपु	४५५
भहो नष्टो भारविश्चापि नष्टः	१३४६
भर्तुर्विरहतो नार्यः	३०८
भयं प्राणान्तिकं मुक्त्वा	५६३
भवकोटिभिस्तुलभम्	११७०
भवकोटीदुःखापामघाप्य	५८८
भवति जन्तुगणो मदिरास्ते	१४१
भवति भिषगुपायैः	१३०८
भवति मरणं प्रत्यासन्नम्	५८८
भवति नम्रास्तरयः फलागमैः	२६२
भवति सङ्गताः सद्भिः	११३८
भववीजाद्भुरजननाः	५०६
भवभोगशरीरेषु	३३६
भवारण्यं मुक्त्वा यदि	३५५
भवितव्यं भवत्येव	१३१२
भवितव्यं यथा येन	१३११
भवित्रो भूतानां परिणतिम्	६२८
भवेद्युतसिद्धानाम्	७८०
भवेयुः प्राणिनः पातन	७५१
भव्यजीवे व	

भव्यैश्च भावना भाव्या	४४१
भाव्यवन्तं प्रसूयेथाः	१३१०
भानोः करैरसंसृष्टम्	१५५
भारं वोढुं क्षमे पुत्रे	८७८
भार्याविद्योगः स्वजनापघादः	१४०२
भार्येयं मधुराकृतिर्मम	३२६
भालमुरो वदनमिति	८२२
भावनाभिरविश्रान्तम्	३१८
भायना मोक्षदा स्वस्य	४७८
भावयिष्यममनित्यत्वम्	४४८
भावस्निग्धैकपकृतमपि	८७०
भावस्यैकाङ्गवीरस्य	४३८
भावोपयोगशून्याः	४८२
भिक्षादनं जपो ध्यानम्	५५३
भिभुका नैव याचन्ते	४१०
भिद्यन्ते भूधरा येन	११४७
भिन्नः शरीरतो जीवः	४६७, ७६७
भीरोराकुलचित्तस्य	१०१०
भुक्तं हलाहलं तेन	१३०
भुक्त्वाऽप्यनन्तशो भोगान्	२८७
भुङ्क्तेन केवलो न स्त्रीमोक्षः	७८६
भूतात्तवधरोनन्ति	१३८
भूपाला अपि दुर्गपाल—	४२३
भूपैर्मूपसुतैः प्रधानपुरुषैः	१२८७
भूमिजं वृक्षजं वाऽपि	१३१
भोगैर्गायां हिरण्यं च	५५४
पं वा	८४१

भूयांसोऽपि हि पाप्मानः	७११
भूवने हि परं ज्ञानम्	१७३
भूशय्या भैक्षमशनम्	२६२
भूषणोद्यानवाप्यादौ	३२६
भैक्षेण वर्तयेदित्यम्	४१०
भोगा न भुक्ता वयमेव	
भुक्ताः	३४१
भोगार्थमेतद् भविष्यां शरात्म्	१८५
भोगे रोगभयं कुले	३३४
भोगोपभोगयोः सख्या	१२३
भोजनानन्तरं याच्यम्	१०५३
भोजनानन्तरं घामकटिस्थः	१०५३
भोक्षेत् सुखेप्सा जगतीह	
विद्यते	११४३
भ्राम्यत्यूर्ध्वमुखः क्षमां नम-	
यितुम्	२५२
भूमङ्गभङ्गमुखो विकराल-	
रूपः	२३२
मक्षिकामुखनिष्ठयुत	
जन्तुघातोद्भवम्	१४७
मक्षिकामुखनिष्ठयुत	
जन्तुलक्षक्षयोद्भवम्	१४७
मक्षिका मणमिच्छन्ति	११६७
मक्षिकाः चटकाः काका	१४२४
मज्जत्यष्ट फिलाघाने	१८८
मञ्चकं शुक्रवह्म च	५५४
मणाविष प्रतिच्छाया	५०१

मणिना वल्लयं बलयेन	
मणिः	१०६५
मणिवन्धात् पितुर्जेखा	१२११
मत्तेभकुम्भदलने	६६
मदनोऽस्ति महाव्याधिः	१०१
मदिरापानमात्रेण	१३७
मदिरामदमत्तोऽपि	१२३२
मद्यं द्विधा समादिष्टम्	१३३
मद्यपस्य शयस्येय	१४०
मद्यपानरसे मम.	१३८
मद्यमत्तां न जानाति	१३६
मद्यं मांसं नवनीतम्	१२१
मद्यासक्तिरुद्यमवाङ्परलो	८३२
मद्ये मांसे च मधुनि	१३८
मधुकरगणभूतं यवस्था	११०४
मधुनोऽपि हि माधुर्यम्	१४६
मद्यपाने कृते क्रोधा	१३५
मधुपाने मतिभ्रंशः	१३५
मधुमांसस्त्रियो नित्यम्	१५४
मध्वे स्वां कृशतां कुरङ्ग-	१०१
मध्वस्थितः कृपा नास्ति	१४८
मन एव मनुष्याणाम्	१५३
मनसश्चेन्द्रियाणां च	१३७
मनसा चिन्तितं कार्यम्	१२६१
मनसाऽपि परेषां यः	१०११
मनसि वचसि काये	८६०
मनस्तत्र वचस्तत्र	३०८
मनस्थान्यद् वचस्थान्यत्	३७५

मनस्याहादिनी सेव्या . . .	२४१	ममत्वाज्जायते लोभः	३२७
मनस्यी त्रियते कामम्	११६३	ममाहमिति चेष्ट यावद्	११०,
मनःकपिरयं विभ्र—	१५७		२५१
मनःक्षपाचरो भ्राश्यन्	१५८	मयि भक्तो जनः सर्वः	११११
मनःप्रसादः . सौम्यत्वम्	४३४	मयूरगजहंसाश्च—	१२१२
मनःशुद्धिश्च सम्यक्त्वे	३६३	मरणं प्रकृतिः शरीरिणाम्	४५४
मनःशुद्धिमविभ्राणा	११४	मर्तव्यं कातरिणापि	१३५४
मनोयिणः सन्ति न	६२६	मर्मस्पृष्टमर्मधाचा कथितपर-	
मनुष्येभ्यो घरो मत्स्यः	११७६	गुणः	८२६
मनोयोगो बलीयांश्च	१५४	मर्जं स्वर्णगतं यद्भिः	४३१
मनोवचःकायश्चादुपागतः	७६६	मज्जयाच्चलगन्धेन	११४१
मनोवाक्कायकर्माणि	७५५	महातमपि दानानाम्	२५
मनोवाक्काययोगेषु	८७८	महाकोधो महामानः	५०७
मनो विशुद्धं पुरुषस्य तीर्थम्	७२८	महाज्ञानं भवेद्यस्य	५०६
मनोलयाज्ञास्ति परो हि योगः	७४२	महानदीप्रतरणम्	१४१२
	१५४	महानिशायां प्रकृते	३५२
मनो हि जगतां कर्तृ	१५४	महानुभावसंसर्गः	
मनो हि सर्वभूतानाम्	१५६	.....गह्णा.....	११३६
मन्त्रवादी कलायुक्तः	६०६	महानुभावसंसर्ग	
मन्त्राणां परमंष्टिमन्त्रमहिमा	१२६४	.....पद्म.....	११३६
मन्त्रिणां भिन्नसन्धाने	१२४४	महारम्भासक्तताः सततममितैः	
मन्दिराद्विमुखो यस्य	२०७		१५१
मन्मनस्त्वं काहल्यम्	१३	महान्तधरा धीराः	५१७
मन्ये यथाऽध्रपटलमिदममे	१४३०	महो रम्या शय्या	५४७
ममकाराहङ्कारी	३०५	मांसमक्षयिताऽमुत्र	४१
ममत्वमात्रेण मनःप्रसादसुखम्	१२३४	मांसमिथं सुरामिथम्	१०१२
		मांसादनाज्जनानां हि	४४

मांसादनात् प्रणश्यंति	४४
मांसान्यशित्या विविधानि मर्त्यः	१४३
मांसाशनाज्जीवधधानुमोदः	१४५
मांसाशनान्नरक एष	४३
मांसाग्निश्च वृद्धयन्ते	४६
मांसागिनो नास्ति क्याऽनुभा-	
जाम्	१४३
मांसास्वादनलुब्धस्य	४२
मा करेण करं पार्थ	१०५३
मा कार्पात् कोऽपि पापानि	४४६
मा कुर्व धनजनयौधनगर्वम्	२४६
मा जामीत धर्मं बालाः	६१०
मातरं पितरं पुत्रम्	२८१
मातरं स्वसुतां जामिम्	१०१
माता गङ्गासम तीर्थम्	६७२
मा तात साक्षसं कार्पीः	२४६
माता नास्ति पिता नास्ति	३४०
माता निन्दति नाभिनन्दति	
पिता	१३२१
माता पशूनां सुतसत्तयैष	६७१
माता पिता कलाचार्यः	५२०
माता पिता स्व. सुगुरुश्च	
तत्त्वात्	६७३
मातापित्रोश्च शुद्धयाम् ये कुर्वन्ति	
सदावृता-	६३६
मातापित्रोश्च शुद्धयाम् ये कुर्वन्त्या-	
वृता नराः	६७६

माता भूत्वा दुहिता	४७१
माता यदि धियं दद्यात्	४५७
माता यस्य गृहे नास्ति	१४०२
माता वैरो पिता शत्रुः	६७५
मातुः स्तन्य रज क्रोडा	१०७६
मातृजग्धाश्रपानोत्थरसम्	४६६
मातृपितृसहस्राणि	
.....अनेकशः...	४६२
मातृपितृसहस्राणि	
.....प्रतिजन्मनि...	३६१
मातृपितृपुराधार्य-	११४६
मातृपित्राविवृद्धानाम्	६७६
मातृवत् परदारश्च	६५७
मातृवत् परदारान् ये	१०११
मातेष सर्वभूतानाम्	८
मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा	७६
माधुकरं समाहृत्य	५६०
माध्यस्थ्यं धैराग्नः क्षिरागता	३३४
मानं मुञ्चति गौरधम्	१०५५
मानसं प्राणिनामेव	६५६
मानस्तर्गमं वृद्ध भङ्गस्था	६१०
मानाद्धा यदि वा लोभात्	१४
मानापमानयोस्तुल्यः	११२०
मानी धिनीतिमपहंस्यधिनीति-	
रणी	२५१
मानुष्यं धरवंशज-म विमयः	
	७४५

मानुष्यकर्मभूत्यार्यदेश-	३८८	मिथ्यात्वशत्यमुन्मूल्य	३८३
मानुष्यमार्यदेशश्च	३८९	मिथ्यात्वशैजपक्षच्छित्-	५७०
मा भूजगन् महाकुलं तदपि	१३६३	मिथ्यादृष्टिरविरतः	४७१
मायया राजते घेद्या	१०६४	मीमांसका द्विधा कर्म	७८५
मायानिरसनं कृत्वा	५३३	मुक्तिकारणधर्माय	६१८
मायालोभधुधाऽलस्य	१४५	मुक्तिमिच्छसि चेन्नात !	८०५
मायाशीलः पुरुषो यद्यपि	२१५, ११६४	मुक्त्वा दुर्मतिमेदिनीम्	३४३
मायाशोकभयक्रोध १२३४, १४५२		मुखं पद्मदलाकारम्	२६८
मायाऽहङ्कारलज्जाभिः	४११	मुखरन्धमनाछिद्य	१०७२
मार्जारमक्षिते दुःखम्	३२९	मुख्यते शृङ्गलावदः	३०७
मार्गमाणस्य द्वेमाद्रिम्	२२	मुदिताण्यपि मित्राणि	१३१२
मालास्वप्नेऽहि दृष्टश्च	१२७१	मुनिना मसृणं शान्तम्	५५५
मा विपीद कृतं वाण्यैः	१३१७	मुष्णन्ति घिययस्तेना वहति १४२३	
मासे मासे हि ये घालाः	२६६	मुहूर्त्तमपि नासीत्	५६४
मासैरष्टभिरह्वा च	१११०	मुहूर्त्तान्तिर्मनःस्थैर्यम्	४८६
मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु		मुहूर्त्तावधि सावध-	१७३
सत्यम् २२१		मूर्ध्ना वा कुर्वते स्वप्ने	१२७६
मित्रद्रोही कृतघ्नश्च	१५१	मूर्ध्नास्सर्गं मलोत्सर्गम्	१३१७
मित्रद्रोहा न कर्तव्यः	६२६	मूर्ध्नेस्य पञ्च चिह्नानि	६६३
मित्रघान् साधयत्यर्थान्	६२७	मूर्ध्ने नियोजितेऽमात्ये	८३६
मित्रस्वजनवन्धूनाम् ६२५, ११३३		मूर्ध्ना द्विजातिः स्वयिरो गृहस्थः	११३०
मित्रे नन्दति नैव नैव पिशुने	५३६	मूर्ध्नाऽशान्तस्तपस्वी	११३०
मिथ्यात्वत्यागतः शुद्धम्	३८४	मूर्च्छालिङ्गधियाम्	११६
मिथ्यात्वं परमं बीजम्	३८३	मूलकेन समं भाष्यम्	१२८
मिथ्यात्वं परमो रोगः	३७७	मूलं धर्मद्रुमस्य द्युवति-	२५६
		मूलं धर्मस्य सम्यक्त्वम्	३६१
		मूलं बोधिद्रुमस्येतद्	३६१

मृगमीनसज्जनानाम्	६३२
मृगव्याघ्रोदरो भोगी	१२६६
मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति	६२६
मृत-चालिणी-महिष-	६८५
मृतानामपि जन्तूनाम्	१३७३
मृता नैव मृतास्तेऽपि	५८०
मृते स्वजनमात्रेऽपि	१५७
मृत्युर्जरा च व्याधिश्च	१०६२
मृत्युः शरीरगोप्तास्म	१३६६
मृत्योर्विभ्यति ते बालाः	१३५५
मृदुलैः इयामलस्निग्धैः	१२६४
मृदा भारसहस्रेण	१०३७
मृदाः परिभ्रमं (घो) नित्यम्	११०१
मैघच्छाया खजप्रीतिः	१०८६
मैघां पिपीलिका हन्ति	१५६
मैत्री परस्मिन् हितधीः	४४५
मैत्रा परहिते चिन्ता	१४२६
मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थ्या-	
ख्याः	१४२६
मैत्र्यो प्रमोदं कदनां च	४४६
मैत्रीयशोभततपोनियमानुकम्पा-	
	२२१
मैत्री सकलसत्त्वेषु	४६८
मैत्र्यङ्गना सदापास्या	६३१
मैत्र्यस्पृहा तथा	८६६
मैत्र्यादिषासितं चेतः	४७२
मोक्षस्य न हि पाप्मोऽस्ति	८००

मोक्षः कर्मक्षयादेव	५०१
मोक्षाकाङ्क्षैकतानेन	६०६
मोहान्धकारं भ्रमतीह तावत्	१७७
मौनान्मूकः प्रवचनपटुः	८७०
मौनी वस्त्रावृतः कुर्यात्	१०२१
म्लायन्ति पुष्पनिचयाः	५६६
य इहायुतसिद्धानाम्	७७६
य एव मित्रं हृदयेन यस्य	६३०
य एषादिः स एषान्ते	१३७७
यं शैषाः समुपास्तते शिष इति	
	१४४५
यक्षाणां च पिशाचाणाम्	५१४
यच्च कामसुखं लोके	२६६
यच्चिन्तितं तदिह दूरतरं	
प्रयाति	१३११
यद्येह स्यात् सुखं किञ्चित्	७३८
यजनं याजनं दानम्	८५३
यज्ञार्थं पशवः स्तथाः	४६
यत एव च संसारः	७३८
यतश्छायाऽप्येषाम्	३५६
यतिने काश्चनं वत्सा	१५२
यत्कर्म पुरा विहितम्	१२४
यत्कपायजनितं तव सौख्यम्	
	२१६
यत्कारुण्यहिरण्यजम्	८८१
यत् किञ्चन शरीरस्यम्	४६७
यत् किञ्चित् त्रिषु लोकेषु	४३७

यत् कीर्त्या धवलीकृतं त्रिभुवनम्	८६०
य तत् पुरा कृतं कर्म	१३०५
यत् तु प्रत्युपकाराय	१४३३
यत्नादपि परक्लेशम्	१४१८
यत् परं यदुराराध्यम्	४२८
यत् परित्यज्य गन्तव्यम्	४८०
यत्पूर्वाजितकर्मशैलकुलिशम्	४२७
यत् प्रजापालने पुण्यम्	८२६
यत् प्रातस्तत्र मध्याह्ने	४५०
यत् प्रातः संस्कृतं धान्यम्	१०८०
यत्र गच्छति परं परिपाकम्	४८७
यत्रान्यत्वं शरीरस्य	४६५
यत्र जातास्तत्र रताः	३४४
यथा काष्ठं च काष्ठं च	१३४२
यथा खरश्चन्द्रनभारवाही	८६०
यथाख्यातं हितं प्राप्य	८१०
यथा गुडादिदानेन	६६३
यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते	८२०
यथा चित्तं तथा वाचः	८८८
यथा क्षायाऽऽतपो नित्यम्	६१४
यथाऽऽत्मनि च पुत्रे च	१४
यथा द्वीपो निघातस्थः	६०८
यथा धेनुसहस्रेषु	६१५
यथा नमन्ति पायोभिः	२६२
यथा नीता रसेन्द्रेण	५४३, ८१२
यथा नेत्रे तथा शीलम्	१२५७

यथान्धकारान्धपटावृतो जनः	३८१
यथा पृथिव्यां बीजानि	६१४
यथा प्रातः कश्चित्	१४४०
यथाऽप्यु पतितः शक	४१७
यथा बीजानि रोहन्ति	४१७
यथाऽमक्ष्यं न भक्षयेत्	३६७
यथामृगा मृत्युभयेन भीताः	७४१
यथाऽभ्युदा विलीयन्ते	४३६
यथा यथा ज्ञानबलेन जीवः	६८५
यथा यथा पूर्वकृतस्य कर्मणः	६२७
यथार्थतत्त्वं कथितं जिनेश्वरैः	४०१
यथा लाभस्तथा लोभः	२७८
यथा लोहं सुषणंत्वम्	६१८
यथावदतिथौ साधौ	८८१
यथाऽवस्थिततरधानाम्	६६७
यथाऽवस्थितमालम्ब्य	४८७
यथा विहङ्गास्तरुमाश्रयन्ति	१२१४
यथा सङ्गपरित्यागस्तथा	४८०
यथैधांसि समिद्धोऽग्निः	६८४
यथैवात्मा परस्तद्वद्	११५७
यथैवैकेन हस्तेन	११६७
यद्धोऽयं क्षितौ चित्तम्	२८५
यदन्येषां हितं न स्यात्	११६८
यदभावि न तद् भावि	१३१०

यदमीषां महर्षीणाम् । ४१४
 यद्ययं स्वामी यदिदं सञ्च ३२८
 यदा किञ्चिच्छोऽहम् १२०६
 यदाचरन्ति धिक्कांसः ११०८
 यदा ध्यायति यथोगी ५०६
 यदा न कुर्वते पापम् ६७६
 यदा मनसि सञ्जातम् ६६७
 यदा यदा हि धर्मस्य ५६६
 यदा सर्वपरद्रव्यम् ८४४
 यदा सर्वं परद्रव्यम् ६८
 यदा सर्वं परिरयज्य ६७८
 यदा सर्वानृतस्यक्तम् ६७८
 यदि प्राधा तोये तरति ३०
 यदि नारतमिते सूर्ये ४१०
 यदि पुत्राद् भवेत् स्वर्गः १४३२
 यदि भवति समुद्रः ६१
 यदि यक्षाश्च वृक्षाश्च ३६
 यदि रामा यदि च रमा ६८३
 यदि ग्रहति त्रिदण्डम् ६६४
 यदि सङ्कल्पतो हिसाम् ३४
 यदि सःसङ्गनिरतः ११४०
 यदिह क्रियते कर्म ६२८
 यदिह भवति सौख्यम् ६२, ३३५
 यदीच्छति यशीकर्तुम् ३७४
 यदुरसाही सदा मायः १२१४
 यदेव किञ्चिद् विषमप्रकल्प-
 तम् ३२५

यदेव ज्ञायते भेदः ७८४
 यद् ददाति यदश्नाति १२१६
 यद् ददाति विशिष्टेभ्यः ४०७
 यद् दुरापं दुराराध्यम् ४२७
 यद् दुर्गामटषीमटन्ति २८४
 यद् देवेरपि दुर्लभं च घटते ४०४
 यद्द्वारे हवयं हवा ननु ५६१
 यद् ध्यायति यत् कुर्वते १३
 यद्भक्तैः फलमर्हदादिपदवी ७२५
 यद्यपि बहु नाधीपे १२४८
 यद्यल्पेऽपि हृते द्रव्ये १५०
 यद्याद्यवारिगणूपात् १०३०
 यद्वाज्यं न्यायसम्पन्नम् १०६६
 यद्वाहुमे मवति ४५१
 यद्वादिशोणजादुयचितोऽपि ४७३
 यन्प्रमेको द्वयोर्मग्नम् १४१५
 यन्प्रपीडा निर्लाभ्यनम् १६५
 यं दृष्ट्वा वर्धते स्नेहः ६८१
 यन्न दुःखेन सन्निभम् ७६६
 यन्निर्वर्तितकीर्त्तिधर्मनिधनम् ७३
 यं मातापितरौ प्लेशम् ६७२
 यया धर्ममधर्मं च १२४३
 ययोरिव समं धित्तम् ६२८
 यथैरङ्गुष्ठमध्यस्थैः १२६६
 यथैरङ्गैर्यत्किञ्चिन्मिश्रसंग्रहे १२२५
 यस्तमागुर्विदेत् सोऽपि ११४०
 यस्तु प्रयत्नितो भूत्वा ८८, १२२३
 यस्तु मुञ्जी तमागुर्विदेत् १३२६

यस्तु मत्स्यानि मांसानि	४५	यस्य त्रिवर्गशून्यानि	११६६
यस्तु मोहेन वाऽन्यस्माद्	५५८	यस्य न ज्ञायते शीलम्	११३८
यस्तु वृन्ताक-कालिङ्ग-	१२८	यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा	१२४५
यस्तु संघत्सरं पूर्णम्	१०५०	यस्य निखिलाश्च दोषाः	५०७
यस्तु सुप्ते हृषिकेशे	१४२	यस्य पादयुगपर्युपासनान्नो	१३०७
यस्त्यक्त्वा नृणवत्	१२०	यस्य प्रज्ञा जगल्लोकहिता-	८४२
यस्मिन्निद्रयाणि मनसा	८०८	यस्य बुद्धिर्वर्तं तस्य	८३८
यस्माच्च वद्धयते कर्म	३११	यस्य रागादिदोषेण	६१४
यस्मादाविर्भयति विततिः	२५०	यस्य लोके दया नास्ति	८५५
यस्माद् विधनपरम्पराः	४३७	यस्य वित्तं न दानाय	१२१६
यस्मिन् कुले यः पुरुषः प्रधानः-	१३००	यस्य सर्वे समारम्भाः	८५८
यस्मिन् कृते कर्मणि	८६६	यस्य स्वरोऽयं नाभा	८२२
यस्मिन् गृहे सदा नाथ	१३०	यस्याग्ने वर्तते वित्तम्	१२११
यस्मिन् देशे न सम्मानः	८६६	यस्या धर्मो माधववासुदेवः	१३५
यस्मिन् कृते भयं नास्ति		यस्यार्थास्तस्य मित्राणि	१२१३
... निग्रहा...	१०८६	यस्याऽस्ति वित्तं स नरः कुलीनः	१२१२
यस्मिन् कृते भयं नास्ति		यस्याः प्रसादावन्नोऽपि	१२१०
... निग्रहो...	८७७	यस्येन्द्रियाणि विषयेषु	४८५
यस्मै ददाति विवरम्	१३०५	यः कर्मपुद्गलादानच्छेदः	७५६
यस्य कार्यमशक्यं स्यात्	११६४	यः काकिणीमप्यपथप्रपञ्चाम्	१२२१
यस्य क्षेत्रं नव्मितीरे	६५६	यः कुर्यात् सर्वकार्याणि	१०६०
यस्य चात्मसमो लोकः	८४५	यः क्षोणीं निजकां न रक्षति	११०८
यस्य चित्तं दयास्यूतम्	८६८	यः परवादे मूकः	८१२
यस्य चित्तं द्रुचीभूतम्	८०७	यः परेणोपविष्टस्तु	३८८
यस्य चित्तं प्रविक्षितम्	५२४		
यस्य ज्ञानमनन्तमप्रतिहतम्	४८८		

यः पुष्पैर्जिनमर्चति १०४४
 यः पृष्ट्वा कुरुते कार्यम् २११
 यः संसारनिरासलाभसमतिः-
 ७२३
 यः समः सर्वभूतेषु ५३२
 यः समुत्पतितं क्रोधम् ६०८
 यः सर्वध्यानभिस्नेहः १२४३
 यः सूर्यचन्द्रमसोर्विषयम् १२८०
 यः स्तब्धो गुरुणा साकम् २४१
 यः स्वदारेषु सन्तुष्टः ७८
 पाक्षितो यः प्रहृष्येत ४०५
 या छेदभेदधनान्ननाद्वैतबोध-
 २१६
 यां चिन्तयामि सततम् ८१
 यातनां विविधामत्र ७२
 याता यान्ति ग्रहीभुजः १३१४
 याति कालो गजस्यायुः ४५२
 याते मर्यादिराधिवाधमिहिर-
 ११५४
 यात्रार्थं भोजनं येषाम् १३६०
 या देवे देवताधुजिः ३८७
 यादृशं क्रियते कर्म १२६
 यादृशी जायते लेश्या ७०१
 यानि कानि च पापानि १६०
 यानि द्विषाम्यपुण्यकारकाणि १२३१
 यान्ति बुद्धुरितानि दूरतः १०४२
 या पाणिप्रह्लादिता लुप्तसखा
 १४१८

या पुष्पपापघोषमहणे ४७३
 या प्रत्ययं बुधजनेषु निराकरोति
 २१४
 याममये न भोक्तव्यम् १०४७
 यामस्ते शिवमस्तु रोहणगिरे
 ११४२
 या मातृपितृपितृवाग्धर्मिषु
 पुत्र-२१६
 या योगीन्द्रहृदि स्थिता ३५
 याऽरण्ये रोदनात् सिद्धिः १०
 या राकाशशिशोभना गतधना
 १४०१
 या रागदोषाविवृजो जनानाम्
 ३१६
 यावज्जननं तावन्मरणम् ७३१
 यावज्जीवं तु यो मांसम् ४१
 यावत्परगुणदोषपरिकीर्तने ४६६
 यावत् स्वस्थमिदं शरीरम् १३५६
 यावत् स्वास्थ्यं शरीरस्य ४२६
 यावद्यस्य हि कामाग्निः १०१
 यावद्दर्शयकालेऽपि ५१३
 यावद् व्याधिधिवाधया ४८८
 यावन्ति पांशुरोमाणि ३४
 यावन्न गृह्यते रोगैः ११७४
 यास्तामित्रान्धतामित्रा- ८६
 याः सिद्धयोऽष्टावपि दुर्लभा यो १०
 याः सुखोपठतिऽन्यथा
 त्वम् १२३३

युगान्तरप्रेक्षणतः स्वकार्यात् ७०८
 यूका-मङ्कुण-दंशादीन् २२
 यूपं द्वित्वा पशून् हत्वा ४८
 ये चापरिग्रहीतारो निर्लोभाः ८४३
 ये तु प्ररुत्याऽणुकपाययुक्ताः ६४५
 येन केनाप्युपायेन १०३६
 येन येन ह्युपायेन ७५५
 येन संरक्षितं नित्यम् ८४२
 येन स्याद्ब्रुता लोके ८७४
 ये न हृष्यन्ति लाभेषु ५३०
 येनान्धीकृतमानसो न मनुते २२४
 ये निःस्पृहास्त्यक्तसमस्तरागाः ६०८
 येनेह क्षणभङ्गुरेण घणुषा ३५०
 येनैवाराधितो भावात् १४४४
 येनोत्पादय्यधौष्ययुक्तम् ७६५
 येऽपि परिग्रहांस्त्यक्त्वा ५३८
 ये प्रव्रज्यां समानुह्य ५३२
 ये भक्षयन्ति पिणितम् ४२
 ये भक्षयन्त्यन्यपलम् ३२
 ये रागप्रस्तमनसः १४५२
 ये रात्रौ सर्वदाऽऽहारम् ११४
 येऽर्थाः क्लेशेन देहस्य १२३६
 ये लुब्धचित्ता विषयादिभोगे ५५१
 ये लुब्धचित्ता विषयार्थभोगे ६०२
 ये लेखयन्ति जिनशासन-

पुस्तकानि ७२३

ये लेखयन्ति सकलम् १२०८

ये लोकद्वयसापेक्षाः ६०६
 ये वर्धिताः करिकपोलमदेपु
 . भृङ्गाः ११२५
 ये शान्तदान्ताः धृतिपूर्णकर्णाः ८४८
 येषां न वधा न तपो न
 दानम् ६६७
 येषामध्यात्मशास्त्रार्थ- ६६२
 येषां रेखा इमास्तिष्ठः १२६१
 येषु यावच्च रागोऽभूत् ३०५
 ये स्त्रीशस्त्राक्षसूत्रादि- ५१४
 येः कारुण्यपरिग्रहान्न गणितः ८८७
 येः सन्तोषामृतं पीतम् ३०४
 येः सन्तोषोदकं पीतम् ३०३
 यो गच्छेत् परदारांस्तु ८४०
 योगनिरोधाद्भवसन्ततिक्षयः २६३
 योगयुक्तो विशुद्धात्मा ५३६
 योगस्तपो दमो दानम् ८४३, १४४६
 योगस्थे च हृषीकेशे १०६३
 योगः सर्वविषयलोपिताने ७९४
 योगिनो मुक्तिकामस्य ५४८
 योगे पीनपयोधराञ्जिततनोः ६६
 यो जगद्विज्ञाजितधर्मकर्मणा
 १६६
 योऽस्ति नाम मधु मेपमेच्छया
 १५१
 यो ददाति मधु आह्ने १५०
 यो ददाति सहस्राणि २४

यो दद्यात् काञ्चनं मेढम्	२४	योषनं घनसम्पत्तिः	१३३१
यो दधाति सृणं वक्त्रे	१३३७	योषनं नगनदास्पदोपमम्	७३४
यो देहधनबन्धुभ्यः	४६१	योषनं प्राप्य सर्वार्थ-	१०७८
यो द्यूतधातुवादादि-	१२३८	रक्षत मूलकमित्याहुः	१२८
यो धर्मं द्यूतचारित्र-	३६८	रक्षार्थं खलु संयमस्य	११४
यो धर्मशीलां जितमानरोपी (यो)	११६६	रक्षेच्छरणमायातम्	४१६
यो ध्रुवाणि परित्यज्य	१३६५	रक्ष्यमाणमपि स्वान्तम्	३०६
यो न दद्याति न भुङ्क्ते	१२१६	रजांसि दशना यत्र	३७२
यो न मुह्यति लग्नेषु	३३२	रटन्तीह पुराणानि	१८६
यो न साधयते धर्मम्	६०६	रणे फलेश्च वृक्षश्चेत्	१०८६
यो नात्मने न गुरवे	१५	रते वान्ते चिताधूमस्पर्शे	१०३५
यो नास्त्वथ भूरिजन्म-	३३८	रत्नत्रयीं रक्षति येन जीव-	१६७
योनियन्त्रसमुत्पन्नाः	८८	रत्नानामिव रोहणक्षितिधराः	७२४
यो बन्धन-बध-क्लेशान्	२०	रमणीयं कियत् कालम्	१४३०
यो भूतेष्वभयं दद्यात्	२६	रम्यं येन जिनालयम्	७२०
यो भ्रातरं पितृसमम्	११७८	रम्यं रूपं करणपटुता	५६४
यो मां सर्वगतं द्वात्वा	७	रम्यमापातमात्रे यत्	८८
यो मानुषस्य मस्तक-	१२८१	रसातलं यातु यदत्र पौलपम्	१३३७
यो मां पश्यति सर्वत्र	६१६	रसायनक्रियाधादौ	५५४
यो मित्रं मधुनो विकारकरणे	२२६	रसाम्गमांसमेदोऽस्थि-	४७०
यो यजेताश्वमेधेन	३६	रसैश्चलितं निःस्वादम्	१२५
यो यमर्थं प्रार्थयते	११६६	रसो भोगावधिः कामे	६६१
यो धर्जयेत् स वैरूप्यम्	१६७	रागद्वेषकषायादि-	४६२
योषनं जरया प्रस्तं शरीरम्	२६४	रागद्वेषकषायाद्यैः	४६२
योषनं जरया प्रस्तमारोग्यम्	२६५	रागद्वेषमयो जीयः	२१०
योषनं जीवितं वित्तम्	४५५	रागद्वेषविनिर्मुक्तम्	५३३
		रागद्वेषविनिर्मुक्तः	७०६

रागद्वेषवियुक्तात्मा	५३१
रागं दृशोर्वपुषि कम्पमनेक-	
रूपम्	२२६
रागो द्वेषश्च मोहश्च	३६७
रागद्वेषाभिभूतत्वात्	६६३
रागद्वेषौ महामहौ	५०७
रागादिज्ञानसन्तान-	७७३
रागादितिमिरुषस्त-	३०६
रागादिष्वाप्तविध्यंसे	१७७
रागादीनां गणो यस्मात्	७७२
रागाद्यम्माः प्रमादव्यसन-	७२८
रागाद्युक्तदशभुसंहतिकरम्	५१७
रागान्यो हि जनः सर्वः	३१०
राजपत्नी गुरोः पत्नी	६७१
राजसूयसहस्राणि	५०
राजा कुलवधूर्धिप्राः	१२६२
राजा गृह्णन् करं पृथ्वाः	८२७
राजाग्निजलदाघात	१२२६
राजा पिता च माता च	८२३
राजाऽप्य जगतो वृद्धेः	८२३
राज्ञां स्त्रीणां च देशानाम्	१७२
राज्ञा परोक्षितः सर्वोपधासु	८३३
राज्ञां प्रतापश्च सुनीतिमत्ता	११०८
राज्यं प्राज्यं मदजलकणान्	५६०
राज्याय पादयो रेखाः	१२६०
राज्योपभोगशयनासनवाहनेषु	
	५०३

रात्रिभुक्तिकृतां घृक-	१४२४
रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति	
सुप्रभातम्	२८७
रात्रिषन्नाशयत्याशु	१४२८
रात्रेश्चतुर्षु यामेषु	१२७१
रात्रौ सन्ध्यासु विद्यादौ	१०३२
रामासङ्गं परित्यज्य	७७
राष्ट्रस्य (राज्ञश्च) चित्तम्	१४१६
रक्षं वपुर्न च धिजोचनहारि	
	१४५३
रुचिर्जिनोक्ततत्त्वेषु	३८७
रूपं च तादृश्यमुदृतसौख्यम्	
	१४२१
रूपं तु धर्मस्य न साधनं हि	
	१०६१
रूपमारोग्यमैश्वर्यम्	१४
रूपयौवनसम्पन्नाः	१२०६
रूपस्य च पदस्य च	४६६
रूपेभ्यस्तथकुलजातितपोधजाज्ञा-	
	२५५
रे रे चित्त कथं भ्रातः	३२१
रेवतीरोहिणोपुष्य-	१३७२
रोगमार्गधर्मौ मुग्धा	१७०
रोगहरणेऽप्यशक्ताः	४६२
रोगाघातो दुःखार्दितस्तथा	४५७
रोगी चिरप्रमासी पराक्षभोजी-	
	१३५३
रोगिणां सुहृदो घैद्याः	६२५

रोगेषु धैर्यस्तमसि प्रदीपो १४४६
रोगं । वाजमृणाक्षतःतुभिरसौ

८६७

रोहति सायकैर्विद्धम् १०७३

लक्ष्मि ! क्षमस्व सहनीयमिदं

दुरुक्तम् १२३१

लक्ष्मीवायावाश्चत्वार १२२३

लक्ष्मीर्वसति वाणिज्ये १२१८

लक्ष्मीस्तं स्वयमभ्युपैति ७२४

लक्ष्मीः कामयते मतिः ४१६

लक्ष्मी पाणितले तस्य १५

लक्ष्मीः सर्पति नीचमर्णवपय-

१२२६

लज्जा गुणौघजननीम् १२००

लज्जा स्नेह स्वस्वधुरता १०४६

लज्जानग्गच्छतुष्कस्य ७६८

लज्जुं बुद्धिकलापमापदम् ११४०

लज्जन्धनउदलनयत् २७१

लज्जार्जप धर्म सकल जिना-

दितम् ५७६

लभते सन्तति दीर्घाम् १६८

लभेत शं पराधीनात् १३३४

ललाटे चार्धचन्द्राम् १२६४

ललुनं गृह्णनं चैव

... अभक्ष्याणि ... १२७

ललुन गृह्णनं चैव

... वार्ताक ... १२५

लाजनाद् बहवो दोषाः ६८०

लाजयेत् पञ्च वर्षाणि ६८०

लावण्यरहितं रूपम् १६

लुब्धिताः पिच्छिकाहस्ताः ७६७

लुब्धानां याचक- शत्रुः ६३२

लूतास्यतन्तुपतिते १०५८

लेपयन्ति नरा धन्याः ७२२

लोकद्वयव्यसनघट्टिविदीपिता-

ङ्गम् १०६६

लोकस्याधास्तर्यकत्वम् ४७४

लोकः खलराधारः १०२०

लोकः पृच्छति मे वार्ताम् १०८७

लोकातिवाहिते मार्गे ७०७

लोकायता बवन्त्येवम् ७८७

लोकाचितं गुरुजनम् १०३

लोकाचितोऽपि कुलजोऽपि १०३

लोके दुर्महता ख्याता १०८७

लोको जगत्प्रयाकीणः ४७४

लोभमूलानि पापानि २१२, १४११

लोभश्चोदगुणेन किं १४०६

लोभः प्रतिष्ठा पापस्य २७३

लोभात् क्रोधः प्रभवति २७३

लोभात् कामः प्रजायते २७३

लोभात् क्रोध प्रभवति २८३

लोभाद्बुद्धिः प्रवधत २८३

लोभाद्व नरा मूढाः २८०

लोभाद् द्वेषाद्भयाद्वापि ८४१

लोभादिनी निर्दोषा च १०१२

लोभादिष्टो नरो वित्तम्	२७६
लोभेन बुद्धिश्चलति	२८४
लोष्टमर्षी तृणच्छेदी	१०८७
लौकिके कर्मणि रतः	८५६
लौल्येन किञ्चित्	८६४
वक्तुं नैव क्षमा जिह्वा	३७२
वक्तृत्वं य कवित्वं च	१२४७
वक्तृत्यशक्तिः कवितापदुःखम्	१०१६
यक्त्रं परापरादेन	३७३
यचः सत्यं गुरो भक्तिः	५६६
यणिक् पण्याङ्गना दृष्ट्यु	६१
यदनं दशनविहीनम्	१०७८
यध्यस्य चौरस्य यथा पशोर्वा	१३४७
यनानि दहतो यहेः	६४०
यने जाता यनं त्यक्त्वा	१३८०
यनेजा शशिकुन्दाभा	१३७८
यने पद्माक्षनासीनम्	७१५
यनेऽपि दोषाः प्रभवन्ति	रागिणाम् ३०६
यनेऽपि सिंहा मृगमांस-	भक्षिणः ८१६
यने रणे द्वापुजलाग्निमध्ये	७४७
यने वसति को वीरः	१३८१
यन्याभिन्वति दुःखितानु-	पहसति ६०१

वपुर्वशो वयो वित्तम्	६६४
वपुः पवित्रीकुरु तीर्थयात्रया	११६५
वरं नरकवासोऽपि	११३५
वरं येभ्यो जाताः	१०४
वयमिह परितुष्टा वल्लभैस्त्वं	दुकूलैः ३००
वरं विषं भक्षितमुप्रदोषम्	१४३
वरं विषं भुक्तमसुक्षयक्षमम्	३७७
वरं शुभ्या शाखा	१४०४
वरं शृङ्गोत्सङ्गात्	८५
वरं हलाहलं पीतम्	१५१
वरं हालाहलं भुक्तम्	३५८
वरं क्षितः पाणिः	८६६
वरं छाया वरं वायुः	३७१
वरं नरकवासोऽपि	३६२
वरमेकस्य सत्यस्य	२३
वरं पर्वतदुर्गेषु	८६७
वरं प्रेक्षो ज्वलितं हुताशनम्	८५
वरं प्राणपरित्यागः	२५७
वरं मौनं कार्यम्	१४०३
वर्जयित्वा तु कमलम्	१३००
वर्धस्व जीव जय नन्द विभो	चिरं त्वम् २७६
वर्षासु जवणममृतम्	१०५२
वर्षासु शुभकार्याणि	१०६४
वर्षास्थेकत्र तिष्ठेत	५६४
वलिभिर्मुखमाक्रान्तम्	२६५

वश्येन्द्रियं जितात्मानम् १२१६	विद्यत्यङ्गुलमानं तु १०५६
वसामि नित्यं सुभगे प्रगल्भे १२२०	विकल्पचपकैरात्मा ३२७
वसाधिरमासास्थि— ४७०	विकल्पविपयोर्त्तार्णः २३१
वस्तुधाऽऽभरणं पुरुषः १०६६	विक्रमाक्रान्तविभ्रवाऽपि १००८
वस्तुनो लोभनोयस्य १३१५	विग्रहा गद्गुजङ्गमालयाः ७१६
वस्त्रं जलेन पूतं स्यात् ४३६	विचारावसरे मौनी ६४६
वस्त्राग्नफण्डताम्बूल— १२७७	विचार्य सम्यक् समयस्य
वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः ८४	पञ्चतिम् ११०६, १४८७
वाक्पाणिपादचापस्यम् १३८५	विचित्रवर्णाचितचित्रसु—
वाक्य-मन्त्र-रसादीनाम् ८६	सप्तमम् ३८०
वाङ्मनोभ्यां जरारण ५२८	विचित्र्यमेतद्गघताऽहमेकः ४६३
वाचना तु गुरुवाते १०६१	विज्ञायेति महाद्वयम् १५२
वाचां शौचं च मनसः ७६२	विज्ञाया खनति भूमितलं
वाक्य स शिष्यो भुवि	सत्पुष्पाः २६०
भाष्यशाली ६५०	विज्ञेन वेत्ति वेदया १०१४
वाणी रसयती यस्य १०८२	विदधतयङ्गैषिष्यम् १३४
वाताय कपिता विद्युत् १२५१	विद्वज्यति कुबोधम् ५१८
वाताद्भूतभ्रजप्रान्त— ७३६	विदेशेषु धनं विद्या ८३
वादांश्च प्रतिवादांश्च ६६८	विद्यया तपसा तीर्थ— ३२०
वाद्दो जल्पो वितण्डा च ७७५	विद्या तपो धनं शौर्यम् ५६२
वानप्रस्थेन किं तस्य १३४०	विद्या ददाति विनयम् १२०६
वाद्यणीयान्तो यान्ति १३६	विद्या नाम नरस्य रूपम्—
वापीकूपतडाग— १४५०	धिकम् १२०३
वापीप्रविहारार्णवनिता—	विद्या मित्र प्रयासेषु ६२६
वाग्मी ८३१	विद्यायां यदि वा मन्त्रे ४६७
वासरे च रजःया च १५८	विद्यारूपयुतः शिष्याः ६५१
	विद्यावान् कवणायुक्त ७०५

विद्याविनयसम्पन्ने	६६०
विद्या विनयोपेता	१२०२
विद्या विवादाय धनं मदाय	६६४
विद्यासमं नास्ति शरीरभूषणम्	१४०३
विद्युद्योतवह्नक्ष्मीः	१४३०
विद्वत्कथयः कथयः	६४१
विद्वत्वं च नृपत्यं च	६५८
विद्वांसः शतराः स्फुरन्ति	६३५
विद्वांसो बहुशो विचारवचनेः	३६०
विद्वानपि परित्याज्यः	१२६६
विद्वानेव विज्ञानाति	६६१
विद्वान् धनी गुण्यगर्वः	१४०६
विद्विष्टपतितोग्मत्त-	६२६
विधेयः सर्वपापानाम्	१८५
विनयं राजपुत्रेभ्यः	६५३
विनयफलं शुश्रूषा	२६२
विनयव्यपेतमनसः	२६१
विनयश्रुतशीलानाम्	२४७
विनयायत्ताश्च गुणाः सर्वे	२६०
विनयेन विद्या ब्राह्म	१२०३
विनश्चरमिदं यपुः	३४८
विनष्टलोभा विपयेषु नि स्पृहाः	८११
विना गुदभ्यो गुणतीरविभ्यः	५१६
विना तेजाऽन्तरं चक्षुः	७२४

विना गोरसं को रसो	
भोजनानाम्	१४०१
विना प्रिया को गृहमागृतानाम्	६६५
विनिर्मलं पार्वणचन्द्रकान्तम्	५३५, ६६६
विनीतः स्थूललक्षः	८३३
विपत्तौ किं विपादेन	१३०६
विपदि धैर्यममथाभ्युदये	क्षमा ६१३
विपद्यपि गताः सन्तः	८८८
विपरीतास्तु धर्मस्य	७५३
विपरीते सति धातरि	१३१२
विभवश्च शरीरं च	६०६
विभवे सति सन्तोषः	१११५
विभवो धीतसङ्गानाम्	१३२८
विभिन्ना अपि पश्यान्तः	३५३
विमर्शपूर्वकं स्वार्थस्थापकम्	१०६७
विमुक्तकल्पनाजालम्	७१२
विमुक्तशंकादिसमस्तदूषणम्	३८८
विरमत बुधाः कामार्थेभ्यः	५८८
विरला जानन्ति गुणान्	६१६
विरोधकालेऽपि विपक्षयोगे	१११७
विरोधता बन्धुजनेषु नित्यम्	६४७
विलम्बस्तु गले बालः	१५६
विलम्बो नैव कर्तव्यः	५८३

विलिख्य रसनां जिह्वा-	१०२७
विलेपनार्थमासक्तः	४६८
विचिक्तवर्णाभरणा सुखश्रुतिः	१२०२
विचेकद्विपद्वयक्षैः	३६०
विचेकचनसागिणीम्	४३८
विचेकधिकलः शिशुः	३४७
विचेकः परमो धर्मः	११८६
विचेकः संयमो ज्ञानम्	१३६
विशुद्धपरिणामेन	२३७
विशुद्धादेव मंकल्पात्	४४२
विश्ववृद्धायाविधायी	१
विश्वजन्तुषु यदि क्षणमेकम्	११२८
विश्वस्तानपि चञ्चल्यनुदिनम्	२७०
विश्वस्तो मुग्धधीलोकः	२८
विश्वामित्र-पराशरप्रभृतयः	६५
विश्वसायतनं विपत्तिदलनम्	५६
विश्वः कलाः परिचिता यदि	११६०
विश्वोपकारि धनम्	४०६
विषभारसक्षेत्रेण	२५३
विषयप्रतिभासम्	६६७
विषयसुखनिरभिलाषः	५३५
विषयामिपलोलुब्धाः	१०८८
विषयेन्द्रियसुखीनाम्	७७५

विषयेभ्यो विरक्तानाम्	३२
विषयोरगदष्टस्य	२९
विषस्य विषयाणां च	१०१
विस्मृत्य भेदभावान् स्वान्	११४०
विहाय कामान् यः सर्वान्	२३१
वीतरागं यतो ध्यायन्	५००
वीतरागो जिनां देवः	५०१
वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति	१११९
वृक्षांश्चित्त्वा पशून् हत्वा	४७९
वृक्षाग्रवासी न च पक्षिजातिः	१३७७
वृक्षाग्रवासी न च पक्षिराजः	१३७६
वृक्षास्तृष्णाजलापूर्णैः	३५६
वृक्षौ च मातापितरौ	६७५
वृन्ताकं श्वेतवृन्ताकम्	१२७
वृन्ताकान् राजमायांश्च	१०१४
वृष्टिशोतातपक्षीम-	१११७
वेत्रासनसमोऽधस्तात्	४७४
वेदा यज्ञाश्च शास्त्राणि	३१४
वेदेनापि तथा नैव	८४८
वेदयासङ्गाश्च सतैश्च	१०१४
वेदयाऽसौ मदनव्याला	१०१३
वेद्यराज नमस्तुभ्यम्	६६६
वेद्या वदन्ति कफपिसमयद्-	
विकारम्	१३१८

वैभाराद्रितटे गतः ५०५
 वैभाष्यं नैष कस्यापि ११८७
 वेपाचुर्यं वितन्जनः २०७
 वै विषयधरति सख्यमपा-
 करोति २२७
 वैराग्यभावनामन्त्रैः ८७
 वैराग्यशस्त्रहतमोह- ३५४
 वैराग्यशुद्धधर्मा १४४६
 वैराग्यहस्तिनः पीठे १४२६
 वैशेषिकाणां योगेभ्यः ७७६
 व्यतोपात्ते रवेष्टरि १०२८
 व्ययमायोचितं कुर्वन् ८८०
 व्यधसाये निधौ धर्म- १२२७
 व्यधसायोऽप्यसौ ८६५
 व्यवस्थित. प्रशान्तात्मा ६५६
 व्यसनमेति करोति धनक्षयम् १३६
 व्यसनमेति जनैः परिभूयते १३८
 व्यसनेऽपि सर्वेषु १२४६
 व्याकरणात् पदसिद्धिः १२५७
 व्याख्यानश्रवणं जिनालय- १८८
 व्याघ्र-व्याल-जलानलारि- ८४
 व्याघ्रस्तुष्यति कामने ११०२
 व्याजं स्याद् द्विगुणं वित्तम् ४२२
 व्याधिजन्मज्जराभृत्यु- ४५७

व्याधिमान् यदि पश्येच्च १२८३
 व्यापारिमिश्र विप्रैश्च १२३७
 व्योमनि स वासं कुर्वते ८००
 व्रजन्ति ते मूढविद्यः परा-
 मधम् १२८३
 व्रतानामपि शेषाणाम् ८६
 शक्तिमोमरूपडासि- १२६०
 शक्तिर्न विद्यते चेपाम् ७८३
 शक्यो वशोऽर्तुमिभोऽतिमत्तः ६८८
 शक्यो धारयितुं जलेन ८६४
 शक्योऽस्ति सम्बोधयितुं
 लघुर्जनः ८५२
 शङ्का काङ्क्षा विचिकित्सा ४००
 शतेषु जायते गुरुः १३८७
 शत्रुनिनिहितं शस्त्रम् ३८२
 शत्रौ मित्रे तृणे स्त्रेणे ३१६
 शत्रौ मित्रे पुत्रे वन्धौ ८०६
 शनैः पन्थाः शनैः कन्धा १११२
 शम एव परं तीर्थम् २३५
 शमं नयति भूतानि ७६०
 शमयति यशः ह्येतां सूने ११४६
 शम-शील-दयामूलम् ३०
 शमसंवेगनिर्वेदानु कस्यामिः ३८८
 शमसंवेगनिर्वेदानु कस्यास्तिरुप- ३८८

शमसूक्तसुधासिक्तम्	२३८
शमस्तु पञ्चमं पुष्पम्	१०४१
शमार्थं सर्वशास्त्राणि	६६२
शमैः शाम्यति क्रोधादीन्	३८८
शमो दमस्तपः शौचम्	८५२
शमो दमो दया धर्मः	१४६
शमो हि न भवेद्येषाम्	२२६
शयनासननिक्षेप-	७१३
शरद्वसुधरुद्धाया-	१०८
शरदि यज्जलं पीतम्	१०५२
शरीरं धर्मसंयुक्तम्	१०६२
शरीरमेवायतनं सुखस्य	१०६१
शरीराद्यर्थवृण्डस्य	११६
शरीरेण सुगुप्तेन	४७२
शशिना च निशा निशया	
च शशी	१०६५
शशिनि खलु कलङ्कम्	११२२
शश्वन्मायां करोति	६३
शस्त्राभिजलभ्यापदविमुचिका	
	१३४६
शाठ्येन मित्रं कपटेन धर्मम्	
	६६३
शान्तितुल्यं तपो नास्ति	१४००
शान्त्या कृत्या बोधयन्	३८६
शारदा शारदाम्भोज-	१२०२
शारिकाशिखिमार्जार-	१७१
शारोरमानसैर्दुःखैः	२६

शालिवीजं च विद्यां च	'८८०'
शास्त्रज्ञोऽपि धृतमेतोऽपि	३२६
शास्त्रं बोधाय दानाय.....	
मनीषिणः	१३८६
शास्त्रं बोधाय दानाय.....	
विवेकिनः	११८६
शास्त्रे चादिभयं गुणे	३३५
शिक्षकः सर्वलोकानाम्	१३५६
शिक्षा तस्मै प्रदातव्या	६५२
शिक्षां लभते नो मानी	२४६
शिक्षां समधिरुद्धाश्च	३३
शिल्पमध्ययनं नाम	८५०
शिवस्य दर्शने तर्काधुमौ	७७३
शिवेनोत्पन्नरूपेण	७३६
शिवस्य कल्याणकरो गुरुः	
सन्	६४८
शीतातपाद्यान्न मनागपीद	७६६
शीतात्तापान्मक्षिकाकत्तृणादि	
	१४२६
शीतो रविर्भवति शीतरुचिः	
मतापी	२७६
शीतोष्णादिभिरत्युग्रैः	८१०
शीलं शीलयतां कुलं	
कलयताम्	११५२
शीलं शौर्यमनालस्यम्	१४००
शीलं मार्दवमार्जवः कुशलता	
	६६६

शीलरत्नं हृतं यस्य ३२८
 शीलवतो यमतपःशमसंयुतोऽपि २६६
 शीलार्णवस्य पारं गत्वा ४६४
 शीलेन रक्षितो जन्तुः ८३
 शुक्लशोणितसम्भूतः ४६६
 शुचि भूमिगतं तोयम् ७६, ११६४
 शुचिर्दक्षः शान्तः ६४१
 शुचिः पुष्पामिपस्तोत्रैः १०४०
 शुद्धप्ररूपको ज्ञानी ६४६
 शुद्धं भूमिगतं तोयम् ११६४
 शुद्धस्फटिकसङ्काशः ८०८
 शुद्धात्मद्रव्यमेवाऽहम् ३३१
 शुद्धे तपसि सद्गुरोर्म ६५७
 शुभं वा यदि वा पापम् १२६५
 शुभायुःकर्मवन्धाय १६७
 शुभार्जनाय निर्मयम् ४७२
 शुभाशुभफलं कर्म १४३५
 शुभाशुभानि कर्माणि जीवः ६१३
 शुभाशुभानि कर्माणि स्वयं ६०३
 शुभोपदेशदातारः ५२१, ११३८
 शुभ्रेण दक्षिणस्यां यः १२७७
 शुभ्रपमानामपि तां समाधेः ६४६
 शुभ्रपा धवलां चैव १२४६
 शुभ्रकाङ्क्षी कूपगण्डा प्रविज्जरदशना १००१
 शुद्धे चैव भवेद् वृत्तम् ८६८

शुद्धोऽपि शीलसम्पन्नः ८४६
 शूरं त्यजामि वैधव्याद् १२३५
 शूरान्महाशूरतमोऽस्ति को वा ६८
 शूरा सन्ति सहस्रशः प्रति-
 पदम् ८८७
 शृङ्गारी श्लाघया युक्तः ६०६
 शैत्यं नाम गुणस्तवैव १४५३
 शैले शैले न माणिक्यम् ८८६
 शैवो वाच्यः स पव १४४७
 शोकादीनां महाकम्दः २७२
 शोकारातिभयप्राण- ६२४
 शोके धिक्के तु कदाचिदेव १४३८
 शोचन्ति स्वजनानन्तम् ४५६, ११६६
 शोचक्षमासत्यतपोदमाद्याः ६८६
 शौचमाध्यात्मिकं त्यक्त्वा ७६४
 शौचाचारे स्थितः सम्यक् ८४४
 श्रद्धामुस्तत्त्वविज्ञान- २०५
 श्रद्धालुतां आति पदार्थ-
 चिन्तनात् ६८६
 श्रद्धेया विप्रलम्भारः १०८
 श्रमणैः भाषकैश्चापि १०६२
 श्रवणलवनं नेत्रोद्धारम् ६४८
 श्रवन्ति यस्य पापानि ६८६

श्वादि जन्मदिने चैव	१०२६
श्रान्तानामलसानां च	१३७०
श्रियो दोलाजोलाः	३४२
श्रियोऽपायाघाताष्टृगजलचरम्	३३६
श्रोतोर्धपान्परजसा	७३०
श्रोद्धोपायनतापसेन	३१२
श्रोत्रहृद्दत्तो नरचक्रवर्ती	७५२
श्रीभोयणीग्रामगतं प्रभास्वरम्	२
श्रीजलतर्ङ्गतरलाः	४५६
श्रीविद्युच्चपला यपुर्विधुनितम्	३४६
श्रोसर्वज्ञागमो येन	३६९
श्रुतमतिबलवीर्य-	३४४
श्रुतशीलजिनयसंदूषणरूप	२४६
श्रुत्वा धर्मं विजानाति	१२०६
श्रूयतां धर्मसर्वस्वम्	४
श्रूयते किल साम्बेन	१३९
श्रेयः पुष्पफलं वृक्षात्	१३८८
श्रेयः सौभाग्यमध्यम्	५६३
श्रेयांसि बहुविघ्नानि	१११२
श्रेयांऽर्पितां हि भूयांसः	११७२
श्रेयां हि ज्ञानमभ्यासात्	४७२
श्रोत्र धुतेनैव न कुण्डलेन	११५३
श्रोत्रियः श्वपचः स्वामी	४७१
श्लाघ्यः स एकं भुवि मान-	६०७

श्लोको घटं परमतत्त्वपथप्रकारी	१२०७
श्वपचा अपि धर्मस्याः	८५२
श्वघ्नद्वाराणि चत्वारि	१२७
श्वघ्नद्वाराणि पञ्चैव	१३३९
श्वशुराघितसम्बन्धिधयस्यैः	११४६
श्वःकार्यमद्य कुर्वीत	१३४७
.....न हि प्रतीक्षते.....	१३४७
श्वःकार्यमद्य कुर्वीत	१११३, १३८५
श्वेतवस्त्रधरां नारीम्	१२७८
श्वेतसर्पस्य वशनम्	१२८५
पट्टकं कक्षा वक्षः	१२५६
पट्टकर्णो भिद्यते मन्त्रः	१२६५
पट्टस्वपुत्राऽये भरतः	४४३
पट्टत्रिशङ्कुगुलायामम्	१०५६
पट्टपर्वा मासि विज्ञेया	१६३
पट्ट दोषाः पुरुषेणैव	११७२
पण्डित्यमिन्द्रियच्छेदम्	१००७
पष्टद्यष्टमां पञ्चदशीम्	७७
स एव रम्यः पुत्रो यः	६७६
सयमधर्मविवक्षशरीराः	५५९
संयमं सनुत शौचम्	५७९
संयमात्मा ध्ये शुद्ध-	६७४
सयुक्ताधिकरणस्यम्	१७२
संयोगमूला जीवेन	१३४२
संयोगो श्रीमदो भोने	१२३५

संयोजितकरैः के के	२८६	सकृपायतया जीवः	७५७
संघस्त्रेण यत् पापम्	१०५६	स कनकः पुमान् लोके	६७६
संघरफलं तपोबलमथ	२६२	सकृत्संयोजितो भोगः	१२३
संघरस्तन्निरोधेन	७५७	सकृदेव भुङ्गते यः	१२३
संवेद्यं योगिनामेव	८००	स क्रोधमानमायालोभैः	२१२
संशेस्ते ये मनुजाः सदैव	१३३०	सगुणमपगुणं वा कुर्वता	
ससारं दद्यायमनर्थसारः	४६२	कार्यज्ञातम्	११०६
संसारबीजभूतानाम्	७५६	सगुणो निर्गुणो वाऽपि	६७७
संसारभीक्ष्मिः सद्भिः	१५२	सङ्कलेशो न हि कर्तव्यः	११५०
संसारमूलमारम्भाः	११०	सङ्ख्ययाऽनेकरूपोऽपि	५१०
संसारमृगतृणास्तु	३१६	सङ्गता राजकार्येषु	८३५
संसारविषवृक्षस्य	६४५	सङ्गात् सञ्जायते गृद्धिः	२८५
संसारसरणिर्जोभिः	२७२	सङ्गाद् भवन्त्यसन्तोऽपि	११२
संसारसागरनिरुग्गदत्त-		सङ्गीतानवगोतरूपरमणी-	४१५
विक्ता	३५७	सङ्ग्रहैकपरः प्रायः	४१०
संसारवाप्तनिवृत्ताः	६५८	सङ्ग्रामे प्रहरणसङ्कटे	
संसारवाप्तभीक्ष्णाम्	३५३	गृहे वा	१३१३
संसारिणश्चतुर्भेदाः	६०५	सञ्चारिष्यविप्रदाहरचितम्	३३७
संसारी कर्मसंघं वात्	६२५	स जातो येन जातेन	१०८२
संसारे गहनेऽथ चित्रमतिषु	३३७	सञ्ज्ञानमूलशाली दर्शन-	७०३
संसारे दुःखदायाग्नि	४५६	स ज्ञानदर्शनावरणवेद्य-	६२०
संसारे मानुष्य सारम्	५८१	सञ्चिततपोधनानाम्	१३५३
संसारे यानि सौख्यानि	३४५	सञ्चितस्याऽपि महतो यत्स२२१	
संसृजन्ति त्रिविधाः शरी-		सञ्छेदनेर्द्धनभञ्जनमारणैश्च	
रिणः	१५३		५०३
स कमलवनमगेः	३१	संज्ञाद्भि परिहारेण	७१३
सकलाऽपि कला कलावताम्	७४५	सततानुबद्धमुक्तं दुःखम्	६४६

स तावदेदिनां मित्रः	११८
सती पायुः श्रमोः पत्तिः	११८८
सती विद्वेज्याधजनैर्मृगी च	११४५
सत्क्षेत्रप्रतिपादितः	४०६
सत्यधर्मरता ये तु	८८५
सत्याग्रं मदती श्रद्धा	४२२
सत्यं यूपं तपो ह्यग्निः	५०
सत्यं च धर्मश्च पराक्रमश्च	१३८
सत्यव्रैताद्वापरेण	१३३८
सत्यं तपो ज्ञानम्	८५६
सत्यं तीर्थं तपस्तीर्थम्	७२६
सत्यं दानं तपोऽद्रोहम्	८४१
सत्यं दानं तपः शौचम्	८४१
सत्यं दानं तपः शौर्यम्	५६४
सत्यं नास्ति तपो नास्ति	८१७
सत्यपूतं यदेद्राक्यम्	११६५
सत्यं ब्रह्म तपो ब्रह्म	८४७
सत्यं माता पिता ज्ञानम्	५२७
सत्यं मित्रैः प्रियं स्त्रीभिः	१०७०
सत्यवाक् सुयतोदारा	१०००
सत्यसन्धा महात्मानः	८३५
सत्यस्य धचनं धेयः	५२
सत्यां हि मनसः शुद्धौ	१११
सत्यानुसारिणी लक्ष्मीः	१४१५
सत्याजयद्यायुक्तम्	२०२
सत्येन तपसा क्षान्त्या	
....ये....	५६२

सत्येन तपसा क्षान्त्या	
...सर्वं...	१३७
सत्येन तपसा ज्ञानं ध्यानेन	१३६
सत्येन धार्यते पृथ्वी	५५
सत्येन पूयते साक्षी	८२१
सत्येन शुध्यते वाणी	११६
सत्येनोत्पद्यते धर्मः	५१६
सत्ये प्रतिष्ठिता लोकाः	५४
सद्यः सत्यवादा यः	८८३
सदा कचिद् वा दिवसे	१४२५
सदा चात्रादिसंप्राप्ते	२०४
सदा भूकथमासेव्यम्	३७३, १०७०
सदाऽरिमध्याऽपि न वेरियुक्ता	१३७४
सदैकोऽहं न मे कश्चित्	४११
सदोपमपि दीप्तेन	७५८
सदोपधं नवाध्रं च	१२६१
सदर्शनज्ञानतपोदयाद्याः	१६८
सदर्शनज्ञानबलेन मृता	१६३
सद्धर्मं सुभगो नीरुक्	१३६
सद्गुभावो नास्ति वेद्यानाम्	१४६६
सद्धमिस्तु लीलया प्रोक्तम्	१२००
सद्यः सम्पुञ्जितानन्त-	३७
सद्बुद्धः पुन्यते देवैः	७०१
स धर्मो यो दयायुक्तः	५६६
स धर्मो यो निरुपधः	११६५

सन्ततिर्नास्ति बन्ध्यायाः	१४०	समं शत्रौ च मित्रे च	५३४
सन्ततिः शुद्धसौजन्या	५६२	समता सर्वभूतेषु	८०६
सन्तसायसि संस्थितस्य पयसः	११३७	समता सर्वभूतेषु मनो-	७६१
सन्तश्चेदमृतेन किम्	१४०८	समता सर्वभूतेषु संयमः	१७३
सन्तः कापि न सन्ति	१३६०	समतेकलीनचित्तः	८०२
सन्ति धिम्बे दुराचारोपदेष्टारः	६५४	समत्वमवलम्ब्याथ	३१८
सन्तु शास्त्राणि सर्वाणि	६७१	समदुःखसुखः स्वस्थः	११२०
सन्तुष्टता मध्यमवर्तिता च	६४२	समं पश्यन् हि सर्वत्र	१८०६
सन्तुष्टः सततं योगी	१४४२	समस्तकर्मक्षयतोऽखिलाचार्य-	८०१
सन्तुष्टाः सुखिनो नित्यम्	३०१	समस्तजन्तुप्रतिपालनार्थाः	७११
सन्तोषसारसद्गतम्	३०२	समस्तलोकाकाशोऽपि	६०३
सन्तोषस्त्रिषु कर्तव्यः	३०१	समः शत्रौ च मित्रे च	५२६
सन्तोषः परमं सौख्यम्	२६६	समानपुण्यपापानाम्	६२८
सन्तोषः रघुषु दारिद्र्ये	७५	समीहितं यत्र लभामहेषयम्	६२२
सन्तोषामृततृप्तानाम्	३००	समुत्पत्तिं च मांसस्य	४०
सन्त्यज्य लोकचिन्ताम्	५४०	समुद्राः स्थितिमुज्झन्ति	६१७
सन्ध्यायां यक्षरक्षोभिः	१५७	सम्पत्तौ नियमः शक्तौ	.....दरिद्रे..... १३००
सन्ध्यायां श्रीदुर्हं निद्राम्	१०२५	सम्पत्तौ नियमः शक्तौ	.....दरिद्रे..... १३८२
सन्निपातगवरेण्य	२३२	सम्पत्तौ विस्मिता नैव	६१४
संन्यासेनात्र किं तस्य	१३३८	सम्पत् सरस्वती सत्यम्	१४००
सन्मार्गदर्शकं जीयाद्	२८६	सम्पत्सु महतां चित्तम्	६५५
स पुमानर्थवज्रम्	१०८२	सम्पदि यस्य न द्वयः	६७६
सप्तप्रागे च यस्यापम्	१४८	सम्पदो जलतरङ्गविजोलाः	.....कुक्षत..... ४५०
सप्तद्वीपं सरत्नं च	३५	सम्पदो जलतरङ्गविलोलाः	.....परहितं..... १२२६
स बीजचिरासाद्य	३६६		

सम्पन्नेष्वपि भोगेषु	३५८
सम्पूर्णकुम्भा न करोति शब्दम्	२५४
सम्प्राप्य मानुषत्वम्	१४१
सम्प्लुतोक्क इवान्धुजलानाम्	४८७
सम्बद्धं शुद्धसंस्कारम्	१०६८
सम्भिन्नतालुशिरसच्छिन्न-	१४६
सम्भोजनं सङ्कषणम्	११८७
सम्मुखं पतितं स्वस्थ	१०३०
सम्पत्त्यज्ञानचारित्र्यसम्पद्	३०१
सम्पत्त्यभावनाशुद्धम्	५३४
सम्पत्त्यमात्रसन्तुष्टाः	१४५१
सम्पत्त्यमोहनोद्यम्	५०६
सम्पत्त्य परमं रत्नम्	४०३
सम्पत्त्यं भावयेन् शिष्यम्	७००
सम्पत्त्यरत्नात् परं हि रत्नम्	३६०
सम्पत्त्यसहिता एव	३६३
सम्पत्त्येत हि युक्तस्य	४०३
सम्पत्त्यं ज्ञानी क्यावांस्तु	५२८
सम्पत्त्यदर्शनवन्तस्तु	१४५१
सम्पत्त्यदर्शनसम्पन्नः	४०१
सम्पत्त्यदृष्टिर्ज्ञानी	२३५
सम्पत्त्यिच्छार्थेति विहाय मानम्	२५६
सम्पत्त्यिरक्तिर्ननु यस्य चित्ते	८०६

सरजोहरणा भैक्ष्यभुजः	७६७
सरगोऽपि हि देवधेव	५११
सरित्सहस्रदुष्पूर-	३६२
सरोज. स्वजनद्वेषी कटुवाक्	१४१
सरोज स्वजनद्वेषी दुर्भाषी	१४८
सर्पोऽनिष्टोऽथवा लोभ.	२७६
सर्पज-तुहिताऽऽत्रैराक्षैर	११८८
सर्पजीवदयार्थं तु	१३, १४२०
सर्पघ्नीप्सति पुण्यमीप्सति	४४२
सर्वतोऽत्यन्तपञ्चेरागौ	११८४
सर्वतो वेशनध्यैव	४४२
सर्वत्र जुग्मते तेज	१३६३
सर्वत्र तन्दासस्त्याग.	१११८
सर्वत्र राजधर्मोऽयम्	८२६
सर्वत्र शुचयो धीराः	७५४
सर्वत्र सर्वस्य सदा प्रवृत्तिः	७४१
सर्वथा स्पष्टितमाचरणोद्यम्	१०७, ११७४
सर्वदेशलिपिज्ञाता	८३६
सर्वद्वन्द्व परित्यज्य	१७६
सर्वनाशे समुत्पन्ने	८६२
सर्व. पदस्थस्य सुहृद्	८२३
सर्वमक्षी कृतान्तोऽयम्	१३४६
सर्वभाषेषु सूक्ष्माया.	११८
सर्वभूतहितं कुर्यात्	८५४
सर्वभूतसमो मेघ.	५४३
सर्वभूतपु येनेकम्	१६६

सर्वमङ्गलनिधौ हृदि
यस्मिन् ११२७

सर्वमदस्यानानाम् ३७४

सर्वमेतदिवं ब्रह्म ७८७

सर्वमोहक्षयात् सांख्ये ६१६

सर्वयज्ञेषु यज्ञानम् ११

सर्वयज्ञेषु वा दानम् ६

सर्वलोकविशदं यद् ६०

सर्वाविनाशाश्रयिणः २८३

सर्ववेदाधिगमनः...सन्त्यं... ५५

सर्ववेदाधिगमनः...सर्वं... ११

सर्वसङ्गपरिरयागः ८०६

सर्वसङ्गान् पशून् कृत्वा ५०

सर्वसर्वे दयां मैत्रीम् १६

सर्वसावद्योगानाम् ६६३

सर्वस्येच्छेद्यशो हर्तुम् ६४६

सर्वस्वहरणं बन्धम् १००८

सर्वस्वापहरो न तस्कर-

गणः १२७५

सर्वः परार्थमारम्भ ११५६

सर्वातिशयशुक्तस्य ४६८

सर्वाभिलाषिणः ५२४

सर्वारम्भपरित्यागात् १८३

सर्वारम्भं परित्यज्य १७५

सर्वाशुचिनिधानस्य ६६६

सर्वाः संपत्तयस्तस्य ६६२

सर्वे क्षयान्ता निचयाः ४५४

सर्वे जानन्ति जीवा हि ११३३

सर्वेऽपि जीवाः स्वजनाः ३२४

सर्वेऽपि सन्तु सुखिनः ४४६

सर्वे यत्र विनेतारः ११५१

सर्वे वेदा न तत् कुर्युः १८

सर्वे धं योनिजा मर्त्याः ८५१

सर्वेषामपि पापानाम् २७२

सर्वेषामाश्रमाणां तु ५३७

सर्वेषामाश्रवाणां तु ७५६

सर्वेषामाश्रवाणां यः ७५६

सर्वेष्वपि तपोयोगः १८३

स सदा जीवते लोके १३५४

स सुदृष्टो विपन्नार्थ- ६२२

स स्निग्धो व्यसनान्निधा-

रयति १३८६

सस्यमत्वाऽमृतस्यापि ११४५

सहकलेयर खेदमचिन्तयन् ३३६

सह तपोयमसंयमयन्धनाम् ७६६

सहसा विदधीत न क्रियाम् ११०६

सहस्रैर्यकाराणामुपायानाम् ८६८

सा कण्ठाग्रेपमाधत्ते १०१२

साकाशे सातपे सान्ध-

कारे १०४८

सा किं सभा यत्र न

सन्ति वृद्धाः १३६३

साहच्यः शिखी जटीमुण्डी ६८४

साहचर्यानां स्युर्गुणाः सत्यम् ७८२

साहस्यः, निरीश्वराः केचित् ७८१
 साहस्यैर्देवः शिव केचित् ७८१
 सा च सञ्जायते लक्ष्मीः १२१७
 साधुभ्यः साधु दानम् ८५५
 सानन्दं सदनं सुताञ्च
 सुधियः ८८२
 सा प्रज्ञा या शमे याति १२४२
 सामान्यं भवति द्वेधा ७७८
 सामान्यलोका महतां
 वरिष्ठम् १२८४
 सामायिकं यथा सर्व- ६६१
 सामायिकं स्यात् त्रैविध्यम् १७४
 सामायिकमित्याद्यम् ६६४
 सामायिकविशुद्धात्मा ६७५
 सामायिकप्रतस्थस्य १७७
 सामायिकावश्यकपौषधानि १८८
 सामैव हि प्रयोक्तव्यम् ८४०
 सामैव यत्र सिद्धिर्न ८३८
 साम्यं स्याद् निर्ममत्वेन ४४८
 सारङ्गाम् भ्रमरान् इभाञ्च ३५७
 सारङ्गो सिंहशायं स्पृशति
 सुतधिया ५४०
 सा रंयती या नरके प्रविष्टा ४५
 सा सा सगच्छते बुद्धिः १३१६
 साहित्यसङ्गीतकलाविहीनः ६६७
 सिद्धादेकं वक्तादेकम् १३०२
 सिद्धो बलो द्विरद-शुकर-
 मांसभोजी ८८

सिद्धमन्त्रोपधं छिद्रम् १२८६
 सुकरं मलधारिस्त्वम् ४८७
 सुक्षेत्रे वापयेद्दीप्तं
 सुपात्रे निवपेद् धनम् ८८०
 सुक्षेत्रे वापयेद् दीप्तं
 सुपात्रे वापयेद् धनम् १३८६
 सुखं वा यदि वा दुःखम् ११५८
 सुखं विषयसेवायाम् १०५
 सुखं हि वाञ्छते सर्व ५७५
 सुखं च न विना धर्मात् १४४६
 सुखदुःखे मनुजानाम् ६४३
 सुखमास्ते सुखं शेषे ७४४
 सुखस्य सार परिभु-
 ज्यते ते १३८८
 सुखाय धत्से यदि लाभमात्मनः
 २८२
 सुखार्थं सर्वभूतानाम् ५७५
 सुखिनि सुखनिदानं दुःखितानां
 १३०४
 सुखो भोगी धनी तेन १२४८
 सुप्तेन त्यज्यते भोगः १३६६
 सुगन्धो वनिता यस्त्वम् ३५५
 सुतन्त्रः सुपथिनात्मा ८७६
 सुत्यज रसलापट्यम् २६५
 सुदानात् प्राप्यते भोगः ४१३
 सुदुष्टमनसा पूर्वं २२५
 सुधीरर्थावित्ने यत्नम् १२१८
 सुपात्रदानाच्च भवेद्भूतादयः ४१४

सुभगो दुर्भग. श्रीमान्	६३०	सुवर्णरूप्यरत्नमयीम्	७१८
सुभाषितेन गीतेन	५४८	सेनाङ्गपत्न्याराधम्	४२३
सुरादि' सुकुलोत्पत्तिः	४१७	सेवा श्रवृत्तिर्यस्तुता	१४५४
सुरां पीत्वा तु यो, मर्त्यः	१४१	सेव्यः क्षान्तिर्माद्वयमार्जव-५७७	
सुरा-लसुनसंस्पृष्टम्	१३१	सेव्यः स्यान्नार्थिसार्थानाम् १२१२	
सुरासुरनरेन्द्राणाम्	८००	सैव भूमिस्तदेवाम्भः ८८१, ११०१	
सुरासुरेन्द्रसम्पूज्य.	५०७	सौख्यं मित्रकलत्रपुत्र—	३४२
सुरपा सुभगा जान्ता	१०००	सौजन्यं सद्गतिः सद्भिः	८१२
सुरेन्द्रनागेन्द्रनरेन्द्रसंपदः	३८८	सौभाग्यादिव सुन्दरी	३६८
सुजभाः पुत्र्या राजन्	११७५	सौहृदेन परित्यक्तम्	११८०
सुवर्णपुष्पिनां पुष्प्यीम्	१४००	स्तब्धो विनाशमुपयाति	
सुध्रान्तोऽपि बहेद् भारम्	१३०१	नतोऽति वृद्धिम्	२५०
सुस्थे हृदि सुधासिक्तम्	७३१	स्तुतं महेश्वरैरभिगोक्ष्य यस्य	
सुस्वराऽलंभि(मि)नी पीन-			१२०१
	१०००	स्तोकेनोन्नतिमायाति	८०२
सुस्यादु-यन्नपानानि	४६८	स्तोकोऽपि गुणिसंसर्गः	११३५
सुहृदि निरन्तरचित्ते	११३२	स्तोकोऽप्यग्निर्दहत्येव	३६५
सुहृद्भिरासैरसकृदिवारितम्		खोजातो दाम्भिकता	११०२
	११०७	खोणां खोसङ्गिणानां सङ्गम् ४८८	
सूक्तयो रामचन्द्रस्य	११२७	स्थले चरेष्व बोहित्यम्	२७२
सूक्ष्मं गोधूमचूर्णम्	१०५१	स्थाणुर्वा पुरुषो धाऽयम्	२४५
सूक्ष्मवादरभेदाभ्याम्	५८	स्थापयेत् फाल्गुनादूर्ध्वम्	१६८
सूक्ष्मयोनीनि भूतानि	६०५	स्थावरं जङ्गमं चेति	८७८
सूक्ष्माणि जन्तूनि जलाश्रयाणि		स्थूलरेखाः दृष्टिः स्युः	१२६२
	५५६	स्नातमात्रस्य चेच्छोषः	१३५१
सूत्रार्थसाधनमहाव्रतधारणे ३४८०		स्नातस्य त्रिहता छाया	१३५१
सूर्यचन्द्रमसावेतौ	४७७	स्नातानि येन तीर्याति	१३३८

स्नानं शुद्धाग्निं यत् १०३८
 स्नानं कृत्वा जलैः शीतैः १०२५
 स्नानं नाम मनःप्रसाद-
 सवनम् १०३४
 स्नानमुद्धतनाभ्यङ्गम् ७८
 स्नानं पूर्वमुखीभूय १०२४, १३८२
 स्नानं मनोमलत्यागः १३६६
 स्नेहः शब्दो गुणा एवम् ७५८
 स्नेहाभ्यङ्गाद् भवेद् रोगः १२७५
 स्नेहो दयाऽपि हृदि ४३
 स्पर्शो गन्धोऽपि तेभ्यः
 स्यात् ७८२
 स्पर्शो रूपं रसो गन्धः ७७८
 स्पृहाघन्तो विलोक्यन्ते २६०
 स्फुरत्युपायाः शान्त्यर्थम् १३१३
 स्फूर्जद्भोभकरालघनम् ७३६
 स्मरणं कीर्तनं केलि ७५
 स्याद्वाच्यं प्रमाणे द्वे ७६४
 स्याद्वाच्यो विद्यते यस्मिन् ५६५
 स्युः कपायाः क्रोधमान- २१०
 स्वकर्मनिरता नित्यम् ८४६
 स्वकलत्रवालपुत्रकमधुरवचः ११००
 स्वकार्यपरकार्येषु ६५६
 स्वकीयं परकीयं च ३१२
 स्वचित्तकल्पितो गर्भः २४५
 स्वजनोऽथ सुहृद्गुह्यर्त्तुषो या ११५०
 स्वतः प्रो देव ! भूयासम् १३२४

स्वतः सुगन्धयः ४५८
 स्वदाररक्षणे यत्नम् १०१०
 स्वदारे यस्य सन्तोषः ६८४
 स्वदेशजाताः सत्प्रजाः ८३३
 स्वपतिं या परित्यज्य १००६
 स्वपरसमये गर्हाम् १६०
 स्वस्त्यर्थं नैव मग्नेन १३८६
 स्वप्रमनिष्टं हृष्ट्वा १२७६
 स्वमेन्द्रजालादिषु यद्वासे
 रोषम् १४३१
 स्वमे पश्यति यः स्वर्णम् १२८४
 स्वमे मानवमृगपतिवृत्त- १२८१
 स्वमे यथाऽयं पुरुषः प्रयाति ७३५
 स्वमे हृदयसरस्याम् १२८२
 स्वभावतः प्रवृत्तानाम् ७३२
 स्वभाव नैव मुञ्चति ८६३
 स्वभावलाभसंस्कारकारणम् ११८
 स्वभावलाभात् किमपि २६४
 स्वयं कर्म करोत्यात्मा ६०२
 स्वयं कुमारं लपतां नु नाम १४४८
 स्वयं कृतानि कर्माणि १२७
 स्वयमुपचते जन्तुः १०३
 स्वयमेव गृहं साधुः २०१
 स्वयंमूरमणस्पृष्टः ३१६
 स्वर्गच्युतानामिह जीवलोके ६३
 स्वर्गसुखानि परोक्षानि २३६
 स्वर्गस्तस्य शुद्धाङ्गणं १०४३

स्वर्गापवर्गदो द्रव्य- १०४०
 स्वर्गापवर्गसपत्तिकारणम् ५६५
 स्वर्गापवर्गौ भवतो विभिन्नौ ८१५
 स्वर्गस्थाले क्षिपति स रजः ६४१
 स्वर्णादिकेऽप्यन्यधने पुरःस्थे ६७
 स्थहपेनैव हि कालेन ६२४
 स्वशरीरशरीरिणाद्यपि ४६७
 स्वशरीरेऽपि न रज्यति ११२४
 स्वस्तिके जनसौभाग्यम् १२६३
 स्वस्तुति परनिर्देशां वा ३७३
 स्वस्वकर्मकृतावेशाः ३१७
 स्वहितं तु भवेज्ज्ञानम् ६०७
 स्वागमं रागमात्रेण ३१७
 स्वाधीनादयिता सुतावधि १३२५
 स्वाध्यायगुणने यत्नः १०६१
 स्वाध्यायमाधित्ससि नो प्रमादः ५४६
 स्वाध्यायः पञ्चधा ज्ञेयः १०६१
 स्वाध्यायाध्ययनं जिनेन्द्रम्-
 हनम् १००५
 स्वाध्यायेन गुरोर्मन्त्रया ३८३
 स्वाध्यायोत्तमगीतिसङ्गतिश्रुयः ५४८
 स्वाध्यायोत्थं योनिमन्तं
 प्रशान्तम् ८७६
 स्वाध्यायोऽध्यापनं चापि ८५३
 स्वाध्यायो यजनं दानम् ८६२

स्वानुकूलां क्रियां काले ४८१
 स्वामिनां स्वगुरुणां च १०७०
 स्वामिभक्तो महोत्साहः ८३३
 स्वामिभक्त्यप्रमत्तत्वा-
 दिगुणैः ११७८
 स्वामी सम्भावितैश्वर्यः ६७६
 स्वाम्यमात्यश्च राज्ञ च १३०१
 स्वाम्यर्थे यस्त्यजेत् ८७५
 स्वाम्ये पेशलता गुणे ८१४
 स्वेषु दारेषु सन्तोषः
 .....धर्मः..... ८६६
 स्वेषु दारेषु सन्तोषः
 .....धर्मा १४५५
 स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य ६२६
 स्वैरं यत्र स धम्भमीति ७४०
 हंस त्वं सत्यहंसांऽसि ११४४
 हंसो न भाति बलिभोजन-
 वृन्दमध्ये १०६७
 हंसा विभाति नलिनीदल-
 पुञ्जमध्ये १०६७
 हत हहा ज्ञास्त्रविशारद्वम् ६६२
 हन्तव्यः क्षमया क्रोधः २१७
 हन्ता चैवानुमन्ता च ३३
 हन्ता पलस्य चिकेता ३२
 हरणं प्रहरणभूषणमणि- १२८२
 हरति कुमति भिन्ते मोहम् ११३७
 हरत्येकादतेनैव २१६

हजादिपेटने यन्त्र- १८५
 हसति नृत्यति गायति यत्नाति १३६
 हसने शोचनमचिरात् १२७५
 हस्तो स्थूलतरः स चाङ्गुशयश ६३८
 हस्तौ दानवियर्जितौ ८६६
 हानिं करोति पित्तस्य १३४१
 हासान्महान्तो लघवां भवन्ति १३६६
 हास्यादि ततः पदकम् ५०६
 हिसाऽनृतादयः पञ्च ७५३
 विसामयः शिशुक्रोडा- १००
 हिसास्तेयान्यथाकामम् १४५२
 हिंस्यन्ते प्राणिनः सूक्ष्माः १५५

हितं मितं प्रियं काले १०७४
 हितं मितं सदाऽश्रीयात् १०४८
 हित्वा हारमुदारमोक्तिकमयम् ३८
 हिरण्ये वा सुवर्णे वा २०८
 हीनयोन्यपु वग्मय २४५
 हीनाधिकेषु विदवात्यविधेक-
 भावम् २४७
 हुतमिष्टं च तप्तं च ४१८
 हृदयं दह्यतेऽप्यर्थम् २६७
 हृन्नाभिपदासङ्कोच- १५५
 हे वारिष्य नमस्तुभ्यम् १३२०
 हेम-धेनु-धरादीनाम् २२
 हे लहिम क्षणिके स्वभाव-
 चपले १२३१

समाप्तोऽयं

चतुर्भागात्मक-सुभाषित-पद्म-रत्नाकरस्य
 श्लोकानामकाराद्यनुक्रमः

અગાઉથી થયેલા માનવંતા ગ્રાહકો

[સુભાષિન પણ રત્નાકર મંથના અગાઉથી કિંમત બરીને થયેલા ગ્રાહકોને ચાર ભાગમાં સંપૂર્ણ આપેા મંથ ચાર રૂપિયામાં ઘેર બેઠા પહોંચાડવાનું કરાવવામાં આવ્યું હતું, તે દિસાએ અગાઉથી થયેલા ગ્રાહકોના નામોનું લીસ્ટ.]

રાધનપુર (ગુજરાત)

નામ	નકલ
૧ પંડિત હરગોવિંદદાસ ત્રીકમચંદ શેઠ	૩૭
૨ શાહ મણીલાલ બાણુભાઈ	૨૫
૩ શેઠ ગોડીદાસ ડોસાચંદની પેઢી	૨૫
૪ શેઠ લલ્લુભાઈ ન્યાલચંદ	૨૦
૫ શાહ સોમચંદ ગમાનચંદના દૂરદ તરફથી	
હા. દ્રસ્ટીઓ	૧૫
૬ પારેખ ભોગીલાલ ગુનીલાલ	૧૧
૭ દેસડિયા જીવાભાઈ પરતાપસી	૧૦
૮ શાહ કાન્તિલાલ મુખમલ	૧૦
૯ શાહ જમનાલાલ લીખાલાલ	૭
૧૦ વકીલ હરજીવનદાસ દીપચંદ	૫
૧૧ ધાની નેમચંદ ખેંગારશી	૫
૧૨ ગાંધી લેચંદ પરશોતમ	૫
૧૩ વખારીયા નાથાલાલ રવજી	૫
૧૪ મણીઆર માણેકલાલ બાણુજી ગુલાબચંદ	૫
૧૫ શાહ હઠીચંદ મેઘજી હા. દ્રસ્ટીઓ	૫
૧૬ શેઠ સારાભાઈ મણીલાલ બકેર	૫

૧૭ દોશી નાગરદાસ પુજમલ	૫
૧૮ દલાલ રતિલાલ પ્રેમચંદ હાલ મુંબઈ	૫
૧૯ ડોક્ટર ચિમનલાલ જુહરદાસ	૩
૨૦ વોરા દલસુખ સરૂપચંદ	૩
૨૧ ભીલોટા દલસુખ અનોપચંદ	૩
૨૨ શેઠ ધરમચંદ ગેલચંદ	૩
૨૩ સધવી અમૃતલાલ કચરચંદ	૩
૨૪ શાહ હરજીવન માનચંદ	૩
૨૫ શાહ જમનાલાલ કેશરીચંદ	૩
૨૬ શાહ માણેકલાલ અમુલખ	૩
૨૭ શાહ લેરચંદ જુહરભાઈ	૨
૨૮ ઢોઠારી મંગળજી જસરાજ	૨
૨૯ શેઠ જુહરદાસ શામજી	૨
૩૦ શાહ શુભચંદ ઇન્દિયાચંદ	૨
૩૧ વડીલ ચુનીલાલ મયાચંદ	૨
૩૨ શાહ જેથીંગલાલ ચુનીલાલ	૨
૩૩ ખંડોર કરમચંદ ઉજ્જમશી	૨
૩૪ હગાડા જમજીવન સત્રાઈચંદ	૨
૩૫ શાહ ચંદુલાલ જેઠાલાલ હા. ઝીણીબા	૨
૩૬ શેઠ નરોત્તમદાસ નગીનદાસ હા. દૂરટી	૨
૩૭ ઢોઠારી વાઘીલાલ ઇન્દિરદાસ	૨
૩૮ મયાલીયા મણીલાલ કરમચંદ	૨
૩૯ વીરવાઘીયા વૃદ્ધિલાલ મગનલાલ	૨
૪૦ પટવા મણીલાલ કીચોર	૧
૪૧ પારેખ જેઠાલાલ હેમચંદ	૧

૪૨ દોશી મહાસુખ હરગોવિંદ	૧
૪૩ શાહ દલસુખ કૃત્યંદ	૧
૪૪ ભીલોટા અમૃતલાલ ઇગનલાલ	૧
૪૫ શાહ ભીખાલાલ વલમજી	૧
૪૬ મોરખીયા જયંતીલાલ વાડીલાલ	૧
૪૭ એક સદ્ગૃહસ્થ	૧
૪૮ મેતા કાળીદાસ જેઠાલાલ	૧
૪૯ ઠોરડીયા કેશરીચંદ હુડીચંદ	૧
૫૦ વખારીયા હીરાલાલ ગંભીરમલ	૧
૫૧ શાહ હામોદરદાસ કેશરીચંદ	૧
૫૨ શાહ બકોરદાસ છોટમલાલ	૧
૫૩ કંદોઈ ભગવાનજી	૧
૫૪ શાહ મનસુખલાલ નીડાલચંદ	૧
૫૫ કદારીયા લેરચંદ જેઠાલાલ	૧
૫૬ ઝોટા મુક્તિલાલ કરમચંદ	૧
૫૭ શેઠ વાલજી ભીખાલાલ	૧

સુખધ

૫૮ શ્રી. લીલાવતી દેવીદાસ કાનજી	૨૫
--------------------------------	----

ખ્યાવર (નયા શહેર)

૫૯ કોઠારી કુંદનમલજી લાલચંદજી	૨૫
૬૦ શેઠ જ્યોતકભાઈ રામજી (ભાવનગરવાલા)	૧૨

ઉદયપુર (મેવાડ)

૬૧ સીંગરયાડીયા ભમરમલજી	૧
૬૨ મારવાડા કાલુલાલ વિજયસિંહ	૧

૬૩ ગોકુલચંદ્ર	૧
૬૪ સ્ત્રીરોહીયા વીરચંદ્ર સાહેબલાલ	૧
૬૫ રોષનલાલ મંદીવાલા	૧
૬૬ વક્તાવરમલ મંદીવાલા	૧
૬૭ સંપતલાલ પુનવત	૧

વાવ

૬૮ વાવ જૈન લાયબ્રેરી હા. વિખવચંદ્ર ત્રિલોચન	૧
૬૯ પં. પુષ્પવિજય ગણી હા. મુનિ ખીમાવિજય	૧

ગોધરા

૭૦ શાહ મણીલાલ તલકચંદ	૧
----------------------	---

ઝીંઝુવાડા

૭૧ મારતર મુખલાલભાઈ રવજી	૧
-------------------------	---

રાજકોટ

૭૨ ડોક્ટર વીરચંદ્રભાઈ લવચંદ દોશી	૧
----------------------------------	---

શ્રી હિમાંશુવિજયજ્ઞના લેખો

સ્વૈચ્છિક મુનિરાજ શ્રી હિમાંશુવિજયજ્ઞએ ન્યાય, વ્યાકરણ, સાહિત્યની કલકતા યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓ આપીને, પોતાની વિદ્વાનો પરિચય જેમ જગતને કરાવ્યો હતો તેમ તેમણે આત્માનંદ પ્રકાશ, જૈનધર્મ પ્રકાશ, જૈન ન્યોતિ, વીર, પ્રભાત, જૈન મિત્ર, જૈન સાત્યપ્રકાશ, ગંગા, ધૈમુદી, પ્રજ્ઞાપ્રધુ, પુસ્તકાલય, સાહિત્ય, બુદ્ધિપ્રકાશ આદિ હિન્દી તથા ગુજરાતી અતિ પ્રસિદ્ધ પત્રોમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, હિન્દી, ગુજરાતી ભાષામાં ઐતિહાસિક, સાહિત્યિક અને શિક્ષણ સંબંધી લેખો લખીને પોતાની સંશોધકબુદ્ધિનો અને સાહિત્યપ્રિયતાનો પરિચય કરાવ્યો હતો, એ કોઈથી અનન્ય નથી. આ બધામ્મ લગભગ ૭૦ જેટલા લેખોનો સંગ્રહ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. ઐતિહાસિક શોધખોળોથી ભરેલા આ ગ્રંથનું સંપાદન મુનિરાજશ્રી હિમાંશુવિજયજ્ઞના ગુરુ, પ્રસિદ્ધ સાહિત્યકાર મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજ્ઞએ ધણી જ યોગ્યતાપૂર્વક 'કથુ' છે. ૬૫૦ થી ૭૦૦ પાનાનો ગ્રંથ, ઊંચા ગ્લેઝ કાગળો, પાકું બાઇન્ડિંગ છતાં, કિંમત માત્ર બે રૂપિયા રાખવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથ શ્રી હિમાંશુવિજયજ્ઞના સ્મારકમાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે.

મુનિરાજને વ્યાખ્યાનમાં વાંચવા લાયક.

પત્રાકાર બે ગ્રંથો.

૧ પર્વકથાસંગ્રહ, ૨ દ્વાદશપ્રતકથાસંગ્રહ

આ બન્ને ગ્રંથ ૬૦ રતલી લેઝરપેપર ઉપર છપાવવામાં આવ્યા છે. પત્રાકારે છે સંસ્કૃતનું સાધારણ જ્ઞાન ધરાવનાર પણ વ્યાખ્યાનમાં વાંચીને શ્રોતાઓને આનંદ આપી શકે છે, કારણ કે કથાઓ અત્યંત સરસ છે અને ભાષા ધણી સરળ છે. સ્વર્ગસ્થ વિદ્વાન મુનિરાજશ્રી હિમાંશુવિજયજ્ઞએ આનું સંપાદન કર્યું છે. બન્નેની ભેગી કિંમત બાર આના છે.

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar
BOOK CARD

Call No જા.વિજ્ઞાન ૬૧૧૦૧ Title _____

સુભાષિત-૫૩-૧૮૧૧૩૨

Author પ્રા.નિ.વિજ્ઞાન વિભાગ

Date of issue	Borrower's No	Date of issue	Borrower's No
---------------	---------------	---------------	---------------

16 DEC 1982 1481

16 JUL 1975 390